

NUR TƏFSİRİ

DÖRDÜNCÜ CİLD

MÜƏLLİF: MÖHSÜN QƏRAƏTİ
TƏRCÜMƏ EDƏN: HACI ARZU

نام کتاب:.....تفسیر نور (جلد-4)
مولف:.....محسن قرائتی
مترجم:..... حاج آرزو
ناشر:..... فائز
تاریخ چاپ:..... 1385
نوبت چاپ:..... اول
تیراژ:..... 2000

Kitabın adı:.....Nur təfsiri (dördüncü cild)
Müəllif:.....Möhsün Qəraəti
Tərcümə edən:.....H. Arzu
Nəşr edən:.....Faiz
Çap tarixi:.....2006
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....2000

Əziz və diqqətli oxucu! Qur'an təfsiri tərcüməsinin nə dərəcədə əhəmiyyətli və incə iş olduğunu anlasaq da, nöqsanlardan qaca bilmədik. “Həyy” və “qəyyum” kimi yüzlərcə mirvari tə`birini bəsit şəkildə tərcümə etmək zorunda qaldıq. Gələcəkdə bu ilahi işdə yardımçı olacağınızı düşünürük. Bizə ünvanlayacağınız qeydlər növbəti nəşrlərdə nəzərə alınacaq.

Dua istəyi ilə tərcüməçi.

RƏHMAN VƏ RƏHİM ALLAHIN ADI İLƏ
Həmd olsun aləmlərin Rəbbinə! Allahın salamı olsun ağamız
Məhəmməd (s) və onun məsum Əhli-beytinə!

Ön söz

Qum elmi hövzəsində ümumi (səth) mərhələni bitirdikdən sonra bir qədər də “Dərsi-xaric” oxuyub, Quranla daha dərindən tanış olmaq fikrinə düşdüm. Bəzi dostlarla birlikdə bu istiqamətdə fəaliyyətə başladıq. Hərəmiz bir təfsiri mütaliə edib, xülasə şəkildə qeydlər götürürdük. Beləcə, Quranın bir neçə cüzünü sonadək mütaliə etdik.

Həmin vaxt eşitdim ki, Ayətullah Məkarim Şirazi bir qrup alimlə təfsir yazmaq qərarına gəlib. O mənim təfsir yazılarımı görüb bəyəndi və mən də onlara qoşuldum.

İyirmi yeddi cildlik “Təfsiri-nümunə”nin başa çatması on beş il çəkdi. Həmin təfsir indiyədək dəfələrlə çap olunmuş və başqa dillərə tərcümə edilmişdir. “Təfsiri-nümunə”nin təqribən yarısı yazılıb tamamlandığı vaxt imam Xomeyninin (r) rəhbərliyi ilə İslam inqilabı qələbə çaldı. Elə həmin ilk günlərdə mərhum Əllamə Şəhid Mütəhhərinin göstərişi ilə televiziyyaya getdim. Artıq iyirmi yeddi ilə yaxındır ki, hər cümə axşamı İran İslam Respublikasının televiziyasında “Quran dərsləri” adı altında programda çalışıram.

“Təfsiri-nümunə” başa çatanadək həmin heyətlə həmkarlıq etdim. Amma bu arada belə bir fikrə düşdüm ki, radioda hamının anlaya biləcəyi bir səviyyədə təfsir dərslərinə başlayım. Bu məqsədlə “Təfsiri-nümunə”dən əlavə, başqa on təfsirdən də qeydlər götürürüm. Artıq səkkiz ildir ki, həftədə bir gün, eləcə də, ramazan ayında hər gün “Ayineye vəhy” adı altında radio verilişləri yayımlanır.

Dəfələrlə təklif edildi ki, radiodan danışdıqlarımı kitab şəklində nəşr etdirim. Öz yazılarımdan bir neçə cüzünü Ayətullah hacı Seyyid Mehdi Ruhani, Ayətullah Misbah Yəzdi üçün oxudum və öz təfsir üslubuma daha çox əmin oldum. Qeydlərimi tərtib üçün höccətül-islam Məhəmmədi və höccətül-islam Mühəddisiyə təqdim etdim. Məcmuə hazır olduqdan sonra onu Qumun “Dər-rahe həqq” müəssisəsinə verdim ki, Ayətullah Ustadının nəzarəti altında çap olunub, maraqlananların ixtiyarına verilsin.

Həmkarlar

Qurani-kərimin ilk dörd cüzünün təfsirinin hazırlanmasında höccətül-islam Dehşiri və höccətül-islam Cəfəri həftənin yarı hissəsini Tehrana gəlib, mənə kömək etdilər.

Beşinci cüzdən on altinci cüzədək isə höccətül-islam Seyyid Cavad Behiştı və höccətül-islam Şeyx Mahmud Mütəvəssil bu müqəddəs işdə həmkarlıq etmişlər.

İmtiyazlar

1. Bu təfsirdə yalnız xüsusi zümrənin anlaya biləcəyi ədəbi, fiqhi, kəlami, fəlsəfi terminlərdən pəhriz edilmişdir.
2. Rəy əsasında təfsirdən pəhriz olunmuş, yalnız Quran ayələri və Peyğəmbər (s) Əhli-beytindən (ə) olan rəvayətlərə istinad edilmişdir.
3. Bir çox bildiriş və dərslərdə mötəbər şıə və sünni təfsirlərindən istifadə edilmiş, bəzi nöqtələr isə müəllif və əziz həmkarlar tərəfindən açıqlanmışdır.

Allahdan istəyirik ki, hər birimizə ixləs, düşüncə, əməl, təbliğ və Quran maarifinin yayılması və bu müqəddəs işi başa çatdırmaq tövfiqi mərhəmət buyurub, Quranı bizim üçün dünya, bərzəx və qiyamət nuru qərar versin.

Xalqdan istəyim budur ki, Quran təlimində yalnız tilavət, təcvid, tərtil və təvaşihlə kifayətlənməyib, Quranda düşünməyi və ona əməl etməyi əsas götürsünlər.

Alim və fazillərdən təmənnəm budur ki, təbliğ və tədrisdə Quran ali bir məqsəd kimi qarşıya qoyulsun və bütün məntəqələrdəki elmi mərkəzlərdə, mədəniyyət ocaqlarında, məscidlərdə və mədrəsələrdə Quran təfsiri dərsləri təşkil edilsin.

İslam, Quran və Peyğəmbər (s) Əhli-beyti (ə) ilə tanışlığımızda rolu olanlara təkbətək təşəkkür edir, onlar üçün, xüsusi ilə də ustadlarım, atam-anam üçün bağışlayan Allahdan mərhəmət diləyirəm.

Eləcə də, bu təfsirin yazılmásında, tərtibində, islahında, çapında və yayılmasında mənə yardım edənlərə və işin təkmili üçün qurucu və faydalı tənqid və təklif verənlərə təşəkkür edirəm.

Möhsün Qəraəti

Ayətullah hacı Seyyid Mehdi Ruhanidən bir neçə xoş söz

Rəhman və Rəhim Allahın adı ilə

Bəşər həyatında, tarixi dönenlərdə, xüsusi ilə də müsəlman tarixində böyük təsirə malik olan Qurani-kərimə onun məqamına layiq səviyyədə diqqət yetirilmədiyindən bu ilahi kitab xalq arasında qərib qalmışdır. Hansı ki, Quranda “Biz Qurani öyüd üçün asan etdik” buyurulur. Bununla belə, bir çoxları Quran dəyərlərini yaddan çıxarıb ona diqqətsizlik göstərmişlər. Necə ki, keçmiş ümmətlər haqqında Quranda buyurulur: “Onlara xatırladılanların bir hissəsini unutdular...”¹

Qurani-məcid əvvəldən axıradək bəşər üçün ilahi göstərişlərdən ibarətdir. Bütün bu bəyanatlarla tanış olmaq zəruridir. Xüsusi ilə də bəşəriyyətin dünyəvi və əbədi səadət yolunu göstərən ayələr və onlardakı nöqtələr haqqında düşünmək lazımdır. Qurani-məciddə həzrət Peyğəmbərə (s) belə müraciət olunur: “Sənə nazil etdiyimiz mübarək bir kitabdır ki, onun ayələrini düşünüb dərk etsinlər və ağıl sahibləri öyüd götürsünlər.”²

Bu müqəddimənin istəyi Qurani-məcidin bütövlükdə elə bir təfsirinin hazırlanmasıdır ki, bu təfsirdə əsas diqqət ayələrin mənasının dərk olunmasına yönəldilsin. Məlum olsun ki, hər bir ayənin məqsədi nədir, nəyə etiraz edir? Müasir dillə desək, bu təfsir “bəyani” bir təfsir olsun.

Adətən, təfsir kitabları daha çox ədəbiyyat, onun şöbələri, kəlam elmi, məzhəbi mübahisələr istiqamətində peşəkar araşdırmaclarla məşğul olur. Hər bir mütəxəssis öz ixtisasına aid terminlərlə araşdırma aparır. Bundan əlavə, mövzu haqqında söhbətlər olduqca uzun çəkir və bu hal insanların Quranı-məcidlə bütövlükdə tanış olmasına mane olur. Bəziləri isə Quran ayələrini şəxsi, çox vaxt isə yanlış əqidəsinin sübutu üçün əsas gətirir.

Son zamanlar elm adamlarının ehtiyacına cavab verəcək bir təfsirin hazırlanması zəruri görünürdü. Həmin təfsirin hazırlanmasında aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirilməli idi:

1. Təfsir həm sadə və yetərli, həm də güclü olmalı idi;
2. Quranın dərk olunmasını çətinləşdirən xüsusi terminlərdən pəhriz edilməli idi;
3. Həyat problemlərini həll edən, müsəlman cəmiyyətinə təqdim olunası, hətta tərcümə edilib bütün dünyaya yayılması (bəşəriyyəti, təqva sahiblərini hidayət edəsi) mövzular araşdırılmalıdır idi. Çünkü Quran mətləbləri konkret bir zaman, fərd və ya cəmiyyətə aid deyil;
4. Ayələrdən alınan nəticələrdə Quran ayələrinə istinad olunmalı idi. Rəyə və şəxsi istəklərə, zəif rəvayətlərə əsaslanmaq olmazdı;

¹ “Maidə” 13.

² “Sad” 29.

5. Həzrət Peyğəmbərin (s) göstərişi əsasında “Səqəleyn”dən (iki əmanətdən) biri olan Əhli-beytdən nəql olunmuş mətəbər rəvayətlərə diqqət yetirilməli idi.

Bu prinsiplər Möhsün Qəraətinin təfsirində nəzərə alınmışdı. Əgər həmin prinsiplərdən kənarlaşma müşahidə edilərsə, bu, məqsədli şəkildə edilməmişdir və inşallah, gələcəkdə islah olar.

Ümid edirəm ki, dəyərli alim höccətül-islam Möhsün Qəraəti elmi keyfiyyətlərindən əlavə, təfsir sahəsində zövq sahibidir və ilahi kəlmələrin lətafətini yaxşı dərk edir. Onun öz təfsirini bu üsul və imtiyazlarla sona çatdıracağına ümidi varam.

Uyğun təfsirin bir cüzdən çoxunu müəlliflə birlikdə müzakirə etdik və bəzi qeydlərimi ona bildirdim.

Əziz müəllif hər bir ayəni sadə və yetərli bir şəkildə tərcümə etdikdən sonra onun mahiyyətini şərh etmişdir. Uyğun şərhlərdə müəllifin “BILDİRİŞLƏR” adlandırdığı nöqtələrə toxunulmuşdur. Əslində bu nöqtələr təfsirin ruhunu açıqlayır. Düzünə qalsa, bir çox məqamlarda həmin nöqtələr müəllifin xüsusi ixtirasıdır və xüsusi təravətə malikdir.

Ümid edirəm ki, Qurani-kərim bir gün hövzə və universitetlərdə əsas mehvər olacaq. Necə ki, imam Zeynəlabidin (ə) “Səhifeye-səccadiyyə” kitabında Quranın xətm duasında buyurur: “Quran elə bir ədalət tərəzisidir ki, haqqın bəyanında dili qısa deyil.”

Ümid edirəm ki, əziz müəllifin təfsir şivəsi və ixtiraçılıq yolu Quranın ali mətləblərinin gerçəkləşməsində irəliyə doğru bir addım olacaq. İnşallah, bu addım son addım olmaz və nəzər sahibləri növbəti addımlarda bu üsulu təkmilləşdirərlər.

09 Rəbius-sani, 1414
Mehdi Hüseyni Ruhani

Müəllifdən

Şəmsi 1378-ci ildə ilk cildin yenidən nəşri üçün növbəti dəfə “Nur təfsirini” diqqətlə mütaliə etdim. İxtisarlar və əlavələr oldu. Allahın lütfü ilə ağlıma gələn yeni mətləblər və “Təfsiri-rahnüma”, “Nüxbətut-təfsir” kitablarındakı bəzi nöqtələr mətnlərə əlavə edildi.

Bir anlıq fikrə getdim. Düşündüm ki, cəmi iki-üç il keçmiş öz əlimlə dəyişdiyim yazı əgər qiyamətə çatsa, övliyaların, mələklərin, ən əsası Allahın nəzərindən keçsə, nə qədər dəyişəcək?! Bütün bu dəyişikliklər o zaman faydalı olur ki, işin canında qeyri-ilahi niyyət olmasın.

Hər halda xeyli zəhmət çəkdir. Amma qiyamətdə bu təfsirin bir səhifəsinin də mənim qurtuluşuma səbəb olub-olmayacağını bilmirəm!

Sözsüz ki, Quran nurdur. Təfsirdə nə nöqsan varsa, bizim nöqsanımızdır. Gülzarda torpaq gülə döndüyü kimi, ümid edirəm ki, Quranın nuranı ayələri sayəsində bizim də yazılarımız nura çevrilisin. Amin!

Möhsün Qəraəti

“ƏRAF” SURƏSİ

(7-ci surə, 206 ayə)

Səkkiz, doqquzuncu cüzlər

“ƏRAF” SURƏSİNİN SİMASI

206 ayəsi olan bu surə Məkkə surələrindəndir. Surədə Əraf səhabələri və Əraf əhvalatı (ayə 46-48) haqqında danışıldığından, o, “Əraf” adlandırılmışdır.

Bu surə müqəttəə hərfləri ilə başlayan üçüncü surədir. “Əraf”, Quranın ilk səcdəli surəsidir. Surənin son ayəsində müstəhəb səcdə vardır.

Quranın 114 surəsindən 86-sı Məkkədə nazil olmuşdur. Bu surələrdə, adətən, əqidə əsaslarından, şirkət mübarizədən, insanın məqamına diqqət və bu kimi başqa məsələlərdən danışılır.

Hazırkı surədə yuxarıda sadalanan mövzulardan əlavə, Adəmin İblislə əhvalatı, Həzrət Nuh, Hud, Saleh, Lut, Şüeyb, Musanın əhvalatı, İslam peygəmbərinin dəvət üsulu, qiyamətdə baş verənlər, insanın tövbə və islahi, ərş, mizan, «zərr» aləmi mövzuları, Allahın insanla peymanı, Quranın bəyani və əzəməti, Əraf və Əraf əshabı mövzuları bəyan olunmuşdur.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(AYƏT: 1)

﴿الْمُصَدَّرُ كِتَابٌ أُنزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرْجٌ مَّنْهُ لَتُشَدِّرَ بِهِ وَذَكْرُهُ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾

“Əlif, lam, mim, sad” (müqəttəə-rəmzli hərflər)

(AYƏT: 2)

﴿كِتَابٌ أُنزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرْجٌ مَّنْهُ لَتُشَدِّرَ بِهِ وَذَكْرُهُ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾

“(Bu) bir kitabdır ki, sənə nazil olmuşdur. Ona görə sinəndə (qəlbində) bir sıxıntı (şəkk-şübhə) olmasın. (Nazil olmuşdur ki,) Onun vasitəsi ilə qorxudasan və möminlər üçün xəbərdarlıq və öyünd olsun.”

NÖQTƏLƏR

■ Müqəttəə hərfləri ilə başlamış 29 surədən bəzilərində “əlif, lam, mim”, bəzilərində “sad” hərfləri öndə gəlir. Bu surənin “əlif, lam, mim, sad”-la başlaması bütün o biri surələrdə olanların bu surədə də mövcudluğuna işarə ola bilər.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Quran yetərincə böyük kitabdır (“kitab” sözü “nəkərə” – qeyri-müəyyən formada işlədilmişdir).
2. Quran və onu məfhumlarına diqqət sinənin (köksün, qəlbin) genişlənməsi səbəbidir.
3. Köksün genişlənməsi risalət və təbliğ şərtidir.
4. Kafirlərin inadkarlığına görə nigaran olma. Sənin vəzifən məcbur etmək yox, qorxutmaqdır. Quran nazil olduqdan sonra İslam peyğəmbəri narahat olurdu ki, xalq onu qəbul etməyib, Qurana qarşı çıxa. Allah-təala bu ayə ilə Peyğəmbərə (s) təsəlli verir.
5. Peyğəmbərlərin xəbərdarlıqları hamiya aid olsa da, yalnız möminlər bundan faydalananır və nəticə çıxarırlar.

(AYƏT: 3)

﴿إِتَّبِعُوا مَا أُنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَبَعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلَيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ﴾

“Yalnız Rəbbimiz tərəfindən sizə nazil olana tabe olun və Ondan qeyri qəyyum–övliyaların ardınca getməyin. Nə az öyünd götürürsünüz!”

NÖQTƏLƏR

■ Ötən ayə Peyğəmbərin (s) qorxutma və xatırlatma istiqamətində vəzifələrini bəyan etdi. Bu ayədə isə itaət və bəndəlik sahəsində ümmətin vəzifələri açıqlanır. Əvvəlki ayədə Peyğəmbərdən geniş köks (qəlb)

¹ “Təfsire-Əl-mizan”.

istənilirdisə, bu ayədə ümmətdən itaət tələb olunur. Ötən ayədə “sənə nazil olub”, hazırkı ayədə “sizə nazil olub” deyilir.

■ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Nə vaxt fitnələr sizi zülmət gecə parçaları tək bürüsə, Qurana sarılın. Qurani imam (rəhbər) seçən behiştə, ona arxa çevirən cəhənnəmə yönələr.”¹ Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Qurana tabeçilikdə böyük qurtuluş, ona arxa çevrilməsində aşkar xəta və azgınlıq var.”²

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi ayələrə tabeçilik bəşəriyyətin inkişaf və tərbiyə səbəbidir.
2. Göstərişlərin, xatırlatmaların nazil olması ilahi rübübiyyət və tərbiyə şərtidir.
3. İnsan vəhyə tabeçilik nəticəsində Allahın, vəhyə arxa çevirmək nəticəsində başqalarının hakimiyyəti, vilayəti altına düşür.
4. Başqalarına itaət və ardıcılıq əslində onların vilayətini, hakimiyyətini qəbul etməkdir.
5. Bir Allahın vilayətini qəbul etməyən insan neçə-neçə başqa “vəliyy”, hakimi razı salmalıdır.
6. İnsan az öyünd-nəsihət qəbul edir.

(AYƏ: 4)

﴿ وَمَنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكَنَا هَا فَجَاءُهَا بَأْسًا أَوْ هُمْ قَاتِلُونَ ﴾

“Nə çox əhlini (fəsad və küfrlərinə) xatir məhv etdiyimiz abadlıqlar! Qəhr-qəzəbimiz gecə, ya gündüz ikən, istirahətə məşğul olduqları vaxt onların sorağına gəldi.”

(AYƏ: 5)

﴿ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءُهُمْ بَأْسًا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا طَالِمِينَ ﴾

“Qəhr-qəzəbimiz onların sorağına gələn vaxt danışib etiraz etmədilər, yalnız “biz, şübhəsiz, sitəmkarlardan idik” dedilər.”

NÖQTƏLƏR

■ “Qəryə” bu ayədə “kənd yox, xalqın cəm olduğu mərkəz mənasında işlədilmişdir. Bu mərkəz həm şəhər, həm də kənd ola bilər.

■ “Bəyat” dedikdə “gecə”, “qailun” dedikdə günorta yuxusu və ya istirahəti nəzərdə tutulur. Həmin kökdən olan “قاله” «iqalə» satılmış malın geri alınması mənasını daşıyır. Çünkü həmin vaxt alıcı müamilənin yaratdığı narahatlıqdan qurtulur.

■ Bütün sitəmkarlar Allahın qəhr-qəzəbi ilə üzləşdikdə öz səhvərini etiraf edirlər. Amma bu etirafların heç bir faydası olmur. Digər bir ayədə

¹ “Təfsire-isna-əşəri”.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

oxuyuruq: “Əzabımızı gördükdə dedilər: “Yeganə Allaha iman gətirdik...”¹ Amma əzab məqamında iman gətirməyin onlar üçün bir faydası olmadı.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Allahın qəhr-qəzəbinə gəlib, məhv olan məntəqələr çoxdur.
2. Başqalarının acı təcrübələrindən iibrət götürək.
3. Quran xalqın məhvi əvəzində məntəqələrin məhvini bəyan etməklə göndərilən əzabın böyüklüyünü nəzərə çatdırır.
4. İlahi cəzalar təkcə axirətə aid deyil. Həmin əzabın nümunələrini dünyada da görə bilərik.
5. Allahdan qeyrisini övliya, rəhbər seçən kəs ilahi qəhr-qəzəb intizarında olsun.
6. Ümmətlərin itaətsizlik və başqalarına tabeçilik səbəbindən məhvi ilahi sünnə və qanunlardandır.
7. Allahın iradəsi hər şeyi viran qoya bilər.
8. İlahi qəhr-qəzəb bəzən qəfil olur və insanın çıxış yolu tapmaq üçün macalı qalmır.
9. İstirahət zamanı nazil olan əzab qəfil və acı olur.
10. Rifah, asayış zamanı sinəsinə döyüb şürə verən çox olur, təhlükə yarananda isə kimsənin danışmağa sözü olmur.
11. Hadisələr və təhlükələr insanın qürurunu sindirir, qəflət pərdələri kənara çəkilir, vicdanlar oyanır.
12. Əgər bu gün könüllü olaraq haqqqa əyilməsəniz, bir gün buna məcbur olacaqsınız.
13. Allahdan qeyrilərinə üz tutmaq və peyğəmbərlərə itaətsizlik göstərmək (ötən iki ayədə bəyan olundu) zülmdür.

(AYƏ: 6)

﴿ فَلَنْسَأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسَلَ إِلَيْهِمْ وَلَنْسَأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴾

“Beləliklə, Biz həqiqətən, onlara tərəf peyğəmbərlər göndərdiyimiz xalqdan sorğu-sual edəcəyik və həqiqətən və həqiqətən peyğəmbərlərdən də soruşacağıq.”

(AYƏ: 7)

﴿ فَلَنْقُصَنَّ عَلَيْهِمْ بِعْلَمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴾

“Şəksiz, (bütün etdiklərini) onlara elm ilə təkrarlayacağıq. Biz (xalqdan) qeybdə və xəbərsiz deyildik.”

---

¹ “Muminun”, 84, 85.

NÖQTƏLƏR

■ Ötən ayədə dünyəvi cəza bəyan olundu. Hazırkı ayədə isə qiyamət sorğusunun labüdüyü təkid olunmaqla, Axırət hesabından danışılır. Qeyd olunur ki, sorğu-sual təkcə xalqa yox, peyğəmbərlərə də aiddir.¹

■ **Sual :** Qiyamətdə nə barədə soruşular?

Cavab: Mühüm suallara nəzər salaq:

a) Nemətlər haqqında²—Çoxsaylı rəvayətlərdə rəhbərlik və vilayət ayədə soruşulan nemət nümunələrinindən sayılmışdır.³

b) Quran və Əhli-beyt (ə) haqqında — Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Xalqdan soruşular ki, mənim Quran və Əhli-beytimlə (ə) necə rəftar etdiniz?”⁴

v) Rəftar haqqında.⁵

q) Bədən üzvlərinindən sorğu.⁶

d) Peyğəmbərlərin qəbul və rədd edilməsi haqqında⁷ — Digər bir ayədə də din rəhbərlərinindən xalqın onlarla rəftarı haqqında soruşulduğu bildirilir.⁸

e) Ömür və gəncliyin necə ötüşməsi haqqında.

ə) Gəlirlər, qazanclar haqqında—Rəvayətdə oxuyuruq: “Qiyamət günü insandan dörd şey haqqında xüsusi soruşular: ömür və gəncliyin necə keçməsi barədə, var-dövlətin necə qazanılıb, hansı yolda xərclənməsi barədə...”⁹

Sual: Bu ayələrdə bəyan olunur ki, insanlar birbəbir sorğuya çəkiləsidir. Amma bəzi ayələrdə, o cümlədən, “Ər-rəhman” surəsinin 39-cu ayəsində bildirilir ki, həmin gün heç bir insan və cindən günahları barədə soruşulmaz. Burada ziddiyyət yoxdurmu?

Cavab: Qiyamətin dayanacaqları çoxdur. Hər dayanacağın xüsusi səhnəsi var. Bir dayanacaqdə dodaqlar möhürlənər və kimsə danışa bilməz. Başqa bir dayanacaqdə möhürlər qoparılar və hamı nalə çəkib peşmançılığını bildirər, yardım diləyər. Demək, bir dayanacaqdə sükut hakimdir, o biri dayanacaqdə hamı sorğuya çəkilir.

Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Siz hamınız əliniz altında olanlar üçün məsuliyyət daşıyırsınız: imam xalq üçün, ər arvad üçün, arvad ər evində rəftar üçün, qul öz ağasının var-dövləti üçün.” O cümlədən, buyurur: “Allah məndən soruşar ki, risalətimi yerinə yetirdin, yoxsa yox?¹⁰

¹ Bax: “Maidə”, 109.

² Bax: “Təkasur”, 8.

³ “Vəsail”, c. 24, s. 299.

⁴ “Təfsire-Fürqan”.

⁵ Bax: “Hicr”, 92, 93.

⁶ Bax: “Isra”, 36.

⁷ Bax: “Ənam” 130.

⁸ Bax: “Maidə”, 109.

⁹ “Kafi”, c. 2, s.135; “Bihar”, c. 7, s. 259.

¹⁰ “Təfsire-Dürrül-Mənsur”.

BİLDİRİŞLƏR

1. Qiyamət günü həm rəhbərlər, həm də ümmətlər (cın və ins) sorğuya çəkilər. Həm yaxşilar, həm də pislər, həm alımlər, həm də onların ardıcılları hesab verər.
2. Qiyamət sorğusu bir növ şahidlilik tələbi, etiraf məqamı və məzəmmətdir. Bəzən də bu sorğu təşəkkür xarakterli olur. Əslində, Allahdan gizli bir şey yoxdur ki, onu sual-cavab vasitəsi ilə aydınlaşdırırsın.
3. Allahın elmi dəqiqdır. («Nəkərə»—qeyri-müəyyənlik əzəmət və diqqəti önə çəkir)
4. Allahın elmi Onun hüzuru və nəzarəti ilə müşayiət olunur. Arada heç bir vasitə yoxdur.

(AYƏT: 8)

﴿وَالْوَرْنُ يَوْمَئِذٍ الْحُقُّ فَمَنْ تَفَلَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

“O gün (qiyamət günü) ölçü haqdır. Hər kəsin əməli, işləri ağır gəlsə, onlar həmin nicat tapmışlardır.”

NÖQTƏLƏR

■ “Mizan” ölçü vasitəsidir. Hər şeyin xüsusi ölçü vasitəsi var. Məsələn, vertikal düzlük şaqul, istilik termometr, meyvə tərəzi, parça metrə ilə ölçülür. Adi insanların ölçü vasitəsi isə kamil insanlardır.

■ Qiyamət gününün mizanı həqiqətdir. Həmin gün hakimiyyət haqqqa məxsusdur.¹ Əməllərin ölçü mizanı da yalnız həqiqətdir.

■ İmam Sadiq (ə) “Qiyamət günü ədalət tərəzisi qurarıq”² ayəsi haqqında buyurmuşdur: “Mizan (tərəzi) peyğəmbərlər və onların vəsiləridir.”³ Həzrət Əlinin (ə) ziyarətnaməsində oxuyuruq: “Onlar başqalarının əməl meyarıdır.”

■ Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Yaxşı əməllər tərəzini ağırlaşdırır, günahlar onu yüngülləşdirir.”⁴

BİLDİRİŞLƏR

1. Qiyamət təşkilatı hesab və qanuna əsaslanır. Hesablamalar, mühakimələr, hökmlər, mükafat və cəzalar yalnız həqiqət əsasında gerçəkləşir.
2. Allah insanların haqqə çatması, layiq və düzgün əqidə və əməl yetişməsi istəyindədir.
3. Hər bir insan üçün bir neçə ölçü və hesab meyari müəyyənləşər.
4. Əməl olmayan yerdə səadət və mükafat istəyi əbəsdir.

¹ Bax: “Kəhf”, 44; “Nəba”, 39.

² “Ənbəya”, 47.

³ “Təfsire-Əl-mizan”.

⁴ “Bihar”, c. 90, s. 141.

(AYƏT: 9)

﴿ وَمَنْ حَفِظَ مَا وَرِزْنَا فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴾

“Hər kəsin ölçülü müş əməlləri yüngül gəlsə, onlar özünə ziyan vurmaş kəslərdir. Çünkü (öz inkarları ilə) Bizim ayələrimizə sitəm edirdilər.”

NÖQTƏLƏR

■ Ayədəki “xəsarət” sözü sərmayənin əldən çıxmاسını, “zərər” sözü isə qazancın əldən verilməsini bildirir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Bir insan üçün bir neçə ölçü vasitəsi var.
2. Qiyamət günü saleh əməlin azlığı “xəsarət”dirə, onun heç olmamasının aqibəti aydındır.
3. Dünya qazancı iman, zərəri küfr olan bazar kimidir. Bəli, peyğəmbərin dəvətini və aşkar dəlilləri görməməzliyə vurmaq əslində insan fitrətinin məhvi, onun özünə zülmdür.
4. İlahi ayələrə etinasızlıq və onların inkarı haqqı zülmədir. Bəli, hər kəs və hər şeyin hüququnu pozmaq zülmədir və zülmün nəticəsi zərər və fənadır.

(AYƏT: 10)

﴿ وَلَقَدْ مَكَّنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًاً مَا تَشْكُرُونَ ﴾

“Gerçəkdən, sizə yer üzündə məkan verdik və orada sizin üçün (növbənöv) yaşayış vasitələri qərarlaşdırıldıq. (Amma siz) az şükür edirsiniz.”

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi nemətləri xatırlamaq və onlara diqqət Allaha mərifət, məhəbbət və təslimciliyin çiçəklənmə zəminəsidir.
2. Yer üzündəki imkanlardan bəhrələnmək bir qrupun yox, hamının haqqıdır.
3. Yer üzü, onun şəraiti (onun dövr etməsi, hərərəti, işığı, suyu, bitki örtüyü, gübrə alıb min bir nemət verməsi) elədir ki, insan bu vasitələrlə öz ehtiyaclarını təmin edə bilər.
4. Təbiətə hakim qanunlar elə bir vəziyyətdədir ki, insan ona təsir göstərə bilər. Əgər Allah təbiəti insan üçün ram etməsəydi, insan onu cilovlayıb istifadə edə bilməzdi.
5. Yer üzü insanın ixtiyarına verilib ki, insan öz ehtiyaclarını təmin etsin, ən əsası kamala çatsın.

Sədi deyir:

*Yağış, külək, günəş işdədir ki, sən
Qazanasan, amma (düsüncəsiz) gövşəməyəsən.*

6. Nemətlər insanı azdırırmamalı, şükər vadar etməlidir.
7. İnsan naşükürdür. Quran insanların əksərinin naşükürlüyünü, qəflətini, imansızlığını təkrar-təkrar xatırladır.

(AYƏT: 11)

﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ
لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴾

“Həqiqətən Biz siz yaratdıq. Sonra sizin çöhrənizin nəqşinə məşğul olduq. Mələklərə dedik: “Adəmə səcdə qılım.” Hamı səcdə etdi. Yalnız səcdə edənlərdən olmayan İblisdən savay!”

NÖQTƏLƏR

■ Ötən ayədə insanın yer üzündəki maddi qüdrət və hakimiyyətindən danışıldı. Bu ayədə isə bütün mələklərin səcdə qıldığı insanın mənəvi məqamından söz açılır.

■ Bütün mələklər Allahın əmrinə təslim olub Adəmə səcdə etdiyi halda, insanın Allaha səcdə etməməsi təəssüf doğurur.

*Hamı səndən ötrü səcdə qılırkan,
İnsafdırımı boyun qaçırasan sən?!*

■ Bu ayədən iki dəfə bütün insanlara müraciət olunur. Amma həzrət Adəmə səcdənin zikr olunmasının səbəbi bütün insanlarda mələklərin səcdəgahı olma istedadına bir işarədir.

Bu ayədə 14-cü ayəyədək həzrət Adəmin əhvalatı nəql olunur.

■ Bir yəhudü kişi Həzrət Əlidən (ə) soruşdu: “Allah mələklərə Adəmə səcdə əmrini buyurdu. İslam peygəmbərinə də bu sayaq ehtiram göstərilibmi?” Həzrət buyurdu: “Allah-təala İslam peygəmbərinə bundan da üstün fəzilət vermişdir. Allah Öz misilsiz əzəmətinə baxmayaraq, mələklərlə birlikdə Özü də Məhəmmədə (s) salavat göndərir və möminlərin peygəmbərə göndərdiyi salavatı Özünə ibadət sayır.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. İnsanın yaranışı bir neçə mərhələdə gerçəkləşmişdir.
2. Səcdə bütün insanlara yox, Adəmə aid idi.
3. İnsanda elə bir məqama çatmaq istedadı və ləyaqəti var ki, mələklərin səcdəgahı olsun.
4. Allah əmri əsasında Allahdan qeyrisinə səcdə etmək şirk deyil.
5. İblis mələklərlə bir cərgədə idi. Mələklərə müraciət ona da aid idi.
6. İblis səhvən yox, bilərəkdən Adəmə səcdə qılmadı.

¹ “Ehticace-Təbərsi”, c. 1, s. 204.

(AYƏT: 12)

﴿ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَا تَسْجُدَ إِذْ أَمْرَنِيَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴾

طِينٍ

“(Allah İblisə) buyurdu: “Mən sənə əmr etdiyim halda səni səcdə qılmaqdan nə çəkindirdi?” (Şeytan) dedi: “Mən ondan üstünəm. Məni oddan, onu gildən yaratmışan.”

NÖQTƏLƏR

■ Mələklərin Adəmə səcdə etməsinin dəlili onun cins və fiziki baxımdan üstünlüyü yox, zati ləyaqəti və Allah əmri olmuşdur.

■ Şeytan öz itaətsizliyinə don geyindirib, yersiz müqayisə apararaq belə iddia etdi: “Mən Adəmdən üstünəm. Çünkü mən oddanam, o isə torpaqdan.” Əslində şeytan öz yanlış iddiası ilə, Allaha itaət və Onun hüzurunda insanın xüsusi məqamına diqqət əvəzinə ilahi əmrən boyun qaçırdı.¹ Necə ki, bizlərdən də bir çoxumuz dini göstərişlərin fəlsəfəsinə varmadan ağlımızca dəllillər axtarır və bir dəlil tapmadıqda uyğun göstərişləri qəbul etmirik, onlara etinasız yanaşırıq. Bəzən də oxşar mövzuları müqayisə edərək onlara münasibətdə vahid hökm çıxarıraq.

Hər hansı hökmün sübuta yetirilməsində müqayisə, qiyas yolunu seçmək caiz deyil. İmam Sadiq (ə) Əbu-Hənifənin qiyaslarını daim ciddi tənqid etmişdi.²

BİLDİRİŞLƏR

1. Hökm çıxarmazdan qabaq mühakimə və sorğu zəruridir.
2. İtaətsizlik və gün bünövrəsini şeytan qoymuşdur. Çünkü ilk itaətsizlik ondan baş vermişdir.
3. Araşdırmadan cəzalandırmaq düzgün deyil.
4. Şeytan Adəmə yox, Allaha qarşı çıxdı.³
5. Şeytan da insan kimi vəzifəli və ixtiyarlıdır.
6. Allah üçün meyar yaş, millət yox, əmrə itaətdir.
7. Mühakimə zamanı günahkarlara söz demək imkanı verin.
8. İnsanın mənəvi məqamını nəzərə almayıb, yalnız onun maddi cəhətlərinə istinad etmək materialistlik, şeytansifikasiyadır.
9. Özünü üstün saymaq xasiyyəti insani Allaha itaətsizliyə vadə bilər.
10. Allahın xalıqlıyini qəbul etmək bəs etmir, itaət və təslimçilik də lazımdır. Şeytan da Allahın xalıqlıyini qəbul etmişdi. Amma bu Xalıqə itaət etmədi.

¹ Bax: “Bəqərə”, 30; “Hicr”, 29.

² “Təfsire-nümunə”.

³ Bax: “Kəhf”, 50.

11. İrqçılık, millətçilik şeytan dəyərlərindəndir.
12. Şeytan Allahın aşkar əmri qarşısında öz rəyini əsas götürdü və hərəkət etdi.
13. Şeytan elmi əsası olmayan qiyas (müqayisə yolu ilə nəticə çıxarmaq) metodundan istifadə etdi. O öz işində zənn-gümana qapıldı.

(AYƏ: 13)

﴿ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَسْكَبِرَ فِيهَا فَأَخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴾

“(Allah şeytana) buyurdu: “Oradan aşağı en. O yerdə təkəbbür göstərmək sənin işin deyil. Xaric ol. Şübhəsiz, sən xar olanlardansan.”

NÖQTƏLƏR

■ Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “İblisin aqibətindən ibrət götürün. O, dünya və ya axırətə aidliyi məlum olmayan altı min illik ibadətinə baxmayaraq, bir anlıq təkəbbür səbəbindən süqut etdi.”¹

■ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Qiyamətdə təkəbbürlülər ən zəlil surətdə məhşur olar, məhşər əhlinin ayaqları altda tapdanarlar.² Digər bir rəvayətdə Həzrət buyurur: “Təvazö və sadəlik göstərəni Allah yuxarı qaldırar. (Əksinə) təkəbbür göstərib boyun əyməyənlər alçaldılar.”³ Başqa bir rəvayətdə deyilir: “Küfrün üç kökü var: Hərislik, həsəd və təkəbbür.”⁴

BİLDİRİŞLƏR

1. Təkəbbür təkcə adı insanlar üçün yox, hətta ali məqama malik olan, mələklərlə yoldaşlıq edən, uzun bir zaman ibadətə məşğul olanlar üçün də təhlükəlidir.
2. Şeytanın nə Allahı tanımı, nə uzun-uzadı ibadətlərə məşğul olması səmərəli oldu. Yeganə qurtuluş yolu Allaha təslimçilikdir.
3. Təkəbbür əməllərin puça çıxmazı səbəbidir.
4. Bəzən bir anlıq təkəbbür daimi süquta səbəb olur.
5. Təkəbbür və özünü üstün bilməyin nəticəsi alçaqlıq və zəlillikdir. “Mən üstünəm” şüarının cavabı “xaric ol, həqiqətən, sən xar olanlardansan” buyruğudur.

(AYƏ: 14)

﴿ قَالَ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبَعْثُونَ ﴾

“(İblis tövbə edib, üzr diləmək əvəzinə) dedi: «Xalqı ayağa qaldıracağın (qiyamət) gününədək mənə möhlət ver.»”

¹ “Nəhcül-bəlağə”, x. 192.

² “Təfsire-Məraqi”.

³ “Məhəccətul-bəyza”, c. 6, s. 215.

⁴ “Kafi”, c. 2, “küfr” babı.

(AYƏT: 15)

﴿ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنَظَّرِينَ ﴾

“(Allah) buyurdu: “Həqiqətən, sən möhlət alanlardansan.”

NÖQTƏLƏR

■ İblisin istəyi qiyamət gününədək möhlət almaq idi. Bu ayədə İblisə nə vaxtadək möhlət verilməsi açıqlanmır. Amma “Hicr” surəsinin 38-ci, “Sad” surəsinin 80 və 81-ci ayələrində İblisə qiyamət gününədək yox, hansısa uzun bir müddətə qədər möhlət verildiyi bildirilir. Bəziləri bildirirlər ki, şeytan Allah məsləhət bilənədək sağıdır.¹ Feyz Kaşani deyir: “İblis ilk sur üfürülənədək, ya da Həzrət Məhdinin (ə) qiyamınadək sağıdır. Həmin vaxtdan sonra ölüm onun da sorağına gələr.”²

■ **Sual:** Nə üçün Allah İblisə möhlət verdi?

Cavab: Allahın günahkarlara möhlət verməsi ilahi sünənə, qanunlardandır və insanın imtahani üçündür. Xeyir və şər üçün vasitələr müəyyənləşməli olmasından əlavə, insan azad şəkildə yol seçir. İblis insanda yalnız vəsvəsələr edir və onun insanı günaha məcbur etmək qüdrəti yoxdur.³

*Cəza günüünədək istədi möhlət,
Kaş tövbə qılmağa tapaydı cürət.*

BİLDİRİŞLƏR

1. İblis duasının qəbul olacağından ümidiini üzənməmişdi.
2. Şeytan da bılır ki, Allahın iradəsindən asılıdır və Onun əlindədir.
3. Hər uzun ömür dəyərli olmur, şeytanın da ömrü uzun idi.
4. İblis həm Xaliqu tənəzzül edir, həm məadi qəbul edirdi. Bununla belə, Allahın əmrinə itaat etmədi.
5. Bəzən kafirlərin də istəyi qəbul olur.

(AYƏT: 16)

﴿ قَالَ فِيمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴾

“(Şeytan) dedi: “Məni azdırduğuna görə mən də (onları aldatmaq üçün) Sənin doğru yolun üstə (pusquda) oturacağam.”

(AYƏT: 17)

﴿ ثُمَّ لَا تَئِنُّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴾

¹ “Təfsire-Əyyaşı”.

² “Təfsire-Safi”.

³ Bax: “Ibrahim”, 22.

“Sonra qarşidan və arxadan, sağdan və soldan onların üstünə cumaram. Onların çoxunu şükür edən görməyəcəksən.”

NÖQTƏLƏR

■ Hədisdə oxuyuruq: “Şeytan dörd bir yandan insanın yolu üstə pusquda dayanacağını, onu azdıracağını bildirib and içdikdən sonra mələklər nigarənciliqlə dedilər: “Pərvərdigara! Bu insan necə qurtulacaq? “Allah-təala buyurdu: “Yuxarıdan və aşağıdan onun üçün iki yol açıqdır. Əgər o, dua üçün əlini göyə qaldırsa və ya üzünü torpağa qoysa, yetmiş illik günahlarını bağışlayaram.”¹

■ Həzrət Adəm şeytanın insan üzərində hakimliyindən xəbər tutub üzünü Allah dərgahına çevirərək nalə çəkdi. Xitab gəldi: “Narahat olma, çünki Mən günahı bir, savabı on qat hesab edərəm. Tövbə yolu da daim açıqdır.”²

■ İmam Baqır (ə) buyurmuşdur: “İblisin insana öndən yaxınlaşması bu mənadadır ki, axırəti onun gözündə əhəmiyyətsiz göstərsin. İblis arxadan yaxınlaşdıqda insana dünyapərəstliyi, xəsisliyi, övlada ifrat bağlılığı təlqin edir. Sağdan yaxınlaşdıqda şübhələr yaratmaqla dini təhlükəyə salır, soldan yaxınlaşdıqda insandakı ləzzət, şəhvət, günah hislərini gücləndirməyə çalışır.”³

■ Şeytan bacarsa, insanın imanına mane olur. Əgər bacarmasa, nifaq və tərəddüd yolunu açır. Bu işdə də müvəffəq olmadıqda şəkk-şübhə yaratmaqla insanı günaha sövq edir, onu iman və ibadətdən ləzzət almağa qoymur, xeyir işləri ona ağır, xoşagelməz göstərir.

■ Çoxsaylı rəvayətlərdə “siratəl-müstəqim”, yəni doğru yol Əhli-beyt (ə) və Əlinin (ə) vilayəti kimi təbir olunmuşdur.⁴

BİLDİRİŞLƏR

1. Öz itaətsizliyini və günahını Allahın qəzavü-qədəri kimi göstərmək şeytani işdir.
2. İblis tövbə etmək yox, intiqam almaq üçün möhlət istədi.
3. İblis Allaha təşəkkür əvəzinə ədəbsizlik göstərdi.
4. Şeytan insanı təsir altına tez düşən və yolunu tez azan mövcud kimi tanıyor.
5. Şeytan insanın onunla düşmənçiliyə and içmiş rəqibidir.⁵
6. İnsan fitri olaraq haqq və doğru yol yolcusudur.
7. İblis də etiraf edir ki, doğru yol Allahın yoludur.
8. Şeytanın vəsvəsə edib azdırma üsulları çoxsaylı və müxtəlifdir.

¹ “Təfsire-Kəbire-Fəxr Razi”.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

³ “Təfsire-Kənzud-Dəqaiq”.

⁴ “Təfsire-Fürqan”.

⁵ Bax: “Sad”, 82.

9. Şeytan həm doğru yolu, həm vəsvəsə yolunu, həm şükür edənlərin və naşükürlərin yolunu tanır.

10. Şeytanın məqsədi və arzusu insanın naşükürlüyüdür. Bu səbəbdən də şeytana ardıcılıq Allaha naşükürlükdür. Şükür edən insan doğru yolu tutur.

(AYƏ: 18)

﴿ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْوُومًا مَّدْحُورًا لَّمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَامْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ ﴾
﴿ أَجْمَعِينَ ﴾

“(Allah) buyurdu: “Bu yerdən zillət və xarlıqla xaric ol! And içirəm ki, onlardan hansı biri sənin ardınca getsə, şübhəsiz, cəhənnəmi sizlərlə dolduracağam.”

NÖQTƏLƏR

■ Bir an təkəbbür və özünü üstün tutmağın aqibəti faciədir! Bir bu qədər təhqir və süqut təkəbbürlünün nəsibi olur. O, üzr istəmək əvəzinə bəşəriyyəti azdırmaq qərarına gəldi.

■ “Məzum” ciddi eyb mənasını bildirir. “Mədhur” zəlilliliklə qovulmaq mənasındadır.

■ Əbu-Hənifə daşıdığı üç əqidəni təlqin edirdi: birincisi, bəndələrin bütün əməlləri Allahın felidir və onlar hər hansı işi görməyə məcburdurlar; ikincisi, Allah gözlə görünə bilər, üçüncüsü, şeytan oddan yarandığı üçün onu odla yandırmaq mümkünüszdür.

İmam Sadıqin (ə) şagirdi olmuş Bəhlul Əbu-Hənifənin əqidələrini məhkum edərək yerdən bir torpaq parçası götürüb onun başına vurdu. Əbu-Hənifə xəlifənin yanına gedib Bəhluldan şikayət etdi. Bəhlul sorğuya çəkilərkən dedi: “Bu şəxsin əqidəsinə görə, bu işi Allah görmüşdür və mənim təqsirim yoxdur. İkincisi, o yalan deyir ki, başı ağrıyrı. Çünkü ağrı olsaydı, onun göstərərdi. Üçüncüsü, Əbu-Hənifənin fikrincə, od oda, torpaq torpağa təsir etmir. (Əgər o torpaqdan yaranıbsa, mənim vurdugum torpaq ona təsir etməz.)¹

BİLDİRİŞLƏR

1. İblis doğru yol üstə pusqu qurub daim vəsvəsə etsə də, günahkar özü şeytanın ardınca gedib cəhənnəmə düşür.

2. Yolunu azanlar o qədər çoxdur ki, cəhənnəm dolar. Sağlam və pak olanlar, şükür edənlər isə azdır. 10-cu ayədə bu məsələ açıqlandı.

3. Şeytanın ardınca getmək insani cəhənnəmdə onunla yoldaş edir.

¹ “Təfsire-isna əşəri”.

(AYƏT: 19)

﴿وَيَا آدُم اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شُئْتُمَا وَلَا تَعْرِبَا هَذِهِ الشَّجَرَةُ﴾

﴿فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾

“Ey Adəm! Sən və zövcən o (behişt sayaq) bağda sakin olun və harada istəsəniz yeyin. (Amma) bu ağaca yaxınlaşmayın ki, sitəmkarlardan olarsınız.”

NÖQTƏLƏR

■ Bu ayənin oxşarı “Bəqərə” surəsinin 35-ci ayəsində bəyan olunmuşdur.

■ İmam Rıza (ə) qadağan olunmuş ağacın (buğda, üzüm və ya bir başqa şey olması) haqqında buyurmuşdur: “Behişt ağacları növbənöv meyvələr yetirdiyindən, bütün deyilənlər ona şamil edilə bilər.”¹

■ Allah istəyirdi ki, insan yer üzündə onun xəlifəsi olaraq yaşasın.² İnsanın bu ləyaqətini başqalarına bildirmək üçün Allah ona həqiqətləri öyrətdi. Sonra ona səcdə edilməsi əmri verdi. İnsan behiştə yerləşdirildi. Daha sonra ona ilk vəzifə buyurulur. Həmin andan etibarən öhdəcilik, məsuliyyət, ixtiyar məsələləri ortaya çıxır. Bundan sonra vəzifənin yerinə yetirilməməsi səbəbindən yerə eniş, təkamül üçün səy göstərmək mövzuları bəyan olunur. Bütün bu mərhələlər ilahi elm əsasında gerçəkləşir. Həzrət Əli (ə) bu mərhələləri və insanın yer üzündə tövbəsini bəyan etdikdən sonra buyurur: “Allahın elmi onun haqqında gerçəkləşdi.”³

■ Adəmin sakin olduğu “cənnət”, behişt haqqında müxtəlif nəzərlər var. Bəziləri bu behiştin vəd olunmuş gerçek behişt olduğunu bildirir. Onların fikrincə, bu behiştə əbədilik əməl vasitəsi ilə oraya daxil olanlara aidir. Başqa hallarda behiştə sakinlik müvəqqəti olur. Necə ki, İslam peygəmbəri (s) merac gecəsi behiştə daxil oldu və sonra qayıtdı. İmam Sadıq (ə) isə belə buyurur: “Adəmin olduğu behişt dünya bağlarından biri idi.”⁴ Çünkü vəd olunan behiştə əmr, qadağa və vəzifə yoxdur.

BİLDİRİŞLƏR

1. Əvvəlcə doğru yolu göstərin, sonra qadağanı bəyan edin.
2. Allahın qadağa qoyduğu məntəqələrə və harama yaxınlaşmaq günahla nəticələnir.
3. Düzgün yol olan yerdə qadağan olunmuş yolla getmək zülmdür.

¹ “Uyunul-Əxbar”, c. 1, s. 306.

² Bax: “Bəqərə”, 30.

³ “Nəhcü'l-bəlağə”, x. 91.

⁴ “Təfsire-isna əşəri”.

(AYƏT: 20)

﴿فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبَدِّيَ لَهُمَا مَا وُرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْءَاتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا

رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكِيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ﴾

“Seytan onlara (Adəm və onun zövcəsinə) vəsvəsə etdi ki, onlara gizli qalmış ayıblarını aşkar etsin. O dedi: “Allahınız bu ağacı sizə yalnız ona görə qadağan edib ki, iki mələk və ya əbədiyyət tapanlardan olmayasınız.”

NÖQTƏLƏR

■ Seytan Adəm və Həvvaya vəsvəsə edirdi ki, bu ağacdan yesələr mələk olacaqlar, ya da əbədiyyət tapacaqlar. Guya Allah onların bu məqama çatmasını istəmədiyindən, həmin ağacdan yeməyi qadağan etmişdi.

■ Adəmin Allahın əmrini pozub qadağan olunmuş ağaca əl uzatmasının səbəbi ayədə açıqlanmışdır. Bildirilir ki, bu yerdə qadağa uyğun işin haramlığını yox, bəyənilməmiş olmasını göstərir. Necə ki, bir həkim xəstəyə hansısa qidadan istifadə etməməyi məsləhət görür. Əgər xəstə həmin qidadan istifadə etsə, zərər onun özüne olur.

■ **Sual:** Məgər mələklər Adəmdən üstün idimi ki, Adəm mələk olmaq üçün şeytanın vəsvəsəsinə uydı?

Cavab: Adəmin mələklərdən üstünlüyü aşkardır. Sadəcə, Adəm mələklərin kamilliyyini nəzərə alaraq bu işə meyl göstərdi. Adəm öz üstünlüklerindən savay onların da üstünlüklerinə malik olmaq istəyirdi. Bu istək mələklərin üstünlüyü üçün dəlil deyil.¹

İmam Sadiqdən (ə) soruşular ki, mələklər üstündür, yoxsa Adəm övladı?

İmam Sadiq (ə) Həzrət Əlidən (ə) bir rəvayət nəql edərək buyurur: “Allah mələkləri şəhvətsiz ağıllı, heyvanları isə ağılsız şəhvətli yaratdı. İnsana isə həm ağıl, həm də şəhvət verildi. Əgər insandakı ağıl onun şəhvətinə qalib gələrsə, insan mələkdən üstün olar. Əgər onun şəhvəti ağılna qalib gələrsə, heyvandan da alçaq məqama enər.²

*Adəmdən törəyən möcüzədir bil
Onda mələklik də, heyvanlıq da var.
Nə vaxt bir tərəfə göstərərsə meyl,
Haqqə ucalmasa, süquta uğrar.*

Bəli, insanlar müxtəlifdir və onların dərəcələri, mərtəbələri var. Mələklər də belədir. Demək, hər insanı mələkdən üstün saymaq olmaz və ya əksinə.³

¹ “Təfsire-Minhacu-Sadiqin”.

² “Vəsail”, c. 15. s. 209.

³ “Təfsire-Ətyəbul-bəyan”, c. 1, s. 512.

■ Allah şeytanı mahiyyət etibarı ilə çirkin yaratmamışdı. Şeytan təkamül yolunu gedə biləcək bir mövcud idi. Varlıq yoluna hidayət olunmuş şeytan özü özünü azdırıcı, alçaltıcı. Əgər onun mahiyyəti çirkin olsaydı, ilk önce Allaha ibadətə, təsbihə məşğul olmazdı. Axı şeytan uzun illər Allaha ibadət etmişdi. Necə ki, Allah Firon və İbn-Mülçəmi alçaq xislətlə yaratmamışdı. Onların da inkişaf istedadı və insani ləyaqətləri vardı. Bununla belə, onlar öz istəkləri ilə azğın yolu tutdular.¹

■ **Sual:** Nə üçün Allah şeytanı insana qalib etdi?

Cavab: Şeytanın insanla rabitəsi və onun təsir imkanı insandakı heyvani hissələrin təsirindən heç də güclü deyil. Allah insana heyvani meyllərlə yanaşı düşüncə, vicdan əta etmiş, ən üstün tarazlıq və tənzim vasitələrini onun ixtiyarında qərar vermişdir.

Şeytan insana hakim olmamaqla yanaşı, onun ixtiyarını da əlindən ala bilmir. Necə ki, şeytan özü deyir: “Əslində mənim sizin üzərinizdə heç bir hakimiyyətim yox idi. Mən sizi yalnız dəvət etdim, siz də tabe oldunuz. İndi isə məni yox, özünüüzü qınayıñ.”²

Şeytanın işi insandakı heyvani hissələri gücləndirməkdir. O, bir insana təsir göstərmək qərarına gəldikdə, onun daxili qüvvələrindən birini öz vəsvəsələri ilə gücləndirməyə məcburdur. Həmin vəsvəsələrin qarşısında isə ağıl və vicdan adlı iki qüvvə dayanır. Bu qüvvələr insani daim yaxşılığa dəvət edir.”³

BİLDİRİŞLƏR

1. Şeytan hətta yaxşılardan da əl çəkmir. Amma xalislər üzərində onun heç bir hakimiyyəti yoxdur.⁴

2. Bir sözlə, şeytanın işi məcbur etmək yox, vəsvəsə etmək, şübhə yaratmaqdır. O yalnız azğınlıq yolunu göstərməklə məşğuldur.

3. Günah və xilafa yol verməyin nəticəsi rüsvayçılıqdır.

4. Rüsvayçılıq hicabın götürülməsi, çıarpaqlıq şeytanın hədəflərindəndir.

5. Şeytan insanı arzular yolu ilə aldadır. (İnsanın arzusu aram və mələksayaq bir fəzada əbədi yaşamaqdır. Ona görə də şeytan dedi: “Əgər o ağacdən yesəniz, arzularınıza çatıb, əzab-əziyyətdən uzaq daimi bir həyatda yaşayacaqsınız.” Şeytan insandakı rifah və əbədiyyətə meyllərdən istifadə edərək onu çasdırırdı.)

(AYƏ: 21)

﴿ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴾

¹ Əllamə Cəfəri, “Şərhe-Məsnəvi”, c. 5, s. 207.

² “Ibrahim”, 22.

³ “Şərhe-Məsnəvi”, c. 5, s. 207.

⁴ Bax: “Hicr”, 40.

“(Şeytan öz vəsvəsələrinin təsirli olması üçün) onların ikisinə and içdi ki, həqiqətən, mən sizin xeyirxahınızam.”

NÖQTƏLƏR

■ Həzrət Adəm və onun zövcəsi ilk öncə İblisə etimad göstərmədilər. Şeytan onların etimadını qazanmaq üçün and içdi və təkid göstərdi. İmam Rıza (ə) buyurmuşdur: “Həzrət Adəm və Həvva həmin vaxtadək yalandan Allaha and içilməsini eşitməmişdilər. Ona görə də İblisə etimad göstərib həmin ağaçdan yedilər. Əlbəttə ki, bu hadisə həzrət Adəmin peyğəmbərliyindən qabaq baş vermişdi. Uyğun qadağa, müqabilində od vəd olunmuş böyük günahla bağlı deyildi.¹ Bəli, ilk yalan andı şeytan içdi.”

■ Quran buyurmuşdur: “Münafıqlar də yalan and əhlidirlər.² Tez-tez and içən insan cəmiyyətə rəhbərliyə layiq deyil.³

BİLDİRİŞLƏR

1. Yalan and şeytan işidir.
2. Hər anda etibar etmək olmaz.
3. Düşmən bizim etiqad və inamlarımızdan öz xeyrinə istifadə edir.
4. Bəzən düşmən bizə zahiri bir xeyirxahlıqla nüfuz edir, sonra isə zərbə vurur. Yusufın qardaşları da onu aradan götürmək və atalarından ayırmak üçün özlərini xeyirxah göstərdilər.⁴

(AYƏT: 22)

﴿فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدْتُ لَهُمَا سَوْءَ اتْهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَيْنَهُمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنِ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقْلَلَ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾

“Şeytan o iki nəfəri yalan və hiylə ilə süquta çəkdi. Elə ki, (qadağan olmuş) ağaçdan daddılar, çılpaqlılarının pisliyi onlara aşkar oldu. Behişt ağacılarının yarpaqları ilə özlərini büründülər. Allah onlara nida etdi: “Sizə o ağacı qadağan etmədimmi, demədimmi ki, şeytan sizin üçün aşkar bir düşməndir!?”

NÖQTƏLƏR

■ “Dəlla” yaxınlaşdırmaq mənasını bildirir və hədəfə çatmaq üçün kəndirə işarədir. Yəni İblis onları qurur kəndiri ilə yalan quyusuna varid etdi.

■ “Yəxsifan” toplamaq, tikmək, bəndləmək mənalarını bildirir.

¹ “Üyunul-əxbər”, c. 1, s. 196.

² Bax: “Tövbə”, 56, 62, 74, 107.

³ Bax: “Qələm”, 10.

⁴ “Yusuf”, 11.

■ Allahın xitabı “nida” sözü ilə ifadə olunmuşdur. Nida uzağa xitab üçündür. Yəni Adəm və zövcəsi qadağan olunmuş ağacdan yeməklə Allahdan uzaqlaşdırılar.

■ Seyyid Mürtəza, Təbərsi, Əbul-Fütuh Razi kimi təfsirçilər deyirlər: “Həzrət Adəmin behiştən çıxarılıb yerə göndərilməsi cəza yox, bir məsləhət idi.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Həm qadın, həm də kişi şeytanın vəsvəsə hədəfindədir.
2. Şeytanın aləti yalan və qürurdur.
3. Şeytanın vəsvəsələrinə meyl zəif və gödək bir ipdən yapışmaq, günah quyusuna yuvarlanmaqdır.
4. Allahın əmr və göstərişlərinə - istər az, istərsə də çox - diqqətsizlik təhlükəlidir. Günaha batmaqdə kiçik-böyük məsələsi yoxdur. Ən əsası günaha düşməməkdir. Bəzən kiçik günah da insanın rüsvayılıq və süqutuna səbəb olur.
5. Çılpaqlıq Allahın cəza növlərindəndir. (Bunu mədəniyyət saymayıñ.)
6. Bəzən süqut addım-addım baş verir. Əvvəlcə, insan düşüncədə azır, sonra həddi aşaraq qadağan olunmuş şeylərdən yeyir. Beləcə, süqut və çılpaqlıq baş verir.
7. İlahi BİLDİRİŞLƏRə məhəl qoymamaq, qadağan olunmuş qidalardan yemək çılpaqlıq üçün zəmindir.
8. Çılpaqlığın çirkinliyi və örtüyün kəraməti insanın fitrətindədir.
9. Ən sadə bir vasitə ilə örtünmək də dəyərdir.
10. Allahın hökmələri, əmrləri, qadağaları insanın tərbiyəsi üçündür.
11. Həzrət Adəm və Həvva qadağan olunmuş ağacdan yedikdən sonra öz ali məqamlarından uzaqlaşdırılar.
12. Allah xəbərdarlıq etməmiş, höccəti tamamlamamış kimsəni cəzalandırırmır.
13. Allah yolunda düşmənləri tanımaq zəruridir.
14. Şeytanın ədavəti aşkar olsa da, insan onun təhlükə və düşmənciliyindən qəflətdə olur.

(AYƏ: 23)

﴿ قَالَ رَبُّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾

“(Adəm və Həvva) dedilər: “Pərvərdigara! Biz özümüzə sitəm etdik. Əgər bizi bağışlamasan, rəhm etməsən, şübhəsiz, ziyankarlardan olacağıq.”

¹ “Təfsire-isna-əşəri”.

NÖQTƏLƏR

■ Həm şeytan, həm də Adəm itaətsizlik etdi. Amma şeytan öz itaətsizliyi ilə Allahın ədalət və hikmətinə qarşı çıxdı. O öz üstünlüyünü bildirdi və peşman da olmadı. Həzrət Adəm və Həvva isə öz səhvlərini etiraf etdilər və Allahdan bağışlanmaq dilədilər.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Özümüzə rəva bildiyimiz sitəmlərə görə Allahdan yardım diləməli, səhvlərimizi aradan qaldırmalıyıq.
2. Adəm və Həvva həm qadağanı pozmaqdə şərik idilər, həm də səhvlərini aradan qaldırıb üzr istəməkdə.
3. Hər növ xilaf insannın özünə zülmüdüür. Çünkü Allah göstərişləri ilə müxalifətçilik insanın həqiqi təkamül və səadətinə mane olur.
4. Öncə günahı etiraf etmək dua və tövbə qaydalarındandır.
5. Bəşərin Allahdan ilk istəyi bağışlanma və rəhmət olmuşdur.
6. Günahkar üçün ən mühüm məsələ İlahi bağışlanmadır. Qalan bütün istəklər sonrakı işdir.
7. Allahın diqqəti, lütfü və mehribançılığı əbədi ziyankarlığın qarşısını alır.

(AYƏ: 24)

﴿ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقْرٌ وَمَنَاعٌ إِلَى حِينٍ ﴾

“(Allah) buyurdu: “Aşağı enin, sizin bəziniz digərinizin düşmənidir. Müəyyən müddətədək sizin üçün yer üzündə sığınacaq və bəhrələnmə vasitəsi olacaq.”

(AYƏ: 25)

﴿ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴾

“(O) buyurdu: “Bu yerdə yaşayar, onda ölü və ondan qiyamət sorğusu üçün çıxarırlarınız.”

NÖQTƏLƏR

■ Allah-təala “aşağı enin” əmri ilə ya Adəm, Həvva və İblisə, ya da Adəm, Həvva və onların nəslinə müraciət edir. Ayrıca şəkildə İblisə də xıtab olunmuşdur.² Adəm və Həvvaya da ayrıca xıtab olunan ayə var.³ Əgər onların enəcəyi yer eyni olsa, “aşağı enin” əmri hər birinə aid ola bilər.

■ “İhbüt” dedikdə yerə enmək əmr olunmuşdur. Çünkü əmrin davamında yer üzündən danışılır.

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Əraf”, 13.

³ Bax: “Taha”, 123.

■ Allah-təala Adəm və Həvvanın tövbəsini qəbul etsə də,¹ günahın təsiri yerində qalır. Məsləhətli bir işi tərk etməklə Adəm və Həvvanın itaətsizlik göstərməsi onların behiştən xaric olması və yerə enməsi ilə nəticələnmişdi.

BİLDİRİŞLƏR

1. Xilaf və günah işin təbii təsirindən, nəticəsindən qaçmaq olmaz.
2. Bəzən valideynin günahı onun nəslinin taleyinə təsir göstərir.
3. Adəm və Həvvanın olduğu behişt yer üzündən üstün və yuxarıda qəraraşmış bir yer idi.
4. Dünya əziyyət, zəhmət və təzad yeridir. İnsanlar mənafelər və arzuları yolunda mübarizə edirlər.
5. Dünya və həyat və ondan bəhrələnmə əbədi deyil.
6. İnsan ölümdən sonra növbəti dəfə diriləcək. (Həzrət Adəm narahat idi ki, bir daha behiştə dönməyəcək və əbədi həyata çatmayacaq. Allah-təala buyurdu: “Dünya həyatından sonra əbədi behiştə çata bilər.”)
7. Dünya həyatının müddəti və sonu bəşərə məlum deyil.

(AYƏT: 26)

﴿ يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سُوءَاتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَكَّرُونَ ﴾

“Ey Adəm övladları! Həqiqətən, sizə libas göndərdik ki, həm (çılpaqlıq) çirkinliyinizi örtsün, həm də bəzək olsun. (Amma) təqva libası (şəksiz) daha üstündür. O, Allahın nişanələrindəndir. Bəlkə onlar öyündən götürələr.”

NÖQTƏLƏR

■ Həzrət Adəmin əhvalatı nəql olunduqdan sonra Allah-təala bu surədə dörd dəfə Adəm və bəşər nəslinə müraciət edir, (ayə 26, 27, 31, 35). Allah-təala bu ayələrdə əmr edir ki, təqva libası hifz olunsun. Şeytanın yalanlarına aldanılmamasın, yeməkdə, içməkdə, bəzəkdə israf edilməsin və peyğəmbərlərin dəvəti qəbul olunsun.

■ “Riş” sözü quşların lələyinə işaretdir. Lələk quş üçün həm geyimdir, həm də gözəllik vasitəsi. Libas da insan üçün eynən o cürdür. O, insanı örtməklə yanaşı, həm də bəzəyir.

■ Bütün nemətlər Allahın əlindədir və ilahi qeyb xəzinəsindən aşib-daşır. Allah-təala buyurur: “Nə varsa, xəzinəsi bizim yanımızdadır. Məlum həddən artıq nazil etmirik.”² Başqa ayələrdə də bu məsələyə toxunulur.³ Libasın Allah tərəfindən göndərilməsi dedikdə, onun yaradılması və insanın ixtiyarına verilməsi nəzərdə tutulur.

¹ Bax: “Bəqərə”, 37.

² “Hicr”, 21.

³ Bax: “Hədid”, 25; “Zumər”, 6.

■ “Təqva libası” dedikdə təqva, təvazö, paklıq nəzərdə tutulur. Bu söz həm də itaət, iffət, həya, saleh əməl kimi təbir olunmuşdur.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi nemətlərə diqqət ilahi eşq və qəflətdən uzaqlıq səbəbidir.
2. Libas bədəni ilahi həddə örtdüyü halda nemətdir.
3. Libasın hazırlanmasında təbii amillərdən əlavə insanlar iştirak etsə də, bütün bunlar Allahın əlindədir.
4. Örtük və örtmək Allahın işidir. Cılpaqlıq və soyundurmaq isə şeytanın işi!
5. Libas ilahi nemətdir. Cılpaqlıq isə yalnız günahların cəzası!
6. Gözəl libaslarla örtünmək Allahın istəyincədir. İsrafa yol vermədən libaslarla bəzənməyin eybi yoxdur.
7. Mənəviyyatın kənarında maddiyyat, təqvanın kənarında bəzək olmalıdır. Libas israf, təkəbbür, fəsad, özünüñümayış, modabazlıq, şəhvət vasitəsi ola bilsə də, müsbət yanaşmada o zəruridir.
8. Maddi libas insanın eyiblərini örtdüyü tək, təqva da eyblər üçün örtük səbəbidir. Təqva libası insanı həm günahlardan qoruyur, həm də ona mənəvi gözəllik verir.
9. Torpaqdan pambıq cüccərir, heyvan otla qidalandıqdan sonra yun əldə olunur. İpəkqurdunun ağızının suyundan ipək istehsal edilir. Bütün bunlar ilahi ayələrdir və insanlar üçün dəlil ola bilər.

(AYƏ: 27)

﴿يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْسِنُكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبْوَيْكُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيهِمَا سَوْءَاتِهِمَا إِنَّهُ يَرَأُكُمْ هُوَ وَقِيلُهُ مِنْ حِينٍ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيْطَانَ أُولَئِكَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

“Ey Adəm övladları, məbada, şeytan sizi aldada. Necə ki, sizin atanınızı behiştən çıxartdı, ayıb yerlərini göstərmək üçün hər ikisinin əynindəki libası götürdü. Həqiqətən, şeytan və onun dəstəsi sizin onları görmədiyiniz yerdən sizin görürlər. Biz şeytanları iman gətirməyənlərə dost və rəhbər qərar verdik.”

NÖQTƏLƏR

- Ötən ayə libası bir nemət kimi qeyd etdi. Bu ayədə xəbərdarlıq olunur ki, ehtiyatlı olun, şeytan bu libas və neməti sizdən almasın.
- Şeytan iman əhlinə vəsvəsə edib, onları büdrətsə də, onlara tam şəkildə hakim ola bilmir.² Çünkü mömin insan tövbə və Allaha pənah aparmaqla nicat tapır. Bəli, şeytan yalnız kafirlərə hakim ola bilir.

¹ “Təfsire-Minhacu-Sadiqin”.

² Bax: “Ibrahim”, 22.

■ Elə düşünməyək ki, biz şeytanı görmədiyimiz kimi, o da bizi görmür. Harada günah üçün şərait varsa, şeytan oradadır və fitnə-fəsada çalışır.

BİLDİRİŞLƏR

1. Başqalarının tarixindən və taleyindən ibrət götürək.
2. Özümüzü sığortalanmış, büdrəmədən uzaq bilməyək. Mələklərin səcdəgahı olan həzrət Adəm şeytanın yalanına aldanaraq öz məqamını itirdi.
3. Çilpaqlıq və hicabın aradan götürülməsi Allaha yaxın məqamdan xaric olma amilidir.
4. Çilpaqlıqla sonuclanan istənilən bir program və təbliğat şeytanıdır.
5. Şeytanın məqsədi qadın və kişinin bir-biri qarşısında çilpaqlığıdır.
6. Şeytan tək deyil, onun başında dəstəsi var.¹
7. Şeytanı gözlə görmədiyimiz üçün ondan qəflətdə qalmayaq və həmişə ehtiyatlı olaq. Şeytanın gözə görünməməsi ona aldaniş səbəblərindəndir.
8. Çilpaqlıq imansızlıq və şeytanın hakimlik nişanəsidir.
9. İnsan öz əməlləri səbəbindən şeytanın hakimiyyəti altına düşür.
10. Allahın sunnəsi, qanunu budur ki, kafirlərə və günahkarlara şeytan hakim olsun.
11. Allaha iman şeytanın insan üzərindəki vilayət və hakimiyyətinə mane olur.

(AYƏ: 28)

﴿ وَإِذَا فَعَلُوا فَاحْشَأَ قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمْرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ
بِالْفَحْشَاءِ أَتَقْرُبُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾

“Əgər çirkin bir iş görsələr, (ona don geyindirərək) deyərlər ki, «biz öz atalarımızı belə gördük və Allah bizə belə göstəriş vermişdir», de ki, Allah heç vaxt çirkin işləri əmr etməz. Yoxsa, bilmədiyiniz şeyi Allaha aid edirsınız?”

NÖQTƏLƏR

■ Təfsirlərdə bildirilir ki, bu ayə cahiliyyət ənənəsi üzrə müşriklərin təvaf halında çilpaqlığına işarədir. Onlar öz babalarına təqlid edərək uyğun rəftara yol verirdilər. Amma iddia edirdilər ki, bu işi Allah göstəriş verib.

■ Bu çirkinliyə yol verənlər öz babalarına təqlid edir və öz şirklərində Allahə əsaslanırdılar.² Onlar iddia edirdilər ki, Allahın istəyi ilə müşrik olmuşlar. Güman edirdilər ki, Allah onlara möhlət vermişsə, demək, bu işdən razıdır.

■ Bu ayədə müşriklərin əvvəlcə öz babalarını, sonra Allah əmrini öne çəkməsi bəyan olunur. Bu onu göstərir ki, müşriklər babalarını Allahdan daha əhəmiyyətli sayırdılar.

¹ Bax: “Şurəa”, 95.

² Bax: “Ənam” 148; “Nəhl”, 35.

BİLDİRİŞLƏR

1. Günaha don geyindirilməsi günahdan da təhlükəlidir və şeytanın nüfuz nişanəsidir.
2. Ata-babaların çirkin adət-ənənələrini izləmək, dində bidətə yol vermək imansızlıq və şeytanın vilayət nişanəsidir.
3. Bəzi əməllərin fəsadı və çirkinliyi aşkar və fitridir. (“Fahişə” elə bir günaha deyilir ki, o günahın qəbahəti və çirkinliyi aşkarda olsun.)
4. Bəzən bir nəslin çəşqinliyi o biri nəslə keçir. Azğınlar gələcək nəsillərin də günahına şərikdirler.
5. Ata-babaların yolu heç də həmişə dəyərli olmur. Əsassız olaraq ata-babalara təqlid qadağandır.
6. Allah heç vəchlə çirkin işi əmr etməz.

(AYƏT: 29)

﴿ قُلْ أَمْرِ رَبِّيْ بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُواْ وُجُوهُكُمْ عَنْ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الَّذِينَ كَمَا بَدَأْكُمْ تَعُودُونَ ﴾

“De ki, Rəbbim ədaləti fərman vermişdir. Hər bir məsciddə - dininizi Onun üçün xalis etmiş halda - üzünüüzü Ona tutun və Onu çağırın. Sizi ilk önce yaratdığı kimi yenə (Ona doğru) qayıdacaqsınız.”

NÖQTƏLƏR

■ “Qist” həddi aşmanın antonimidir. Yəni hər bir kəsin haqqını başqasına yox, onun özünə vermək “qist”dir.

■ Bu ayədə müxtəlif məsələlər bəyan olunmuşdur. Ayədə tərbiyə, ədalət, ibadət, cəmiyyət, vəhdət, dua, niyyət, ixlas, həşr və qiyamət mövzularına toxunulur.

■ Mərhum Təbərsi “dininizi Onun üçün xalis edin” cümləsinin namazdan sonra xalisanə dua və naləyə işarə olduğunu bildirir. İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Namazdan sonra həzrət Zəhranın (ə) təsbibi min rəkət namazdan üstündür.”¹

■ Məad cismanidir. Torpaq zərrələri qidalar vasitəsi ilə vücudu formalaşdırıldığı kimi, insanın çürümüş sümükləri də bir yerə toplanar. Sizi bir hüceyrə, spermadan yaranan qüdrət, şübhəsiz ki, Qiyamətdə də yenidən dirildə bilər. Rəvayətdə oxuyuruq ki, “sizi ilk önce yaratdığı kimi qayıdacaqsınız”

¹ “Təfsire-isna-əşəri”.

dedikdə, insanın ölən vaxt malik olduğu əqidədə yenidən diriləcəyi nəzərdə tutulur. Demək, möminlər imanla, kafirlər isə öz küfrləri ilə ayağa qaldırılaçqlar.¹

■ Hədisdə oxuyuruq: “İnsanlar qiyamət səhnəsinə üryan və ayaqyalın gətirilərlər.² Onlar anadan olduqları vəziyyətdə məhşur olarlar.

BİLDİRİŞLƏR

1. İnsana ədalət əmr olunmuşdur. Çirkin əməl ədalət dairəsindən kənardır.
2. Dinə səmimi qəlbdən, xalisanə bağlılıq ədalətin möhkəmlənməsi üçün zəmindir.
3. Azğınlıqdan çəkinmək ibadət mövzusu ilə yanaşı bəyan olunmuşdur. İbadət və namaz ədalətlə müşayiət olunduqda daha dəyərlidir.
4. Düzgün tərbiyə ədalətli quruluşda mümkündür. Ədalət ilahi rüubiyyət şənidəndir.
5. Din insanların ictimai, ibadi və ideoloji yönümlərini tamamlayır.
6. Məscid riya və şirk yeri yox, ixləs mərkəzidir.
7. Xalis niyyət dua şərtlərindən biridir.
8. Məada diqqət və iman ədalət və ixləs hissəlerinin güclənmə amilidir.
9. İnsanın ilkin yaranışı məadin mümkünlüğünə dəlildir.

(AYƏT: 30)

﴿ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقٌّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالُ إِنَّهُمْ أَنْهَدُوا الشَّيَاطِينَ أُولَئِءِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ ﴾

“(Allah bir dəstəni hidayət etdi. (Amma) digər bir dəstə azğınlığa layiqdir. Çünkü onlar Allahın yerinə şeytanı özlərinə rəhbər seçdilər və elə güman edirlər ki, hidayət olunmuşlardır.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Hidayət Allahın işidir. Azğınlıq isə öz yanlış seçimimizin nəticəsidir.
2. Nə qədər ki, Allahla əlaqəmizi kəsməmişik, şeytanın bütün vəsvəsələri Allahın zikri və tövbə ilə aradan qaldırıla bilər.³ Allahla əlaqəni kəsmək isə şeytanın toruna düşməklə, onun hakimiyyətinə itaətlə nəticələnir. Belə bir azğınlıq aradan qaldırılması deyil.
3. İnsan azaddır və o həm ilahi vilayəti, həm də şeytanın hakimiyyətini seçə bilər.
4. Azğınların baxışı həqiqətə yox, onların xəyallarına əsaslanır.

¹ “Təfsire-Məcməül-bəyan”.

² “Təfsire-Fürqan”.

³ Bax: “Əraf”, 201.

5. Düşüncə çəşqinqılığı (“cəhle-mürəkkəb”), yəni azğının özünü haqq yolda bilməsi ən pis azğınlıqlardandır.¹

(AYƏT: 31)

﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا مِنْتَكُمْ مَنْسَحِيدَ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾

“Ey Adəm övladları! Hər bir məsciddə (namaz zamanı) öz ziynətlərinizi özünüzlə götürün. Yeyin, için, amma israf etməyin. Həqiqətən, Allah israfçıları sevmir.”

NÖQTƏLƏR

■ Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Qurandakı “Ey Adəm övladları” xitabı ilə bəyan olunan əmrlər bütün insanlara, bütün dinlərə aiddir.

■ Quran var-dövlət və övladı zinət adlandırmışdır.² Ayədə məqsəd bu ola bilər ki, iqtisadi çətinliyi olanlara yardım göstərmək və gələcək nəslin tərbiyə problemlərini həll etmək üçün məscidə gedərkən özümüzlə bir qədər pul və övladımızı götürməliyik.

■ Cəmiyyət namazında ədalətli imam, namazda zahiri bəzək, ətir vurmaq, gözəl libas geymək, rüku və səcdələrdə təkbir üçün əlləri qaldırmaq, bayram və cümə namazlarında iştirak etmək zinət nümunələrindən sayılmışdır.³

■ İmam Həsən Müctəba (ə) namaz zamanı və məsciddə olarkən ən yaxşı libasını geyərdi. Həzrət buyurur: “Allah gözəldir və gözəlliyi sevir. Mən gözəl libası Allahım üçün geyinirəm.” Sonra o, hazırlı ayəni tilavət etmişdir.⁴

■ Allah gözəlliyi sevməsəydi, uyğun əmri verməzdi. İslam fitri ayındır və insan fitrət üzündən gözəllikdən, zinətdən ləzzət alır.

■ Məscidə bəzənib getmək Allah bəndələrinə və ibadətə ehtiramdır. Bu iş həm də başqalarını ibadətə həvəsləndirir.

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Var-dövlət insanın əlində Allahın əmanətidir. Onda israfa yol verilməməlidir.”⁵

■ Zinət və təamdan istifadə fitri və təbii bir iş olsa da, ehtiyacların və məhrumların olduğu xüsusi şəraitdə onların dərdinə şərik olmaq lazımdır. Tarixə nəzər saldıqda görürük ki, rifahlı bir dövrdə yaşayın İmam Sadiqin (ə) libası yoxsulluq dövründə yaşamış Həzrət Əlinin (ə) libasından fərqlənir. Demək, ictimai şərait, xalqın vəziyyəti libasda özünü göstərir.⁶

¹ Bax: “Kəhf”, 103, 104.

² Bax: “Kəhf”, 46.

³ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”; “Təfsire-Minhacus-Sadiqin”; “Təfsire-isna-əşəri”.

⁴ “Təfsire-Məcməül-bəyan”.

⁵ “Təfsire-Safi”.

⁶ “Təfsire-isna-əşəri”.

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Bir gününün ruzisi olduğu halda qane olmayıb xalqdan nəsə istəyən kəs israfçılardandır.”¹

■ Yeməkdə israf və qarınqululuq cisim və ruhla bağlı bir çox xəstəliklərin səbəbidir. Çox yemək qəlbə daşlaşdırır və insanı ibadətin ləzzətini dadmaqdan məhrum edir. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Mədə bütün xəstəliklərin mərkəzidir.” Məsihi bir həkim, haqqında danışdığını ayəni və hədisi eşitdikdə dedi: “Bütün tibb elmi bu ayədə və sizin peyğəmbərin buyruğunda ifadə olunmuşdur.”²

İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Var-dövlətin əldən çıxmasının və bədənə zərər yetişməsinin səbəbi israfdır.³ Digər bir rəvayətdə oxuyuruq: “Allah yolunda çox xərclənsə, bu, israf deyil. Günah yolunda xərclənən isə, az da olsa, israfdır.”⁴

BİLDİRİŞLƏR

1. Müsəlmanların sığınacaq mərkəzi olan məscid gözəl, təmiz və cazibəli olmalıdır.
2. Ən gözəl libas ən gözəl məkan üçündür.
3. İslam namazda həm batınə, həm də zahirə diqqət yetirir. Bəli, İslamda zahir və batın, dünya və axırət bir-birindən ayrı deyil.⁵
4. Fərdi namazda da dəyərli olan zinətin cəmiyyət və məsciddə xüsusi bir dəyəri var.
5. Əvvəl namaz, sonra yemək! Əvvəlcə ruha, sonra cismə diqqət!
6. Allah həddi gözləyəni sevir. Zinət və qidakdan istifadə zamanı israfa yol verilməməlidir.

(AYƏ: 32)

﴿قُلْ مَنْ حَرَمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالْطَّيَّابَاتِ مِنِ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا حَالِصَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾

“De ki, Allahın Öz bəndələri üçün yaratdığı zinətləri və pak, xoşagələn ruziləri kim özüñə haram etmişdir? De ki, bu (nemətlər) dünya həyatında möminlər üçündür. Qiyamətdə isə (bu nemətlər) xüsusidir (möminlərə məxsusdur). Biz Öz ayələrimizi bilən qövm üçün bu sayaq müfəssəl bəyan edirik.”

NÖQTƏLƏR

■ Bu ayədə zinət insan üçün halal sayılmışdır. Quran ulduzlarla bəzənmiş səmanı da tamaşaçılar üçün ilahi nemət sayır.¹ Amma zinətə vurğunluq insanı

¹ “Təfsire-Fürqan”.

² “Təfsire-Məcməül-bəyan”.

³ “Kafi”, c. 2, s. 499.

⁴ “Təfsire-Minhacu-Sadiqin.”

⁵ Bax: “Muminun”, 2.

həlak etməməlidir. İnsan zinətə meylinə nəzarət etməlidir. Quran qadınlara haram edir ki, zinətlərini naməhrəmlərə göstərsinlər.²

■ Osman ibn Məzun həzrət Peyğəmbərin xidmətinə gələrək ailəsindən kənarlaşış tənhalığa çəkilmək qərarını bildirdi. Həzrət ciddi şəkildə bu işi qadağan edib buyurdu: “Şəhvətini cilovlamaq üçün oruc tut, rahiblik əvəzinə məscidə get və namazın intizarında otur. Biyabanda avara gəzmək əvəzinə döyüş cəbhəsinə, həcc və ümrəyə qatıl. Zövcəndən və ətridən istifadə et, öz malından məhrumlara ver, haramlardan uzaqlaş. Mənim yolum budur. Hər kəs bu yoldan çıxsa və tövbə etməsə, mələklər Kövsər hovuzuna daxil olmayı ona qadağan edəcək.”³

■ Asim ibn Ziyad da öz yaşayış üsulunu dəyişmək, halal ləzzətlərdən uzaqlaşmaq qərarına gəldi. Həzrət Əli (ə) bu şəxsi məhkum etdi. Asim Həzrət Əlidən (ə) soruşdu: “Bəs nə üçün özün bu qədər sadə yaşayırsan? İmam (ə) buyurdu: “Mən cəmiyyətin rəhbəriyəm və Allah rəhbərlərə vacib edib ki, öz həyat səviyyələrini cəmiyyətin ən zəif fəndlərinin həyat səviyyəsində saxlaşınlar və başqalarının qəminə şərīk olsunlar.”⁴

■ Həzrət Əli (ə) İbn-Abbası nümayəndə seçib, yolunu azmiş xarici məzhəblərin yanına göndərərkən ona göstəriş verdi ki, ən yaxşı libaslarını geysin, ətirlənsin və yaxşı bir ata süvar olsun.⁵

■ Bəziləri bu ayəni belə təfsir etmişlər ki, dünya bəzəyi və qidalarda bir növ acılıq qatqısı varsa, axırət zinəti və qidalarında heç bir ağrı-acı yoxdur.

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbər (s) bidətlərlə mübarizəyə məsuldur.
2. İslam yersiz zahidlik, riyazət (nəfsi sıxıntıya salmaq) və rahibliklə müxalifdir.
3. Zinətlərdən və pak şeylərdən istifadə edərkən onların haramlığına dəlil yoxdursa, hər birini halal saymalyıq.
4. Zinətlərdən münasib şəkildə istifadə etmək və xalqı buna həvəsləndirmək yaxşı işdir. Cənki zinət Allah tərəfindən bəyənilmişdir.
5. Allaha yaxınlaşmaq üçün halal və pak nemətləri tərk etmək yox, onlardan öz həddində istifadə etmək lazımdır.
6. İslam fitrətə uyğundur və orta həddi gözləyən ayındır. İslam insanların təbii ehtiyaclarına müsbət cavab verir. Din faydalı şeyləri halal, zərərli şeyləri haram sayır.
7. İnsanların qida kimi zinətə də ehtiyacları var. (Zinət qidalarla yanaşı qeyd olunur.)

¹ Bax: “Hicr”, 16.

² Bax: “Nur”, 31.

³ “Təfsire-Kəbire-Fəxr Razi”.

⁴ “Kəfi”, c. 1, s. 410.

⁵ “Təfsire-Minhacu-Sadiqin.”

8. Nemətləri yaratmaqda əsas məqsəd onlardan möminlərin istifadə etməsidir. Halbuki kafirlər də bu nemətlərdən faydalıdır. Başqa bir ayədə isə belə buyurulur: “Bütün yer üzündə olanları zinət qərar verdik ki, kimin daha yaxşı əməl etdiyini üzə çıxarmaq üçün onları sinayaq.”¹

9. Dünya nemətlərindən bəhrələnməkdə möminlər və kafirlər eynidir. Qiymətdə isə nemətlərdən istifadə ixtiyarı yalnız möminlərə məxsusdur.

10. Allahın yanında elm və alimin xüsusi məqamı var.

(AYƏT: 33)

﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيُّ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمُ وَالْبَغْيُ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾

“(Ey peyğəmbər) de ki, həqiqətən, Rəbbim - istər aşkar, istər gizli - çirkin işləri, günahı, sitəmi, haqsız boyun qaçırmığı, haqlı olmasına heç bir dəlil nazil olmamış bir şeyi Allaha şərik qərar verməyi, bilmədiyiniz şeyi Allaha aid etməyi haram buyurmuşdur.”

NÖQTƏLƏR

■ “Fəvahis” çirkinliyi hamiya məlum olan zina kimi günaha deyilir. Cahiliyyət dövründə bu sayaq əməllərə gizlin şəkildə əməl etmək rəva sayılırdı. Ayədə həmin əməllərin haramlığı təkidlə bəyan olunur.

■ İnsanın süqutu ilə nəticələnən günah “ism”, «ئىم» başqalarının haqqına təcavüz isə “bəğy” adlanır. Ayədə etiqada və dilə aid olan günah növlərinə işarə olunur.

■ Zalim rəhbərlərin hakimiyyətini qəbul etmək rəvayətlərdə batını günah kimi yad edilir.²

■ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Elm və agahlıq olmadan hökm verən kəs göy və yer mələklərinin lənətinə gələr.”³

■ Zurarə İmam Sadiqdən (ə) soruşdu: “Allahın Öz bəndələrindən tələbi nədir?” Həzrət buyurdu: “Yalnız bildiklərini desinlər, bilmədikdə sükut edib dayansınlar.”⁴

¹ “Kəhf”, 7.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

³ “Təfsire-nümunə”.

⁴ “Təfsire-Fürqan”.

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi qadağalar insanın təbiyəsi, inkişafı üçündür.
2. Halallar çox, haramlar azdır. Allahın haram buyurduğu şeylər ayə və rəvayətlərdə bəyan olunmuşdur.
3. Xalq anlamasa da, günahın zata və əqlə aid çirkinliyi var.
4. Müşriklər öz etiqadlarının sübutu üçün heç bir dəlilə malik deyildirlər.
5. Təbliğ və pis işlərin qadağasında əvvəlcə halal yollar bəyan olunur, sonra haram işlərə qadağa qoyulur. (Əvvəlki ayədə halallar, bu ayədə haramlar bəyan olundu.)
6. Möhkəm dəllərlər insanın əqlinə və ruhuna təlqin olunmuş ilahi lütf növüdür.
7. Allaha istinad edərkən elm və dəlilə əsaslanmaq lazımdır. Bəli, bütün iddialar, xüsusi ilə varlıqla bağlı olduqda, dəlil və məntiqə əsaslanmalıdır.

(AYƏ: 34)

﴿ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴾

“Hər bir ümmət üçün əcəl və son var. Onların əcəli çatdıqda onu nə bir an təxirə sala bilər, nə də qabağa qaça bilərlər.”

NÖQTƏLƏR

■Bu Quran ayəsinə əsasən təkcə fərdlərin yox, dövlətlərin, millətlərin, ümmətlərin, mədəniyyətlərin də sonu və əcəli var.

*Sinənin üstünə çökdiüsə əcəl,
Artıq bir nəfəsə verilməz macal.*

BİLDİRİŞLƏR

1. Dünya və onda olanlara qürrələnməyək, haramlardan çəkinək.
2. Varlıq aləmində Allahın dəqiq nizamından və hesabından kənardə heç bir təsadüf yoxdur. Ümmətlərə də qanunlar hakimdir.
3. İxtiyarımızdakı fürsət və imkanlar bir vaxt əldən çıxasıdır. Fürsət varkən imkan daxilində onlardan düzgün istifadə edək.
4. Zalımlar Allahın möhlətini ilahi lütf nişanəsi saymasınlar. Çünkü onlar üçün də dayanacaq var.¹
5. Allah yolunun mücahidləri zalımların hakimiyyətinə görə öz ümidiyərini itirməsinlər. Onlar çalışmalı və bilməlidirlər ki, zalım hakimlər də bir gün gedəsidirlər.
6. Ardıcıl şəkildə qruplar qüdrətə çatır, sınañır və məhv olub gedir.

¹ Bax: “Kəhf”, 59.

(AYƏT: 35)

﴿ يَا بَنِي آدَمَ إِنَّا يَأْتِينَكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَنْهَا عَنِ الْمُنْكَرِ فَمَنِ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْرُنُونَ ﴾

“Ey Adəm övladları! Nə vaxt ayələrimi sizə oxumaq üçün özünüzdən olan peyğəmbərlər gəlsə (onlara itaət edin). Təqva və məsləhət yolunu tutanlar üçün heç bir qorxu yoxdur və onlar qəmlənməzlər.”

(AYƏT: 36)

﴿ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكَبَرُوا عَنْهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾

“Ayələrimizi təkzib edən və təkəbbürlə ondan boyun qaçıran kəslər atəşə həmdəmdirlər və həmişə onda qalacaqlar.”

NÖQTƏLƏR

■ “Xəvf” dedikdə gələcək işlərə münasibətdəki qorxu nəzərdə tutulur. “Hüzn” isə keçmiş və əldən çıxanlarla bağlı qəmdir. Hüznün antonimi şadlıqdır.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi vəhyin bəyani üçün peyğəmbərlərin göndərilməsi ilahi sünə, qanunlardandır.
2. Vəhiyi gətirənin xalqla eyni növdən olması sözün nüfuz və təsir yollarındandır.
3. İnsan azaddır, ixtiyar sahibidir. Onun taleyi öz əməllərindən asılıdır.
4. Müttəqi (təqvalı) dedikdə guşənişin yox, islah və müsbət fəaliyyətlərlə məşğul olan kəs nəzərdə tutulur.
5. İnsan başqlarının islahına cəhd göstərməmişdən qabaq təqva əldə etməli, özünü tərbiyələndirməlidir. İslah edən kəs təqvalı olmalıdır.
6. Peyğəmbərin mömin və həqiqi peyğəmbər ardıcılı o kəsdir ki, təqva və islah əqli olsun.
7. Həqiqi aramlıq təqva və islah sayəsində mümkündür.

¹ “Ət-təhqiq fi kəlimatil-Quran”.

8. Haqqın təkzibi, təkəbbür və peyğəmbərlərə itaətsizliyin nəticəsi əbədi cəhənnəm əzabıdır.

(AYƏT: 37)

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَبَ بِآيَاتِهِ أُولَئِكَ يَنَاهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلَّلُوْا عَنَّا وَشَهَدُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ﴾

“Allaha iftira qosan, Onun ayələrini təkzib edən kəsdən də sitəmkarı kimdir?! Bizim elçilərimiz onların canlarını almaq üçün soraqlarına gələnədək onlar kitabdan (kitabda yazılın qədər dünyadan) bəhrələrini alacaqlar. (Elçilərimiz onlara) deyər: “Allahın yerinə çağırıldıqlarınız haradadır?” Onlar deyərlər: “Hamısı gözümüzdən itib yox oldu.” Onlar öz əleyhlərinə şəhadət verərlər ki, kafirlərdən olmuşlar.”

NÖQTƏLƏR

■ Allaha qarşı iftira dedikdə, adətən, Allaha şirk nəzərdə tutulur.¹ Əlbəttə ki, heç bir dəlil olmadan bir şeyi halal və ya haram bilmək bidət və Allaha iftiradır. Peyğəmbərlərin təkzib olunması da Allaha münasibətdə yalanın bir növüdür.

■ Quranda 150 dəfəyədək bəziləri xalqın ən zalımı kimi tanıdırıllar. Söhbət həm özünə, həm də cəmiyyətə zülm edənlərdən gedir. Bütün bunların kökü şirk, küfr və inaddir.²

■ Ayədəki “nəsibuhum minəl-kitab” dedikdə “Lövhe-Məhfuz”da qeydə alınmış ruzi, həyat və ölüm, dünya səadəti və bədbəxtlik, axırətdə əməllərin cəzası nəzərdə tutulur.³

BİLDİRİŞLƏR

1. Təkzib, Allaha qarşı iftira və bidətçilik ən böyük sitəmlərdəndir.
2. Dünyada hər bir insanın qeydə alınmış qisməti, bəhrəsi var.
3. Mələklərə ruhları çıxarmaq əmr olunmuşdur.
4. İnsanın mahiyyəti ruhdan ibarətdir.
5. İnsan ölümü gördükdə qəflət yuxusundan oyanır və ruhu çıxaran mələklərlə ünsiyyətdə olur. Amma bütün bunların nə faydası?!
6. İnsanın sorğuya çəkilməsinin ilk mərhəlesi ölüm anından başlayır.
7. Qiyamətin ilkin suallarından biri məbusud haqqındadır.
8. Allahdan qeyri nə varsa bir ilgimdir. Müşriklər ölüm anında bütün məbusullarının puçluğunu etiraf edərlər.
9. Qiyamətdə ilkin qazi insanın vicdanıdır.

¹ “Təfsire-Əl-mizan”.

² “Təfsire-nümunə”, c. 5, s. 184.

³ “Təfsire-isna-əşəri”.

(AYƏT: 38)

﴿قَالَ ادْخُلُوْا فِي أُمَّمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلْتُمْ أُمَّةً لَعَنَتْ أَخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا ادْأَرْكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لَا وَلَاهُمْ رَبُّنَا هَؤُلَاءِ أَصْلُونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٍ وَلِكُنْ لَا تَعْلَمُونَ﴾

“Onlar ölüm məqamı küfrlərini etiraf etdikdən sonra (Allah) buyurar: Siz də sizdən əvvəlki cin və ins dəstələri arasında cəhənnəmə daxil olun. (Cəhənnəmə) daxil olan hər bir dəstə onu çəkən dəstəyə lənət oxuyar. Nəhayət, hamı birlikdə cəhənnəmdə toplanar. Həmin vaxt sonuncu dəstə əvvəlki dəstə haqqında deyər: «Pərvərdigara! Bizi azdırən onlar idi. Cəhənnəm odundan onlara ikiqat əzab ver.» (Allah) buyurar: «Hər biriniz üçün (əzab) ikiqatdır, amma bilmirsınız.»”

NÖQTƏLƏR

■ Qiyamətin təsirli səhnələrindən biri də cəhənnəm əhlinin bir-biri ilə söhbətidir. Cəhənnəm əhlinin onların bədbəxtliyinə düşçələrlə söhbəti xüsusi təsirə malikdir. Orada təqvasız dostlar bir-birləri ilə düşmən olar.¹ Bəzən cəhənnəm əhli onların azğınlıqlarına səbəb olanları görüb ayaqlamaq istər.² Bəzən onlar zalim başçılara itaətlərini öz süqtularının amili sayarlar.³ Əslində isə insan ixtiyar sahibidir və seçim azadlığına malikdir. O öz azğınlığını başqalarının boynuna atmaqla canını qurtara bilməz.

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: «Azdırən rəhbərlər dedikdə, günahkar və zalim rəhbərlər nəzərdə tutulur.»⁴

■ Qiyamətdə zalim rəhbərlər və onların ardıcılırı ikiqat cəzalandırılar. Azğınlar öz rəhbərləri üçün ikiqat cəza istədikdə, onlara bildirilər ki, onlar özləri də ikiqat cəzalandırılacaq. Rəhbərlərin ikiqat cəzalandırılmasının səbəbi onların həm özlərini, həm də başqalarını azdırmasıdır. Ardıcılıların ikiqat cəzalandırılmasının səbəbi isə həm onların azğınlıqları, həm də öz himayələri ilə zalim rəhbərlərə rövnəq vermələridir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Beşihtdə kin-küdürət və düşməncilik yoxdur. Başdan-başa sülh və səfa hökm sürür. Cəhənnəmdə isə onun əhli bir-birini lənətləyir.⁵

2. Cin tayfasının da insan nəqli kimi vəzifələri var. Hər iki tayfadan olan günahkarların aqibəti oxşardır və onlar eyni bir cəhənnəmdə əzab çəkəsidirlər.

¹ Bax: “Zuxruf”, 67.

² Bax: “Fussilət”, 29.

³ Bax: “Əhzab”, 67.

⁴ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

⁵ Bax: “Ənkəbut”, 25.

3. Kafirlər cəhənnəmə bir dəfəyə daxil olmur. Cəhənnəmə girişdə tərtib və növbə var.
4. Qeyri-ilahi hakimiyyətlər, məhəbbətlər və himayələr qiyamətdə kin-küdürüətə, nifrətə və düşmənçiliyə dönər.
5. Qiyamətdə hamı günahını bir başqasının ayağına yazmaq və ya günahına şərik tapmaq istəyər.
6. Bəzən insan düçar olduğu cəzalardan qəflətdə qalır.

(AYƏ: 39)

﴿ وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لَا خَرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴾

“(Əzabda) öndə gedən dəstə ardınca gələnlərə deyər: “Sizin bizdən heç bir üstünlüyü yoxdur, qazandıqlarınıza görə əzabı dadın.”

(AYƏ: 40)

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمَّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴾

“Həqiqətən, ayələrimizi yalan sayıb təkəbbürə ondan üz döndərənlər üçün səma (rəhmət) qapıları açılmaz, behiştə daxil olmazlar. Yalnız dəvə iynənin gözündən keçsə (bu iş mümkün olar). Günahkarları bu sayaq cəzalandırarıq.”

NÖQTƏLƏR

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Möminlərin əməlləri və ruhları səmaya doğru aparılar və səma qapıları onların üzünə açılar. Kafirlərin əməlləri və ruhlarını isə səmaya doğru qaldırarkən qəfildən bir nida gələr: “Onu cəhənnəmə doğru endirin.”¹

■ “Cəməl” ya dəvədir, ya da gəmini sahilə bərkidən qalın kəndir mənasını bildirir. Amma ayədə kafirlərin behiştə daxil olmasının mümkünzsizlüyü bəyan olunduğundan, dəvə və dəvənin iynənin gözündən keçməsi mənası daha münasib görünür. “Təfsire-nümunə”də oxuyuruq: “Cəməl” sözü daha çox dəvə mənasında işlədilmişdir. Rəvayətlərə əsasən bu məna daha çox uyğun gəlir.”

Luqa incilində deyilir: “Dəvənin iynə gözündən keçməsi sərmayədarların, dövlətlilərin uca fələklərə qalxmasından daha asandır.²

■ 40-ci ayənin zahirində belə görünür ki, behişt səmalardadır və oraya daxil olmaq üçün səma qapılarından keçmək lazımdır.³

¹ “Təfsire-Məcməül-bəyan”.

² “Luqa incili”, b. 18, ayə 24.

³ “Təfsire-Əl-mizan”; “Təfsire-kəbir”.

■ Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Səma qapıları beş halda açıqdır: Mücahidlər döyüşəndə, yağış yağanda, Quran tilavət ediləndə, fəcr (sübh) vaxtı, azan nidası gələndə.”¹

■ Üzünə səma qapıları açıq olan təqvalı möminlərin əksinə olaraq, bu qapılar təkzibçi kafirlərin üzünə bağlıdır.

BİLDİRİŞLƏR

1. Qiyamətdə azğın rəhbərlər öz ardıcıllarını düçar olduqları əzaba şərik bilərlər.
2. Şirk ardıcılları əzabdan qurtulmaq üçün başçılarına nisbətdə heç bir üstünlüyü malik deyildirlər.
3. Hətta cəhənnəm əhli də inanır ki, insanın taleyi onun əməllərindən asılıdır.
4. İlahi rəhmətin nazil olmasında və ya kəsilməsində insanın əməl və rəftarı təsirlidir.
5. İlahi ayələrin təkzibi və dini maarifin qəbul olunmaması bütün rəhmət və behiştə giriş qapılarının bağlanması səbəbidir.
6. Qiyamətdə günahkarları Öz rəhmətindən məhrum etmək Allahın sünnəsidir.

(AYƏT: 41)

﴿لَهُمْ مَنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمَنْ فُوقُهُمْ غَوَاشٍ وَكَذِلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ﴾

“Günahkarlar üçün cəhənnəmdə yataqlar, başlarının üstündə (oddan) örtükler var. Sitəmkarları bu sayaq cəzalandırıraq.”

NÖQTƏLƏR

■ “Mihad” yataq mənasını bildirir. Cəhənnəm əhli üçün yataq hazırlanması ifadəsində istehza var. Yəni onların son mənzili cəhənnəmdir.² “Gəvaş” örtük, xeymə mənasını bildirir.

■ Allah inadkar və dönük dəstəni 37-ci ayədə “kafir”, 40-cı ayədə “günahkar”, hazırkı ayədə “zalim” kimi yad edir. Doğrudan da, ilahi ayələri təkzib edənlər bütün bu ləqəblərə layiqdir.³

Həzrət Peyğəmbər (s) bu ayəni tilavət etdikdən sonra buyurdu: “Cəhənnəmin yuxarıdan və aşağıdan təbəqələri var. Məlum deyil ki, yuxarıda, yoxsa aşağıda təbəqə daha çoxdur. Kafirlər təbəqələr arasında yerləşər və daim sıxıntıda olarlar.” Həzrət (s) buyurur: “Kafirlərin qəbirdə döşənəcəyi cəhənnəm odudur.”⁴

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

² “Təfsire-fi Zilalil-Quran”.

³ Bax: “Bəqəra”, 254.

⁴ “Təfsire-nümunə”.

BİLDİRİŞLƏR

1. Cəhənnəm kafirlərin vücudunu bütün tərəflərdən əhatə edər.¹

(AYƏT: 42)

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

“İman gətirib, layiqli işlər görənlər (əməlləri qəbul olunanlardır, çünkü) kimsəni gücündən artıq vəzifələn-dirmirik. Onlar behiştə həmdəmdir və orada əbədidirlər.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Əbədi behişt imanla saleh əməlin birliyinin mükafatıdır.

2. Bütün layiqli işlər bəyənilsə də, hər kəs gücü qədərincə məsuldur.

3. İslama gücdən artıq vəzifə yoxdur.²

(AYƏT: 43)

﴿وَنَرَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِي لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ بِنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورْثُتُمُوهَا بِمَا كُنْشَمْ تَعْمَلُونَ﴾

“Onların sinələrindəki hər növ kin-küdürüti silib atdıq (ki, səfa və səmimiyyət içində keçinsinlər). Altlarından çaylar axır və deyirlər: “Bizi buna hidayət etdiyi üçün Allaha şükür olsun. Əgər Allah bizi hidayət etməsəydi, (özbaşına) hidayət olmazdıq. Şəksiz, Rəbbimizin elçiləri bizim sorağımıza düzlükə gəldilər.” Onlara (hidayət əldə edənlərə) xıtab olunur: “Bu, öz əməllərinizə görə varisi olduğunuz həmin behiştirdir.”

NÖQTƏLƏR

■ “Gill” dedikdə məxfi surətdə olan nüfuz nəzərdə tutulur. Gizli şəkildə insanın ruhuna nüfuz edən kin və həsəd də elə bu səbəbdən “gill” adlandırılmışdır.

■ Ötən ayələrdə oxuduq ki, cəhənnəm əqli bir-birini lənətləyir. Burada isə belə buyurulur: “Behişt əqli arasında bir-birlərinə qarşı heç bir kin yoxdur. Onların arasında sülh, səfa və məhəbbət hökm sürür.” Behiştə dərəcələr fərqli olsa da, kimsə kimsəyə həsəd aparmır, kin saxlamır.

¹ Bax: “Ənkəbut”, 54; “Zumər”, 16; “Ənkəbut”, 55.

² Bax: “Həcc”, 77; “Bəqərə”, 185.

■ Behişt arxları su ilə doludur. Ona görə də Allah suyun yox, çayların, arxlарın cərəyanından danışır. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Behişt arxları behişt əhlinin məskənləri altında axır.”¹

■ Hədislərə əsasən behişt və cəhənnəmdə hər bir mömin və kafirin yeri var. Amma mömin kafirin behiştəki, kafir isə möminlərin cəhənnəmdəki yerini irs alır.²

Bu hədisdən aydın olur ki, xoşbəxtlik və bədbəxtlik qapıları hamının üzünə açıqdır. Kimsə öncədən behişt və ya cəhənnəm üçün yaradılmamışdır. İnsanın aqibətini təyin edən onun seçimi və əməlidir.³

■ Həzrət Peyğəmbər (s) Qədire-Xumda xalqa buyurdu: “Ey Xalq! Əliyə «Əmirəlmöminin» ünvanı ilə salam verin...”⁴

■ İmam Hadi (ə) buyurmuşdur: “Qiyamət günü Həzrət Peyğəmbər (s), Həzrət Əli (ə) və bütün imamlar xalqın qarşısında olar. Bu vaxt şıələr deyərlər: “Bizi bu yola hidayət etmiş Allaha şükür olsun.”⁵

BİLDİRİŞLƏR

1. Kinin aradan qaldırılması və səmimiyyət yaradılması asanlıqla, zəhmətsiz başa gəlmir. (“Nəzə” zəhmət çəkməklə çıxarmaq, təmizləmək mənasını bildirir.)

2. Kin-küdərət olmayan bir həyat behişt həyatıdır.
3. Behiştə batın və zahirin səfəsi bir yerə cəm olar.
4. Behişt əhli Allahın zikri və Ona sitayışə məşğuldur.
5. Behişt əhli Allahın lütfünə görə şükür edir və hidayət olduğu üçün qürrələnmir.
6. Behişt əhli öz əməl və rəftarına güvənmir.
7. Yalnız əql, elm və səylə hidayətə çatmaq olmur. Bu işdə ilahi diqqət və yardımına da ehtiyac var.
8. Peyğəmbərlər hidayət vasitəsidirlər və bu hidayət haqqqa əsaslanır. Onların özləri, sözləri, əməlləri, üsulları, vədləri bütünlükə haqdır.
9. Behişt ümidi və arzuya yox, əmələ verilir. Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Axırəti əməl etmədən arzulayanlardan olma.”⁶

(AYƏ: 44)

وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدْنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ
وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذْنَنَّ مُؤْذِنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ

¹ “Bihar”, c. 8, s. 160.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

³ “Təfsire-nümunə”.

⁴ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

⁵ “Təfsire-isna-əşəri”; “Kafi”, c. 1, s. 418.

⁶ “Nəhcül-bəlağə”, h. 135.

“Behişt əhli cəhənnəm əhlini səsləyər ki, biz öz Rəbbimizin verdiyi vədi haqq gördük (və ona çatdıq). Sizdəmi Rəbbinizin vədini haqq gördünüz? Onlar deyərlər ki, “bəli.” Aralarında bir nida qalxar ki, Allahın lənəti olsun sitəmkarlara!”

NÖQTƏLƏR

■ Qiyamətdə müəzzzinin (azançının) kim olacağı barədə müxtəlif fikirlər var. Kimi Allahın, kimi İsrafilin, kimi Cəbrailin, kimi cəhənnəm və behişt məmurlarının nida çökəcəyini bildirir. Amma şıə və bəzi sünni hədislərinə əsasən qiyamətdə müəzzzin Həzrət Əli (ə) olacaqdır. Dünyada müşriklərə arxa çevirməyi əmr edən “bəraət” surəsini Məkkədə oxuyan da, axirətdə müşriklərə Allahın lənətini bəyan edən də odur.¹ Behişt əhlinə də Həzrət Əli (ə) salam verəcək.²

■ Həzrət Peyğəmbər (s) Bədr savaşından sonra qətlə yetirilmiş müşriklərə üz tutaraq hazırlı ayəni oxudu. Səhabələr soruşdular: “Cansız cəsədlərlə necə danışırsınız?” Həzrət buyurdu: “And olsun Allaha, onlar mənim sözümü sizdən daha yaxşı eşitdilər.” Həzrət Əli (ə) xarici məzhəblərin öldürünlərinə də uyğun ayə ilə xıtab edir.³

BİLDİRİŞLƏR

1. Qiyamətdə behişt əhli ilə cəhənnəm əhli bir-birləri ilə danışarlar. Behişt və cəhənnəm elə bir şəkildədir ki, behişt əhli behiştə qərarlaşandan sonra cəhənnəm əhlindən xəbər tuta bilir.
2. Qiyamətdə möminlər və kafirlər onlara verilən ilahi vədin gerçəkliliyinə şahid olurlar.
3. Allah cəhənnəm əhlini daha çox sıxıntıya salmaq üçün cəhənnəm əhlindən behişt əhli vasitəsi ilə etiraf alır.
4. Qiyamət mühakiməsi sitəmkarlara ölüm şüarı ilə başa çatır.

(AYƏ: 45)

﴿ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عَوْجًا وَهُمْ بِالآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴾

“(Sitəmkarlar) o kəslərdir ki, (xalqı) Allahın yolundan çəkindirirlər, (şübhəli təlqinlərlə) bu yolu əyri göstərmək istəyirlər və onlar axirəti inkar edənlərdirlər.”

NÖQTƏLƏR

Allahın yolu tövhid, təslimçilik, iman, hicrət və cihad yoludur. Sitəmkarlar şəkk-şübəhə, vəsvəsə, təbliğ, bidət, xurafat, haqq rəhbərlərə müxaliflik, ümüdsizlik yaratmaq vasitəsi ilə Allahın yolunu bağlamaq və ya onu təhrif etmək istəyirlər.

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Təfsire-isna-əşəri”.

³ “Təfsire-isna-əşəri”.

BİLDİRİŞLƏR

1. Allah yoluna istənilən cür maneçilik və onda çəşqinliq yaratmaq zülmdür. İdeoloji zülm ən böyük züldür.
2. Düşmən bacarsa, aşkar vuruşar və haqq yolu birdəflik bağlayar. Onlar növbənöv planlar çəkməklə haqq yolu döndərməyə, azgınlıq yaratmağa səy göstərirlər.
3. Sitəmkarlar, haqq yolda maneçilik törədənlər, dini təhrif edənlər və qiyaməti yalan sayanlar hamılıqla cəhənnəm əhlidirlər. (Hazırkı və əvvəlki ayəyə əsasən.)

(AYƏT: 46)

﴿ وَبِئْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَغْرِيفِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًا بِسِيمَاهُمْ وَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَن سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴾

“İkisi (behişt əhli və cəhənnəm əhli) arasında bir hicab var. Ərafda (cəhənnəmlə behişt arasındaki yüksəklikdə, Allahın övliyalarından) kişilər var ki, hamını (behişt və cəhənnəm əhlini) simalarından tanıyarlar. Hələ ki, behiştə daxil olmamış, amma buna ümidvar olan behişt əhlinə nida edərlər ki, salam olsun sizə.”

NÖQTƏLƏR

■ Ayədə “hicab” sözünü “Hədid” surəsinin 13-cü ayəsi aydınlaşdırır bilər. Həmin ayəyə əsasən, bu hicab behişt və cəhənnəm əhli arasında qərar tutmuş, bayır tərəfi əzab, iç tərəfi rəhmət olan divardır.¹

■ “Ürf” sözünün cəm forması olan “Əraf” sözü uca məkan mənasını bildirir. Surə elə bu səbəbdən də “Əraf” adlandırılmışdır. Quranda yalnız bu yerdə Əraf və onun əhli haqqında danışılmışdır. Əraf əhli haqqında rəvayət və təfsirlərdə müxtəlif rəylər mövcuddur. Bəziləri Əraf əhlinin ilahi övliyalar olduğunu bildirirlər. Bu övliyalar behiştə cəhənnəm arasındaki yüksəklikdə qərar tapmışlar. Onlar insanları simalarından tanıyırlar. Behişt əhlinə salam verib təbrik edir, cəhənnəm əhlinin aqibətdən nigaran olurlar. Bəzilərinin fikrincə, Əraf əhli həm günahı, həm də ibadəti olan, Allahın lütfünü gözləyən zəif fəndlərdir. (“Tövbə” surəsinin 106-cı ayəsinə əsasən.) Belə də demək olar ki, Əraf əhli dedikdə mərkəzdə ilahi övliyalar, haşıyədə isə zəif fəndlər nəzərdə tutulur. Salehlər behiştə, günahkarlar cəhənnəmə gedirsə, orta halda olan fəndlər Ərafda dayanıb əmr gözləyirlər. Amma Ərafda olan övliyalar həmin şəxslərə yardım göstərirlər. Əksər təfsirçilərin nəzərlərindən və rəvayətlərdə uyğun baxış təsdiqlənmişdir.

■ Rəvayətdə oxuyuruq ki, Əraf əhli əməl naməsində nöqsan olan şəhidlərdir.² Bəzi rəvayətlərdə isə Ərafda olanların yaxşılıq və pisliklərinin

¹ “Təfsire-Əl-mizan”.

² “Təfsire-Dürrül-Mənsur”.

bərabər olduğu bildirilir. Allah onları ya günahlarına xatir cəhənnəmə, ya da rəhməti əsasında behiştə apara bilər.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Dünyadakı rəftarlar və xasiyyətlər qiyamətdə insanların simasından görünür.

Əlbəttə ki, insanlar dünyada da özü simalarından tanına bilər. Çünkü Allah-təala münafiqlərin bu sayaq tanınması haqqında Peyğəmbərə (s) xəbər verir²

2. Behiştə daxil olmaq və behişt əhli olmaq üçün Allahın lütf və diqqətinə ehtiyac var.

(AYƏ: 47)

﴿وَإِذَا صُرِفْتُ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾

“Əgər onların (hələ behiştə daxil olmamış Əraf əhlinin) gözləri bilmədən cəhənnəm əhlinə yönəlsə deyərlər: “Pərvərdigara! Bizi zalimlərlə yoldaş etmə.”

NÖQTƏLƏR

■ Əraf əhli behişt əhlinə baxıb onları tanıyar və salam verər. Amma onlar cəhənnəm əhlinə baxmazlar, gözləri onlara sataşar.

■ Əraf əhli öz dualarında oddan yox, zalimlərlə yoldaşlıqdan həzər qılırlar. Belə görünür ki, zalimlərlə yoldaşlıq cəhənnəm odundan da pisdir.³

(AYƏ: 48)

﴿وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رَجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَى عَنْكُمْ﴾

﴿جَمِيعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ﴾

“Əraf səhabələri simalarından tanıdlıqları kişiləri (cəhənnəm əhlini) çağırıb deyərlər: “Cəmiyyətinizin, topladıqlarınızın, daim təkəbbür göstərdiyiniz şeylərin halınıza faydası yoxdur.”

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”; “Kafi”, c. 2, s. 381.

² Bax: “Muhəmməd”, 30.

³ “Təfsire-Ruhul-Məani”.

NÖQTƏLƏR

■ Salman Farsi deyir: “On dəfədən çox Həzrət Peyğəmbərdən (s) eşitmışəm ki, buyurdu: “Ya Əli! Sən və səndən sonrakı imamlar behiştə cəhənnəm arasındaki əraf səhabələrisiniz. Sizi tanıyanlar behiştə daxil olar, sizin vilayət və hakimiyyətinizi inkar edənlər isə cəhənnəmə düşər.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Cəhənnəm əhli qiyamətdə ilahi əzabdan əlavə insanların məzəmmətinə hədəf olur.
2. Var-dövlət, güc, dostlar və tərəfdarlar insanı ilahi əzabdan qurtara bilməz. Bu həqiqəti qiyamətdə insan özü də etiraf edir.²

(AYƏT: 49)

﴿أَهُؤُلَاءِ الَّذِينَ أَفْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزُنُونَ﴾

“(Azğın təkəbbürlülərə xitab olunur ki,) bunlar (behişt əhli) and içərək ilahi rəhmətə çatmayacağını bildirdiyiniz kəslərmidir? (İndi baxın ki, onlara deyilər): Heç bir qorxu görmədən və qəmlənmədən behiştə daxil olun.”

NÖQTƏLƏR

■ Dünyada məğrur kafirlər möminləri təhqir edir və deyirlər ki, siz ilahi rəhmətə nail olmayıacaqsınız. Onlar xəbərsizdirlər ki, möminlər öz iman və saleh əməllərinə xatir ilahi rəhmətə çatacaq və Allahın onlara xitabına müvəffəq olacaqlar.

■ İlahi rəhmətə çatmaq üçün var-dövlət və məqam yox, iman və saleh əməl zəruridir. Bundan əlavə, ilahi rəhmət azğın təkəbbürlülərin əlində deyil ki, onu öz istədikləri kimi bölsünlər.³

BİLDİRİŞLƏR

1. Möminlərin dünyadakı fəqirlilik və adsızlığı onların qiyamətdə məhrumluğunun nişanəsi deyil.
2. İlahi rəhmətə kimin nail olacağı və kimin nail olmayacağı barədə tələsik mühakimə yürütməyək.
3. Behiştə qəm-qüssəyə yer yoxdur.

---

¹ “Təfsire-isna-əşəri”.

² Bax: “Haqqə”, 28.

³ Bax: “Zuxruf”, 32.

(AYƏT: 50)

﴿ وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنَّ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ
اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾

“Cəhənnəm əhli behişt əhlini səsləyib deyər: “Su və ya Allahın sizə ruzi etdiyi şeydən bir az bizə verin!” (Behişt əhli) deyər: “Allah bu suyu və nemətləri kafirlərə haram etmişdir.”

NÖQTƏLƏR

■ Qiyamətin adlarından biri “Yəvmud-tənaddir”.¹ Yəni nidaların ucaldığı, fəryad səslərinin ətrafi büründüyü bir gündə behişt əhli və cəhənnəm əhli bir-birlərini səsləyər.

BİLDİRİŞLƏR

1. Behişt əhli ilə cəhənnəm əhli bir-birləri ilə ünsiyyətdədirler və bir-birlərinin səsini eşidirlər.
2. Cəhənnəm əhlinin ilk istəyi sudur.
3. Dünyada axırət üçün azuqə hazırlamayanlar qiyamətdə dörd bir yana əl açarlar.
4. Günahkarların qiyamətdəki ah-naləsi faydasızdır.
5. Axırət nemətləri möminlərə məxsusdur.
6. Allah və behişt əhli paxıl deyildirlər. Amma dünyada fəqir möminlərə eziyyət verən kafirlərin cəzası qiyamətdə nemətlərdən məhrumluqdur.

(AYƏT: 51)

﴿ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهُوا وَلَعِبًا وَغَرَّهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَسَاهُمْ كَمَا نَسُوا
لِقاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴾

“Dünyada öz dinlərini oyun-oyuncaq bilən, dünya həyatının məğrur etdiyi kəslər bu günlə görüşü yaddan çıxarıb ayələrimizi təkzib etdikləri kimi, Biz də bu gün onları yaddan çıxarıraq.”

NÖQTƏLƏR

■ “Ləhv” insannın mühüm işlərdən qəflətdə qalmasıdır. “Ləib” isə insanın məqsədlərinin xəyalı və qeyri-gerçək olmasıdır.²

■ İmam Riza (ə) buyurmuşdur: “Nənsahum” “onları tərk edərik” deməkdir. Bu insanlar qiyamət və ona hazırlıq barədə düşünmədiklərindən qiyamət günü özbaşına buraxıllar, bir növ yaddan çıxarırlar.³

¹ Bax: “Ğafir”, 32.

² “Təfsire-Əl-mizan”.

³ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

BİLDİRİŞLƏR

1. Dinin məsxərəyə qoyulması, dünya ilə qürrələnmək, axirətin unudulması və ilahi ayələrin inkarı kafırların nişanələrindəndir.
2. Kafırlar dinin ciddi hökmərini oyun-oyuncaq sayır, lakin oyun-oyuncaq olan dünyaya isə ciddi yanaşırlar.
3. Dinin təhqiri axirəti ilə nəticələnir. Dini oyuncaq sayanlar qiyamətdə dörd bir tərəfə əl açarlar.
4. Dünya həyatı aldadıcıdır.
5. Dünyaya aldanış dini oyuncaq sayma zəminəsidir.
6. İlahi cəzalar əməllərimizə münasibdir.
7. İlahi ayələrin ardıcıl şəkildə inkarı insanı behişt və onun nemətlərindən məhrum qoyur.
8. Dünyada Allahı yaddan çıxarmaq qiyamətdə insanın yaddan çıxarılması ilə nəticələnir. Başqa bir ayədə Allahın yada salınması insanın yada salınması üçün səbəb sayılır.¹
9. Ardıcıl inkar və tövbədən uzaqlıq insanın bədbəxtlik nişanəsidir.

(AYƏ: 52)

﴿ وَلَقَدْ جِنَّا هُم بِكِتَابٍ فَصَلَنَاهُ عَلَى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾

“Halbuki, əslində Biz onlar üçün bir kitab gətirdik ki, iman əhlinə hidayət və rəhmət olsun deyə, onu elm əsasında müfəssəl etdik (hissə-hissə, tədriclə göndərdik).”

NÖQTƏLƏR

■Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Allah heç kimi bir şeylə (ondan daha əzəmətlisi ilə) Quran kimi moizə etməmişdir. Çünkü Quran Allahın möhkəm və etibarlı tutacağı, qəlblərin baharı, elm çeşməsidir. İnsanın qəlbü üçün Quran kimi başqa bir cila yoxdur. Məxsusən elə bir mühitdə ki, onu yadda saxlayanlar artıq dünyadan getmiş, unudanlar isə qalmışlar.”²

BİLDİRİŞLƏR

1. Allah Kitab (Quran) vasitəsi ilə höccəti tamamlayıır, insanı dünya ilə qürrələnib axirəti yaddan çıxarmaqdan, ilahi ayələrin inkarından xilas edir.

Haqqı göstəirkən yüzlərlə çıraq,

Azan kəsi boşla, görsün nədir dağ.

2. Hidayət və rəhmət kitabı nazil etmək Allahın işidir. O bu kitabı hissə-hissə, tədricən göndərir.
3. Allahın vəhiyi ilahi elm əsasında insanların və aləmin ehtiyaclarına cavab verir.
4. İlahi kitab və elm çox əzəmətlidir.

¹ Bax: “Bəqərə”, 152.

² “Nəhcül-bəlağə”, x. 176.

5. Quranla hidayət Allahın möminlərə olan ən böyük rəhmət və lütfərindəndir.

6. Quran inadkar və bəhanəcil insanları yox, inam əhlini hidayət edir.

(AYƏT: 53)

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُ الدِّينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلٍ قَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ
رَّبَّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَعَمَلٌ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا
أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْسَرُونَ﴾

“(Kafirlərin) Kitabın gerçəkləşməsindən savay bir intizarlarımı var? Kitabın (hökmlərinin) gerçəkləşəcəyi gün çatdıqda, bu günü əvvəlcədən unudanlar deyəcəklər: «Həqiqətən, Rəbbimizin elçiləri bizim üçün haqqı gətirmişdilər (amma biz qəbul etmədik). Bizə şəfaət verəsi şəfaətçilər varmı? Yoxsa, dünyaya qaytarılacağıqmı ki, görmədiyimiz işləri görək?» (Bu intizarlar faydasızdır.) Şəksiz, onlar sərmayələrini əldən vermiş və yalan olaraq düzəltidlərini əldən çıxarımışlar.”

NÖQTƏLƏR

■ Ayədəki “təvil” sözü əvvəlki cümlələri nəzərə aldıqda, ilahi vədlərin və hədələrin gerçəkləşməsi mənasını bildirir.

■ Hazırkı surənin 43-cü ayəsində behişt əhlinin dediklərini bu ayədə cəhənnəm əhli deyir.

■ Əvvəlki ayə kitab endirilməsinə aid olduğundan bəzi təfsircilər deyirlər: “Nəsuh” dedikdə səmavi Kitabın yaddan çıxarılması nəzərdə tutulur.

BİLDİRİŞLƏR

1. Quranda Allah inkarçıları məzəmmət edərək buyurur ki, Onun hədələri gerçəkləşməyincə inkarçılar iman gətirməyəcəklər.

2. Qiyamətdəki nalələr, etiraflar və arzular səmərəsizdir. Ona görə də Quranın xəbərdarlıqlarına qarşı elə bu dünyada ikən ciddi yanaşmalıyıq.

3. Quran və qiyaməti yaddan çıxarmaq böyük zərərdir.

4. Qiyamət agahlıq və oyanış gündür.

5. Peyğəmbərlərin risaləti insanların tərbiyəsi üçündür və Allahın rübübiyyət şənidəndir.

6. Kafirlər din və axırət məsələsinə ciddi yanaşmırlar. Qiyamət günü öz səhvlərini anladıqda geriye qayıtmak isteyərlər. Amma bu arzu əbəsdir. Başqa bir ayədə buyurulur: “Onlar qayıtsayırlar da, həmin işləri davam etdirərdilər.”¹

7. Şəfaət hamı üçün deyildir.

8. Qiyamətdə zalimlərin, bütlərin, sərvətin və gücün heç bir rolu olmur.

¹ “Ənam” 28.

(AYƏT: 54)

﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ
يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِإِمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ
وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾

“Həqiqətən, sizin Rəbbiniz göyləri və yeri altı gündə yaradan, ərşə hakim olan Allahdır. O, gündüzü sürətlə onu izləyən gecə vasitəsi ilə örtər. (O) əmrinə təslim olan günəş, ayı və ulduzları (yaratdı). Agah olun ki, yaranış və tədbir yalnız Onundur. Aləmlərin Rəbbi olan Allah bərəkət sahibidir.”

NÖQTƏLƏR

■ Ötən ayədə Allahdan savay hər şeyin və hər kəsin məhv olacağından danışıldı. Hazırkı ayədə həqiqi məbud tanıtılır.

■ “Yəvm” sözü “nəhar” sözündən fərqlidir. “Nəhar” gecənin müqabilində gündüz mənasını bildirirsə, “yəvm” sözü bəzən gündüz, bəzən sutka, bəzən isə dövran mənasını bildirir. Bu ayədə ruzigar, dövran mənası nəzərdə tutulmuşdur.

■ “Bərəkət” sözündən olan “təbarək” sözü “davam, qalarlılıq” mənasını daşıyır. Dəvənin sinəsinə “bərək” deyilir. Dəvənin sinəsini yerə qoyması qərarlaşmaq, qalmaq nişanəsidir. Beləcə, hər bir davamlı sifət və uzunömürlü mövcud “bərəkət” adlandırılmışdır. Uzun müddət suyun qaldığı yerə “birkə” deyilir.

■ Quranın bu və başqa ayələrindəki nişanələrə əsasən “xəlq” dedikdə ilkin yaranış, “əmr” dedikdə varlıq aləminə hakim olan qanunların tənzimlənməsi nəzərdə tutulmuşdur.¹

■ “İstəva ələl-ərş” təbiri varlıq aləmi üzərindəki qüdrət, hakimiyyət, tədbir, hidayət və kamil idarəciliyə işaretdir. Başqa dillərdə də “taxta çıxmaq” və ya “taxtdan düşmək” təbirləri hakimiyyətə çatmaq və ya hakimiyyəti itirmək mənalarını bildirir. Bəlkə də “ərş” dedikdə, qeyri-maddi, “kürsiyy” dedikdə isə maddi aləm nəzərdə tutulmuşdur. Bu təbirlər “ayətəl-kursi”də də işlədilmişdir.²

■ Allah günəş, ayı, ulduzları insanların hidayəti və istifadəsi üçün qərar verdiyi kimi, risalət, imamət və Əhli-beyti (ə) də bəşəriyyətin faydalananması üçün müəyyən etmişdir.³

■ Allah bütün varlıq aləmini bir anda yarada bilsə də, Onun sünənəsi və qanunu işlərin tədricən həyata keçməsidir. Ona görə də yaranış prosesi altı mərhələdə gerçəkləşmişdir. Bəli, əsassız tələskənlik şeytanı işdir və şeytan

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Təfsire-nümunə”.

³ “Təfsire-Fürqan”.

üçün nüfuz yoludur. Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Əgər Allah istəsəydi, göyü və yeri bir göz qırpmından da az müddətdə yaradardı. Amma tərtib və tədriciyi Öz əminliyi üçün misal, xalqı üçün höccət qərar verdi.”¹ Mövləvi deyir:

*Tələskənlik şeytan işidir, inan,
Rəhmanın işsə səbir və davam.
Aramlıqla gəldi aləm ərsəyə,
Altı gün bəs etdi həm yer, həm göyə.
Yoxsa qadir idi bir “ol” deyibən
Yüz yeri, yüz göyü yarada birdən.
Bir Adəmi asta-asta, durmadan,
Qırx yaşadək insan etdi o Sultan.
Bu aramlıq sənə öyrədir nələr,
Səbir etsən, açılar bağlı ilmələr.*

BİLDİRİŞLƏR

- Varlıq aləmini yaradan onu idarə etməyə layiqdir.
- Ərş Allahın müdürüyyət və qərarlaşdırma mərkəzidir.
- Gecə və gündüzün daim bir-birini təqib etməsi yalnız yerin kürə halında olub hərəkət etməsi sayəsində mümkündür.
- Varlıq aləminin həm nizamı var, həm də o, Allahın iradəsinə təslimdir.
- Həm yaranış, həm də yaranmışların idarəsi Allahın əlindədir.
- Bütün bərəkətlər Allahdan qaynaqlanır.
- Bərəkətlər Allahın rübübiyyətindən nazil olur.
- Bütün varlıq aləmi təkamüldə və Allahın tərbiyəsi altındadır.

(AYƏ: 55)

﴿ ادْعُوا رَبّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْنَدِينَ ﴾

“Rəbbinizi yalvarışla və gizlində çağırın. Şübhəsiz, o, təcavüzkarları sevmir.”

NÖQTƏLƏR

■Həzrət Peyğəmbər (s) bəzi səhabələrin fəryadla dua etdiyini gördü. Həzrət buyurdu: “Aram dua edin.”² Həzrət Zəkəriyya da Allahı xəlvətdə və ixləsla çağırardı.³ Astadan çağırış ədəb nişanəsidir. Necə ki, Allah möminlərə

¹ “Təfsire-isna-əşəri”.

² “Təfsire-Məcməül-bəyan”; “Təfsire-fəxr Razi”.

³ Bax: “Məryəm”, 3.

buyurur: “Peyğəmbərin səsindən uca səslə onunla danışmayın.”¹ Uca səs ibadət və duada riya və özününümayış üçün zəmin ola bilər.

■Duada ah-nalə, yalvarış insanın öz ehtiyaclarından, çatışmazlıqlarından xəbərdarlığının nişanəsidir. Yalvarış qürur və özünə sevginin aradan qalxması amilidir. Çünkü özünü güclü və varlı bilən kəs kimsənin qarşısında ah-nalə çəkib, yalvarır.

■İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Duada «təzərrö» əlləri səmaya doğru qaldırıb dua etməkdir.”² Həzrət Peyğəmbər (s) də belə dua edərdi. Salman Farsi nəql edir ki, Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Allah dua üçün ona qalxmış əli boş qaytarmağa həya edir.”³

BİLDİRİŞLƏR

1. Allahşünaslıqdan sonra allahpərəstlik lazımdır. Əvvəlki ayədə allahşünaslıqdan danişılırdısa, bu ayədə allahpərəstlik açıqlanır.
2. “Rəbb” kəlməsi ilə çağıraraq, yalvarıb gizli şəkildə dua etmək daha yaxşıdır. Gizli dua riyadan uzaq, ixlasa daha yaxındır.
3. Dua xalis və ah-naləli olduqda daha təsirli olur.
4. Bütün vücudumuzla, kamil təvazö ilə Allahı çağıraraq və dilimiz bütün vücudumuzun nümayəndəsi olsun.
5. Boyun qaçıranlar və təcavüzkarlar ilahi lütf və məhəbbətdən məhrum qalarlar.
6. Dua etməmək, ah-naləsiz və riyalı dua azgınlıq və təcavüz nümunələrindəndir.

(AYƏ: 56)

﴿ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمْعًا إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴾
﴿ مَنِ الْمُحْسِنِينَ ﴾

“Yer üzündə islahdan sonra orada fəsada əl atmayın. Allahı qorxu və ümidlə çağırın. Şübhəsiz, Allahın rəhməti yaxşı əməl sahiblərinə yaxındır.”

NÖQTƏLƏR

■Ötən ayə insanın Allahla rabitəsini, bu ayə insanın xalqla rabitəsini bəyan etdi.

■İmam Baqir (ə) buyurmuşdur: “Allah peyğəmbər və Quran vasitəsi ilə yer üzünü islah etdi... İslahdan sonra fəsad törətməyin.⁴ Bəli, hər bir peyğəmbərin gəlişi böyük bir ictimai islahatla nəticələnir və onların göstərişlərinə itaətsizlik cəmiyyətdə fəsad amilidir.

¹ “Hucurat”, 2.

² “Kafi”, c. 2, s. 481.

³ “Təfsire-Qurtubi”.

⁴ “Kafi”, c. 8, s. 58.

■ Hazırkı və ötən ayədəki ilk “çağırin” göstərişi arasında “yer üzündə fəsad törətməyin”, cümləsi gəlmişdi. Belə bir ardıcılıqdan məlum olur ki, dillə dua ictimai islaha təlaşla müşayiət olunmalıdır. Dildə dua edib, əməldə fəsada varmaq yanlışlıqdır.

■ Hazırkı və əvvəlki ayələr dua, onun qaydaları və qəbul şəraiti barədə məlumat verdi. Bu şərtləri nəzərdən keçirək: duada “təzərrö”, ah-nalə; duada məxfilik və riyadan uzaqlıq; duada həddi aşmamaq; duada ümid və qorxu; duada fəsaddan uzaqlıq; dua ilə yanaşı xeyir iş.

■ Həkim Loğman öz övladına buyurmuşdur: “Övladım! Əgər möminin qəlbini yarsalar, onda iki nur tapılar: biri Allah qorxusu nuru, digəri Allaha ümid nuru. Bu nurlar bir-birləri ilə eynidir.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. İslah olmuş cəmiyyət üçün də təhlükə var.
2. İslah edən inqilabçılar dua və münacatdan ehtiyacsız deyillər.
3. Yer üzündəki abadlıqları korlamayın.
4. İnsan qorxu və ümid arasında olmalıdır. Bu tarazlıq halını Allah “ehsan” adlandırmışdır.
5. Xeyir əməl sahiblərinin yolu və üsulu fəsaddan uzaqdır.
6. Ehsan ilahi rəhmətdən faydalananmaq üçün zəmindir. Ehsan olmayan yerdə rəhmət intizarı əbəsdir. Bəli, dua xeyir əməllə müşayiət edildikdə qəbul olur.
7. Haqqa doğru ehtiyac əlini açmaq və fəsaddan uzaqlıq ehsandır.

(AYƏ: 57)

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيِ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَتْ سَحَابًا ثُقَالًا سُقْنَاهُ
لِيلَدِ مَيْتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَحْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الشَّمَراتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمُوْتَى لِعَلَّكُمْ
تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

“Küləkləri (yağış) rəhmətdindən önce müjdə olaraq göndərən Odur. (Külək) ağır buludları asanlıqla aparır, (onu) ölü torpaqlara doğru axıdırıq. Bu vasitə ilə su nazıl etdik və onun vasitəsi ilə hər növ meyvə cüçərtdik və səmərəyə çatdırıldıq. Ölüləri də bu sayaq (torpaqdan) çıxarıcağıq. Bəlkə siz (torpağın ölümündən sonrakı həyatını görüb) anlayasınız.”

NÖQTƏLƏR

■ Əvvəlki ayələrdə allahşunaslıq və allahpərəstlik mövzuları açıqlanılırdısa, bu ayədə məaddan danışılır, həm yaranış, həm məad üçün dəllillər göstirilir.

¹ “Təfsire-isna-əşəri”.

■ “Əqəllət” sözü “asanlıqla aparmaq” mənasını bildirir. Bu söz ağır buludları asanlıqla qovan küləklərin gücünə işaretdir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Təbiət qanunları bütün əsrarəngizliyi və nəzmi ilə Allahın istəyinə tabedir. Bu qanunlar insanı varlığın qaynağından qafil etməməlidir. (Elmi formullar və təbiət qanunlarına qərq olmayın. Buludların hərəkəti, yağışın yağması, otların cürcərməsi Allahın tədbiri ilə baş tutur.)

2. Məadı inkar edənlərin heç bir dəlili yoxdur. Onlar sadəcə bu işi mümkünüsüz sayırlar. Hansı ki, məadin təbiət aləmində yetərli nümunələri var. Torpaqdakı elementlərdən növbənöv meyvələrin, bitkilərin təşkil olması qiyamət günü ölülərin yenidən bərpasına oxşardır. Əslində təbiətdəki bu nümunələr məadı inkar edənlərə cavab üçün kifayətdir.

3. Ölüm fəna yox, hal dəyişməsidir. Torpağın ölümü necədirdə, insanın da ölümü elədir. Torpaq ölüb yenidən dirildiyi kimi, insan da ölüb yenidən dirilir.

(AYƏT: 58)

﴿ وَالْبَلْدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتٌ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبَثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذِلِكَ نُصَرَّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴾

“Pak torpağın otu Allahın izni ilə cücərir. Amma xəbis (şoranlıq) torpaq yalnız az və faydasız məhsul verir. Biz öz ayələrimizi şükür edən qövm üçün bu sayaq çeşidli bəyan edirik.”

NÖQTƏLƏR

■ “Nəkidən” sözü heç bir faydası olmayan şeyə işaretdir. Ayədə bu söz az və faydasız ota münasibətdə işlədilmişdir.

*Şoranlıq torpaqda nə əksən hədər,
Ona düşən toxum çürüyüüb gedər.*

■ Əgər bu ayəni geniş şəkildə nəzərdən keçirsək, ayədəki pak torpaq ifadəsinin pak ailəyə işarə olması qənaətinə gələrik.

*Paklıqdır gövhərin feyzinə səbəb,
Çirkabdağı daşdan yaranmaz sədəf.*

■ Quran ayələri rəhmət yağışı kimidir. Bu ayələr hazırlıqlı insanlara oxunduqda onların mərifətini, eşqini, imanını və səyini artırır. Hal əhli olmayanlar isə Quran ayələrini dinlədikcə daha da inadkar və bəhanəçi olurlar.¹

*Yağış bərəkətdir, amma ki, yenə
Bağda gü'l cücərdir, şoranda heç nə.*

¹ Bax: “Isra”, 82.

■ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Mənim xalqa elm və hidayətlə gəlism bərəkətli yağışın yağması kimidir. Bəzi torpaqlar onu içir, bəziləri yox. Bəziləri mənim göstərişlərimi qəbul edib alım və fəqih olur. Bəziləri başını qaldırmadan hidayəti qəbul etmir.”¹ Demək, pak qəlb münbüt, xəbis qəlb şoranlıq torpaq kimidir.

BİLDİRİŞLƏR

1. İnsanın xoşbəxtliyi üçün rəhmətin nazil olması təklikdə bəs etmir. Rəhmətin nazil olduğu məhəllin də istedad və tutumu şərtidir.
2. Təbiət nizamı öz xüsusi qanunları üzərində möhkəm qərarlaşsa da, bütün hadisələr Allahın nəzəri altında, Onun iradə və istəyi ilə baş tutur.”
3. Əsas məsələ paklıqdır. Qeyri-paklıq məhrumluq səbəbidir.
4. Bir dəfə və eyni şəkildə təbliğ səmərəsiz olur. Qarşı tərəf təkrar-təkrar və fərqli şəkillərdə dəvət olunmalıdır.
5. Quran hamı üçün hidayət mənbəyi olsa da, yalnız şükür edənlər ondan bəhrələnir.

(AYƏ: 59)

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمَهُ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾

“Həqiqətən, Nuhu qövmünə doğru göndərdik. O, xalqa dedi: “Ey mənim qövmüm! Allaha pərəstiş edin, Ondan savay sizin üçün məbud yoxdur. Şəksiz, mən sizin üçün böyük günün əzabından qorxuram.”

(AYƏ: 60)

﴿قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾

“Onun qövmünün başçıları dedilər: “Həqiqətən, biz səni aşkar bir azgınlıqda görürük.”

NÖQTƏLƏR

■ 58-ci ayədə işlədilmiş “xəbis yer” ifadəsinin nümunəsi Nuhun qövmü idi. Həzrət Nuhun fəryadı heç bir yerə çatmadı. Həzrət Nuhun əhvalatı “Nuh”, “Saffat”, “İsra”, “Əhzab”, “Yunis”, “Möminun”, “Qəmər” surələrində nəql olunmuşdur.

■ Həm “Xovf”, həm də “cubn” sözləri qorxu mənasındadır. Amma birinci söz müsbət, ikinci söz mənfi yönümlü qorxudur. “Cubn” insanın özünü aciz bilməsindən, “covf” isə insanın agahlığından qaynaqlanır.

■ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Həzrət Nuh Allah-təala tərəfindən ümumi risalətlə göndərilmiş ilk ülül-əzm peyğəmbərdir.² Həzrət

¹ “Təfsire-Minhacu-Sadiqin.”

² “Təfsire-Dürrül-Mənsur”.

Nuh ümumbəşəri bir dəvətlə gəlmişdi. Çünkü onun qövmü həmin vaxt yer üzünүn yeganə sakini idi. Həzrət Nuh öz nifrinini bütün yer üzünүn kafirlərinə ünvanladı.¹ Beləcə, bütün yer üzündəkilər qərq oldular.

■Həzrət Nuh öz xalqını 950 il tövhidə dəvət etdi.² Onlar isə nəinki iman gətirmədilər, hətta həzrət Nuhdan uzaqlaşdırılar.³ Haqqın dəvətinə boyun əyməyən qövm ilahi peyğəmbərə əzab-əziyyət verirdi. Həzrət Nuhu o qədər vurdular ki, huşunu itirib yerə yıxıldı. Huşu başına gəldikdə dedi: “Pərvərdigara! Qövmümü hidayət et, onlar bilmirlər.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Nuhun risaləti ümumbəşəri olsa da, o əvvəlcə öz qövmündən başladı.
2. Tövhid və allahpərəstliyə dəvət bütün peyğəmbərlərin və ilahi dinlərin sərlövhəsi və müştərək xüsusiyyəti olmuşdur.
3. Tövhidin dəlili Allahın birliyi və şəriksizliyidir.
4. Allahşunaslıq və Allaha iman tarix boyu olmuşdur. (Həzrət İbrahim, Musa və İsadan önce gəlmüş Nuh xalqa dedi: “Allaha ibadət edin.” Bu, xalqın Allahla tanışlığını göstərir.)
5. Peyğəmbərlər bəşəriyyətin həqiqi xeyirxahlarıdır.
6. Peyğəmbərlərə qarşı daim var-dövləti, zər-zibası xalqın gözünü tutmuş varlılar çıxmışdır.
7. İman gətirməmkəndən də pisi peyğəmbərləri azığın saymaqdır. Bəli, fitrət dəyişdikdə həqiqi rəftar azığın sayılır. Bu gün də özünü ziyalı sayan bir qrup peyğəmbər ardıcillacını mürtəce və sadəlövh sayır.
8. Tövhid nizamı qurmaq və şirk quruluşunu aradan götürmək istəyənlər hər növ böhtan və təhqirə hazır olmalıdır.
9. Müxaliflər böhtan atmaqda sərt və ciddidirlər.

(AYƏ: 61)

﴿ قَالَ يَا قَوْمَ لَيْسَ بِي ضَلَالٌ وَلَكُنِي رَسُولٌ مِّنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

“(Nuh) dedi: “Ey mənim qövmüm! Məndə heç bir azgınlıq yoxdur. Əksinə, mən aləmlərin Rəbbi tərəfindən göndərilmişəm.”

(AYƏ: 62)

﴿ أُبَلَّغْنُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾

“Rəbbimin buyruqlarını sizə çatdırıram, sizin xeyirxahınızam və bilmədiklərinizi Allahdan (öyrənib) bilirəm.”

¹ Bax: “Nuh”, 26.

² Bax: “Ənkəbut”, 14.

³ Bax: “Nuh”, 6.

NÖQTƏLƏR

■ “Nusuh” sözü xalislik, qatqıslıq mənasını bildirir. Səmimi qəlbdən, xeyirxahlıqla deyilən söz “nusuh” adlandırılmışdır. Xalis bala da “nasihul-əsəl” deyilir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Cahillərin təhqirləri qarşısında səbirli olaq. İlk ülul-əzm peyğəmbər (Nuh) ona ünvanlanan ittihamlara qarşı ən yumşaq tərzdə cavab verdi.
2. Peyğəmbərlərin risaləti yaranmışların təbiyəsi üçündür və Allahın rüubiyət şənindəndir.
3. Hər şeyin müəyyən bir Rəbbi olduğunu iddia edən əqidənin ziddinə olaraq Quran buyurur: “Bütün varlığın yalnız bir Rəbbi var.”
4. İlahi peyğəmbərlər məsumdurlar.
5. Təbiyəçi və təbliğatçı həm xeyirxah, həm də yetərincə bilikli olmalıdır.
6. Peyğəmbərlərin canıyananlığı özlərinin yox, xalqın xeyrinədir.
7. Peyğəmbərlər Allahı bütün elm və biliklərinin, agahlıqlarının mənbəyi sayırlar.
8. Allahın Öz peyğəmbərlərinə verdiyi bilik bəşəriyyət üçün əlçatmadır.

(AYƏ: 63)

﴿أَوْ عَجِيْتُمْ أَن جَاءَكُمْ دِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مَنْكُمْ لَيْسَ رَبُّكُمْ وَلَسَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ
ثُرْحَمُونَ﴾

“Təqva yolunu tutub Allahın mərhəmətinə çatasınız deyə, aranızdakı bir kişiye Rəbbiniz tərəfindən xatırlatma səbəbi olan şeyin gəlməsinə təəccüblü etdiniz?”

BİLDİRİŞLƏR

1. Bəzən insanların öz aralarından bir nəfərin haqqı deməsi, həmin haqqın qəbul olunmasına maneçilik törədir. Nuhun qövmü dedi: «Nə üçün o, peyğəmbər olsun? Nə üçün ona vəhy gölsin, bizə yox? Axı o da bizim kimidir və bizimlə heç bir fərqi yoxdur?»
2. Vəhyin məqsədi bəşəriyyətin təbiyəsidir.
3. İlahi maarifi daim xatırlamaq lazımdır.
4. Peyğəmbərlər xalq arasından çıxmışdır və onların arasında idilər.
5. Peyğəmbərlərin fəlsəfə və mərhələlərini bu planda bəyan etmək olar: Xəbərdarlıq və diqqət; paklıq və təqvanın təminini; ilahi lütf və rəhmətin əldə olunması.
6. Təqva ilahi rəhmətin nazil olması üçün zəmindir.

(AYƏT: 64)

﴿ فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴾

“Nəhayət, onu (Nuhu) təkzib etdilər. Ona və onunla gəmidə olanlara nıcat verdik. Ayələrimizi təkzib edənləri qərq etdik. Çünkü onlar qəlbi kor olan bir qövm idilər.”

NÖQTƏLƏR

■ Bəsirət gözü işdən düşmüş adama “əmin” (“əmin”) deyilir. Həm zahiri, həm də batını gözü kor olan insan isə “əma” adlandırılmışdır.¹

■ Nə üçün Allah-təala aralarında günahsız uşaqlar olan Nuh qövmünü qərq etdi? İmam Riza (ə) bu sualı belə cavablandırılmışdır: “Onların arasında uşaq yox idi. Çünkü bu qövm 40 il idi ki, sonsuzluğa düçər olmuşdu. Günahsızlar da günahkarların işinə razi olduqlarından bəlaya düçər oldular. Çünkü başqalarının işi ilə razılıq həmin işə şərīlikdir.²

BİLDİRİŞLƏR

1. İman qurtuluş, təkzib isə bədbəxtlik zəminəsidir.
2. Hadisələr, təbii amillər və tarixi olaylar Allahanın əlindədir. Bütün bu işlər xalqın düşüncə, əməl və əxlaqi əsasında baş verir.
3. Peyğəmbərlərin təkzib edilməsinin əsas amili qəlbin korluğudur. İman, peyğəmbərlərə tabeçilik isə bəsirət nişanəsidir.

(AYƏT: 65)

﴿ وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمَ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴾

“Ad qövmünə qardaşları Hudu göndərdik. O dedi: “Ey mənim qövmüm! Allaha pərəstiş edin, sizin Ondan başqa məbudunuz yoxdur. Təqva yolunu seçmirsinizmi?”

NÖQTƏLƏR

■ Bu surədə işaretə olunmuş Hud və Ad qövmünün əhvalatı ətraflı şəkildə “Şuəra” və “Hud” surələrində bəyan olunmuşdur.

■ Ad qövmü Yəməndə və Ərəbistanın cənubundakı Əhqaf məntəqəsində yaşayırıdı. Onlar fiziki güc, maddi imkan baxımından qudrətli idilər. Bu qövm maldarlıq və əkinçiliklə məşğul olurdu. Amma onların günahları bütperəstlik və əxlaqi fəsadlar idi. Hud onların öz arasından seçilmiş peyğəmbər idi. O, həzrət Nuh kimi öz qövmünü tövhidə dəvət edirdi.

¹ “Təfsire-Əl-mizan”; “Təfsire-nümunə”.

² “Təfsire-isna-əşəri”.

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbərlərin programlarının sərlövhəsi tövhidə dəvət və şirkdən çəkindirməkdir.

2. Bəşəriyyətin ən canıyanan və ictimai rəhbərləri peyğəmbərlər olmuşdur. Bəli, tərbiyəçi və təbliğatçı xalqa münasibətdə qardaş kimi olmalı, onları sevməlidir.

3. Bir Allaha iman agahlıq, itaət, təqva və inadkarlıqdan çəkinmə amili olmalıdır.

(AYƏ: 66)

﴿ قَالَ الْمَالِكُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنْكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴾

“(Hudun dəvətinə cavab olaraq) Qövmün kafir başçıları dedilər: “Həqiqətən, biz səni düşüncəsizlik içində görürük və qəti olaraq səni yalançılarından sayırıq.”

(AYƏ: 67)

﴿ قَالَ يَا قَوْمَ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِي رَسُولٌ مِّنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

“(Hud onların inadkarlığına cavab olaraq) buyurdu: “Ey mənim qövmüm! Məndə heç bir səfəhlik və yüngül ağıl yoxdur. Mən aləmlərin Rəbbi tərəfindən göndərilmişəm.”

NÖQTƏLƏR

■ Hud müxaliflərinin inadkarlığı Nuh qövmünün inadkarlığından çox idi. Həzrət Nuhun müxalifləri onu azgrün adlandırırdısa, Hudun müxalifləri onu axmaq və yalançı sayırdılar.

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbərlər çox çətin və iti təbliğatlarla, müxalifətlərə, böhtanlarla üzbəüz idilər. Xalqı doğru yola dəvət edərkən ən çirkin sözləri eşitməyə dözməliyik.

2. Peyğəmbərlərin səbri o qədər böyük idi ki, bir bunca təhqirlərdən sonra da mehribancasına “ey mənim qövmüm” deyə müraciət edirdilər.

3. Böhtanlara cavab verək, amma böhtanı başqlarına tərəf ötürmək haqqımız yoxdur.

4. Peyğəmbərlər zərrəcə olsun, düşüncəsiz işə yol verməmişlər. (Ərəb qrammatikasına əsasən, qeyri-müəyyənlilik inkar forması ilə yanaşı gəlmışsa, bu, ümumi inkardır. Yəni peyğəmbərlər heç vaxt düşüncəsiz iş görməmişlər.)

5. Məqsədinə inanan, ilahi yardımından faydalanan insan öz müxalifləri ilə üzləşərkən aram rəftar edir.

6. Tərbiyəçi və təbliğatçı əsas vəzifəsini unutmamalıdır.

7. Peygəmbərlər vasitəsi ilə bəşəriyyət üçün gətirilmiş ilahi göstərişlər onların təbiyəsi üçündür və rübübiyyət şənindəndir.

(AYƏT: 68)

﴿أَبْلَغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّيْ وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ﴾

“Mən Rəbbimin göstərişlərini sizə çatdırıram və sizin etibarlı xeyirxahınızam.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Peygəmbərlərin buyruqları və göstərişləri ilahi mənbədən qaynaqlanır və onlar özlərindən bir kəlmə də demirlər.

2. Peygəmbərlər Allahın xüsusi təbiyəsini görmüşlər və onların göstərişləri bəşəriyyətin inkişaf və təbiyəsi üçündür. Onlar təbliğ yolunda var gücləri ilə çalışmış və heç bir məsələdə üzdən keçməmişlər. Onlar Allahdan savay kimsədən qorxub çəkinməmişlər.¹

3. Canıyananlıq və əmanətdarlıq təbiyə və təbliğin iki əsas şərtidir. Bəli, canıyananlıq əmanətdarlıqla müşayiət olunmadıqdə təhlükəlidir. Çünkü insan birinə ürək yandırıb başqalarının haqqını nəzərdən qaçıra bilər və ya hansısa qanunu tapdalayar.

4. Zəruri olduqda insan öz müsbət xüsusiyyətlərini dilə gətirə bilər. Bir şərtlə ki, deyilənlər başqalarının təbiyəsi üçün faydalı olsun.²

(AYƏT: 69)

﴿أَوَعَجِيْسِمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مَّنْكُمْ لَيَنْدِرُكُمْ وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلْكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمٍ نُوحَ وَزَادُكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَادْكُرُوا آلاَءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

“Yoxsa sizi qorxutmaq üçün Rəbbiniz tərəfindən xəbərdarlıq olan, öz aranızdan bir kişinin gəlməsinə təəccüblü etdiniz? Xatırlayın o zamanı ki, Allah sizi Nuh qövmündən sonra onlara canışın qərar verdi, yaranışda qüvvənizi artırdı. Belə isə, Allahın nemətlərini xatırlayın. Bəlkə nicat tapasınız.”

NÖQTƏLƏR

■ Ad qövmü fiziki baxımdan o qədər güclü idi ki, başqalarına meydan oxuyurdu. Onlar deyirdilər: “Bizdən də güclüsü kimdir?”³ Quran buyurur: “Onlar yetərcə güclü idilər. Həlak olduqdan sonra xurma ağacının budaqları tək yerə sərilmışdılər.”⁴

■ “Ala” «اَلٰا» kəlməsi daha əhatəli neməti bildirir. Bütün zahiri və batini nemətlər “ala” adlandırılmışdır. Bu nemət həm maddi, həm də mənəvi ola

¹ Bax: “Əhzab”, 39.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

³ “Fussilət”, 15.

⁴ “Haqqə”, 7.

bilər. “Ər-rəhman” surəsində bu söz tez-tez işlədilmişdir. Bu söz hətta ilahi ədalət zərurətlərindən olan cəhənnəmə də şamil edilir.¹ İmam Sadiq (ə) “fəzkuru ala əllahi” təbiri haqqında buyurmuşdur: “Ala əllahi” Allahın Öz bəndələrinə ən böyük nemətidir və bu nemət biz Əhli-beytin (ə) vilayətidir.²

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbər göstərişləri Allahın göstərişləri və bəşər fitrətinin xatırladılmasıdır. Bu göstərişlər insanların təbiyəsi və inkişafı üçün zəmindir və ilahi rübübiyyət şənindəndir.
2. Peyğəmbərlər xalq arasından çıxmışlar və xalq arasında dirlər.
3. Tarixi və ictimai hadisələr Allahın iradə və istəyindən asılıdır, Onun qanunlarına əsaslanır.
4. Fiziki qüvvələr ilahi nemətlərdəndir və düzgün yolda sərf edilməlidir.
5. İlahi nemətlərin zikri qurtuluş rəmziidir. Çünkü nemətlərin zikri insanda ilahi eşq doğurur. Məhəbbətin ardınca itaət, itaətin ardınca qurtuluş gəlir.

(AYƏT: 70)

﴿قَالُوا أَجْحَنْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأَتَنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾

“(Ad qövmü həzrət Huda) dedi: “Bizə doğru gəlmisən ki, tək olan Allahamı pərəstiş edək və atalarımızın pərəstiş etdiklərini boşlayaq? Əgər doğru danışanlardansansa, bizə verdiyin vədi göstər.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Məntiq yerinə təəssüb məhkum olunur. Cahilin cahilə təqlidi, qohumluq bağlılığına görə itaət rədd olunmuşdur.
2. Babaların adət-ənənəsini qorumaq heç də həmişə dəyərli olmur.
3. Yersiz təəssüb və təqlid həqiqəti tanımağa mane olur və insanı inadkarlığa sövq edir.
4. Bəzən adət-ənənə fitrətə qalib gəlir. Necə ki, babaların büt pərəstliyi gənc nəslin haqpərəstlik fitrətinə qalibdir.
5. Peyğəmbərlər xurafat və azığınlıqla rəftarda ənənələri sindirmişlər.

(AYƏT: 71)

﴿قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِحْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونِي فِي أَسْمَاءِ سَمَيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوْا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ﴾

“(Həzrət Hud Ad qövmünün inadkarlığını görüb) Dedi: “Rəbbiniz tərəfindən olan qəzəb və cəza sizin üçün qətiləşdi. Yoxsa özünü və

¹ “Əl-təhqiq fi kəlimatil-Quran.”

² “Təfsire isna-əşəri”.

babalarınızın qoyduğu adlar barədə mənimlə höcətləşirsiniz? Allah sizin məbudların haqq olması barədə dəlil nazil etməmişdir. (Allahın qəhrini) gözləyin, mən də sizinlə birgə gözləyənlərdənəm.”

NÖQTƏLƏR

■ Bu ayə təsdiq edir ki, hər bir ilahi mənsəb, ləqəb, ünvan, xüsusi ilə də vilayət (hakimiyyət) Allahdan qeyrisinə aid edilsə yalan və böhtandır. Məsələn, “Əmirəlmöminin” ləqəbi yalnız Həzrət Əlinin (ə) şənidədir. Nəql olunur ki, İmam Sadiqə (ə) “Əmirəlmöminin” deyə xitab edildikdə həzrət bunu qadağan edib buyurdu: «Əlidən (ə) savay özünü bu adla tanıtınan hər kəsin yeri cəhənnəmdir.»¹

BİLDİRİŞLƏR

1. İnadkarlıq və haqla düşmənciliyin nəticəsi ilahi cəza və bədbəxtlikdir. (Qeyd edək ki, inadkarlığın özü də mənəvi çirkinliyin bir növüdür.)
2. İnsan zatən müvəhhiddir və tövhid sorağındadır. Təəssüf ki, bəzən ona təəssüb hakim olur.
3. İlahi cəzalar insanın tərbiyəsi üçündür və Allahın rübübiyyət şənidəndir.
4. Daşa, ağaca tanrı deməklə onlar tanrı olmur. Pafoslu, eləcə də dəyərsiz adlar bizim də əsrin bələlərindəndir.
5. Müşriklərin məbudları həqiqət və şəriliyi olmayan quru adlardır. Allah heç vaxt boş adları təsdiqləmər.
6. Əqidə dəllilə əsaslanırmalıdır. Bütpərəstlərdən də dəlil istəyək. (Onlar deyirlər ki, biz bütləri Allaha yaxınlıq üçün vasitə seçmişik. Ondan soruşaq ki, bütlərin vasitə seçilməsinə Allah razıdırırmı?)
7. Dəlil insanın qəlb və düşüncəsini qane edən ilahi feyz növüdür.
8. Peyğəmbərlər öz hədəflərinin haqq olmasına, qələbələrinə və müxaliflərinin süqutuna əmin idilər.

(AYƏ: 72)

فَأَنْجِيْنَاهُ وَالَّذِيْنَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَنَا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا

مُؤْمِنِينَ

**“Hud və onun yoldaşlarına Öz rəhmətimizlə nicat verdik.
Ayələrimizi yalan sayan və mömin olmayan kəsləri kökündən qopardıq.”**

NÖQTƏLƏR

■ “Dabir” “son” mənasını bildirir. “Qəte-dabir” dedikdə, qarşı tərəfi son nəfərədək məhv etmək nəzərdə tutulur.

¹ “Təfsire isna-əşəri”.

■ Ad qövmünə göndərilmiş fəlakət üzücü, məhvədici, səs-küylü, soyuq tufan idi. Allah bu tufanı yeddi gecə, səkkiz gün ardıcıl davam etdirdi. Tufan onları elə bir kökə saldı ki, hamısı xurma budaqları tək yerə sərilib qaldılar.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Yalnız peyğəmbərlər və onların ardıcillacıları xüsusi ilahi rəhmətə nail olurlar.
2. Tarixdən ibrət götürək.
3. Xalqın iman gətirəcəyinə heç bir ümid qalmadıqda onların məhvi köklü bir məsələ olur.

(AYƏ: 73)

﴿وَإِلَىٰ نَمُوذَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمَ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتُكُمْ بَيْنَهُ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذُكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

“Səmud qövmünə doğru qardaşları Salehi (göndərdik). O dedi: “Ey mənim qövmüm! (Yalnız) Allaha pərəstiş edin, sizin üçün Ondan savay məbud yoxdur. Həqiqətən, sizin üçün Rəbbiniz tərəfindən aşkar bir möcüzə və dəlil gəlmışdır. Bu dişi dəvə Allah tərəfindən sizin üçün bir dəlildir. Buraxın, Allahın yeri üzərində otlasın. Ona heç bir zərər vurmayıñ, yoxsa dərdli əzaba düçər olarsınız.”

NÖQTƏLƏR

■ Quranda yeddi dəfə dəvə, iyirmi altı dəfə Səmud qövmünün adı çəkilir. Səmud qövmünün macərası “Şuəra”, “Qəmər”, “Şəms”, “Hud” surələrində bəyan olunmuşdur.

■ Möcüzə insanların qeyri-adi işlərindən xeyli fərqlənir. Məsələn, möcüzədə məşqə ehtiyac yoxdursa, qeyri-adi işlərin görülməsində təhsilə, təcrübəyə böyük ehtiyac var. Möcüzə pak insanlara aiddirsə, qeyri-adi işlər hər adamdan görünə bilər. Möcüzənin məqsədi xalqı doğru yola gətirməkdir. Qeyri-adi işlərin məqsədi isə özünü göstərmək, var-dövlət toplamaq, məqam qazanmaq ola bilər. Bundan əlavə, peyğəmbərlər öz möcüzələri ilə müxaliflərə acizliklərini etiraf etdirmişlər. Qeyri-adi işlərin nümayişində isə belə bir məqsəd yoxdur.

■ Hədisdə oxuyuruq: “Səmud qövmü qırmızı rəngli, uzun yunlu, hamilə və çox böyük dəvə tələb etmişdi.² Əlbəttə ki, xalqın peyğəmbərdən istəyi həmin dövrün ictimai fikri, iqtisadi şəraiti ilə bağlı ola bilər. Əgər bu gün peyğəmbər zühur etsəydi, bəlkə də bəziləri ondan dağın köksündən təyyarə çıxarmasını istəyərdilər.

¹ Bax: “Haqqə”, 7.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

Qeyd etməliyik ki, tələb olunan dəvənin xüsusi imtiyazları vardı. Bu dəvə başqa bir dəvə ilə cütləşmədən hamilə olmuşdu və dağın köksündən çıxmışdı. Sonra doğmuş və bir gün içində şəhərin olan-qalan suyunu içmişdi. Amma dəvə içdiyi suyun əvəzində süd vermişdi. Bu ilahi bir möcüzə idi və onun mislini göstərmək mümkünksüz idi. Dəvə möcüzəsi dəlil olaraq gəlmışdı və ona sui-qəsd ilahi əzabla nəticələnəsi idi.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Həzrət Salehin risaləti yalnız Səmud qövmünə aid idi.
2. Peygəmbərlər xalqla qardaş kimidirlər.
3. Təbliğ və tərbiyədə mərhəmət hissələrindən istifadə edək.
4. Allaha iman tarix boyu olmuşdur. Allaha ibadət xalqın iman və mərifət nişanəsidir.
5. Peygəmbərlərin dəvət mehvəri tək Allaha pərəstişdir.
6. Əmələ istiqamət verən əqidə və təfəkkürdür.
7. Bütün ilahi peygəmbərlərin məqsədi eyni olmuşdur. Bütün peygəmbərlər “Allaha ibadət edin” göstərişini vermişlər.
8. Peygəmbərlər tərəfindən dəlil və möcüzə gətirilməsi xalqın tərbiyəsi üçündür və Allahın rübübiyyət şənidəndir. Əlbəttə ki, bəzən möcüzə xalqın istəyi ilə baş vermişdir. “Şəqqul-qəmər” və Salehin dəvə əhvalatını misal göstərmək olar.
9. Allahın lütf və diqqət mərkəzində olan hər bir şey müqəddəslik tapır.
10. Müqəddəsliklərə hörmətsizliyin və onları məhv etməyin cəzası ilahi əzabdır.

(AYƏ: 74)

﴿وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلْتُمْ خَلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَّبَوَّأْ كُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَحَذَّلُونَ مِنْ سُهُولِهَا
فُصُورًا وَتَحْتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَادْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْشُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾

“Yada salın o zamanı ki, Allah sizi Ad qövmündən sonra canışın etdi və yer üzündə sizə sığınacaq verdi ki, yer üzünün hamar hissələrində qəşrlər uzada ev tikmək üçün dağları yona bilsinlər. Belə isə, Allahın lütf və nemətlərini yada salın, yer üzündə fəsad törətməyin.”

NÖQTƏLƏR

■ “Əsv” orta həddən çıxmamaq, “la təsəv” “la tuftsidu” mənalarını bildirir. “Mufsidin” sözü həm təkid, həm də fəsadın adətə çevriləməməsi ilə bağlı xəbərdarlıq nişanəsi ola bilər. “Fil-ərz” dedikdə Hicazla Şam arasındaki ərazi nəzərdə tutulur.

¹ “Təfsire-Minhacus-Sadiqin.”

■ Səmud qövmü düzən və dağlıqdan ibarət olan iki məntəqədə məskunlaşmışdı. Onlar var-dövlət və mədəniyyət sahibi idilər, tikinti işindən xəbərdar olub gözəl qəsrlər ucaldırdılar.

BİLDİRİŞLƏR

1. Tarixi və ictimai olaylar ilahi qanun və sünnelər əsasında baş verir.
2. Bütün yaşayış imkanlarımız Allahdandır.
3. Keçmişdəkilərin tarixindən ibrat götürək.
4. İnsan bütün təbii vasitələrdən bəhrələnə bilər.
5. Məskən Allahın xüsusi nemətlərindəndir.
6. Rifah, məskən və tikinti Allah zikri ilə müşayiət olunmadıqda fəsad zəminəsi olur.
7. Əgər ixtiyarımızdakı nemətləri Allahın əmanəti saysaq və özümüzü təhlükədə görsək, başqalarına təcavüzdən çəkinərik.
8. Qəsr saknləri və var-dövlətli insanların Allah zikrinə daha çox ehtiyacları var. Bu zikr onları fəsaddan çəkindirə bilər.

(AYƏ: 75)

﴿قَالَ الْمَلِأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ

﴿صَالِحًا مُرْسَلًا مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ﴾

“Saleh qövmünün təkəbbürlü başçıları iman gətirmiş müstəzəflərə (zəif şəxslərə) dedilər: “Bilirsizmi ki, Saleh Rəbbiniz tərəfindən göndərilmişdir? (Möiminlər onların şübhə doğuran sözlərinin cavabında) Dedilər: “Biz ona göndərilənə iman gətirmişik.”

(AYƏ: 76)

﴿قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾

“Təkəbbür göstərən kəslər dedilər: “Həqiqətən, biz sizin iman gətirdiyinizi inkar edirik.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Adətən, nüfuz sahibi olan varlılar peygəmbər yoluna müxalif olurlar. Onlar möiminlər arasında şübhə yaradırlar.
2. Nə fəqirlilik, nə də varlılıq dəyər deyil. Dəyər agahlıq, elm, iman, təqva, cihad və hicrət vasitəsi ilə Allah yolunu seçməkdir. (Ötən ayədə qəsrlərin ucaldılması ilahi nemətlərdən sayılırdı. Amma şərt qoyuldu ki, bu iş fəsadla nəticələnməməlidir. Burada da bütün möiminlər yox, müstəzəf möiminlər haqqında xoş sözlər deyilmişdir.)

3. Peyğəmbərlərin eksər ardıcılları müstəzəflər (zəif və yoxsul təbəqə) arasından çıxmışdır.
4. Müstəzəfləri peyğəmbərlərə inanmağa vadər edən təkcə onların fəqirliyi olmamışdır. Çünkü müstəzəflər, fəqirlər arasında da peyğəmbərə iman gətirməyənlər var.
5. Şəkk-şübhə yaradılması imana qarşı atılan addımlardandır.
6. Düşmənin əsas yol və hədəflərindən biri ilahi rəhmətin zəif göstərilməsidir.
7. Mühit və cəmiyyət fərdə təsir göstərsə də, onu məcbur edə bilməz. (Mustəzəflər təkəbbürlü azgınlar qarşısında möhkəm dayanaraq dedilər: «Salehə iman gətirmişik».)
8. Müxaliflərin şübhəli müraciətlərinə qəti cavab verilməlidir.
9. Peyğəmbərin bütün göstərişlərinə iman gətirmək lazımdır.
10. Təkəbbürlü azgınlar küfr və inadkarlıq göstərməkdən əlavə, müstəzəflərin imanına qarşı da çıxırlar.

(AYƏT: 77)

﴿فَعَقَرُوا النَّافَةَ وَعَتُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحٌ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾

«Beləcə, (təkəbbürlü azgınlar) dəvəni kəsib Rəblərinin göstərişindən boyun qaçırdılar və dedilər: “Ey Saleh, əgər səni Allah göndərmişsə, vəd etdiyin əzabı bizim üçün gətir.”»

NÖQTƏLƏR

“Əqr” “kəsmək” mənasını bildirir. At və dəvənin ayağının arxa hissəsində onun hərəkətini təmin edən damar var. Bu damar kəsildikdə heyvan yerə yixılır və yol gedə bilmir. Ayədə bu sayaq kəsim nəzərdə tutulmuşdur.

“Qəmər” surəsində uyğun söz (“əqərə”) tək halda işlədilmişdir. Bu, Salehin dəvəsini qətlə yetirənin bir nəfər olduğunu göstərir. Bu surədə isə (həm də “Şəms”, “Şuəra”, “Hud” surələrində) eyni söz cəm formada işlədilmişdir. Qeyd olunmuş surələrdə uyğun cinayət bütün qövmə aid edilir. Bunun səbəbi onların dəvənin kəsilməsinə etiraz etməməsi, razılıq verməsidir. Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Xalqın taleyi onların razılıq və düşmənciliyindən asılıdır. Salehin dəvəsini bir şəxs kəsdiyi halda, bütün qövm ittiham olunur. Onlar bu işlə razılaşdıqlarından həmin günaha şərik oldular və hamısı əzab gördü.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Küfr təcavüz zəminəsidir.
2. Günah qarşısında sükut və razılışma həmin günahda iştirak sayılır.

---

¹ “Nəhcül-bəlağə”, x. 201.

3. Göstərişdən çıxmaq və itaətsizlik dəvəni öldürməkdən də pisdir.
4. İlahi göstərişlər Allahın rübübiyyətindən qaynaqlanır.
5. Təkəbbür cəsarət və ədəbsizlik doğurur.

(AYƏT: 78)

﴿فَأَخْدَتْهُمُ الرِّجْفَةُ فَاصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ﴾

«Qəfildən şiddətli zəlzələ onları yaxaladı. Evlərində üzü üstə yıxılmış halda gecəni sübh etdilər (həlak oldular).»

NÖQTƏLƏR

■ Bu ayə Səmud qövmünün zəlzələ vasitəsi ilə məhv olduğunu bəyan edir. Amma “Fussilət” surəsinin 14-cü, “Zariyat” surəsinin 44-cü ayəsində həmin qövmün şimşək vasitəsi ilə məhv edildiyi bildirilmişdir. Ehtimal olunur ki, hər iki hadisə eyni zamanda baş vermişdir. Bəlkə də zəlzələ kimi təbir olunmuş titrəyiş sözü zəlzələyə yox, insanların qorxudan keçirdiyi titrəyişə işarədir.

■ “Cəsəm” sözündən olan “casim” sözü «dizi üstə oturmaq» və ya «sinəsi üstə yıxılmaq» mənasını bildirir. Gecə istirahət etdikləri vaxt əzab onları yaxaladı, oyandılar. Amma qaçmaq üçün fürsət tapmayıb həmin vəziyyətdə həlak oldular.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Allahın qəhr-qəzəbi qəfildən gəlir, diqqətli olaq.
2. Çox olsun ki, zəlzələlər və təbii fəlakətlər Allahın əzabıdır.
3. Peyğəmbərlərin vədi həyata keçəsidir. Onların xəbərdarlıqlarına ciddi yanaşaq. Ötən ayələrdə belə bir xəbərdarlıqvardı: “Bu titrəyiş həmin ilahi vəd və əzabin gerçəkləşməsidir.

(AYƏT: 79)

﴿فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمَ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحْبُّونَ﴾

الناصِحِينَ

“Belə ki, (Saleh) onlardan üz döndərdi və dedi: “Ey mənim qövmüm! Həqiqətən, Rəbbimin buyruğunu sizə çatdırdım, sizə xeyrixahlıq etdim. Amma siz can yandıranları və xeyixahları sevmirsiniz.”

NÖQTƏLƏR

■ Ehtimal var ki, həzrət Saleh bu sözləri əzab nazil olmamış, höccəti tamamlamaq üçün demişdir. Amma bu müraciət qövm həlak olduqdan sonra da edilə bilər. Necə ki, həzrət Peyğəmbər (s) Bədr quyusunun kənarında

---

¹ “Təfsire-nümunə”.

ölülərlə danışmışdı. Ondan soruşmuşdular: “Məgər onlar eşidirlər?” Həzrət buyurmuşdu: “Bəli, siz onlardan yaxşı eşitmirsiniz.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Təlim-tərbiyə və təbliğatda qəzəb və əlaqənin kəsilməsi də lazımlı olur.
2. İlahi əzab lazımı xəbərdarlıqlar və höccət tamamlandıqdan sonra baş verir.
3. Peyğəmbərlərin proqramları quru və ruhsuz qərarlar, idari göstərişlər kimi deyil, dəvət və əmrlərin canıyananlıqla, xeyirxahlıqla çatdırılmasından ibarətdir.
4. Nəsihət edənləri sevməliyik ki, cəmiyyətə ürək yandırınlara laqeydlik və etinasızlıq nəticəsində ilahi əzaba şərait yaratmayaq.
5. Sevmək və hörmət etmək ardıcıl olmağın açarıdır.

(ayə: 80)

﴿وَلُوطاً إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقُكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ﴾

“(Yada sal) Lutun öz qövmünə belə dediyi vaxtı: “Siz elə bir çirkin iş görürsünüz ki, dünyadakıların heç biri sizdən qabaq bu işi görməyib.”

(AYƏ: 81)

﴿إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ﴾

“Həqiqətən, siz şəhvət üçün qadın əvəzinə kişiləri soraqlayırsınız.
Siz israfçı qövmsünüz.”

NÖQTƏLƏR

■ Həzrət Lut həzrət İbrahimin qohumu və İbrahimə iman gətirib onunla hicrət etmiş yeganə şəxs idi.² Həzrət İbrahim Lutu günahının baş aldığı bir məntəqəyə göndərdi. Beləcə, həzrət Lutun işinin mühüm hissəsi cəmiyyətin əsas probleminə çevrilmiş cinsi pozğunluqla mübarizə aparmaq oldu.

■ Həzrət Lutun qövmü öz qonaqları ilə livat (kişinin kişi ilə cinsi əlaqəsi) edirdi. Xalq onlara qonaq getməkdən qorxurdu. Quranın buyurduğu kimi, həzrət Lut bu qövmə öz qızları ilə evlənməyi təklif etdi. Amma onlar bunu qəbul etmədilər.

■ Qanuni evlənmədə olan xüsusiyyətlər livat və zinada yoxdur. Bu xüsusiyyətlərə nəzər salaq: Məhəbbət, rəhmət və ünsiyyət; ailə təşkili; övlad və nəslin davamı; fitrət və insaniyyətə birgə çağırış.

¹ “Bihar”, c. 6, s. 207, 254.

² “Ənkəbut”, 26.

■ Təəssüf ki, bu gün qərb dünyası livat (homoseksualizm) kimi çirkin bir əmələ rəsmi icazə vermiş, bu yolun yolcularını öz himayəsinə almışdır. (Hətta Avropa şurası kimi tanınmış bir təşkilat homoseksualistləri qanunla himayə etməyən dövlətləri öz sıralarına qəbul etmir-tərc.)

■ Lut qövmü livatdan əlavə qumar, hərbə-zorba, təhqir, çılpaqlıq və digər çirkin işlərlə xalqı sıxıntıya salırı.¹

■ İmam Sadiq (ə) livatin haram olmasının fəlsəfəsi haqqında buyurmuşdur: “Livat qadınla kişi arasındaki ailə bağlılığını zəiflədir, nəsil artımının qarşısını alır, təbii cinsi münasibətləri aradan qaldırır. Livatın bir çox fəsadları vardır.”²

■ İslama həmcinsbazlıq və livatın cəzası edamdır.

■ İslam peyğəmbəri buyurmuşdur: “Özlərini qadına oxşadıb, kişilərin ixtiyarına verən kişilərə Allahın lənəti olsun.”³

İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Həmcinsbazlıq zamanı Allahın ərşi lərzəyə gələr və bu işi görən kəs qiyamətdə çirkin sifətdə məhşur olar. O, Allahın qəzəbinə gələr və yeri cəhənnəm olar.”⁴

BİLDİRİŞLƏR

1. Həmcinsbazlıq və livat kəbirə günahlardandır və olduqca çirkin işdir.
2. Əgər bütperəstlər babalarının bütperəst olduğunu bəhanə gətirirdilərsə, livat edənlərin belə bir bəhanələri yox idi. Onlar bu cinayət və günahı özləri ortaya çıxarmışdır.
3. Çirkin işə həyat verənlərin günahı daha böyükdür və onların cəzası daha ağırdır.
4. Təbii, fitri yolu boşlayan kəs israfçıdır. Şəhvəti qeyri-təbii yolla söndürmək israfdır.
5. Livat cəmiyyətdə qadın hüquqlarına təcavüzdür.

(AYƏT: 82)

﴿وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرُجُوهُمْ مِّنْ قَرْيَتْكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَنَطَهَّرُونَ﴾

“Onların Luta cavabı yalnız bu oldu: “Onları öz şəhərinizdən çıxarıñ, çünki onlar paklıq axtaran insanlardır.”

NÖQTƏLƏR

■ Bəzi peyğəmbərlərə münasibətdə “əxahum” təbiri işlədilsə də, Lut barədə belə bir təbirlə rastlaşmırıq. Bəlkə də Lut həmin məntəqədən

¹ “Səfinətül-bihar”.

² “Vəsail”, c. 14, s. 252.

³ “Təfsire-nümunə”; “Vəsail”, c. 14, s. 255.

⁴ “Təfsire-nümunə”; “Vəsail”, c. 14, s. 249.

olmadığından ona belə müraciət olunmamışdır. Kafirlər xalqa müraciət edərkən “öz şəhərinizdən” təbirini işlətmışlər. Ola bilsin ki, bunun səbəbi Lutun həmin məntəqədən olmaması, mühacirliyidir. Başqa bir səbəb Lutun yerli ayinləri qəbul etməməsi də ola bilər.

BİLDİRİŞLƏR

1. İtaətsizlik və günahdan da çirkin iş ilahi insanlarla mənətiqsiz rəftardır.
2. Nəhy əz münkər (pis işi qadağan) edən şəxs sürgün və hər növ çətinliyə hazır olmalıdır.
3. Günahkarlar pak insanların ictimai hüquqlarını tanımlırlar.
4. Cəmiyyətdə fəsad artdıqda pak insanlar xanənişin edilir. Belə bir cəmiyyətdə pisliyə qarşı çıxməq və pak olmaq günah sayılır.
5. Lut qövmü günaha adət etmiş olsa da, həzrət Lut və onun yaxınlarını pak sayırdı.
6. Pak olmaqdan da üstün pak qalmaq və müxaliflərin nüfuz ümidiyi qırmaqdır.

(AYƏT: 83)

﴿فَأَنْجِنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَةً كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ﴾

“Biz (əzabdan) kənarda qalmış Lut və onun ailəsinə - arvadı istisna olmaqla - nicat verdik.”

NÖQTƏLƏR

■ “Gabir” dedikdə yoldaşları getmiş, özü yerində qalmış kəs nəzərdə tutulur. Beləcə, Lut və onun yaxınları şəhərdən çıxdılar və əzab üçün zəmin yarandı.

■ Həm yaxın qohumlar, həm də həqiqi ardıcıllar “əhl” adlandırılmışdır. Amma “Zariyat” surəsinin 36-cı ayəsinə əsasən, həzrət Luta yaxın qohumlarından savay kimsə iman gətirmədi.

BİLDİRİŞLƏR

1. İnsan azaddır və öz yolunu özü seçir. Vəhy evində yaşayan peygəmbər arvadı küfr edə bildiyi kimi, küfr evində də Fironun arvadı kimi tövhid yolunu tapanlar var. Belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, insanın düşüncə və əqidəsi yalnız iqtisadi parametrlərlə təyin olunmur.

2. İslamda, insanın qurtuluş amili onun ailə ənənələri yox, əqidə məktəbinə bağlılığıdır. Demək, hər kəsin taleyi onun əməlindən asılıdır.

3. İlahi rəhbərlərlə onların ardıcıllarının hesabı ayırdır.

4. İslamda qadın da kişi kimi müstəqil bir mövcuddur. Digər bir tərəfdən, bir şəxsin müqəddəsliyi onun ətrafindakıların günahkarlığına pərdə ola bilməz.

(AYƏT: 84)

﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴾

“Biz onların üzərinə (daşdan) yağış yağdırıldıq. Bax gör,
günahkarların aqibəti necə oldu?”

NÖQTƏLƏR

■Lut qövmünün məhvini səmadan yağan daşlarla gerçəkləşdi.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Fitrətin yolunu dəyişmək nemətləri dəyişməklə nəticələnir. Yağış
yerinə göydən daş yağır. “Kumeyl” duasında oxuyuruq: “Allahım, nemətləri
dəyişən günahlarımı bağışla.”

2. İlahi qəzəb təkcə axirətə yox, həm də dünyaya aiddir.

3. Tarixdən və başqalarının aqibətindən ibrət götürək.

4. İlahi qəhr-qəzəb təkcə bir qrup günahkara aid deyil. Bütün
günahkarlar bu dəyişməz qanunun intizarında olmalıdır.

(AYƏT: 85)

﴿وَإِلَى مَدِينَ أَخَاهُمْ شَعِيبًا قَالَ يَا قَوْمَ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتُكُمْ
بَيْنَهُ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكِيَانَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءُهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

“Mədyənə doğru qardaşları Şüeybi (göndərdik). O dedi: “Ey mənim
qövmüm! Yalnız Allaha pərəstiş edin, Ondan savay məbudunuz yoxdur.
Həqiqətən, Rəbbiniz tərəfindən sizin üçün aşkar dəlil gəlmışdır. (Ahş-
verişdə) ölçünü, çəkini tam əda edin. Xalqın malını əskiltməyin. Yer
üzündə islahdan sonra fəsad törətməyin. Əgər mömin olsanız, bu
(yüdüllər) sizin üçün daha üstündür.”

NÖQTƏLƏR

■Hazırkı əhvalat uyğun surədəki beşinci əhvalatdır. Şüeybin əhvalatı bir
çox surələrdə, o cümlədən “Hud”, “Şuəra” surələrində bəyan olunmuşdur.

■Mədyən Şam şəhərlərindən idi. Bu şəhər hazırda İordaniya
yaxınlığında yerləşir. Səfali bir yerdə yaşayan bu qövm bütlərə ibadət edir,
alış-verişdə ölçünü pozurdular. Həzrət Şüeyb məbus olub onları haqqı dəvət
etsə də, onlar öz inadkarlıq və itaətsizlikləri səbəbindən həlak oldular. Sonra o
həzrət Əykə əhlinə məbus oldu. Amma onlar da ilahi göstərişləri qəbul
etmədilər. Nəhayətdə bu qövm də məhv oldu.²

¹ Bax: “Hud”, 82, 83.

² Bax: “Şuəra”, 176, 189.

Mədyən və Əykə şəhərlərinin eyni bir şəhər olduğunu da ehtimal edənlər var. Çünkü «Əykə» dedikdə, səfali, bağlı-bağatlı yer nəzərdə tutulur. Şüeybin şəhərinin iki adla adlandırılması mümkündür.

■ İmansız insan daim çəşqinliq içindədir. Amma bu çəşqinliq özünü hər dövr bir formada bürüzə verir. Məsələn, həzrət Lutun dövründə livat və cinsi pozğunluqlar, həzrət Şüeybin dövründə isə əskik satmaq rəvac tapmışdı.

BİLDİRİŞLƏR

1. Həzrət Şüeyb xalqla qardaşcasına, mehriban rəftar edirdi. Ola bilsin ki, həzrət Şüeybin Mədyən əhli ilə qohumluğu da vardı.
2. Təbliğ və tərbiyə mərhəmət və məhəbbətlə müşayiət olunmalıdır.
3. Təvhid və tək Allaha pərəstiş peyğəmbərlərin dəvətinin mehvəridir.
4. Peyğəmbərlərin möcüzə və dəlilləri xalqın inkişaf və tərbiyəsi üçündür, eləcə də, Allahın rübubiyyətinə bağlıdır.
5. Şirk və əqidə çəşqinligindən sonra, həzrət Şüeyb dövrünün problemi iqtisadi azığınlıqları idı.
6. Əskik satmaq, müamilədə saxtakarlığı yol vermək, xalqın malını az dəyərləndirmək, iqtisadi böhran yaratmaq haramdır və fəsad nümunələrindəndir.
7. Peyğəmbərlər cəmiyyətin iqtisadi durumuna da nəzarət etmək istəmişlər. Din və onun proqramları dünya həyatından təcrid olmayışdır.
8. (İş vaxtı) az işləmək də, əskik satmaq kimidir.
9. Kamil iman və sağlam iqtisadiyyat dünya və axırət xoşbəxtliyinin təminatçısıdır.
10. Peyğəmbərlərin göstərişləri başdan-başa xeyirdir. İnsanın xoşbəxtliyini təmin edən amil bu göstərişlərdir.
11. İman düzgün alış-verişin, ictimai ədalətin zəmanətçisidir.

(AYƏ: 86)

﴿وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا﴾

﴿عِوْجَاجاً وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَرْكُمْ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾

“Möminləri hədələmək və (onları) əyri göstərdiyiniz Allah yolundan çəkindirmək üçün hər yol üstə oturmayan. Yada sahn o zamanı ki, az olduğunuz halda Allah sizi çoxaltdı. Baxın görün fəsad əlinin aqibəti necə oldu!”

NÖQTƏLƏR

■ “Yol üstə oturmaq” dedikdə fitnə-fəsad yaratmaq üçün yol kənarında dayanmaq nəzərdə tutula bilər. Çünkü şeytan insanları azdırmaq üçün haqq

yolda pusqu quracağına and içmişdir. Əlbəttə ki, oturmaq dedikdə adı oturmaq nəzərdə tutulmur.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Haqqın düşmənləri Allah yolunda maneçilik yaratmaq üçün hər yerdə pusqu qurur, bütün üsullardan istifadə edirlər.
2. Xalqı qorxutmaq və onları əzab-əziyyətə salmaq qadağandır.
3. Möminləri dindən uzaqlaşdırma bilməyən düşmənlər dinin simasını dəyişməyə, onu pis göstərməyə çalışırlar.
4. Bəzən cəmiyyətin çoxluğu dəyər sayıla bilər.
5. Xalqın tərbiyə və hidayət amillərindən biri nemətlərə diqqət və keçmişdəkilərin başına gələnləri xatırlamaqdır.
6. Tarixi öyrənmək və iibrət götürmək ilahi tapşırıqdır.
7. Xalqın həyatını öyrənərkən onların ötəri həyatına yox, aqibətlərinə nəzər salın.
8. Allah və Allah yolunda maneə yaratmaq fəsadın bir növüdür.

(AYƏT: 87)

﴿ وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ آمَنُوا بِاللَّهِ أَرْسَلْتُ بِهِ وَطَائِفَةً لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوْا حَتَّىٰ ﴾

﴿ يَحْكُمُ اللَّهُ بِيُّنَّا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴾

“Ögər sizlərdən bir dəstə mənim göndərilməyimə səbəb olan şeyə iman gətirib, digər bir dəstə iman gətirməmişə, səbir edin ki, Allah aramızda hakimlik etsin. O ən üstün hakimdir.”

NÖQTƏLƏR

■ Həzrət Şüeybin müxalifləri cəsarətlə deyirdilər: “Bəs Allahın qəhrəməni harada qaldı?” Möminlər və həzrət Şüeybin tərəfdarları da ilahi yardımçıların intizarında idilər. Bu ayə hər iki dəstəyə cavab verməklə kafirləri məgrurluqdan, möminləri məyusluqdan çəkindirməyə çağırıldı.

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbərin vəzifəsi din və ilahi göstərişlərin təbliğidir. Xalq da bu göstərişlərin qəbul və ya rədd edilməsində ixtiyar sahibidir.
2. Peyğəmbər məktəbində peyğəmbərlərin məqsəd və yoluna iman zəruridir.
3. Haqq və batıl tərəfdarlarının tarixini, onların işinin sonunu diqqətlə mütləq etmək lazımdır.
4. Xalqın bir dəstənin küfrə meyl etməsi bizi sarsıtmışın. Allah hakimdir!
5. Allahın ən üstün hakim olduğunu bilən kəs səbir edir, cəza və mükafat üçün tələsmir. Çünkü başqalarının hökmü onu qorxutmur.

¹ Bax: “Əraf”, 16.

DOQQUZUNCU CÜZ

(AYƏT: 88)

﴿ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَتُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرِيبِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوْلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴾

“Şüeyb qövmünün təkəbbürlü başçıları dedilər: “Ey Şüeyb, əgər ayinlərimizə dönməsəniz, səni və səninlə iman gətirənləri şəhərimizdən çıxaracağıq.” (Şüeyb) dedi: “Rəğbətsiz də olsaq belə?”

NÖQTƏLƏR

■Bütün peyğəmbərlər hansıa şəkildə hərbə-zorbaya məruz qalmış, sürgünlə hədələnmişlər. Quranda oxuyuruq ki, kafirlər öz peyğəmbərlərinə münasibətdə bu sayaq hədələrə yol vermişdilər.¹

■Heç bir peyğəmbər risalətdən öncə müşrik və büt pərəst olmamışdır. Bununla belə, onlar müşriklərlə aram rəftar etmişlər. Risalətə çatdıqdan sonra isə daha böyük əzmlə xalqın hidayətinə çalışmış və müşriklərlə mübarizə aparmışlar. “Bizim ayinlərə dönməniz” təbiri peyğəmbərlərə yox, onların ardıcıllarına ünvanlanmışdır.²

BİLDİRİŞLƏR

1. Təkəbbürlü başçılar peyğəmbərlərin düşməni olmuşlar.
2. Dəlil və məntiq peyğəmbərlərin üsuludur.³ Kafirlərin üsulu isə hədələmə və hərbə-zorbadır.
3. Təbliğatçılar müxaliflərin hədələrindən qorxmamalıdır. Çünkü bu yolun yolcuları daim qətl və sürgünlə hədələnmişlər.
4. Əqidəni zorla qəbul etdirmək kafirlərin işidir. Dini məcburi qəbul etdirməyin faydası yoxdur.
5. Kafirlərin cəhaləti ilə ədəb və hikmət əsasında rəftar etmək lazımdır.

¹ “Ibrahim”, 13.

² “Təfsire-nümunə”.

³ Bax: “Əraf”, 85.

(AYƏT: 89)

﴿قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى الَّهِ كَذِبًا إِنْ عُذْنَا فِي مِلْكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمَنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ﴾

“(Şüeyb müxaliflərə dedi) Əgər Allah bizə sizin ayinlərinizdən nicat verdikdən sonra yenidən ona qayitsaq, şübhəsiz, Allaha iftira etmiş olarıq. Bizə yaraşmaz ki, sizin ayinlərə qayıdaq. Yalnız Rəbbimiz olan Allah istəsə! (Allah isə heç vaxt belə istəməz.) Bizim Rəbbimizin elmi hər şeyi əhatə edir. Biz Allaha təvəkkül etmişik. Pərvərdigara! Bizimlə qövmümüz arasında haqq əsasında mühakimə et və bizə bir yol aç. Sən hakimlərin və yol açanların ən üstünüsən.”

NÖQTƏLƏR

■ Ayədə “millət” sözü din, ayin mənasını bildirir. Başqa ayələrdə də bu sözün həmin mənada işlənməsi ilə rastlaşırıq.¹

■ Nəzərdə tutulan halda “fəth” sözü çıxış yolu tapılması üçün mühakimə mənasında işlədilmişdir. Yəni son sözü Allah deyir, bununla da çıxılmaz vəziyyət aradan qalxır, yol açılır.

■ Şüeybin ətrafindakılar dini həvəs əsasında yox, dəlil əsasında qəbul etdiklərindən onu tərk edəsi deyildilər. Bu iş yalnız Allahın əmri ilə baş verə bilərdi, Allah isə belə bir göstəriş verməzdi. İnsan, adətən, peşman olduğu üçün verdiyi göstərişi dəyişir. Allah isə heç vaxt peşman olmur.

BİLDİRİŞLƏR

1. Haqq məqsəd və əqidələrdən üz çevirmək, Allah üçün şərik qərar vermək Allaha qarşı iftira və əhdə xəyanətin bir növüdür.
2. Şirk əsarət, tək Allaha pərəstiş isə qurtuluşdur.
3. Mömin heç vaxt haqqı qurban vermir, saziş əqli isə əqidəsində möhkəm olmur. (Həm geri çəkilmək, həm də irtica qadağandır. Səhlənkarlıq bütün hallarda nöqsandır.)
4. Hidayət və zəlalət Allahın istək dairəsindədir.
5. Bütün hallarda Allaha təslim olub, onun əmrinə itaət etmək lazımdır.
6. Allaha təslimçilik və ilahi rübübiyyətin qəbul dəlili Onun sonsuz elmidir.
7. Bizim Allaha təvəkkül etməyimizin dəlili Allahın Öz elmi ilə hər şeyi mütləq əhatə etməsidir.
8. İmanda möhkəm dayanmaq üçün Allahdan yardım diləyib, ona təvəkkül edək.

¹ Bax: “Həcc”, 78.

9. Düşmənlərin hay-küylü təklifləri qarşısında, Allaha təvəkkülə möhkəm dayanmalıyıq.

10. Mühakimənin Allahın ixtiyarında qoyulması təvəkkül və təslimçilik nümunəsidir.

11. Duada ilahi adlarla istək arasındaki tənasübü nəzərə almaq lazımdır. Qələbəyə ehtiyac olan vaxt Allahı “Xəyrul-Fatihin” adı ilə çağırıq.

12. Hərtərəfli elm və agahlıq düzgün mühakimə şərtidir. Hakimlik hər şeyi bilən kəsin haqqıdır.

13. Hakimlik Allahın rübübiyyət şənindəndir.

14. Peyğəmbərlərin məqsədi öz sözlərini yox, haqq sözü təsbit edib taxta oturtmaqdır.

(AYƏ: 90)

﴿ وَقَالَ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَكُنْ أَتَبْعَثُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاصِرُونَ ﴾

“Şüeybin qövmündən olan kafirlər dedilər: Əgər ona itaət etsəniz, hökmən ziyan kar olacaqsınız.”

(AYƏ: 91)

﴿ فَأَخَذَنَاهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴾

“Belə ki, şiddətli bir zəlzələ onları bürüdü, evlərində dizi üstə düşmüş (ölmüş) halda gecəni sübh etdilər.”

NÖQTƏLƏR

■ Bu ayədə “Rəcfa” (zəlzələ), “Hud” surəsinin 94-cü ayəsində “səyhə” (səs), “Şuəra” surəsinin 189-cu ayəsində «əzabu yəvmiz-zullə» (zülmət günüünün əzabı) təbirlərinin işlədilməsindən belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, nəzərdə tutulmuş zəlzələ səs və qara buludlarla müşayiət olunmuşdur.¹ “Rəcfa” dedikdə, qorxudan bədəndə yaranmış iztirab və titrəyiş də nəzərdə tutula bilər.

■ 78-ci ayədə deyildiyi kimi, üzü üstə yerə yixilmiş və ya dizi üstə çökmüş, qalxmağa gücü olmayan kəsə “casim” deyilir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Əyan-əşrəf təbəqəsi, adətən, peyğəmbərlər müxalif olmuşdur.

2. Xalqın peyğəmbərdən uzaqlaşdırılması istiqamətində kafirlərin gördüyü işlərdən biri maddi və iqtisadi hədələrdir. Bəli, kafirlərin nəzərincə, əskik satmamaq ciddi bir zərərdir.

3. İlahi əzablar, adətən, gecə nazil olur.² Gecədə ilahi bir əsrarəngizlik var. İlahi lütfələr və vəhy də gecələr nazil olmuşdur.

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Təfsire-əl-mizan”.

(AYƏT: 92)

﴿الَّذِينَ كَذَّبُواْ شُعَيْبًا كَانَ لَمْ يَغْنُواْ فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُواْ شُعَيْبًا كَانُواْ هُمُ الْحَاسِرِينَ﴾

“Şüeybi təkzib edənlər (aradan elə götürüldülər ki,) sanki həmin evlərdə sakın olmamışdır. Şüeybi təkzib edənlər ziyan karlar idilər.”

NÖQTƏLƏR

■ “Gəniyy” kökündən olan “yəğnəv” sözü bir məkanda qalmaq mənasını bildirir. Bu söz “ehtiyacsız” mənasını da verdiyindən belə anlaşılır ki, hazır mənzili olan kəs ehtiyacsızdır.

■ Böyük zərər o müşəriklərə aiddir ki, bir Allaha iman əvəzinə şirk yolunu, məsum rəhbər əvəzinə başqalarını seçmişlər. Ona görə də belələrinin yeri əmin-amənlıq yox, xarabaliqdır, onlar behişt əvəzinə cəhənnəmə gedər, Allahın razılığı əvəzinə Onun qəzəbinə düşçər olarlar.

BİLDİRİŞLƏR

1. Kafirlərin pis aqibətinə diqqət ibrətamız bir dərsdir.
2. Batıl əhlinin hiylələri su üstə çəkilmiş şəkil kimidir. Kafirlər Şüeybi qovmaq fikrində olsalar da, özləri evlərindəcə həlak oldular.
3. İlahi qəhr-qəzəb gələn yerdə həqiqi ziyan karlar tanınır. (Ötən ayədə kafirlər həzrət Şüeybə tərəfdarlığı ziyan bilirdilərsə, bu ayədə Allah onların özünü ziyan kar sayır.)

(AYƏT: 93)

﴿فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمَ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَّحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَى﴾

﴿عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ﴾

«Şüeyb onlardan üz döndərdi və dedi: Ey mənim qövmüm! Rəbbimin buyruqlarını sizə çatdırıldım, sizə xeyirxahlıq etdim. Axı kafir qövm üçün necə təəssüf edim?»

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi qəhr-qəzəb höccət (dəllər) tamamlandıqdan sonra nazil olur.
2. Xalqa moizə və diqqətin həddi var. Bəzən onlardan da üz döndərmək lazımlı gəlir.
3. Təbliğ mehribanlıq, canıyananlıqla müşayiət olunmalıdır.
4. Nəsihət və xeyirxahlıqda şəxsi mənafə güdməyək.
5. Vəzifəmizə əməl etmişiksə, nəticəyə görə nigaran olmayaq.
6. Yersiz təəssüf və mərhəmət qadağandır. (Quranda İslam peygəmbərinə də qəm yeməmək tövsiyə olunur).¹

¹ Bax: “Hicr”, 88; “Nəhl”, 127; “Nəml”, 70.

7. Küfr ruhiyyəsi, inadkarlıq hakim olan yerdə peyğəmbərlərin də moizəsi təsir etmir.

(AYƏT: 94)

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبُلَاسَاءِ وَالضَّرَاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَرَّعُونَ ﴾

“Bir yerin əhlini çətinlik və bələya salmamış oraya peyğəmbər göndərmədik. Bəlkə yalvarıb, yaxaralar.”

NÖQTƏLƏR

■ Xəstəlik və ölüm kimi fiziki hadisələr və zərbələr “bəsa”, iqtisadi zərbələr və ziyanlar isə “zərrə” adlanır.

BİLDİRİŞLƏR

1. Həyat çətinlikləri bütün qövmlər üçün nəzərdə tutulmuş ilahi sünəkdir.
2. Həyat çətinlikləri qəfləti aradan qaldırır, diqqəti Allahla yönəldir və təkamülə səbəb olur.
3. Çətinlikləri heç də həmişə ilahi qəhr-qəzəb saymaq olmaz. Bəzən Allahın lütfü bəla şəklində cilvələnir. Dəmir kürəyə atıldıqda yumşalır, ona forma vermək mümkün olur. Hadisə və çətinliklər də insani yumşaldıb tövbə halına gətirir.

(AYƏT: 95)

﴿ ثُمَّ بَدَلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَعْتَدَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾

“Sonra çətinliyin yerinə xoşluq qərar verdik. Beləcə, onlar artıb toplum oldular və dedilər: «Çətinlik və firavanlıq atalarımızın da qarşısına çıxmışdı. (Yəni, acı hadisə qəzəb, şirin hadisə isə lütf nişanəsi deyil.)» Onları qəfildən dərk etmədikləri halda (qəzəbimizlə) yaxaladıq.”

NÖQTƏLƏR

■ “Əfəv” var-dövlət və övladın çoxluğu, bəzən də tərk etmək, uzaqlaşmaq mənalarını bildirir. Allah bu qövmə lütfünü nə qədər artırırsa da, onlar düşünüb ibrət götürmədilər. “Ənam” surəsinin 44-cü ayəsi də bu ayənin oxşarıdır: “Bizim xəbərdarlıqlarımızı unutduqlarından nemət qapılarını onların üzünə açdıq, kam aldıqdan sonra qəfildən onları qəzəbə düşçər etdik.” Bu hal xəstənin sağalacağından ümidiñi üzmüş həkimin “ona istədiyini verin” sözlərini xatırladır.

■ Ayənin digər bir mənası da ola bilər: Bəla ötdükdən sonra növbəti nəsil dedi: “Acı hadisələr atalarımıza aid idi, biz isə amandayıq.” Halbuki belələri

həyat çətinliklərinin ilahi sünənə olduğunu anlamır və öz qəflətləri ilə ilahi qəhr-qəzəbə zəmin yaradırdılar.

BİLDİRİŞLƏR

1. Bəzən rifah, rahatlıq yanlış düşüncələrə, tügyana səbəb olur.
2. Rifah və xoş gün lütf nişanəsi olmaya da bilər. Bəzən bu hal ilahi qəhr-qəzəbə səbəb olur.
3. İlahi sınaqdan çıxmayanların çoxu məhrumlar yox, rifah içində yaşayarlardır.
4. İlahi qəhr-qəzəb qəfildən, öncə xəbərdarlıq etmədən gəlir.
5. Acı və şirin hadisələrdən ibrət götürməmək şüursuzluq nişanəsidir.
6. Dünyaya məşğul olub Allahı yaddan çıxarmaq insanı qəfil əzaba düşçər edir.

(AYƏT: 96)

﴿ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرْبَىٰ آمْنُوا وَاتَّقُوا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾

“Əgər şəhər və vilayətlərin əhli iman gətirib təqva yolunu seçsəydi, şübhəsiz, göyün və yerin bərəkət qapılarını onların üzünə açardıq. Amma onlar (ayələrimizi) təkzib etdilər. Biz də onları əməllərinə görə (əzabımızla) yaxaladıq.”

NÖQTƏLƏR

■ “Bərəkət” sözünün cəm forması olan “bərəkat” sözü sabit və davamlı bəxşış mənasını bildirir. “Bərəkət” sözündə çoxluq, xeyir, artım mənaları var. Bu söz həm maddi, həm də mənəvi şeylərə aiddir. Ömür, var-dövlət, elm, kitab və bu kimi başqa şeylər bərəkət sayıyla bilər.

■ **Sual:** Əgər iman və təqva bərəkətin nazil olma səbəbidirsə, nə üçün müsəlman ölkələri kafir ölkələrdən iqtisadi baxımdan geridə qalmışdır?

Cavab: Əvvəla, həmin ölkələr elm və texnika baxımdan tərəqqi etmişlər. Həmin ölkələrdə mənəvi və psixoloji baxımdan aramlıqdan soraq yoxdur. Bu baxımdan onlar da çətinlik içindədirlər. İkincisi, eksər müsəlman ölkələrinin yalnız adı İslam ölkəsidir. Həmin ölkələrin çoxunda İslam qanunları hakim deyildir. Bundan əlavə, maddi rifah ilahi qəhr-qəzəb növü də ola bilər. Quranda buyurulur: “Allahın xəbərdarlığını unutduqlarından onların üzünə bütün qapıları açdıq ki, məst olsunlar.”¹

■ Quranda iki dəstəyə münasibətdə iki açılış haqqında danışılır: Salehlər üçün bərəkətli rifah; kafirlər üçün bərəkətsiz rifah. Çünkü nemətlər davamsız və məstedici də ola bilər. Allah kafirlərə belə bir rifahı vermişdir ki, günah yüklerini ağırlaşdıralar. Ona görə də nemətə çatan kimi sevinmək olmaz.

¹ “Ənam” 44.

Nemət yalnız möminlər üçün bərəkətdir. Həmin nemətlər digərləri üçün davamsızdır və ilahi qəhr-qəzəb vasitəsidir.

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Bəzən bir bəndə Allahdan nə işə diləyir. Allah onun duasını qəbul edir və bu diləyin həyata keçməsi üçün vaxt təyin olunur. Amma az sonra bəndə günaha yol verdiyindən həmin istək qəbul olunmur.”¹

■ Bu ayənin bariz nümunəsi həsrət Mehdinin (ə) zühur dövranıdır. Rəvayətlərə əsasən, həmin dövrdə göydən və yerdən bərəkət nazil olasıdır.²

BİLDİRİŞLƏR

1. Cəmiyyətin iman gətirib təqva yolunu seçməsi yetərinə çətin işdir.
2. Allahın ictimai lütf və bərəkətlərini əldə etmək üçün fərdi iman və təqva bəs etmir. Cəmiyyətin əksəriyyəti imanlı və təqvalı olduqda ictimai bərəkətlər nazil olur.³
3. İman təklikdə kifayət deyil, təqva da lazımdır.
4. Cəmiyyətin mədəniyyət və mənəviyyatına qoyulan sərmayənin iqtisadi nəticələri də var.
5. İlahi vədlərə ciddi yanaşaq. İman və təqva olan yerdə bərəkətin də nazil olması labüddür.
6. Çətinlik zamanı qapını açmaq və ya bağlamaq Allahın ixtiyarındadır. Amma bütün çətinliklər öz əməllərimizin nəticəsidir.
7. Səmavi dinlər bəşəriyyətin iqtisadi dirçəlişinə də diqqətlə yanaşır.
8. İnsan fitrətən bərəkət sorağındadır. Peyğəmberlər insanların həmin istəyindən ilahi məqsədlər yolunda istifadə etmişlər.
9. Bəşəriyyətin əldə etdiyi bərəkətlər ilahi bərəkətlərin cüzi bir hissəsidir.
10. Yer və göy bərəkət qaynağıdır.
11. Bərəkətin çatmasında göyün rolü yerin rolundan öndə gəlir.
12. İman və təqva bərəkətin nazil olma səbəbidirsə də, nazil olan hər nemət və rifahı iman və təqva nəticəsi saymaq olmaz.
13. Məhrumiyyət və problemlərimizin səbəbi öz əməllərimizdir.
14. İnadkarlıq və davamlı günah ilahi qəhr və əzab səbəbidir.

(AYƏ: 97)

﴿أَفَامِنَ أَهْلُ الْقُرْبَىٰ أَن يُتْهِمُ بِأُسْنَا بَيَاتًاٰ وَهُمْ نَاءِمُونَ﴾

“Məmləkətlərin əhli əmindirlərmi ki, axşamlar yatdıqları vaxt qəhr və əzabımız onlara çatmayacaq?”

¹ “Təfsire isna-əşəri”.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

³ “Təfsire-Furqan”.

(AYƏ: 98)

﴿أَوْ أَمِنَ أَهْلُ الْفُرْقَىٰ أَن يَأْتِيهِمْ بِأُسْنَا صُحَىٰ وَهُمْ يَلْعَبُونَ﴾

“Yoxsa, məmləkətlərin əhli əmindirlər ki, gündüz başlarını əyləncəyə qatdıqları vaxt qəhr və əzabımız onlara yetişməyəcək?”

(AYƏ: 99)

﴿أَفَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمُنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾

“Yoxsa, Allahın məkrindən (onlara qarşı qurğusundan) amanda qaldılar? Halbuki ziyan kar qövmdən savay kimsə özünü Allahın məkrindən amanda bilmir.”

NÖQTƏLƏR

■ “Məkr” sözü dilimizdə hiylə mənasını bildirsə də, ərəb lüğətində bu söz tədbir, məqsəddən yayındırmaq üçün çarə axtarmaq mənalarına malikdir. Məkr həm haqq, həm də batıl ola bilər. “Allahın məkri” dedikdə Onun kafirlərə qarşı planı nəzərdə tutulur.

■ Hətta peyğəmbər və məsum imamlar da özünü Allahın tədbirindən amanda bilməmişlər. Onlar daim öz əməllərinə nəzarət etmiş, büdrəməyə yol verməmək üçün çalışmışlar.¹

Rəvayətçi nəql edir ki, bir gün namazda İmam Sadiqə (ə) iqtida edərkən həzrət buyurdu: “Pərvərdigara, bizi Öz məkrindən (azgınlara qarşı qurğundan) qəflətdə saxlama.”²

Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Hətta bu ümmətin yaxşları üçün də ilahi cəzadan arxayınlıq yoxdur...”³ «Özünü ilahi məkrindən amanda bilməmək» dedikdə vəzifələrə diqqət və məsuliyyətsizlikdən qorxu nəzərdə tutulur.

BİLDİRİŞLƏR

1. Məsuliyyət hiss etmək üçün təhlükə ehtimalı kafidir.
2. Aram vəziyyət bizi arxayınlasdırmasın, heç vaxt özümüzü amanda bilməyək. Bəli, əzab təkcə keçmiş qövmlərə aid deyil. İlahi qanun bütün dövrlərdə və bütün qövmlərə hakimdir.
3. Allah istəsə Öz qəhrini elə bir vaxt nazil edər ki, heç bir çarə tapılmaz, bir gündə hər şey məhv olar.
4. İnsanın bilik və bacarığı ilahi əzabı onun yadından çıxarmamalıdır.
5. Diqqətli olmaq və qəfləti aradan qaldırmaq üçün təhlükə ehtimalı təsirli amildir.
6. Qəflət yuxusu və yersiz əyləncələr ilahi qəhr üçün zəmindir.
7. İman və təqvasız həyat oyunaqdan başqa bir şey deyil.

¹ Bax: “Ənam” 15.

² “Təfsire-nümunə”.

³ “Nəhcül-bəlağə”, h. 377.

8. Heç vaxt özümüzü ilahi qəhr-qəzəbdən amanda bilməyək. Bəli, bizdən istənilən, ümid və qorxu ilə müşayiət olunan həyatdır.
9. İlahi məkr və qəhr haqqında düşünməyənlər ziyankardırlar.

(AYƏT: 100)

﴿أَوْلَمْ يَهْدِ لِلّذِينَ يَرْثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصْبَنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ
وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾

“(Keçmişdəkilərin başına gələnlər) sonrakı varislər üçün bu həqiqəti işıqlandırmadımı ki, əgər istəsək, onları da günahlarına görə həlak edərik, (haqqı) eşitməmələri üçün qəlblərinə möhür vurarıq?!”

NÖQTƏLƏR

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Möminin qəlbini ağ səhifə kimidir. Hər dəfə günah baş verəndə bu səhifədə qara bir nöqtə görünür. Həmin şəxs tövbə etsə, ləkə pak olur. İnsan günahını davam etdirikdə isə həmin nöqtə o qədər böyükür ki, bütün qəlbini bürüyür, insanın xeyirə yetişməsinə mane olur, səadətə çatmaq üçün bir yol qalmır.¹ Beləcə, günah və çirkin iş həmin insanlarda xasiyyətə çevrilir.”²

■ İnsan bəzən günah işi o qədər təkrarlayır ki, bu günah onun ruhunda və qəlbində iz qoyur, xasiyyət şəklinə düşür. Belə bir insan doğru yola dəvəti qəbul edə bilmir. Bu təsiri Allah müəyyənləşdirmiş olsa da, insan həmin mərhələyə öz istəyi ilə çatır.³

BİLDİRİŞLƏR

- Qafil insanlar tənbəh və məzəmmətə ehtiyacdırlar. Hakimiyyətə çatan qrup özündən əvvəlki hakimiyyətin acı-şirin təcrübələrindən istifadə etməlidir.
- İlahi cəzaları doğuran amil insanların öz günahıdır. Günah qəlbinin möhürlənməsinin, düzgün qavrayışdan və ilahi yardımından məhrumluğun müqəddiməsidir.
- Dini həqiqətlərin dərk olunmaması ilahi cəzalardandır.
- Tarixə hakim olan qanunlar sabitdir. Bu səbəbdən də keçmişdəkilərin tarixi gələcəkdəkilər üçün ibrət ola bilər.

(AYƏT: 101)

﴿تِلْكَ الْقُرْيَ نَفْصُلُ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَائِهَا وَلَقْدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا
لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلِ كَذِلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ﴾

¹ Bax: “Mutəffifin”, 14

² “Təfsire-isna-əşəri”.

³ “Təfsire-nümunə”.

“Xəbərlərindən bir qismini sənə çatdırduğumız həmin məmləkətlərdir. Həqiqətən, peyğəmbərlər onların sorağına aşkar möcüzə və dəlillərlə gəldi. Amma onlar əvvəllər təkzib etdiklərinə iman gətirmək fikrində deyildilər. Allah kafırlərin qəlbini bu sayaq möhürləyir.”

NÖQTƏLƏR

■ “Qura” dedikdə həzrət Saleh, Şüeyb, Lut və Hudun peyğəmbər kimi göndərildiyi məntəqələr nəzərdə tutulur.

BİLDİRİŞLƏR

1. Tarixin ibrətamız hissələri nəql olunmalıdır.
2. Bütün peyğəmbərlərin möcüzəsi olmuşdur. Xalqın hidayəti üçün bütün aşkar dəlillər bəyan olunmuşdur.
3. Xalqın inkarı təbliğçini məyus etməməlidir. Çünkü tarix boyu belə olmuşdur.
4. Təəssüb, inadkarlıq imansızlıq və küfrün köküdür.
5. Peyğəmbərlərin dəvət və möcüzəsini qəbul etməmək qəlbin korluğu və möhürlənməsi nişanəsidir.
6. Xalqın küfr və inadkarlığı Allah tərəfindən qəlblərin möhürlənməsi səbəbidir.

(AYƏ: 102)

﴿وَمَا وَجَدْنَا لَا كُشِّرُهُمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْشِرُهُمْ لَفَاسِقِينَ﴾

“Onların çoxunda əhdə vəfa görmədik. Həqiqətən, onların əksəriyyətini günahkar və itaetsiz gördük.”

NÖQTƏLƏR

■ “Əhd” dedikdə ya fitrətin əhd¹, ya peyğəmbərlərin dəvəti, ya da bəzilərinin peyğəmbərlə bağlılığı xüsusi əhd nəzərdə tutulur. Məsələn, bəziləri əhd edirdilər ki, peyğəmbər onların istədiyi möcüzəni göstərsə və ya hansısa bir çətinliyi aradan qaldırsa, iman gətirərlər. Həzrət Musaya dedilər: “Əgər bizim bədbəxtliyimizi aradan qaldırsan, sənə iman gətirib Bəni-İsraili səninlə göndərərik.”² Amma bu insanlar çətinlikləri aradan qalxan kimi öz əhdlərini pozdular.

■ Allah fitrət və peyğəmbərlər yolu ilə həqiqəti insanlara açıqladı. Onlar təslim olmalı ikən fitrətlərinin və peyğəmbərlərinin çağırışını yaddan çıxarıb, günaha uğradılar.

■ İmam Kazim (ə) buyurmuşdur: “Bir işə əminlik yarandıqda şəkk-şübhəyə yer qalmır.” Sonra imam hazırlı ayəni tilavət etdi.³ Hədisdə elə bir nöqtə nəzərdə tutula bilər ki, bir şəxs dəlillər vasitəsi ilə haqqı tanıdıqdan

¹ Bax: “Yasin”, 60.

² “Əraf”, 134, 135.

³ “Kafi”, c. 2, s. 399.

sonra nəfs istəkləri səbəbindən şübhəyə düşsə, əhdini pozmuşdur və hazırkı ayənin ünvanlarındanandır.

■Allah Qurani-kərimdə vəfali insanlar haqqında xoş sözlər buyurmuş, əhdini pozanları isə məzəmmət etmişdir. Vəfali insanlar “möminlər”, “təqvalılar”, “ulul-əlbab”, “əbrar” kimi adlarla xatırlanmışlar.¹ Əhdini pozanlar isə “günahkarlar”, “kafirlər”, “müsərliklər”, “ziyankarlar”, “şərrud-dəvab”, “qəlbi daşlar” kimi təbirlərlə yada salınırlar.² Quran belələri ilə savaşı zəruri sayır.³

BİLDİRİŞLƏR

1. Keçmiş qövmlərin həlak olmasının səbəbi onların əhdi pozması və itaətsizliyi idi.
2. Mühakimə yürüdərkən insaflı olmaq lazımdır.
3. Ötən qövmlərin tarixi peyğəmbərlər və aşkar dəlillərin olmasına baxmayaraq qaranlıqdır. Öz din və imanımızla qürrələnməyək.
4. Əhdi pozmaq azgınlıq nişanəsidir.

(AYƏT: 103)

﴿ ثُمَّ بَعْثَنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلِئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ ﴾

﴿ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴾

“Övvəlki peyğəmbərlərdən sonra Musanı Öz ayə və möcüzələrimizlə Firon və onun başçılarına məbus etdik. Amma onlar ayələrimizə sitəm etdilər. Bax gör həddi aşanların işinin sonu necədir?!”

NÖQTƏLƏR

■Bu surə Musanın əhvalatından danışan ilk Məkkə surəsidir. Quranda 136 dəfə həzrət Musanın adı çəkilmişdir. Adı bu qədər zikr olunmuş ikinci şəxs yoxdur. “Əl-mizan” təfsirində bildirildiyinə görə, Quran həzrət Musadan nəql etdiyi qədər başqa peyğəmbərdən möcüzə nəql etməmişdir.

■Quranda həzrət Musanın əhvalatını beş dövrə bölmək olar: Doğum və uşaqlıq dövrü; Musanın Misirdən Mədyənə qaçması və həzrət Şüeybin yanında qalması; peyğəmbərliyə seçilməsi və Fironla rəftarı; həzrət Musa və onun qövmünün Firon zülmündən xilası və Sina səhrasına qayıdış; həzrət Musanın Bəni-İsrail qövmü ilə rəftarları.

¹ Bax: “Muminun”, 1-8; “Ali-İmran”, 76; “Rəd”, 20; “Insan”, 5-7.

² Bax: “Əraf”, 102; “Ənfal”, 55, 56; “Tövbə”, 7; “Bəqərə”, 28; “Ənfal”, 56; “Maidə”, 13.

³ Bax: “Tövbə”, 13.

BİLDİRİŞLƏR

1. Həzrət Musa həzrət Nuh, Hud, Saleh, Lut, Süeybdən xeyli sonra məbus oldu.
2. Peyğəmbərlərin besət fəlsəfələrindən biri tağutla mübarizədir.
3. Cəmiyyətin islahı üçün əsas fiqurlara üz tutmaq, bir növ “suyu çeşmədən təmizləmək” lazımdır.
4. Peyğəmbər və ilahi ayələrin təkzibi zülm nümunələrindəndir.
5. Tarixi təhlil edib ondan ibrət götürək.
6. Əsas məsələ ötəri görüntülər yox, işin aqibətidir.
7. İman cəmiyyəti islah edir, küfr isə onu azgınlaşdırır.
8. Tağut, zalim hakimlər dini bir kənara qoyub cəmiyyətə hakim olduqda özlərini qorumaq və gücləndirmək üçün istənilən bir fəsada əl atırlar.

(AYƏ: 104)

﴿ وَقَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنَ إِنِّي رَسُولٌ مِّنْ رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

“Musa dedi: “Ey Firon! Şübhəsiz, mən aləmlərin Rəbbi tərəfindən göndərilmişəm.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Musa Fironla müəyyən səhbətlərdən sonra öz risalətini elan etdi.
2. Peyğəmbərlər öz çağrılarını qorxub çəkinmədən zalim hakimlərə bəyan etmişlər.
3. Təşkilalı quruluşa malik cəmiyyətin islahı üçün əvvəlcə rəhbərlərə üz tutmaq lazımdır.
4. Peyğəmbərlərin haqqı dəvətdən başqa iddiaları yox idi.
5. Peyğəmbərlərin risaləti dünyaya münasibətdə ilahi tədbirlərlə bağlıdır.
6. Firon özünü xalqa məbud sayırdı.¹ Ona görə də həzrət Musa qəti şəkildə özünü aləmlərin Rəbbinin elçisi kimi təqdim edir və Firona anlatmaq istəyirdi ki, sən də aləmlərin Rəbbinin hakimiyyəti altındasan.

(AYƏ: 105)

﴿ حَقِيقٌ عَلَىٰ أَن لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جَعْلْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴾

“Allah haqqında yalnız haqq söz deməyimə yer var. Həqiqətən, mən Rəbbim tərəfindən sizin üçün aşkar dəlil gətirmişəm. Belə isə Bəni-İsraili mənimlə birlikdə göndər.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbərlər yalnız haqqı deyirlər. Onlar risaləti çatdırmaqdə məsumdurlar.

¹ Bax: “Naziat”, 24.

2. Peygəmbərlərin möcüzəsi olmalıdır. Onlar öz risalətlərində məcburiyyətə yol vermirlər.
3. Varlıq aləminin bir Rəbbi var və məbudluq iddiası yersizdir.
4. Xalq zalim hakimlərin boyunduruğundan çıxmayınca, onlar üçün təkamül və tərbiyə programı hazırlamaq mümkün süzdür.
5. Bəni-İsrailin azad edilməsi həzrət Musanın risalətinə aid ilahi göstəriş idi. Bu işi Musanın şəxsi qərarı kimi qəbul etmək olmaz.
6. İnsanların azadlığı peygəmbərlərin ilkin hədəflərindəndir. Hakimiyyəti Allah tərəfindən təsdiqlənməmiş istənilən bir kəs xalqı qul edəsidir.

(AYƏT: 106)

﴿ قَالَ إِنْ كُنْتَ حِنْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴾

“(Firon) dedi: Əgər doğru danışanlardansansa və möcüzə gətirmisənsə, onu ortaya çıxar.”

(AYƏT: 107)

﴿ فَالْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُغْبَانٌ مُّبِينٌ ﴾

“(Musa) öz əsasını atdı, (əsa) qəfildən əjdaha şəklində göründü.”

NÖQTƏLƏR

Həzrət Musanın əsasından digər möcüzələr də göründü. Əsa əjdaha olduqdan sonra sehrbazların düzəltdiyi şeylərin hamısını uddu,¹ dənizin suyunu toxunub onu yarğı², daşa dəydikdə ondan bulaq çıxdı.³

Əsa həzrət Musanın yanında ilan tək qırıldığda Musa qaçıdı.⁴ O, xalqın hüzurunda ilan tək hərəkət edirdi.⁵ Fironun hüzurunda isə bir əjdahaya dönmüşdü. Beləcə, təbliğ və tərbiyədə qarşı tərəfi nəzərə alaraq onu qane edəsi üsulla hərəkət etmək lazımdır.

İmam Riza (ə) buyurmuşdur: “Həzrət Musanın dövründə sehr-cadu geniş yayılmışdı. Musa sehrbazların bacarmadığı bir möcüzə göstərməklə onların sehrini batıl etdi və höccəti tamamladı.”⁶

Əsa atılan kimi əjdahaya döndü.

BİLDİRİŞLƏR

1. Möcüzə peyğəmbəriyin doğruluq dəlilidir. Firon özünü hamidan üstün sayırdı və zahirən haqlı danışmaqla batıl məqsədini həyata keçirmək istəyirdi.

¹ Bax: “Şuəra”, 45.

² Bax: “Şuəra”, 63.

³ “Bəqərə”, 60.

⁴ Bax: “Nəml”, 10.

⁵ Bax: “Taha”, 20.

⁶ “Üyune Əxbərir-Riza”, c. 2, s. 80.

2. Məcüzə hamiya aydın olmalı, kimsədə şəkk-şübhəyə yer qalmamalıdır.

(AYƏ: 108)

﴿ وَنَزَعَ يَدُهُ فِإِذَا هِيَ بِيَضَاءِ لِلنَّاطِرِينَ ﴾

“(Musa) öz əlini (qoynundan) çıxardı. Qəfildən o (əl), baxanlara ağ və parlaq göründü.”

(AYƏ: 109)

﴿ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمٍ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلَيْهِمْ ﴾

“Firon qövmünün əyan-əşrafi dedi: “Həqiqətən, o (Musa) çox mahir və bilikli sahirdir,(sehrbazdır).”

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbərlər qorxutmaqla yanaşı, müjdə verir, nurani əllə görünürler. (Təkəbbürlü insanın əvvəlcə təkəbbürünü sindirmaq, sonra nəvazış göstərmək lazımdır.)

2. Musanın əlinin ağarması onun digər bir möcüzəsi idi və belə bir işin mümkünüyünü kimsə təsəvvür etmirdi.

3. Zalim hakimlərin cinayətlərində onların ətrafindakıların da payı var.

4. Tamaşaçılardır həzrət Musanın əzəmətini etiraf etsələr də, Firon quruluşunu qorumağa çalışırdılar.

5. İnadkar təkəbbürlülər dəlil və məntiqlə rastlaşdıqda məğlubiyyətdən qaçmaq üçün bəhanələr gəzir, inadkarlıq göstərilərlər. (Ayədəki “inna”, “lam” hərfi və cümlənin ismi cümlə olması təkid göstəricisidir.)

6. Müxaliflər böhtanlarla peyğəmbərləri gözdən salmaq isteyirlər.

(AYƏ: 110)

﴿ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴾

“(Onlar dedilər: Musa) sizi öz yurd-yuvanızdan çıxarıb avara qoymaq istəyir. Bununla bağlı göstərişiniz nədir?”

NÖQTƏLƏR

■Firon tərəfdarları ictimai fikri çasdırmaq üçün həzrət Musaya böhtan atdırılar, etiqadi baxımdan onu sehrbaz adlandırdılar, həm də ictimai-siyasi baxımdan onu fitnəkar kimi tanıtdırdılar.

BİLDİRİŞLƏR

1. Müxaliflərin gedişlərindən biri haqqı insanları məqampərəstlikdə suçlamaqdır.

2. Bəzən düşmənlər xalqın vətən sevgisi kimi daxili istəklərindən ilahi insanlara qarşı sui-istifadə edirlər.

3 Kafir hamını özü kimi sayıır. Firon dünyaya könül verdiyindən elə düşünürdü ki, Musanın da istəyi var-dövlət, onların torpağıdır.

4. Zalim hakimlər müstəqil olsalar da, bəzən siyasi müşkülə düşdükdə öz ətraflarındakılarla məşvərət edirlər.

(AYƏ: 111)

﴿ قَالُواْ أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاسِرِينَ ﴾

“(Firon tərəfdarları) dedilər: Onu və qardasını (cəzalandırmağı) təxirə sal və (sehrbazları) toplamaq üçün məmurları şəhərlərə göndər.”

(AYƏ: 112)

﴿ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيهِمْ ﴾

“Hər bilikli və iş bacaran sahiri (sehr əhlini) sənin yanına gətirsinlər.”

NÖQTƏLƏR

■ “Rəca” kökündən olan “ərcih” sözü felin əmr forması olub həm həbs etmək, həm də təxirə salmaq mənalarını bildirir. Amma həzrət Musanın dəvətinin əhatəli olmasını və möcüzələrini nəzərə alsaq, onun Firon tərəfindən həbsə alınması münasib görünməz. Ona görə də uyğun sözün təxirə salmaq mənasında işlədildiyini münasib gördük.

■ Sahir sözü bu ayədə tək, “Şüəra” surəsinin 37-ci ayəsində cəm formada işlədilmişdir. Belə anlamاق olar ki, cadugərlər öz işlərində mütəxəssis və bilici olmuşlar.

BİLDİRİŞLƏR

1. Fironun zalim hökumətində xalqın işıqlı düşüncəsi və hər bir haqq səs cəzaya məhkum idi.

2. Şəxsiyyəti alçaltmaq onu qətlə yetirməkdən və cəzalandırmaqdan ağırdir. Belə görünür ki, Musanın cəzalandırılmasının təxirə salınması onu cəmiyyət içində rüsvay etmək məqsədi daşıyırırdı.

3. Zalim hakimlər haqqın səsini boğmaq üçün bütün dünyadan mütəxəssislər toplayıb yiğincaqlar təşkil edirlər.

4. Kafirlər də bilirlər ki, hər hansı mədəniyyəti aradan götürmək üçün daha güclü bir mədəniyyətlə çıxış etmək lazımdır.

5. Bəzən elm və ixtisas azığın adamların əlinə düşür və haqla mübarizədə istifadə olunur.

(AYƏ: 113)

﴿ وَجَاءَ السَّحْرُ فِرْعَوْنَ قَالُواْ إِنَّ لَنَا لَأَنْجَرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴾

“Sahirlər Fironun yanına gəlib dedilər: “Əgər qalib gəlsək, bizim üçün mükafat varmı?”

(AYƏ: 114)

﴿ قَالَ نَعْمٌ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُفْرَّغِينَ ﴾

“(Firon) dedi: “Bəli! Siz mənə yaxınlardan olacaqsınız.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Allaha bağlı olmayan kəs hər çağırışa boylanır.
2. Müxtəlif təkidlər və Firondan mükafat vədi istənilməsi onun əhdə etinasızlığını və hərisliyini göstərir.
3. Peyğəmbərlərlə cadugərlər arasındaki mühüm fərqlərdən biri onların işinin səbəb və məqsədindədir. Peyğəmbərlər xalqın tərbiyəsi üçün çalışır və əvəzində muzd istəmirdilər.¹ Sehrbazlar isə yalnız dünya məqamı və vərdövlətdən ötrü çalışırdılar.
4. Zalim hakimlərə üz tutanların məqsədi dünyadır.
5. Zalim hakimlər və sitəmkarlar haqqā müxalif alim və mütəxəssisləri himayə edir və haqqın aradan götürülməsi üçün sərmayə qoyurlar. (Biz necə, batılı aradan götürmək üçün din alımlarınə üz tutub onları himayə etmişikmi?)
6. Bəzən zalim hakimlər də çarəsiz qalıb irəli sürülmüş tələblərlə razılaşır, təklifləri qəbul edirlər.
7. Dünyapərəstlər üçün hər hansı məqam və ictimai mövqe dünya malından üstündür.

(AYƏ: 115)

﴿ قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا أَنْ تُلْقِي وَإِنَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴾

“(Cadugərlər) dedilər: “Ey Musa! Sən (sehr vasitəni) əvvəl atırsan, yoxsa biz ataq?”

(AYƏ: 116)

﴿ قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقُوا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسُخْرِ عَظِيمٍ ﴾

“(Musa Allahın yardımına ümid edərək) Dedi: “(Əvvəlcə siz) atın. Elə ki, (cadu vasitələrini) ortaya atdırılar, xalqın gözünü ovsunlayıb onlarda qorxu və dəhşət yaratdılar. Onlar böyük bir sehr göstərdilər.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Cadugərlərin göstərdiyi sehr zahidə həzrət Musanın möcüzəsinə oxşayırdı və yerə atılmaqla nümayiş etdirilirdi.
2. Tanışlıq yolunda yalnız zahiri hiss üzvlərinə istinad etmək olmaz. Bəzən göz də ovsunlanıb təsir altına salına bilir.
3. Sahirlərin cadusu həqiqət yox, insanların gözündə bir görüntü idi. Bu sehr suyu xatırladan ilgim kimidir. Bəli, peyğəmbərlərin işi xalqın bəsirəti ilə, sehrbazların işi xalqın gözü ilədir.

¹ Bax: “Şuəra”, 109, 127, 145, 164, 180.

4. Zalim hakimlər və onların batıl tərəfdarları daim çalışırlar ki, dəhşət yaratmaqla xalqı qorxutsunlar.
5. Düşmən və onun işini sadə və əhəmiyyətsiz saymayaq.
6. Hər bir haqqı aradan götürmək üçün ona oxşar vasitələrdən istifadə edirlər. Məzhəbə qarşı məzhəb, ruhaniyə qarşı isə ruhaninüma fəaliyyətdədir. Haqqında danışılan məqamda da möcüzəyə qarşı cadu işə salınır.

(AYƏT: 117)

﴿ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فِإِذَا هِيَ تَلْفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴾

“Musaya vəhy etdik ki, əsanı at. (Əsa atılan kimi əjdahaya döndü,) qəfildən sahirlərin uydurma cadularını uddu.”

NÖQTƏLƏR

■ “Ləqf” sözündən olan “təlqəf” sözü bir şeyi qudrət və sürətlə almaq mənasını bildirir. Burada isə uyğun söz udmaq mənasında işlədilmişdir. Doğru formasında ortaya çıxan yalan “yəfikun” sözü ilə ifadə olunur.

■ Əgər həzrət Musanın möcüzələri və əsası sahirlərin cadularını puça çıxarırsa, demək, İslam peyğəmbərinin əbədi möcüzəsi olan Quran və onun tilavətindən faydalanaqla batıl qüvvələrin qurğularını aradan götürmək olar.

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi peyğəmbərlər böhranlı vəziyyətlərdə qeybdən bilavasitə faydalayırlar. Bəli, Allah Öz xalis bəndələrini beynəlmiləl yığıncaqlarda, düşmənlərin hüzurunda tənha qoymur, Öz qeybi yardımçıları ilə onları qalib edir.

2. Xalqın gözünü qamaşdırın, onları yerindən oynadan batıl işlər ilahi qudrətlə, peyğəmbərlər vasitəsi ilə puça çıxarılır.

(AYƏT: 118)

﴿ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

“Beləcə, haqq aşkar oldu (Musanın peyğəmbərliyi təsdiqləndi). (Sahirlərin) gördüyü işlər batıl və hədər oldu.”

(AYƏT: 119)

﴿ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴾

“Belə ki, (sahirlər və Firon tərəfdarları) həmin yerdəcə məğlub, xar oldular.”

(AYƏT: 120)

﴿ وَأَلْقَى السَّحْرُ سَاجِدِينَ ﴾

“Cadugərlər səcdəyə düşdülər.”

NÖQTƏLƏR

■ Həzrət Musanın möcüzəsinin qalib gəlməsi ilə Firon hakimiyyətinə ciddi zərbə vuruldu. Ən əsası isə sahirlər hamılıqla Musaya iman gətirdilər və Fironun şəxsiyyəti sarsıldı.

■ 118-ci ayədə “etdikləri iş” təbiri ya sahirlərə, ya Firon tərəfdarlarına, ya da hər iki qrupa aiddir. Bu səbəbdən də ayəni üç cür mənalandırmaq olar.

BİLDİRİŞLƏR

1. Haqq qalibdir, batıl isə məglub. Bəşər əli ilə düzəldilmiş batillər haqqın müqabilində davamsızdır.
2. Təbliğ üslubunda haqqın bəyani və həqiqətin aşkarlanması ilə batılı aradan qaldırmaq olar.
3. Haqq tərəfindən olan bir cilvə batilin minlərlə aldadıcı cilvəsini məhv edir. Musanın möcüzəsi ilə mübarizə üçün uzun müddət zəhmət çəkdilər və növbənöv cadulara el atdlar. Amma bütün bu işlər faydasız oldu.
4. Sahirlər məglub olduqdan sonra fironçularla birlikdə mübarizə səhnəsini alçalmış vəziyyətdə tərk etdilər.
5. Qələbə iddiasında olanlar¹ tarixin məglublarına çevrildilər.
6. İlahi möcüzə o qədər əzəmətli idi ki, sahirlər özlərindən xəbərsiz səcdəyə düşdülər.
7. Haqqın tanınması xuzu və təslimçilik üçün zəmindir. Düzgün mərifət, haqla tanışlıq sayəsində insan bir anda əqidəsini dəyişib xoşbəxt ola bilər.
8. Təslimciliyin ən bariz cilvəsi səcdədir və səcdənin uzun keçmişiyi vardır.

(AYƏ: 121-122)

﴿ قَالُواْ آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴾

“(Sahirlər) dedilər: “Aləmlərin Rəbbinə iman gətirdik, həmin Musa və Harunun Rəbbinə!”

NÖQTƏLƏR

■ Həzrət Musanı rüsvay etmək, var-dövlət və məqam qazanmaq üçün səhnəyə çıxan cadugərlər Musanın möcüzəsini görüb iman gətirdilər və öz tövhid, nübüvvət və məad əqidələrini etiraf etdilər. Hazırkı ayələr onların tövhid və nübüvvət etiqadını, 125-ci ayə isə onların məad etiqadını bəyan edir. Əslində Firon cadugərləri bir yerə toplamaqla onların hamılıqla Musaya iman gətirməsinə şərait yaratdı. Bəli, Allah istəsə, pis insan da xeyirə səbəb ola bilər.

■ Sahirlər Musa və Harunun adını yanaşı çəkdilər. Çünkü Harun da Musa ilə birlikdə onların hidayətində rol oynayırdı. Əgər təkcə “Musanın Rəbbi” deyilsəydi, fironçular iddia edərdilər ki, bu elə Firondur. Çünkü Musa Fironun

¹ Bax: “Əraf”, 113.

evində boy-a-başa çatmışdı. Necə ki, Firon Musaya dedi: “Məgər uşaqkən səni biz tərbiyə etmədikmi?”¹ Sahirlərin “Musanın və Harunun Rəbbi” təbiri uyğun iddiaya yer qoymadı.

■Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Ümidsiz olduğun şeyə ümidi olduğun şeydən daha ümidvar ol.” Musa öz ailəsi üçün od gətirməyə getmişdi. Amma risalət məqamı ilə geri qayıtdı. Səba mələkəsi həzrət Süleymanı görməklə şəhərdən xaric oldu, amma geriyə mömin kimi qayıtdı.²

BİLDİRİŞLƏR

1. Sahirlər mübarizədən qabaq Musanın dəvətinin məzmunundan xəbərdar idilər. Ona görə də Musanın möcüzəsini gördükdən sonra əvvəlcədən eşitdiklərini təsdiqlədilər.
2. İnsan yolunu dəyişə bilən və azad məxluqdur. O, haqqı eşitdikdən sonra əqidəsini dəyişə bilir.
3. Düşüncə və şirk azığlığından tövbə etmək imandır.
4. Sahirlər möcüzə və cadunun fərqini başqalarından yaxşı anlayırdılar. Ona görə də daha tez iman gətirdilər.
5. Bəzən xalq haqqı tanımadığı üçün iman gətirmir. Haqq aydın olan kimi müəyyən bir dəstə bu haqqı qəbul edir.
6. Sui-istifadənin qarşısını almaq lazımdır. Fironun “mən həmin aləmlərin Rəbbiyəm” deməməsi üçün sahirlər “Musanın və Harunun Rəbbi” təbərini işlətdilər.
7. Allahın xalıqliyi məsələsində heç bir mübahisə yoxdur. Mübahisələr dünyanın Allah tərəfindən idarə olunması mövzusu ətrafindadir.

(AYƏ: 123)

﴿ قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنَّ لَكُمْ إِنَّ هَذَا لَمَكْرُ مَكْرُثُمُوهُ فِي الْمَدِيْنَةِ لَتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴾

“Firon (sahirlərə) dedi: Mən sizə icazə verməmiş ona imanmı gətirdiniz? Şübhəsiz, bu, əhlini bayırı çıxarmaq üçün şəhər haqqında düşündüyüünüz bir hiylədir. Tezliklə anlayacaqsınız! (Biləcəksiniz ki, kiminlə qarşı-qarşıya dayanmışınız və cəzanız nə olacaq.)”

BİLDİRİŞLƏR

1. Hökumətlərin ideoloji əsarətində azad düşüncə və əqidə seçimi haqqı xalqın əlindən alınır.
2. Zalim hakimlərin gedişlərində biri haqq yolu tutmuş xalqa böhtan atmaqdır. Onlar öz işçilərinə də etimad göstərmir, bütün mənəvi hərəkətlərə siyasilik damgası vururlar. Necə ki, Firon sahirləri Musanın şagirdi saydı.³

¹ “Şuəra”, 18.

² “Təfsire-isna-əşəri”; “Tuhəful-Uqul”, s. 208.

³ Bax: “Taha”, 71.

3. Zalim hakimlər xalqın vətən sevgisi və mərhəmət hisslerindən öz məqsədləri üçün sui-istifadə edirlər.

4. Ölüm və işkəncə ilə hədələmək zalim hakimlərin əsarət vasitələrindəndir.

(AYƏT: 124)

﴿ لَا قَطْعَنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خَلَافٍ ثُمَّ لَا صَبَنَكُمْ أَجْمَعِينَ ﴾

“Şübhəsiz, əl və ayağınızı çarpez vəziyyətdə (biri sağdan, biri soldan) kəsəcəyəm. Sonra hamınızı dara çəkəcəyəm.”

(AYƏT: 125)

﴿ قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنَقْلِبُونَ ﴾

“(Sahirlər Fironun cavabında) dedilər: “(İstədiyini et,) həqiqətən, biz öz Rəbbimizə doğru qayıdırıq.”

NÖQTƏLƏR

■ “Taha” surəsində də oxşar ayələrlə rastlaşıraq. Əlbəttə, Quranda bu işin həyata keçməsi haqqında məlumat verilmir. Amma rəvayətlərə və tarixi məlumatlara əsasən, Firon Musaya iman gətirənləri tikə-tikə doğrayıb xurma ağacından asdı. Təbəri yazır: “Günün əvvəlindəki kafir cahillər günün axırında saleh şəhidlər oldu.”

■ Firon və onun ətrafindakılar öz hazırlıqlarına və səy-küylərinə baxmayaraq nəhayətdə alçaldılar. Sahirlər isə iman gətirdiklərindən təkamül və səadətə çatıb, haqq əqidə yolunda ölümü Firon hakimiyyətindəki həyatdan üstün tutdular.

BİLDİRİŞLƏR

1. Tərslik və hədələmə zorlu zalimlərin gedişlərindədir.
2. Zalim hakimlər düşüncələrin oyanmaması üçün inqilab başçılarını hədələyir, onlara işkəncə verir, qətlə yetirirlər.
3. İmanlı və iradəli insan zalim quruluşlara və fitnəkar mühitlərə tabe olmayıb mübarizə apara bilər.
4. Bəsirətlə, agahlıqla iman gətirən kəs müxtəlif təsirlər səbəbindən hədələrdən qorxub imandan əl çəkməz. Bəli, iman insanı dəyişir, onun tutumunu artırır. Dünən Firondan mükafat gözləyən sahirlər bu gün iman gətirib həmin mükafatları puç sayırlar.
5. Haqq yolda ölüm batıl yolda həyatdan üstündür.
6. “Neçə ildir iman gətirmişəm, ibadət edirəm” deyə qürrələnmək olmaz. Bəzən kafir sahir ani bir hadisə ilə imanda hamidan qabağa keçir.
7. Təbliğ edərkən keçmişdəkilərin böyüklüyünü yada salaq.

8. Təhlükələrlə qarşılaşıqda məada iman və onun xatırlanması insana güc verir. Necə ki, Firona dedilər: “İstədiyini et, sənin hakimiyyətin yalnız dünyaya aiddir.”¹

9. Azğın insanların, hətta onların rəhbərlərinin islah olacağından ümidimizi üzməyək. Bu insanlar tövbə edib bir anda dəyişə bilər.

(AYƏT: 126)

﴿وَمَا تَنِقْمُ مِنَ إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَنَا أَفْرَغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوْفَنَا﴾

﴿مُسْلِمِينَ﴾

“(Ey Firon,) sən bizdən yalnız ona görə intiqam alırsan ki, Rəbbimizin bizim üçün gəlmış ayələrinə iman gətirmişik. Pərvərdigara! Bize səbir və dözüm ver, bizi müsləmən, təslim olmuş halda öldür.”

NÖQTƏLƏR

■Bu ayədə Fironun möminlərə, həzrət Musanın tərəfdarlarına qarşı hədələrinə cavab verilir. Ötən ayələrdə bu məsələyə işaret olundu. Haqqa üz tutanlara böhtan atılırdı ki, onlar vətəni, xalqın malını qarət etmək istəyirlər. Onlar belə dedilər: “Siz də bilirsiniz ki, bizim günahımız siz deyən şeylər yox, yalnız iman gətirməyimizdir.”

■İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Özünü başqalarından üstün bilən kəs təkəbbür əhlidir.” Həzrətə dedilər: “Bəzən insan günah etmədiyi üçün özünü günahkarlardan üstün sayır.” Həzrət buyurdu: “Ola bilsin ki, həmin adam tövbə qılıb, bağışlanıb, amma sən xəbərsizsən, ona əvvəlki kimi baxırsan. Məgər Musanı məğlub etmək fikri ilə gələn sahirlərin tövbə qılıb hidayət olduğunu eşitməmisənmi?!”²

BİLDİRİŞLƏR

1. Allaha iman gətirmək və zalim hakimə tabe olmamaq başağrısız əldə olunmur.
2. Dəlillərə əsaslanan, haqqın nişanələrini görməklə əldə olunan iman dəyərlidir.
3. Zalim hakimlər insanlarla yox, tövhid düşüncəsi ilə müxalifirlər.
4. Aramlıq, müqavimət, xalislik, şücaət, dua və yalvarış həqiqi möminlik nişanələridir.
5. Duada Allahın rübubiyyətinə üz tutmaq lazımdır.
6. Zalim hakimlərin hədələri qarşısında ən üstün hiylə dua, Allaha təvəkkül, imanın hifzi və davamlılığıdır.
7. Hədələr ağrılaşıqda daha böyük səbir və müqavimət lazım olur. Çətinliyə düşmüş sahirlər Allahdan səbir istədilər.

¹ Bax: “Taha”, 72.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

8. Xeyir aqibətə çatmaq üçün duaya, yalvarişa və Allahın tofiqinə ehtiyac var.

(AYƏT: 127)

﴿وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمٍ فِرْعَوْنَ أَتَدْرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذْرَكُونَ﴾
﴿وَآلِهَتَكَ قَالَ سُنْقَتُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّا فَوْقُهُمْ قَاهِرُونَ﴾

“Firon qövmünün əyanları (ona) dedilər: «Yoxsa Musa və onun qövmünü öz başına buraxırsan ki, yer üzündə fəsad törətsinlər və Musa səninlə Allahlarını boşlasın?!» (Firon) dedi: «Tezliklə oğlanlarını öldürüb, qadınlarını saxlayacağam. Biz onlara tam qalibik.»”

NÖQTƏLƏR

■ Firon Musaya tam məğlub olduqdan sonra ondan və Bəni-İsraildən əl çəkdi. Həmin arada Musa ardıcıllarının təbliğatı artdı və Firon qövmünün əyanları onun sükutuna görə narahatçılıq keçirib tədbir görməsini istədi.

■ Firon özünü xalıq yox, rəbb sayırdı.¹ O deyirdi: “Sizin üçün özümdən başqa məbud tanımırıam.”² Amma Firon və onun qövmünün məbudları vardi və xalıqın bu məbudlarda zühur etdiyiñə inanırdılar.

BİLDİRİŞLƏR

1. Zalim hakimlərin fəsadlarının bir hissəsi onların ətrafindakıların hesabındır.

2. Zalim hakimlərin batıl rejimləri xalqla üzləşdikdə ziddiyətli qərarlar çıxarır, başlarını itirirlər. Ona görə də Firon bəzən Musanı qətlə yetirmək istəyir³, bəzən də onu azad buraxırırdı. Onun bu hərəkəti ətrafindakıların narazılığı ilə müşayiət olunurdu.

3. Zalim hakimlərə elə gəlirdi ki, peyğəmbərlər cəmiyyətdə islah yox, pozuculuq işi aparırlar.

4. Kişiərin öldürülüb qadınların saxlanması Firona məxsus siyasetdir. Belə bir siyasetin məqsədi kişilərdə qeyrət hissini öldürmək, qadınları siyasi alətə çevirməkdir. Bugünkü böyük qüdrətlər də eyni siyaseti yürüdürərlər.

5. Peyğəmbərlərin müxalifləri gənc qız və oğlanlar üçün xüsusi plan çizirlər.

6. Özünü qorumaq üçün boş-boş şüarlar vermək Firon siyasetidir.

¹ Bax: “Naziat”, 24.

² “Qəsəs”, 38.

³ Bax: “Şafir”, 26.

(AYƏT: 128)

﴿ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴾

“Musa öz qövmünə dedi: “Allahdan yardım diləyin, səbir və müqavimət yolunu seçin. Çünkü yer o Allahındır ki, onu istədiyi bəndəsinə irs qoyar. (Xoş) aqibət pəhrizkarlara məxsusdur.”

NÖQTƏLƏR

■ Bu ayədə iki müjdə ilə müşayiət olan iki göstəriş verilir: yardım diləmək və səbir göstərişi, təqvalılara yer üzündə varislik və xoş aqibət müjdəsi.

■ İmam Baqir (ə) Həzrət Əlinin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: “Mən və mənim Əhli-beytim (ə) bu ayənin (nümunələri) ünvanlarıyız.” İmam Sadiq (ə) bu ayənin təfsirində buyurmuşdur: “Yer Allahındır, yəni Allahın rəsulu və imamlar Allah tərəfindən yer üzünүn varisləridir.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Rəhbər həssas məqamlarda ümmətə ürək-dirək verir. Həzrət Musa fironçuların məhv olacağı və möminlərin onlara qalib gələcəyi ilə ətrafindakılarla müjdə verdi.
2. Allaha yalvarış, təvəkkül, mübarizə və təqva qələbə və hədələrdən qorunma amillərindəndir. (Həm Allahdan yardım alaq, həm də səbir edək.)
3. Zalim hökumətlərin məhvi, səbirli möminlərin canışınliyi Allahın iradəsi ilə gerçəkləşəsidi.
4. Səbir, müqavimət, Allahdan yardım istəyi hakimiyyətə çatma şərtidir.
5. Allahdan yardım istənilməsi və səbir təqva və pəhrizkarlıq göstəricisidir.
6. Təqva əhlinin həm dünya, həm də axırət aqibəti xeyirdir.
7. İslaklı gələcəyə ümid ilahi dinlərin, o cümlədən, İslamın vədididir.

(AYƏT: 129)

﴿ قَالُوا أُوذِنَا مِنْ قَبْلٍ أَنْ تَأْتِنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرْ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴾

“(Musanın qövmü) dedi: “Həm sən gəlməmişdən, həm də sən gələndən sonra əziyyətdə olduq. (Bəs nə etməli?) Musa dedi: “Ümid var

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

ki, Rəbbiniz sizin düşməninizi məhv etsin, sizi bu yerdə onlara canışın qərar versin və görsün ki, necə əməl edirsınız.”

NÖQTƏLƏR

■Bəni-İsrail Musanın qiyamından sonra isə bir iş görmək istəyirdilər ki, Misir məmləkəti bütün imkanları ilə onların ixtiyarına keçsin və fironçular məhv olsunlar. Ona görə də iddia edirdilər ki, həzrət Musanın qiyamı onlara xeyir gətirmədi. Amma onlara belə cavab verildi: “Qələbə səbir, səy və təvəkkül kimi şərtlərdən asılıdır. Bu şərtlər ödəndikdə Allahın yardımını nazil olur.

BİLDİRİŞLƏR

1. Rifah və əmin-amanlıq xalqın mövcud hakimiyətdən ilkin istəyidir.
2. Zəif imanlı xalq bütün hallarda peyğəmbərlərdən rifah istəmiş, rifah təmin olunmadıqda isə peyğəmbərə qarşı çıxmışlar.
3. Bəzən səmavi rəhbərlər tutumsuz və səbirsiz ardıcılının tənqidinə məruz qalmışlar.
4. Xalqın əksəri öz xoşbəxtliyini rahatlıq və asayışdə görür. Onlar rahatlıq və asayışın olmamasını nakamlıq sayırlar. Onlar anlamırlar ki, səmavi dinlər bütün dünya çətinliklərini aradan qaldırmaq yox, həyata düzgün cəhət vermək üçün gəlmışdır.
5. Təbii və ictimai problemləri möcüzə yox, təbii yollar və tədbirlərlə həll etmək lazımdır.
6. Rəhbər tənqidləri dinləməli və ümidverici BİLDİRİŞLƏRLƏ çıxış etməlidir.
7. Allahın nəzarətinə iman diqqət və pəhrizkarlığın mayasıdır.
8. Xalqa hakimiyət ləzzət yox, sınaq üçündür.
9. Xalq hakimiyət qarşısında məsuldur və bununla sınağa çəkilir.

(AYƏT: 130)

﴿ وَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسَّبَّينَ وَنَقْصٍ مِّنَ الشَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَكَّرُونَ ﴾

“Həqiqətən, Biz Firon tərəfdarlarını qəhətliyə, quraqlığa və məhsul qılığına düçər etdik. Bəlkə yada salalar.”

NÖQTƏLƏR

■“Sinin” sözü “il” mənasını bildirir. Bu söz “əxz” sözü ilə yanaşı işləndikdə qəhətlik və quraqlıq mənasında anlaşılır. Ayədəki “nəqsin-minəs-səmərat” təbiri qəhətliyin bariz nümunəsini bəyan etmək məqsədi ilə işlədilə bilər.

■Bəzən bəlaların və çətinliklərin göndərilməsində məqsəd insanın qəflətdən oyadılması, imtahananın çəkilməsi və həlakı üçün zəmin yaradılması ola bilər.¹

¹ Bax: “Bəqərə”, 155.

Əli (ə) buyurmuşdur: “Allah məhsul qıtlığı, bərəkətin götürülməsi, xeyir xəzinələrinin bağlanması ilə günahkarların tənbeh olub ibrət götürməsi və tövbə qılıb günahlardan uzaqlaşması üçün onları sınağa çəkir.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Tərbiyə zamanı bəzən çətinlik və sıxıntıdan da istifadə etmək lazımlı gəlir.
2. Təbii amillər Allahın iradəsinə tabedir.
3. Qəhətlik və quraqlıq ya ilahi cəzadır, ya da qəflətdən oyatmaq üçün xəbərdarlıq. Bəli, varlıq aləmində baş verənlər məqsədlidir.
4. Ən təkəbbürlü insanların ailəsində də hidayət və xoşbəxtlik üçün zəmin var.
5. Bəzən xalqın doğru yola dəvətində heç bir vasitə səmərə vermir. Çünkü insan müəyyən bir həqiqəti qəbul edib-etməkdə azaddır.

(AYƏT: 131)

﴿فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِبُّهُمْ سَيِّئَةٌ يَطْيَرُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ
أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

“Nə vaxt soraqlarına yaxşılıq və xoşluq gəlirdisə, deyirdilər: «Bu (ləyaqətimizə görə) bizim haqqımızdır.» Amma bir çətinlik və pislik gördükdə Musa və onun ardıcıllarından bədgüman olurdular. Bilin ki, onların çətinlikləri Allahdandır (onların pis rəftarlarına görə cəzalandıran Allahdır.) Amma onların əksəri bilmir.”

NÖQTƏLƏR

■ “Yəttəyyəru” pis fal (əlamət) mənasını bildirir. Ərəblərin əksəri pis əlaməti quşların uçması və ya səsindən biliirlər. Hər növ bəd fal “təyərə” adlandırılmışdır.²

■ Digər Quran ayələrində camaatın peygəmbərlər, hətta İslam peygəmbəri ilə bağlı pis fal vurmaları barədə danışılmışdır.³

■ Ətrafımızda baş verən hadisələrdə pis falların (əlamətlərin) heç bir təbii və məntiqi təsiri yoxdur. Amma belə bir inancın böyük psixoloji təsiri var. Rəvayətlərdə oxuyuruq: “Pis əlamət (fal) Allaha şirkin bir növüdür. Pis əlamətlə qarşılaşıqdır işinizə davam edin və ona etina etməyin.” İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Pis əlamətin (falın) təsiri ona inam qədərindədir. Əgər ona yüngül yanaşsaq, təsiri də yüngül olar, ciddi yanaşsaq, əsəri də ciddi olar, etina etməsək, ümumiyyətlə heç bir əsəri olmaz.”⁴

¹ “Nəhcül-bəlağə”, x, 143.

² “Təfsire-nümunə”.

³ “Nisa”, 78; “Nəhl”, 47; “Yasin”, 18.

⁴ “Təfsire-nümunə”; “Təfsire-Əl-mizan”.

Pis əlamət (fal) inancı tarix boyu bütün millətlər arasında olmuşdur. Belə bir inanc insanda bədbinlik yaradır, onu müvəffəqiyətdən məhrum edir. Ona görə də bu inanc qadağan olunmuşdur. Amma yaxşı əlamət (fal) müsbət hərəkət üçün stimul olduğundan qadağan edilməmişdir.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Fironçular yalnız özlərini ləyaqətli sayır, kam almağı özlərinə məxsus haqq bilirdilər.
2. Rifah və ləzzət aparmaq fironçular üçün tanınmış və adı bir iş idi. Döyüşlər və acı hadisələr isə onlara qaranlıq və inanılmaz görünürdü.
3. Əksər fironçular qəhətlik və ilahi xəbərdarlıqlardan oyanmaq əvəzinə yanlış təhlillər aparıb, Musanı ittiham etdilər.
4. Yaxşılıqları özünə, pislikləri peyğəmbərlərə və dinə aid etmək xüdbinlik və cəhalət nişanəsidir.
5. Xurafatın və pis əlamətə inancın kökü cəhalətdir.

(AYƏ: 132)

﴿ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لَّتُسْخِرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكُ بِمُؤْمِنِينَ ﴾

“(Fironçular Musaya) dedilər: «Bizi cadu etmək üçün hər hansı ayə və möcüzə gətirsən də, sənə iman gətirmərik.»”

NÖQTƏLƏR

■ “Hər hansı ayə gətirsən” təbirindən aydın olur ki, düşmən Musanın cadu yox, möcüzə gətirdiyini bilirdi. Onlar sırf inadkarlıq və təkəbbür səbəbindən iman gətirmirdilər. Yalnız sahirlər Musanın işinin sehr olmadığını anladıqda haqqı qəbul etdilər. Əlbəttə, fironçuların Musanın işini ayə adlandırmaları istehza və məsxərə səbəbindən də ola bilər.

BİLDİRİŞLƏR

1. Bəzən insan o qədər süqut edir ki, peyğəmbərlərə, ilahi rəhbərlərə qarşı çıxıb aşkar hidayət nişanələrini qaranlıq görür.
2. Peyğəmbərlərin möcüzələrinin sehr adlandırılması ən məhşur böhtanlardan olmuşdur.²
3. İnsan əqidə seçimində azaddır. Peyğəmbərlər xalqı iman gətirməyə məcbur etmirdilər. Ona görə də xalqın bir hissəsi ilahi möcüzələr qarşısında inadkarlıq göstərir, iman gətirmirdilər.

(AYƏ: 133)

﴿ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الْطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُملَ وَالضَّفَادَعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ ﴾

﴿ فَاسْتَكْبِرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴾

¹ “Təfsire-nümunə”.

² Bax: “Zariyat”, 52.

“Biz onlara tufanı, çeyirtkəni, kiçik heyvanları, qurbağaları, qanı ayrı-ayrı nişanələr şəklində göndərdik. Amma yenə təkəbbür göstərdilər. Onlar günahkar bir qövm idilər.”

NÖQTƏLƏR

■Ərəblər “tufan” sözünü dağıdıcı sel mənasında işlədirlər. Bəzi dəhsətli hadisələr də tufan adlandırılır. “Qumməl” kiçik heyvanlardır. Birə, qarışqa kimi həşəratlar bu qəbildəndir.¹

■Qan (dövrani) Allahın Bəni-İsrail üçün nişanələrindən biri idi. Suların qana dönməsi və ya bütün xalqın burnundan qan gəlməsi ilahi əzab növlərindən idi.

■Tufan, qan, çeyirkələrin hücumu Bəni-İsrailə yox, fironçulara aid əzab idi. Bu əzablar haqqında Tövratda da məlumat verilir.² Onlara hər dəfə bəla gələndə Musanın ətəyindən yapışib söz verirdilər ki, bu bəla ötüşsə, iman gətirəcəklər. Həzrət onların istəyi ilə Allahdan diləyirdi ki, bəla aradan götürülsün. Amma bəla ötüsdükdən sonra onlar yenidən küfr və inadkarlıqlarını davam etdirirdilər. Növbəti ayədə də bu məsələyə toxunulmuşdur.

BİLDİRİŞLƏR

1. Allahın xəbərdarlıq və dəlillərindən sonra göstərilən inadkarlıq və diqqətsizliyin ardınca, növbə ilahi cəzalara çatır.

2. Yalnız Allah istəyi ilə mərhəmət nazil olur. Su Onun istəyi ilə xeyir vasitəsi olur, Onun istəyi ilə əzaba dönür.

3. Heyvanlar ilahi məmurlardır. Onlara bəzən mərhəmət, bəzən də əzab əmr edilir. Məsələn, bəzən hörümçəyə əmr olunur ki, mağaranın qapısında tor qurmaqla İslam peyğəmbərini hifz etsin. Bəzən isə əbabıl quşları, qurbağalar və çeyirkələr insana əzab gətirir. Bəli, bütün varlıq aləmi Allahın əmrinə tabedir.³

4. Əksər bələlər tərbiyə məqsədi daşıyır. Bəzən cəzadan sonra düşünüb geri dönmək üçün insana möhlət verilir.

5. Günah təkəbbürə, təkəbbür haqqının inkarına səbəb olur.

(AYƏ: 134)

﴿ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَاهَدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ
عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴾

“Onlara bəla və bədbəxtlik gəldikdə (Musanın yanına gəlib) dedilər:
“Ey Musa, sənə əhdinə (duanı qəbul edəcəyinə) xatir Rəbbinə bizim üçün

¹ “Mufrədate-Rağib”.

² Tövrat, “Sifre-xüruc, b. 20...

³ Bax: “Fəth”, 4-5.

dua et. Əgər bu bəlanı üstümüzdən götürsə, hökmən, sənə iman gətirərik və Bəni-İsraili (azad edib) səninlə yola salarıq.”

(AYƏT: 135)

﴿فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بِالْغُوَهِ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ﴾

“(Həzrət Musanın duasına görə,) elə ki, bədbəxtliyi bir müddət onların üzərindən götürdüük, yenə öz əhdlərini pozdular.”

NÖQTƏLƏR

■ “Nəks” dedikdə əslində burulmuş ipi açmaq nəzərdə tutulur. Bu söz əhdil pozmaq mənasında da işlədirilir.

■ Bu ayədə də “əcəl” sözü bəlanın aradan qaldırılması üçün Musanın təyin etdiyi müddətə işarə ola bilər. Bununla Musa həmin bəlanın təsadüfi yox, ilahi bir əzab olduğunu anlatmışdır.

■ Məqsəd bu da ola bilər ki, həmin inadkar qövm nəhayətdə ilahi qəhrəməzəbə düşçər olacaqdır. Sadəcə, bu qəti əcəl və dəryada batma hadisəsi çatanadək əzab müvəqqəti olaraq götürülmüşdür.

“Əhd” dedikdə ya Musanın duasının qəbulu, ya da onun nübüvvət məqamı nəzərdə tutula bilər.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Ehtiyac və çətinlik insanın qürurunu sindirir.

*Ehtiyac birinə üz tutan zaman,
Tülküyə oxşadır aslanı inan.*

2. Kafirlər də ilahi övliyaların ətəyindən yapışaraq faydalayırdılar.

3. Fironçular da həzrət Musanın qadir Allahının varlığına inanırdılar.

4. Allahın mərhəmətini qazanmaq və çətinliklərdən çıxmaq üçün dua təsirlidir.

5. Bəşəriyyətin azadlığa çıxarılması peyğəmbərlik missiyalarındandır.

6. İlahi əzab və qəzəbi aradan götürmək yalnız Onun əlindədir.

7. Çarəsizlik zamanı başqalarının vədlərinə arxayın olmayaq.

8. İnsan, adətən, rifah və ehtiyacsızlıq zamanı təcavüzkarlıq göstərir.²

9. Varlıq nizamında acı və şirin hadisələr üçün zaman müəyyənləşdirilmişdir.

(AYƏT: 136)

﴿فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾

“Nəhayət, onlardan intiqam alıb dənizdə qərq etdik. Çünkü ayələrimizi təkzib etdilər və ondan qafil oldular.”

¹ “Təfsire-nümunə”.

² Bax: “Ələq”, 6,7.

NÖQTƏLƏR

■ Ayədə “intiqam” dedikdə kin-küdürüt yox, cəza nəzərdə tutulur.

■ Qədim Misirdə dəniz və su hövzəsinə “yəmm” deyilirdi. Həzrət Musanın əhvalatı, Firon və fironçuların qərq olması Misirdə baş vermişdir. Quranda həmin qədim termin işlədilmişdir.¹

*Biri Nili keçdi ildirim kimi,
O biri qərq oldu xəbər-ətərsiz.
Qoy öz gözləriylə görsün baxanlar:
Yerli yerin verdi, yer tapdı yersiz.*

BİLDİRİŞLƏR

1. Allahın intiqam alacağına inam və diqqət Onu xatırlamaq və günahı tərk etmək üçün zəmindir. Allah həm çox mehriban, həm də intiqam alandır.
2. Bizim taleyimiz və qarşımıza çıxacaq bəlalar öz əlimizdədir.
3. İlahi ayələrə biganəliyin cəzası ağırdır.

(AYƏT: 137)

﴿وَأَوْرُثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَسَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارَبَهَا الَّتِي بَارَكَنَا فِيهَا
وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى نَبِيٍّ إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ
وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ﴾

“Məmləkətin (Fələstinin) bərəkətli qərar verdiyimiz şərq və qərb hissələrini daim zəiflədilən bir qövmə miras etdik. Rəbbinin yaxşı vədi səbirlərinə görə Bəni-İsrail haqqında gerçekleşdi. Firon və onun gövmünün düzəldib ucaltdığını viran qoyduq.”

NÖQTƏLƏR

■ İnsanın alış-verişsiz, müamiləsiz və işsiz əldə etdiyi mal-mülk “irs” adlandırılmışdır. Irs həm ölülərdən, həm də dirilərdən çata bilər.²

■ Həzrət Musa və ardıcıllarının dəryadan ötüb-keçməsi və fironçuların bu dəryada qərq olması Qiymətdə hamının cəhənnəmdən keçəcəyinə işaretdir, yəni, müttəqilər yalnız sonradan nicat tapır.³

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Təfsire-nümunə”.

³ Bax: “Məryəm”, 71, 72.

■ Fironçuların ixtiyarında olan məmləkət o qədər geniş idi ki, bu məmləkətin fərqli üfüqləri vardı. (Yəni onun müxtəlif nöqtələrində günəş ayrı-ayrı vaxtlarda doğub qürub edirdi. Bu məmləkətin həm də bol maddi və mənəvi nemətləri vardı. Çünkü bir çox peyğəmbərlər burada məbus olmuş və bu torpaqlarda dəfn olunmuşdular.

■ Yerin kürə formasında olması elm tərəfindən sübuta yetməmişdən öncə Quran bu barədə məlumat verdi. Müxtəlif üfüqlərin mövcudluğu yerin kürə formasında olmasını və hərəkət etməsini göstərir.

■ Allah bu ayədə İslam peyğəmbərinə qələbə müjdəsi verir. “Sənin Rəbbin” təbirindən anlaşılır ki, müraciət olunan şəxs də Allahın himayəsindədir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Allahın müstəzəfləri himayə etməsi təkcə Bəni-İsrailə aid həqiqət deyil. Bu, daimi bir sünndür.
2. Bəni-İsrail fironçular tərəfindən uzun müddət ərzində zəiflədilmişdi.
3. Peyğəmbərlərin hökuməti müztəzəflər hökumətidir.
4. Səbir və müqavimət qələbə şərtidir. Müztəzəflər və səbirli, müqavimətli millətlər yer üzünүn varisləridirlər.
5. Allah öz vədinə dəqiq əməl edir.
6. Fironçuların məhvi və Bəni-İsrailin hakimiyyəti Allahın gözəl buyruqları və vədlərindəndir.
7. İctimai və tarixi dəyişikliklər Allahın əlindədir.
8. Zalim hakimlərin zor nişanələri ilahi cəmiyyətdən təmizlənməlidir.
9. Firon qövmü sənət və tikinti baxımından inkişaf etmişdi. Amma din və imandan uzaq inkişafın axırı yoxdur.

(AYƏ: 138)

وَجَاءُنَا بِنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَّهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلَهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ

“Bəni-İsraili dəryadan keçirdik, onlar öz bütlərinə bağlı bir qövmlə rastlaşdırılar. (Bu səhnəni görüb) dedilər: Ey Musa! Bizim üçün bunların məbudları kimi məbud düzəlt.” Musa dedi: “Doğrudan da siz nadan bir qövmsünüz.”

(AYƏ: 139)

﴿إِنَّ هُولَاءِ مُتَّبِرُ مَا هُمْ فِيهِ وَيَا طِلْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

“(Musa dedi:) «Həqiqətən, bu qövmün tapındığı şey puç olasıdır.
Onların gördüyü işlər batıldı.»”

(AYƏ: 140)

﴿قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَنْجِيْكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَلَّكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾

“Dedi: «Sizə Allahdan başqa bir məbudmu axtarım? Hansı ki, sizə
bu dövrün xalqından üstünlük verən Odur!»”

NÖQTƏLƏR

■ “Təbar” sözündən alınış “mutəbbər” sözü həlak olmaq mənasını bildirir.

■ Ömür boyu sehr-cadu ilə məşğul olanlar bir möcüzə görməklə dərin iman sahibi oldular. Belə ki, bu iman səbəbindən Fironun hədələri onları qorxutmadı. Həzrət Musanın tərəfdarları isə bir bu qədər möcüzədən, Firona qələbədən sonra büt pərəst bir qövmü görüb çasdı və Musadan büt istədi.

■ Bir gün bir yəhudİ müsəlmanlara etiraz olaraq dedi: “Siz peyğəmbərin cənazəsini dəfn etməmiş öz aranızda ixtilafa başladınız!” Həzrət Əli (ə) onun cavabında buyurdu: “Bizim ixtilafımız peyğəmbərin özü və Allah ilə yox, buyruqları ilə bağlı idi. Siz isə dəryanın suyu ayağınızda qurumamış Musadan büt istədiniz.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Haqq və ya batılə pərəstiş tarix boyu mövcud olmuşdur. (Həzrət Musanın dövründə də fəndlər bütə pərəstiş edirdilər.)

2. Mühit insana təsir etsə də, onu məcbur edə bilməz. Nə qədər ki, etiqad və imanımız güclənməyib, pozğun mühit və mədəniyyətlərdən çəkinək. Çünkü bəzən (film, fotosəkil və ya cəmiyyətdən) bir səhnənin müşahidəsi insana elə təsir edir ki, ilahi rəhbərlərin tərbiyə sahəsindəki bütün zəhmətləri puça çıxır.

3. Bəzən insan ən mühüm nemətlərdən qəflətdə qalır, bu nemətlərə münasibətdə naşükürlük göstərir.

4. İnsan yanlış təsəvvürə o qədər vara bilər ki, hətta ilahi rəhbərlərə yersiz istəklərlə müraciət edər.

5. Fəndlər və millətlər üçün daim azmaq qorxusu var.

6. Səthi iman etibarsız və ötəridir.

7. Agah xarici düşmənlərdən də pisi nadan dostlardır.

8. Xalq bəzən lazımsız şeylər də istəyə bilər. Çoxluq və onların istəyi dəyərsiz də ola bilər.

9. Nümunə götürmək və təqlid etmək insanın xasiyyətlərindəndir.

¹ “Nəhcül-bəlağə”, h. 317.

10. Cəhalət, büt pərəstlik ağından uzaq işlərdəndir. “Cəhalət” Quranın bəzi ayələrində “elmin” yox, “əqlin” antonimi kimi gəlmışdır. Yəni ağılsız iş «cəhalət» adlandırılır.

11. Musa kimi böyük peyğəmbərdən büt kimi bir məbud istəyi dərin və köklü cəhalət nişanəsidir.

12. Həm düşüncə, həm də əməllə bağlı azgınlıqlar davamsızdır və məhv olub gedəsidir. Bəli, batılın sonu puçluqdur. Gəlin, onun zahirinə aldanmayaq.

13. İbadət düşüncə və təşəkkürə əsaslanmalıdır. Məbud quraşdırılmalı yox, axtarılıb tapılmalıdır. Allahdan qeyrisinə sitayış insanın düşüncə və təşəkkür ruhiyyəsi ilə uyğun gəlmir.

(AYƏT: 141)

﴿وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقْتَلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ﴾

“(Xatırlayın) sizi fironçuların caynağından qurtardığımız zaman sizə ağır işkəncə verirdilər, oğlanlarınızı öldürür, qadınlarınızı (xidmətçilik və qulluq üçün) diri saxlayırdılar. Həmin çətinliklərdə sizin üçün Rəbbiniz tərəfindən böyük bir sınaqvardı.”

NÖQTƏLƏR

■“Yəsumunəkum” dedikdə bir şeyi izləmək və ya məcbur etmək nəzərdə tutulur.

■Bəni-İsrailin üstünlük və fəzilətindən danışan ötən ayə bu keyfiyyətin yalnız Allah tərəfindən olduğunu bildirdi. Bu ayədə isə onlara nicat verildiyi bəyan olunur. Birinci ayədə tək, ikinci ayədə cəm tərəfindən danışılır. Bəlkə də bununla Allah tərəfindən nicat verilməsinin xalqın səbir və müqaviməti, eləcə də, həzrət Musanın rəhbərliyi ilə müşayiət olunmasına işarə edilmişdir. Adətən, ilahi lütf vasitələrlə gerçəkləşdikdə cəm formada işarə əvəzliyi işlədir. Məsələn, yağış haqqında “nazil etdi” təbiri işlədilmişdir.¹ Çünkü bu iş dənizin, istiliyin, buludların, küləyin birlikdə iştirakı ilə gerçəkləşir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Xalqın qurtuluşu Musanın rəhbərliyi yolu ilə həyata keçsə də, əsil nicat verən Allahdır.

2. İlahi nemətlərin xatırlanması möhkəmliyə və şirkən çəkinməyə səbəb olur.

3. Rəhbərlər ilahi nemətləri daim xatırlamalıdır ki, xalq qəflətdə qalmasın.

4. Zalim hakimlər köməkçilər olmadıqda acizdirlər.

¹ Bax: “Muminun”, 18.

5. Zalim hakimlər öz hakimiyyətlərini qorumaq üçün günahsız insanları qətlə yetirirlər.

6. Zalim hakimlərin qurğularının hədəfi qadınlar və gənclərdir.

7. Anaların gözü qarşısında övladlarını qətlə yetirib, onların özlərini diri saxlamaq ən pis əzabdır.

8. Bəzən acı hadisələr ilahi sınaq vasitəsi olur.

9. Hadisələr nə qədər böyük olsa da, onları tərbiyə və sınaq vasitəsi kimi qəbul edək.

(AYƏT: 142)

﴿وَوَاعْدُنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمْمَنَاهَا بِعَشْرِ فَتَمْ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ

﴿مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ أَخْلُقْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ﴾

“Biz Musa ilə (Tur dağında Tövratın nazil olması üçün) otuz gecəlik vədələşdik və onu on gecə ilə (artırmaqla) tamamladıq. Beləcə, onun Rəbbinin vəd müddəti tam qırx gecə oldu. Musa (vəd olunan yerə getməmişdən) qardaşı Haruna dedi: “Ümmətim arasında mənim canışının ol, (xalqın işlərini) islah et və fəsad əhlinin yoluna tabe olma!”

NÖQTƏLƏR

■ “Bəqərə” surəsinin 51-ci ayəsində Musa ilə qırx gecəlik vəddən danışılır. Burada isə əvvəlcə otuz gecə, sonra ona on gecə artırılması qeyd olunur. İmam Baqirin (ə) bildirdiyinə əsasən, bu işdə məqsəd Bəni-İsrailin imtahana çəkilməsi olmuşdur. Rəvayətdə oxuyuruq: “Bu müddətin 30 gecəsi zil-qədə, on gecəsi zil-hiccə ayında olmuşdur.¹

Həzrət Musanın Tur dağında 40 gecə-gündüz qaldığı halda bu müddətin 40 gecə kimi zikr olunması Allahla münacatların gecələr baş verəməsi ilə əlaqədar ola bilər. Bundan əlavə, həmin dövrdə ay təqvimindən istifadə olunurdu və ay gecələr göründüyündən vaxtı gecələrlə sayırdılar.

■ Proqramın hikmət əsasında dəyişməsi xəstənin xüsusiyyətini nəzərə alaraq həkimin nüsxəni dəyişməsi kimidir və bu dəyişikliyin heç bir eybi yoxdur. Beləcə, otuz gecə on gecə artırmaqla qırx gecə edilərək dəyişildi.

“Bəda” dedikdə Allahın şərait dəyişməsini nəzərə alaraq proqramı dəyişməsi nəzərdə tutulur. Əlbəttə ki, bu dəyişikliklər Allaha öncədən məlum olur. Necə ki, həkim həmin dərmanları qəbul edən xəstənin iki gün sonrakı halından məlumatlı olur. O bilir ki, xəstəyə iki gündən sonra başqa bir dərman vermək lazımlı gələcək. Allahın proqramı dəyişməsinin səbəbi onun əvvəlki proqramdan peşman olması və ya hansısa yeni nöqtələrin üzə çıxması deyil. Çünkü peşmançılıq və yeni kəşflər cəhalət və məhdud bilikdən qaynaqlanır. Belə bir xüsusiyyət insana aiddir. Allah isə dəyişiklikləri insanın imtahan və tərbiyəsi məqsədi ilə həyata keçirir.

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

■ 40 rəqəminin müxtəlif dinlərdə və rəvayətlərdə xüsusi yeri var və bu rəqəm əsrarəngizliyə malikdir. Ayrı-ayrı məqamlarda 40 rəqəmi ilə bağlı təbirlərlə rastlaşıraq: “Həzrət Nuhun dövründə kafirlərə əzab olaraq 40 gün yağış yağdı”; həzrət Musanın qövmü səhrada 40 il avara qaldı”; həzrət Peyğəmbər (s) Xədicədən 40 gün ayrılib səmavi qəza nazil olanadək etikaf etdi və beləcə, həzrət Zəhranın (ə) təvəllüdü üçün müqəddimə yarandı”; həzrət Peyğəmbər (s) 40 yaşında məbus oldu”; insanın 40 yaşınadək ruhi və mənəvi kamilliyi üçün zəmin var, 40 yaşıdan sonra bu iş çətin olur”; əməldə 40 gün ixlas hikmətin qəlbən dilə cari olması amilidir”; qurtuluş və müsküllərin həlli üçün bəzi surə və duaları 40 dəfə oxumaq tapşırılmışdır”; “bəzi günahların nəticəsində insanın əməlləri, o cümlədən namazı 40 gün qəbul olunmur”; “ölənin yaxışılığına 40 möminin şəhadət verməsi nəticəsində Allah onu bağışlayır...”¹; bəzi kitablar 40 rəqəminin əsrarəngizliyi əsasında “40 hədis” adı altında tərtib olunmuşdur.²

■ Necə qəbul etmək olar ki, həzrət Musa xalqdan müvvəqqəti uzaqlaşarkən öz yerinə canişin təyin etsin, amma İslam peyğəmbəri əbədi ayrılıq zamanı öz canişininin müəyyənləşdirməsin?! Bəli, “Mənzələt” hədисində həzrət Peyğəmbər (s) həzrət Əliyə (ə) xitabən buyurur: “Sən mənim üçün Harunun Musa üçün olduğu kimisən.”³ Göründüyü kimi, bu məlumat ən mötəbər sünni mənbələrində də nəql olunmuşdur. Bəs qeyb dövrü necə, imam Mehdinin (ə) qeybi dövründə xalq öz başına qala bilərmi?!

■ Həzrət Musanın qövmü üçün iki sınaq oldu: Musanın vəd olunmuş yerdə on gün artıq qalması və Samirinin buzovu.⁴ Həzrət Musa “mən ilahi göstərişləri əldə etmək üçün 30 gecə vəd olunmuş yerə gedirəm” dedikdə xalq onun 30 gün tamam olduqda gəlmədiyini görüb dedi: “Musa vədinə xilaf çıxdı.” Bu səbəbdən ondan üz döndərib öz azığın yollarına davam etdilər. Bu qövmə anladılındı ki, həzrət Musa Tur dağına getsə də, Allah onlarladır və bütürə üz tutmaq azgınlıqdır.

■ Ayədə “islah” deyərkən fərdi yox, ictimai məsələlərdə islah nəzərdə tutulur.

■ Həzrət Musanın dövründə Musanı nigaran edən fitnəkarlar vardır. O, Haruna belə tapşırıdı: “İmkan vermə ki, iş başına gələlər və istər-istəməz onların ardınca gedəsən.”

¹ “Səfinətül-bihar”, c 1, s. 504, 505.

² “Təfsire-Fürqan”.

³ “Səhih Buxarı”, c. 6, s. 3; “Səhih Müslüm”, c. 4, s. 187; “Sünənə ibn Macə, c. 1, s. 42; “Müsnəde-Əhməd ibn Hənbəl”, c. 1, s. 173, 175, 177, 179, 182.

⁴ Bax: “Taha”, 85.

BİLDİRİŞLƏR

1. Müqəddiməsiz və özünü saflasdırmadan peyğəmbərlərə səmavi kitab nazıl olmur. İbadət, gecələr arifanə münacatlarla müşayiət olunan ləyaqət zəruridir.
2. Hətta rəhbərlik səviyyəsində məsuliyyət insanların ibadətinə, etikafına, xəlvəti raz-niyazına mane olmamalıdır.
3. İlahi qanunlar elə müqəddəsdir ki, onların qəbulu üçün kamil ruhi hazırlığa ehtiyac var.
4. Allahın peyğəmbərlərlə vəd yeri Tur dağı və Həra kimi ucqar yerlər, Onun bəndələrinə ziyanı isə dua və münacatdır.
5. Münacat və dua üçün ən münasib fürsət gecədir.
6. Ardıcıl qırx gecə ibadətin xüsusi təsiri vardır.
7. İşlər üçün müddət və zaman müəyyənləşdirilməlidir.
8. Yeni rəhbər qarşısına çıxan eniş-yoxuşlarda keçmiş rəhbərin təcrübəsindən faydalananmalıdır.
9. Cəmiyyət heç vəchlə rəhbərsiz qalmamalıdır.
10. Peyğəmbərlər Allahın izni ilə canışın təyin etmək haqqına malikdirlər.
11. Xalqa imamət və rəhbərlik peyğəmbərin sıfarişi əsasında, cəmiyyətin islahi istiqamətində, çəşqinqılıqdan uzaq həyata keçməlidir.
12. Eyni bir vaxtda iki rəhbər ola bilməz. Harun da Musa kimi peyğəmbər idi. Amma rəhbərlik Musaya əmr olunmuşdu. (Bəli, imamət və rəhbərlik nübüvvətdən fərqli bir məsələdir. Ona görə də Musa Harunu özü olmadığı vaxt üçün canışın, rəhbər təyin etdi.)
13. Peyğəmbərlər öz ümmətlərinə o qədər canıyanan və məsuliyyətlidirlər ki, hətta bir neçə günlük onlardan uzaqlaşdıqda öz yerlərinə canışın təyin edirlər.
14. Rəhbərin ümumi vəzifəsi ümmətin islahıdır.
15. Xalq fəsada çəkildikdə və ya fəsad istəyinə düşdükdə, rəhbər öz islahçılığından əl çəkməməlidir.
16. Haqqı xatırlatma zəiflik nişanəsi deyil. Harun peyğəmbər və məsum olsa da, həzrət Musa islah və fəsaddan uzaqlıq kimi iki vəzifəni onun nəzərinə çatdırı.
17. Fitnə-fəsad, fitnəkarlara itaət olan yerdə cəmiyyətin islahi mümkün süzdür.
18. Cəmiyyətin heç vaxt fəsad əhlinə və onların baxışlarına təslim olmayan islahedici rəhbərə ehtiyacı var.

(AYƏT: 143)

﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَگَّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْثِ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ﴾

“Musa Bizimlə vədələşdiyi yerə gəldikdə və Rəbbi onunla danışdıqda dedi: «Pərvərdigara Özünü mənə göstər, Sənə baxım!» (Allah-təala) buyurdu: «Məni heç vaxt görməyəcəksən. Amma bu dağa bax. Əgər o öz yerində dayana bilsə, tezliklə Məni görəcəksən.» Elə ki, Musanın Rəbbi dağa təcəlla etdi (Öz əzəmətindən dağa göstərdi), dağ parçalandı və Musa huşunu itirib yerə yıxıldı. Huşu başına qayıtdıqda dedi: «Sən (gözə görünməkdən) paksan. Mən Sənə tərəf qayıtdım və ilk möminəm.”

NÖQTƏLƏR

■ Saf torpağa “dəkkə” deyilir. “Cəeləhu dəkka”, yəni dağ parçalanıb zərrə-zərrə, torpaqla bir oldu.

■ “Xərrə” düşmək, yıxılmaq, “səiqə” qorxunc səsdən huşu itirmək mənasını bildirir.

■ Dağa nazil olan qüvvə atom enerjisi idi, yoxsa səs dalğaları? Onu deyə bilərik ki, bu ilahi qüvvə dağı parçaladı və Musa bu parçalanmanın səsindən huşunu itirib yerə yıxıldı.¹

■ Musa Bəni-İsrailin cahilanə istəkləri səbəbindən Allahdan ona görünməsini diləmişdi. Kafirlər qafil idilər ki, Allah heç vaxt gözlə görünməz.² Onu yalnız qəlb gözü ilə görüb iman gətirmək olar. İmanla bağlı həqiqətlərin yalnız qəlb gözü ilə görünməsini Həzrət Əli (ə) də təsdiqləyir.³

Əgər qəlb gözünü açsan, görərsən,

İnan, görünməyən gerçəkləri sən.

■ İmam Sadiq (ə) həzrət Musanın “ilkin mömin oldum” sözləri haqqında buyurmuşdur: “Mən Allahın zatının görünməməsinə ilk iman gətirən oldum.”⁴

■ Bir məclisdə xəlifə Məmun imam Rizaya (ə) dedi: «Siz deyirsiniz ki, peygəmbərlər məsumdurlar. Bəs nə üçün Musa Allahi gözlə görmək istədi? Məgər Musa bilmirdimi ki, Allah gözlə görünmür?» İmam (ə) Məmunun cavabında buyurdu: “Həzrət Musa bilirdi ki, Allah gözə görünmür. Amma o Allahın sözlərini xalqa çatdırıldıqda xalq iddia etdi ki, ilahi kəlamları öz qulaqları ilə eşitməsələr, iman gətirməyəcəklər. Bəni-İsraildən yetmiş nəfər

¹ “Təfsire-nümunə”.

² Bax: “Ənam” 103.

³ “Təfsire-Safi”.

⁴ “Təfsire-isna-əşəri”.

seçildi və Tur dağında vəd yerinə gəldi. Həzrət Musa onların istəyini Allaha çatdırıldı. Bu vaxt onlar bütün cəhətlərdən Allahın kəlamını eşitdilər. Amma yenə iman gətirmədilər. Onlar bu dəfə Allahı öz gözləri ilə görmək istəyirdilər. Səmadan bir şimşək endi və onları həlak etdi. Həzrət Musa dedi: “Əgər bu vəziyyətdə qayıtsam, xalq deyəcək ki, sənin iddiaların doğru deyil, xalqı aparıb qətlə yetirdin.” Allahın izni ilə hamı yenidən dirildi. Bu dəfə onlar dedilər: “Əgər təkcə özün də Allahı gözünlə görsən, sənə iman gətirərik.” Musa dedi: «Allahı yalnız Onun əlamətləri və ayələri ilə dərk etmək olar.» Amma onlar inadkarlıq edirdilər. Xitab gəldi ki, ya Musa, onların soruştugunu soruş, bundan ötrü sənə cəza yoxdur. Həzrət Musa dedi: “Pərvərdigara, Özünü mənə göstər.” Xitab gəldi: “Heç vaxt məni görməyəcəksən.” Amma Allah bildirdi ki, dağa baxsınlar. Əgər dağ Onun əzəmət cilvəsinə tab gətirsə, onlar da Allahı görə bilərlər. Allahın işarəsi ilə dağ parçalandı və hamar yerə döndü. Musanın huşu başına qayıtdıqdan sonra dedi: “Pərvərdigara! Xalqın cəhalət və qəflətindən öz mərifətimə qayıtdım. Mən Allahın gözlə görünməməsini etiraf edən ilk kəsəm.” İmam Rizanın (ə) bu cavabı xəlifə Məmənu susdardı.¹

Əslində Həzrət Musanın Allaha Onu görmək arzusu ilə ağız açıb cavab almasında məqsəd xalqı inandırmaq idi ki, Allah nəinki onlara, hətta Musa üçün də gözəgörünməzdir.

■İmam Sadiqdən (ə) soruşdular: “Əgər Allah gözlə görünmürsə, nə üçün rəvayətlərdə deyilir ki, «Peyğəmbər (s) Allahi gördü; Qiyamətdə möminlər Allahı görər?» Həzrət həmin şəxsə təbəssümlə cavab verdi: “Yetmiş-səksən il Allahın yeri üzərində yaşayıb, Allahın ruzilərindən istifadə edən şəxsin Onu lazımı şəkildə tanımaması çox pisdir. Peyğəmbər Allahi gözlə görməmişdir. Bu sözü deyən yalançı və kafirdir. Çünkü, Peyğəmbər (s) buyurur: “Hər kəs Allahı məxluqların sıfəti ilə vəsf etsə, kafirdir.” Həzrət Peyğəmbər (s) Əlidən (ə) soruşdu: “Ey peyğəmbər qardaş! Sən Allahi görmüsənmi?” O həzrət dedi: “Görmədiyim Allaha ibadət etmərəm. Amma sıfətdəki yox, qəlbədəki gözlə!”² Başqa bir yerdə həzrət (s) buyurur: “Nəyi gördümsə, ondan əvvəl və sonra Allahi gördüm.”³

Bəli, gözdə Onu görmək gücü yoxdur.⁴ Amma qəlb gözü ilə Onu görmək olar. Necə ki, Quran buyurur: “Peyğəmbər meracda ilahi əzəmət nişanələrini gördü.”⁵ Qeyd edək ki, Tövratda həzrət Musanın Tur dağı ilə bağlı nəql olunan macərası uyğun kitabdakı təhriflərdəndir.⁶

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”; “Təfsire-Fürqan”.

² “Təfsire-Fürqan”.

³ “Təfsire-Fürqan”.

⁴ “Ənam” 103.

⁵ “Nəcm”, 13, 14.

⁶ Tövrat, “Sifre-Xuruc”, b. 23, a. 9.

BİLDİRİŞLƏR

1. Allahın Musa ilə danışmaqda məqsədi Musanın təkamül və tərbiyəsi idi.
2. Vəd olunmuş yerə gəlib Allahın buyruqlarını dinləmək Musada Allahla görüş şövqünü oyadırdı.
3. Allah zahiri gözlə görünmür. Bu iş nə dünyada, nə də axırətdə mümkünkündür.
4. Təbiətdəki mövcudlara Allahın təcəlla etməsi mümkünkündür.
5. Allahı Onun sifətləri ilə tanımaq, cilvələrinə nəzər salmaq olar. («Təcəlla» sözünün də mahiyyəti aydın deyil. Allahın əsərlərinin, sifətlərinin müşahidəsi daha yetərlidir)
6. Allah gözlə görünmür.
7. Allah cisim deyil və biz Onu bu sifətdən pak bilirik. Gözlə görünmək üçün isə hökmən cisim olmaq lazımdır.
8. Yersiz düşüncə və istək üçün də tövbə edilməlidir. Əgər Allah haqqında yanlış təsəvvürümüz olmuşsa, dərhal tövbə etməli və Onun pak olduğunu dilə gətirməliyik.
9. Həqiqət aşkarlandıqdan sonra onu qəbul və etiraf etmək lazımdır.
10. Peyğəmbərlər əqidə məktəbinin öncülləridir.

(AYƏT: 144)

﴿قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِّنَ الشَّاكِرِينَ﴾

“(Allah) Buyurdu: «Ey Musa, Mən səni Öz BİLDİRİŞLƏRİM və sözlərimlə xalq üçün seçdim. (Lövhələr və Tövratdan) sənə verdiyimi al və şükür edənlərdən ol.»”

NÖQTƏLƏR

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Allah-təala Musaya buyurdu: “Bilirsənmi səni nə üçün seçdim? Çünkü Mənim dərgahıma olan xuzu və xüşün (mütiliyyin) misilsizdir. Namaza dayananda yanaqlarını torpağa qoyursan.”¹ Digər bir hədisdə Allah-təalanın belə buyurduğu nəql olunur: “(Səni ona görə seçdim ki,) çünkü Mənə münasibətdə bəndələrimdən özünü ən zəlil bilən sən idin.”²

BİLDİRİŞLƏR

1. Həzrət Musa Allahın müxlis (ixləşli) bəndəsi idi.
2. Nübüvvət və risalət seçkili yox, təyinatlı məqamdır.

¹ “Təfsire-Safi”.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

3. Xalqın yersiz istəklərinin bəyani Musanın seçilməsinə və nübüvvətinə mane olmurdu.

4. Vəd yerində 40 gecə ibadət Tövratın qəbulu və onun işə salınması üçün bir müqəddimə oldu.

5. Zalim hakimiyyətin süqutundan və dini hökumətin təşkilindən sonra ilahi qanunlar icra olunmalıdır.

6. Şükür Allahın müstəhəb yox, vacib əmridir və əxlaqi bir tövsiyədir. Demək, ilahi nemətlərə görə şükür etmək lazımdır.

7. Dini və tərbiyəvi məsuliyyətlər ilahi bir nemətdir və buna görə şükür etmək lazımdır. (Həqiqi şükür təkcə dillə həyata keçmir. Bu işdə ilahi göstərişlərin yerinə yetirilməsi də vacibdir.)

(AYƏT: 145)

﴿ وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأُمْرٍ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَارِيْكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴾

“Biz lövhələrdə Musa üçün hər şey haqqında öyündə və hər şeyi ətraflı şəkildə yazdıq. (Ey Musa!) Onları möhkəm tut və qövmünə onların ən yaxşısını götürməyi əmr et. Tezliklə həddi aşanların yerini sizə göstərərəm.”

NÖQTƏLƏR

■ “Əlvah” dedikdə əvvəlki ayədə haqqında danışılan Tövrat yazılmış daşlar nəzərdə tutulur.

■ Ayədəki “əhsən” sözünün hansı məna daşımıası barədə müxtəlif rəylər var. Bu rəylərdən biri də Tövrat göstərişlərinin həmin dövrdə bütün qanunlardan üstün olması fikridir. Amma mütləq surətdə üstün olan yalnız Qurandır.¹

■ Məqsəd bu ola bilər ki, Tövratdan möhkəm yapışanlar düşmənə qalib gələcək, onların məskənlərinə sahib olacaq.

■ İmam Baqir (ə) buyurmuşdur: “Min kulli şeyin”, yəni “hər şeydən” təbiri onu göstərir ki, Allah heç də hər şeyi Musaya açıqlamamışdır.² Amma bu da qeyd olunur ki, həmin dövrdə insanların ehtiyac duyduqları şeylərin hamısı müfəssəl şəkildə bəyan olunmuşdur.

■ “Həddi aşanların mənzili” dedikdə ya fironçuların sarayları, ya da Musa qövmü gələnədək Beytül-Müqəddəsdə sakın olanların evləri nəzərdə tutulur. Bu söz Musanın göstərişindən çıxanların Qiyamətdəki yerinə də işarə ola bilər.³

¹ Bax: “Zumər”, 55.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

³ “Təfsire-rahnüma”.

BİLDİRİŞLƏR

1. Tövrat yazılı şəkildə nazil olmuşdur.
2. Qanun və ümmətə rəhbərliyin işə salınması üçün qüvvə, iradə və ciddiliyə ehtiyac var.
3. Mümkün yollar və programlar arasında ən üstünü seçmək və tam ciddiliklə işə başlamaq lazımdır.
4. Səmavi qanunlarla müxalifətçilik azgınlıqdır və belə rəftarın cəzası vardır.
5. Rəhbər əməldə öncül olmalıdır. (Allah əvvəlcə Musaya, sonra xalqa göstəriş verir.)

(AYƏT: 146)

﴿سَاصْرِفْ عَنْ آيَاتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْعَيْنِ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾

“Yer üzündə haqsız təkəbbür göstərənləri tezliklə ayələrimdən (iman gətirməkdən) yayındıraram. (Belə ki, qüdrətimizdən) hər hansı nişanə görsələr, iman gətirməzlər, təkamül yolu gördükdə onu seçməzlər, azgınlıq yolu gördükdə onu özlərinə yol götürərlər. Bunun səbəbi odur ki, onlar ayələrimizi təkzib etdilər, daim ondan qafil qaldılar.”

NÖQTƏLƏR

■ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: «Dünya müsəlmanlarının gözündə cilvələndikdə, onlar İslamin heybətindən uzaqlaşarlar. «Əmr be məruf» və «nəhəy əz münkəri» tərk etdikləri vaxt vəhü bərəkətindən məhrum qalarlar.»¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Təkəbbür əhli bilsin ki, onlar hidayət və ilahi ayələrdən məhrumdur.
2. Allah səbəbsiz yerə kimsəyə lütfünü əsirgəmir. İlahi lütfdən məhrumluq insanın öz əməllərinin nəticəsidir.
3. İnsandakı təkəbbür onun yanlış təsəvvürlərindən qaynaqlanır.
4. Zəif və möhtac bir varlıq olan insana təkəbbür yaraşmır.
5. Təkəbbür olan yerdə çoxsaylı ayələr də insanı hidayət etmir.
6. İnsan hidayət və azgınlıq yolunu seçməkdə azaddır.
7. İnsandakı qəflət və ilahi ayələrin təkzibi davam etdikdə təkəbbür yaranır və yol seçimində çəşqinqılıq qaçılmaz olur.

---

¹ “Təfsire-Safi”.

(AYƏ: 147)

﴿ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءُ الْآخِرَةِ حِيطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزِونَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

“Ayələrimizi və qiyamət görüşünü təkzib edən kəslərin əməlləri puçdur. Məgər əməllərinə görə cəzalandırılmayacaqlarmı?”

NÖQTƏLƏR

■ “Həbitət” sözü əməllərin puç olmasını bildirir. «Həbitən-naqə» ifadəsi isə zəhərlənin qarnı şışmiş və partlamış dəvəyə işarədir. İnsanın da bəzi əməlləri onun ömür boyu gördüyü yaxşı işləri zəhər tək havaya sovurub puça çıxarır.¹

■ Əməllərin puça çıxması ilahi ədalətə zidd deyil. Belə bir nəticə təbii bir sonluq, insanın öz əməllərinin aqibətidir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Küfr və təkzib keçmiş əməlləri puça çıxaran səbəbdür.
2. Qiyamətin mükafat və cəzaları öz əməllərimizin təcəssümüdür.
3. Günahdan da pisi onun israrıdır.

(AYƏ: 148)

﴿ وَاتَّحَدَ قَوْمٌ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلَيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوارٌ أَلْمٌ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّحَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴾

“Musanın qövmü ondan (o, Tur dağına getdikdən) sonra öz bəzək-düzək şeylərindən inek səsi çıxaran bir buzov mücəssəməsi düzəltdi. Məgər görmürdülərmi ki, o (buzov) onlarla danışmir, onları bir yola yönəltmir? Ondan yapışmaqla (pərəstiş etməklə) sitəmkar oldular.”

NÖQTƏLƏR

■ Erkək buzov “icl” adlanır. “Huliyy” bəzək-düzək, “xuvar” inəyə məxsus səs mənasını bildirir.

¹ “Təfsire-Fi Zilalil Quran”.

■ İmam Baqir (ə) buyurmuşdur: “Həzrət Musa Allaha dedi: “Samiri camaat üçün qızıldan buzov düzəldib. Bəs onun səsi nədir?” Vəhy gəldi ki, bu, xalq üçün sınaq vasitəsidir.¹

■ Quran Bəni-İsrailin buzovpərəstliyi məsələsinə dörd surədə işarə etmişdir. Buzovpərəstliyin ideoloji və ictimai zəminləri var. Çünkü bu insanlar uzun illər boyu Misirdə buzov formalı bütlər görmüşdülər. İlkinci, 138-ci ayadə oxuduğumuz kimi, Nil çayından keçidkən sonra onlar büt pərəst bir qövmlə rastlaşmışdır. Bu qövm onların ruhunda dərin iz buraxmışdı. Üçüncüsü, otuz gecənin qırx gecəyədək uzadılması Musanın ölümü haqqında şayiələr yaratmışdı. Müxaliflər bundan istifadə etmiş, xalqı çasdırmaq üçün bəhanə tapmışdır. Nəhayət, xalqın cəhaləti və Samirinin hünəri Musanın qövmünü allahpərəstlikdən buzovpərəstliyə yönəldə bilmışdı.² Beləcə, Bəni-İsrailin çasqınlığının bir neçə səbəbi vardı: rəhbərin bir müddət olmaması; xalqın cəhalət və nadanlığı; azğın alimlər və sənətkarların elm və sənətdən suisifadə etməsi; bər-bəzəyin gözəlliyi; səs-küülü yalan təbliğat.

■ “Taha” surəsinin 87-ci ayəsində buzovun Samiri tərəfindən düzəldildiyi bildirilir. Maraqlıdır ki, Tövratda bu iş Haruna aid edilmişdir.³ Musanın qövmü Samirinin işi ilə razı olub ona kömək göstərdiyindən, bu ayadə buzovun düzəldilməsi ilə əlaqədar onların da adları çəkilir.⁴

■ Həzrət Musa xalqın hidayəti və onların Samirinin tələsindən xilası üçün aşkar dəlillərdən istifadə etdi. Məsələn, o, buzovun ilahiliyini inkar etmək üçün onun süniliyini önə çəkib, məkanı, çəkisi, həcmi, forması olan bir varlığın ehtiyaçı olduğunu və xalqı hidayət edə bilməyəcəyini bəyan etdi.⁵

BİLDİRİŞLƏR

1. Bəzi insan həqiqətdən uzaq bir şeyi dəyərli sayır, hətta ona pərəstiş də edir.
2. Buzovpərəstliyə dəvət rəhbərə itaətsizlik və onun olmadığı bir şəraitdə gerçəkləşir. (Həmin vaxt həzrət Musa Tur dağına getmişdi.)
3. Düşmən xalqı azdırmaq üçün onların nəfs istəklərindən, incəsənətdən istifadə edir.
4. Qövmlərin dindən çıxmasının uzun tarixi var.
5. Samirinin buzovu sadəcə olaraq bir heykəl idi.
6. İnsanların azdırılmasında zər-zibənin, səs-küün mühüm rolu var. Bu səbəbdən də hər səs-küün və bərbəzəyin ardınca getməyək.
7. İnsanın məbudu onu hidayət edə bilməlidir.

¹ “Təfsire-Fürqan”, bax: “Əraf”, 155.

² “Təfsire-nümunə”.

³ Tövrat, “Sifre xüruc”, b. 32.

⁴ “Təfsire-nümunə”.

⁵ “Təfsire-Əl-mizan”.

8. Şirk (Allaha şerik qosmaq) zülmdür. Heç bir dəlilə əsaslanmayıb inadkarlıqla haqqqa arxa çevirən və öz əli ilə düzəldiyinə əsir olan kəs zalimdir.

(AYƏ: 149)

﴿وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قُدْ صَلُوْا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنْكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾

“Elə ki, (buzovpərəstliyin dəyəri) yanlarında süqut etdi və həqiqətən, azdıqlarını gördülər, belə dedilər: «Əlbəttə, əgər Rəbbimiz bizə rəhm etməsə və bizi bağışlamasa, ziyankarlardan olacaqıq.»”

NÖQTƏLƏR

■ Peşman olmuş insan, adətən, çənəsini əlləri arasına alır və fikrə gedir. Sənki o öz əllərinə süqut etmişdir. Ayədəki “suqitə fi əydihim” təbiri buzovun onların qarşısında məhv olub getməsinə işarə ola bilər.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Bəzi insanlar əməllərinin nəticəsini görməyincə, öz səhvlərini anlamırlar.
2. Keçmişimiz buzovpərəst olsa da, Allahın mərhəmətindən ümidiyimi üzməyək.
3. İlahi rəhmət və bağışlama olmayan yerdə insan ziyandadır.

(AYƏ: 150)

﴿وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبًا أَسْفًا قَالَ بَشَّسَمَا خَلْفَتُمُونِي مِنْ بَعْدِي أَعْجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَعْجُرُهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنُ أَمْ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونِي فَلَا تُشْمِتْ بِي الْأَعْدَاءُ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾

“Elə ki, Musa (Tur dağından) qövmünə tərəf qayıtdı (və onların buzova pərəstiş etdiyini gördü), qəzəb və təəssüflə dedi: «Məndən sonra mənim üçün pis canişinlər oldunuz. Yoxsa, Allahın göstərişindən önə keçirsiniz?» Həmin vaxt (lövhələri) Tövrati atdı və (qəzəbindən) qardaşının başından tutub özünə tərəf çəkdi. (Harun) dedi: «Ey anam oğlu, həqiqət budur ki, bu qövm məni zəifliyə düşçər etdi və az qaldı ki, öldürə. Mənimlə elə rəftar etmə ki, düşmənlər lağa qoysunlar. Məni sitəmkarlardan bilmə.»”

NÖQTƏLƏR

■ Həzrət Əli (ə) məlum müxaliflərlə rastlaşdıqdan sonra xalqa üz tutub buyurdu: “Mənim yolum və nümunəm peyğəmbərlərdir... Amma qardaşım

¹ Bax: “Taha”, 97.

Harundan onun öz qardaşına dediyi “Məni zəifliyə düçar etdilər” sözlerini öyrəndim. Əgər onun zəifliyə düçar və xar edilməməsini, qətli üçün heç bir tədbir görülməməsini iddia etsəniz, Qurani inkar etmiş olursunuz. Yox, əgər bu həqiqəti qəbul etsəniz, Harun üzürlü olar və onun sükutu zəruri sayılır.”¹ Necə ki, İslam Peyğəmbəri (s) Həzrət Əliyə (ə) buyurur: “Sən də (Harun kimi) Qüreyşin düşmənciliyi qarşısında səbir yolunu seç.”²

Həzrət peyğəmbər buyurmuşdur: “Həzrət Musa xalqa yetişdikdə öz narahatçılığının son həddini göstərmək üçün Harunla məzəmmətli rəftar etdiyindən Allah-təala Tur dağında Musaya qövmünün buzovpərəstliyini xəbər vermədi.”³ (Bu hissəyə diqqət! Yoxlayın!)

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Harun öz qövmündən dözülməz əzab-əziyyətlər görsə də onları tərk etmədi. Əgər Harun öz qövmündən uzaqlaşsaydı, bu qövm hökmən ilahi əzaba düçar olası idi.”⁴

BİLDİRİŞLƏR

1. Düşüncə azığınlıqlarına dini qeyrətlə cavab verilməlidir. (Necə ki, İmam Xomeyni (r) azığın Salman Rüşdinin “Şeytani ayələr” fitnəsinə sərt münasibət göstərdi.)
2. Allah övliyalarının hətta qəzəbi də xalqın halına təəssüfdən doğur.
3. Mürtədlik və irtica hər bir inqilabın və islahedici hərəkatın bəlasıdır. (Rəhbər bunu öncədən görməli və qarşısını almalıdır.)
4. Azığın cəmiyyətdə bəzən peyğəmbərlərin də səyi səmərə vermir.
5. İlahi göstərişləri qabaqlamaq və onlardan qabağa keçmək olmaz.
6. Musanın yubanması və Tur dağında təyin olmuş müddətin uzadılması Musanın istəyi yox, tərbiyəvi əhəmiyyəti olan ilahi göstəriş idi.
7. Üsul (əqidə) əsasları üçün təhlükə yarandıqda füru (əməli) işləri saxlamaq lazımlı gəlir. Musa xalqın müşrik olduğunu gördüyü vaxt ilahi qanunların eks olunduğu Tövrat lövhələrini bir kənara qoydu və daha mühüm məsələ ilə məşğul olmağa başladı.
8. Azığın cəmiyyəti qəflətdən oyatmaq üçün yadda qalan, qeyrətə gətirən hərəkətə ehtiyac var.
9. Kişi uzun saç saxlaya bilər.
10. Vəzifəsinə, mövqeyinə, qohumluğuna xatir kimsənin nöqsanlarına göz yummayaq. Bəzən məsələnin əhəmiyyətini göstərmək, biganələri qəflətdən oyatmaq üçün yaxınlar məzəmmət olunur. Necə ki, Allah xalqla bağlı bir çox xəbərdarlıqları həzrət Peyğəmbərə (s) ünvanlayır.⁵ Bəli, bəzən söz müraciət olunan şəxsə yox, başqalarına ünvanlanır.

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

² “Təfsire-Fürqan”.

³ “Təfsire-Fürqan”.

⁴ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”; “Təfsire-Fürqan”; “Təfsire-isna-Əşəri”.

⁵ Bax: “Zumər”, 61.

11. Əsəbiləşmiş insanla mehriban davranmaq lazımdır. Musa və Harun eyni bir ata-anadan olsalar da, Harun Musaya “ey anamın oğlu” deyə müraciət edir.

12. Musanın vasitəsi ilə Fironun əlindən qurtulmuş dünənki müztəzəflər bu gün öz rəhbərlərini çarəsiz vəziyyətdə qoymuşdular.

13. İnsan əxlaqi baxımdan o qədər süqut edə bilər ki, nəfs istəklərinə və buzovpərəstliyə görə öz nemət sahibini qətl ilə hədələyər.

14. Peyğəmbərlərin ədalətsiz səhabələri də olmuş, bəziləri hətta dindən də çıxmışlar. Necə ki, Musanın bəzi tərəfdarları buzovpərəst oldular.

15. Düşmənləri məzəmmət edərkən yol verməməliyik ki, düşmən bundan sui-istifadə etsin.

16. Zülm və azğınlıq qarşısında sükut və bigənəlik insanı zalimlərlə bir cərgəyə qatır. Harun sükutu zülm sayırdı. Ona görə buyurdu: “Mən susmadım. Onlar məni qətl ilə hədələdilər.”

(AYƏT: 151)

﴿ قَالَ رَبُّ اغْفِرْ لِي وَلَاخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴾

“(Musanın qəzəbi soyuduqdan sonra) dedi: «Pərvərdigara! Məni və qardaşımı bağışla, bizi Öz rəhmətinə daxil et. Sən mehribanların ən mehribanısan.»”

NÖQTƏLƏR

Musa ya başqalarına dərs vermək, ya da xalq arasında Harunla sərt davrandığı üçün Allahdan bağışlanma diləyir. Əlbəttə, həzrət Musa bağışlanma diləməklə Harunun “ey anamın oğlu” kimi mehriban müraciətinə üstün bir cavab verdi.

BİLDİRİŞLƏR

1. Öz qardaşlarımıza və həmkarlarımıza dua edək.
2. Cəmiyyətin azğınlıq tufanında rəhbərlər dua və ilahi lütfə daha çox ehtiyaclıdır.
3. Bağışlamaq və mərhəmət ilahi rəhmətə daxil olmaq üçün müqəddimədir.
4. Duada Allahın lütf və sıfətlərini yad edək.

(AYƏT: 152)

﴿ إِنَّ الَّذِينَ اتَّحَدُوا الْعِجْلَنَ سَيَّئَاتُهُمْ غَضِيبٌ مَّنْ رَبَّهُمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَّلِكَ ﴾

﴿ تَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴾

“Həqiqətən, buzova tapınanlara tezliklə Rəbbələri tərəfindən qəzəb və dünya həyatında xarlıq yetişəcək. Uydurmaçıları bu sayaq cəzalandırırıq.”

NÖQTƏLƏR

■ 149-cu ayədən görünür ki, Bəni-İsrail öz əməllərindən peşman oldu. Bu ayə göstərir ki, onların tövbəsi qəbul olmadı. “Bəqərə” surəsinin 54-cü ayəsində bəyan olunur ki, onlar tövbə üçün bir-birlərini öldürməlidirlər. Bəli, haqqərəstlikdən sonra mürtədlik və buzova pərəstişin tövbəsi “əstəğfirullah” demək deyil. Belələri bir-birlərini edam etməlidirlər ki, bu hərəkət ideologiyaya çevrilmiş şirkət mübarizədə üsul tək qalsın və gələcək nəsillərə ibrat olsun.

■ İmam Baqır (ə) bu ayə ilə bağlı buyurmuşdur: “Hər kəs ilahi dində bidətə (yenilikçiliyə) yol versə, elə bu dünyada zəlil və xar olar.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. İnsan din seçimində azad buraxılmışdır. Təəssüf ki, bəzən o, bədbəxtliyə aparan yanlışlıqlara üz tutur.
2. Mürtəd – dindən çıxmış insan Allah tərəfindən rədd edilmişdir.
3. Övliyaların qəzəbi Allahın qəzəbidir.
4. İman əvəzinə bər-bəzəkli və səs-küylü bütlərin ardınca gedən insanlar bu dünyadaca xar olacaqdır.
5. İlahi qəzəb təkcə Bəni-İsrailə aid deyildi. İlahi qəzəb bir sünndür, bütün mürtəd qövmlər bu qəzəbə gəlmış və gələsidir.

(AYƏ: 153)

﴿ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾

“Pis işlərə və günaha yol verib, sonra tövbə etmiş və iman gətirmiş kəslər həmin tövbədən sonra (bağışlanar). Şübhəsiz, sənin Rəbbin bağışlayan və mehribandır.”

NÖQTƏLƏR

■ İman olmayan yerdə tövbə qəbul olunmursa da, bu ayədə əvvəlcə tövbə, sonra iman məsələsinə toxunulur. Ola bilsin ki, günah insanın imanını puça çıxardığından tövbə vasitəsi ilə yenidən iman gətirmək lazımdır.²

BİLDİRİŞLƏR

1. Bir müddət sonra gerçəkləşsə də tövbə yolu həmişə açıqdır.
2. Hətta peyğəmbərləri öldürmək məqsədində olmuşuqsa da, Allahın mərhəmətindən ümidiımız üzməyək.
3. Hər bir günahın tövbəsi günahın əksinə hərəkətdir. Buzovpərəstliyin tövbəsi Allaha doğru gerçək qayıdır.
4. Tövbəyə dəvət üçün zəmin hazırlanmalıdır.

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

² “Təfsire-nümunə”.

5. Allah həqiqi tövbə edənlərə bəxşisdən əlavə Öz mərhəmətini nazil edir. Bəli, ilahi ad və sıfətlərin hikməti cilvələri var.

(AYƏT: 154)

﴿وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخْذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسُختِهَا هُدًى وَرَحْمَةً لِلّٰهِينَ﴾
﴿هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهِبُونَ﴾

“Musanın qəzəbi soyuduqdan sonra lövhələri (yerdən) götürdü.
Onun yazılarında Rəbbindən qorxanlar üçün hidayət və rəhmət var idi.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Səmavi qanunlar ilahi rəhmətdir. Hidayətlə müşayiət olunan rəhmət Allahdan qorxan insanlara aiddir.
2. Müttəqilərin hidayət qaynağı təkcə Quran yox, həm də təhrif edilməmiş Tövratdır.
3. Allah qorxusu insanların üzünə rəhmət qapısı açır.
4. Allahdan savay bir kimsənin qarşısında qorxaraq dayanmaq insana yaraşmaz.

(AYƏT: 155)

﴿وَاحْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لَمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخْذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْنَاهُمْ مِنْ قَبْلٍ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَ إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَةٌ تُصْلِي بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَأَرْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاغِرِينَ﴾

«Musa Bizimlə görüş yeri üçün öz qövmündən yetmiş kişi seçdi. (Allahı görmək istəyinin ardınca) Zəlzələ onları ağuşuna aldığı vaxt (Musa) dedi: “Pərvərdigara! Əgər istəsəydin, onları və məni bundan (Tura gəlməzdən) qabaq öldürə bilərdin. Bizi düşüncəsizlərimizin işlərinə görə həlakmı edirsən? Bu səhnə Sənin tərəfindən yalnız bir sınaqdır ki, onunla istədiyini azdırır, istədiyini hidayət edirsən. Sən bizim rəhbərimiz və himayəçimizsən. Beləsə, bizi bağışla, bizə rəhm et. Sən bağışlayanların ən üstünüsən.”»

NÖQTƏLƏR

■ Musanın bir və ya bir neçə “miqat”ının (görüş, ictimai yerinin) olması, miqatda ölüm və fəlakətin Allahla görüş istəyindən və ya xalqın buzovpərəstliyi səbəbindən baş verməsi ayənin dərk olunmasında rol oynamadığından həmin məsələlərə toxunmuruq.

■ Musanın ətrafindakılar bütün bu möcüzələri görsələr də, yenə Allahı görmək və Onun səsini eşitmək istəyirdilər. Hansı ki, Musa ilə miqata gəlmış yetmiş nəfər yeddi yüz nəfər arasından seçilmişdi. Bu insanlar Tur dağına

gəlib, ilahi qəzəbə düçər oldular. Bilməliyik ki, möcüzə görən insan bəhanə gətirməməli və haqqı qəbul etməlidir.

■ 70 rəqəmi də 40 rəqəmi kimi əsrarəngizdir.

■ Əgər Musa kimi bir peygəmbərin seçdiyi insanlar belə rəftar edirsə, necə qəbul etmək olar ki, adı insanlar imam seçsinlər?! İmam Mehdi (ə) “nə üçün imamı xalq seçə bilməz” sualının cavabında belə buyurdu: «Musanın seçdiyi yetmiş nəfərin layiq olmadığı aşkarlandı. Əgər Musa kimi bir peygəmbərin seçdiyi insanlar yolunu azırsa, xalqın seçdiyi insanın vəziyyəti necə olacaq?!»¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Mühüm mərkəzlərdə, həssas məsələlərin müzakirəsində iştirak üçün insanlar arasında seçim aparılmalıdır. Belə toplantılar kim gəldi yox, seçilmiş insanlar qatılmalıdır.

2. Ölüm xalq tərəfindən sıxıntıya məruz qalmaqdan daha asandır. (Musanın dilincə, “xalq mənimlə birlikdə Tur dağına gəlməmiş bizim canımızı alaydın ki, “yaxşılarımızı seçib qətlgaha apardın, onları məhv etdin” deyilməyəydi.”)

3. Peyğəmbərlər qeyb elmi yox, zahiri məlumatlar əsasında hərəkət edirlər. Bu səbəbdən də bəzən peygəmbərlərin seçdiyi insanlar ləyaqətsiz çıxır.

4. Bəzən ilahi qəzəb alovu o qədər əhatəli olur ki, həm qurunu, həm də yaşı yandırır. Yaxşilar da pislər qarşısında susub, etiraz etmədikləri üçün cəzalanırlar.)

5. Bəhanəcillik səfəhlik nişanəsidir.

6. Bəlalar və çətin hadisələr bəzən ilahi sınaq olur. Bu sınaqlarda insanlar tanınır, zümrələr bir-birindən ayrılır.

7. Duadan önce Allaha sitayış dua qaydalarındandır.

8. Ruhun səhifələri günah çirkinliyindən paklanmamış, ilahi rəhməti cəzb etmir.

9. Bağışlama və ilahi əfv hədiyyələrin ən üstündür.

(AYƏT: 156)

﴿وَكُتُبٌ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابٌ أُصِيبُ بِهِ
مَنْ أَشَاءَ وَرَحْمَتِي وَسَعَتْ كُلُّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ
آيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ﴾

“(Pərvərdigara) biz Sənə doğru üz tutub qayıtmışiq, bizim üçün dünya və axırətdə xeyir yaz.” (Allah-təala) buyurdu: “Əzabımı istədiyim kəsə (layiq olsa) çatdıraram. Rəhmətim isə hər şeyi əhatə etmişdir.

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

Tezliklə onu (rəhmətimi) təqvalı, zəkat verən və ayələrimizə iman gətirən kəslər üçün yazaram.”

NÖQTƏLƏR

■ Bu ayə həzrət Musanın əvvəlki istəyinin ardınca ərz etdiyi duanı bəyan edir.

■ “Hudna” təbiri onların Allaha diqqətinə, azğın yoldan, yersiz istəklə Allahın görünüşünə gələnlərin yolundan tövbəsinə işarədir.

■ İbn-Abbas nəql edir ki, “Rəhmətim hər şeyi əhatə edir” ayəsi nazil olanda şeytan da bu mərhəmətə tamah saldı və dedi: “Bu mənə də şamil olar.” Allah bu düşüncəni rədd edərək buyurdu: “Rəhmətimi təqvalı kəslər üçün yazaram.” Bəli, Allahın rəhmət süfrəsi genişdir. Amma mömin olmayan kəslər Allahın fəzli, möminlərin və körpələrin bərəkəti sayəsində bu rəhmətdən faydalanan.¹

■ Rəvayətdə nəql olunur ki, bir şəxs namazda deyirdi: “Pərvərdigara! Öz rəhmətini kimsəyə yox, yalnız mənə və Məhəmmədə (s) şamil et.” Həzrət Peyğəmbər (s) namazdan sonra həmin şəxsi məzəmmət edərək buyurdu: “Allahın sonsuz rəhmətini, Onun qeyri-məhdud əhatəsini məhdudlaşdırın!”²

BİLDİRİŞLƏR

1. Atılan addımların və işlərin ən üstünü onların ən stabilidir.
2. Peyğəmbərlər xalqın dünya və axırət xoşbəxtliyi fikrindədirler.
3. Duaların ən üstünü onların ən əhatəlisidir.
4. Allaha doğru xalisənə qayıdış ilahi lütfə çatmaq yoludur.
5. İlahi rəhmət qeyri-məhduddur. İlahi rəhmətdən məhrum olmuş kəs özü təqsirkardır. İlahi rəhmət yox, biz özümüz nöqsanlıyız.
6. Allahın rəhməti əhatəlidir. İlahi əzab isə belə deyildir.
7. Əsas kök, ilahi əzab yox, ilahi rəhmətdir.
8. Peyğəmbərlərin də duası hikmət və ilahi qanun əsasında qəbul olunur.
9. Təqva və vəzifəyə əməl olan yerdə ilahi rəhmət hökmən nazil olasıdır. Günah və azgınlıq olan yerdə isə əzab qaçılmaz deyil. Çünkü tövbə yolu ilə bağışlanma imkanı var.
10. İlahi rəhmət sonsuzdur. Onu əldə etmək üçün isə təqva, zəkat ödəmək və iman zəruridir. Belə ki, zəkat verməyən və ya təqvasız insan ilahi rəhmətdən məhrum olur və əzaba doğru hərəkət edir.
11. Yəhudilərin şəriətində də zəkat olmuşdur.
12. İlahi lütf'lərə çatmaq üçün bəzi ayələrə yox, bütün ayələrə iman vacibdir.

¹ “Təfsire-isna-əşəri”.

² “Təfsire-Məcməül-bəyan”.

(AYƏT: 157)

﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأَمِيَّ الَّذِي يَجْدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ
وَالِّإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحَلِّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ
الْحَبَائِثَ وَيَضْعُ عَنْهُمْ إِصْرَرُهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ
وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

“(İlahi rəhmət o kəslərə aiddir ki, iman, zəkat və təqvadan əlavə) Tövrat və İncillərində (adı və nişanələri) yazılmış, dərs oxumamış rəsul və peyğəmbərə itaət edərlər. (Elə bir peyğəmbər ki,) onlara yaxşılığı əmr edər, çirkin işlərdən çəkindirər, pak və bəyənilmiş şeyləri onlara halal, çirkinlikləri haram edər, onların üzərindən ağır yükü (çətin vəzifələri), buxovlarını götürər (onları azad edər). Ona iman gətirən, onu əzizləyən, ona yardım göstərən və onunla gəlmiş nura (Qurana) itaət edən kəslər həmin nicat tapmışlardır.”

NÖQTƏLƏR

■ “Ummiy” ana mənasını bildirən “umm” sözündən olub dərs oxumamış kəs mənasını ifadə edir. Bu şəxs anadan yenicə doğulmuş kimidir. Bəzilərinin fikrincə, “ummiyy” əyan-əşraf yox, sadə xalq arasından çıxan şəxsdir. Bəziləri isə bu sözün “ummul-qura” sözündən olduğunu əsas götürərək, “Məkkədən olan” mənasını bildirdiyini qeyd etmişlər.

■ İslam peyğəmbəri dərs oxumamışdı, yəni “ummiyy” idi. Bu məsələyə “Ənkəbut” surəsinin 48-ci ayəsində də toxunulur: “Sən bundan qabaq heç vaxt kitab oxumamışan, öz əlinlə yazmamışan.” Əlbəttə ki, həzrət Peyğəmbərin oxuyub-yazmamasına baxmayaraq, bu işləri bacarmışdır.¹

■ Əslində “isr” sözü saxlamaq, həbs etmək mənalarını bildirir. İnsanı fəaliyyətdən saxlayan istənilən çətin iş “isr” adlandırılmışdır. Həzrət Peyğəmbərin (s) əhd-peymanı və cəzası da “isr” kimi yad edilir. “Əqlal” sözü “gull” sözündən olub zəncir mənasını bildirir. Batıl, xurafat, bütperəst əqidələr, bidətlər və əl-ayağı bağlayan cəhalət ənənələri “Əqlal” adlandırılmışdır.

■ Hətta təhrif olunmuş saydığımız bugünkü Tövrat və İncillərdə də İslam peyğəmbərinə işarələr mövcuddur. Kitab əqli bu dəlillərə əsaslanaraq son peyğəmbəri qəbul etməlidir. Onlar o həzrəti atanın öz oğlunu tanıdığı kimi tanıyırlar.² Əgər həmin kitablarda İslam peyğəmbərinin adı və əlamətləri qeyd olunmasaydı, müxaliflər həmin kitablardan dəlil gətirirdilər. Onlar isə

¹ “Təfsire-nümunə”.

² Tövrat, “Sifre-təkvin”, f. 17, a. 18; “Sifre-peydayəş”, b. 49, a.10; “Yuhanna incili”, b. 14, a. 15; b. 15, a. 26.

dəllillərlə yox, top-tüfənglə, mənfi təbliğata böyük büdcələr ayırmaqla cavab verirlər.

■Coxsaylı sünni və şıə hədislərində oxuyuruq ki, həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Quranda möminlər və onların gözəl sifətləri haqqında nazil olmuş hər bir ayədə Əli (ə) başda gəlir və onların rəhbəridir.”¹

Həzrət Peyğəmbər (s) öz səhabələrinə buyurmuşdur: “Sizdən sonra peyğəmbəri yalnız kitab və yazı vasitəsi ilə iman gətirən bir qövm gələr.” Sonra həzrət uyğun ayəni oxumuşdur.²

BİLDİRİŞLƏR

1. Təqva, zəkat, iman nə qədər dəyərli olsa da, peyğəmbərə itaət daha mühümdür.
2. İslam peyğəmbərinin ardıcılıları xüsusi ilahi rəhmətdən faydalananmışlar.
3. İslam peyğəmbəri geniş ilahi rəhmət məcrasıdır.
4. İslam peyğəmbərinin həm nübüvvət, həm də risalət məqamı vardı. «Nübüvvət məqamı» dedikdə, vəhy nazil olan məqam, «risalət məqamı» dedikdə isə təbliğ, icra, nəzarət məsuliyyəti olan məqam nəzərdə tutulur.
5. İslam peyğəmbərinin nişan və sifətləri Tövrat və İncildə o qədər dəqiq bəyan olunmuşdu ki, bu iki kitabı oxuyanlar sanki həzrətin özünü görürdülər.
6. Sözün təsiri və haqqın sübutu üçün rəsmi və yazılı sənədlərə ehtiyac var.
7. Əvvəlki peyğəmbərlər İslam peyğəmbərinin gelişini müjdə vermişlər.
8. «Əmr be məruf» və «nəhy əz münkər» peyğəmbərlərin besət proqramlarında başda dayanır.
9. Məsrəf və qidalanma mövzuları İslamın diqqət mərkəzindədir. (Quran nazil olmamışdan önce yəhudilər və məsihilər xurafat və yorucu proqramların, eləcə də, halallara qoyulmuş qadağaların sıxıntısı içində idilər. İslamın zührü ilə bütün bu sıxıntılar aradan qaldırıldı.)
10. Cəmiyyətin islahı üçün öncə halal işlərə şərait yaradılmalı, sonra haramlar, məhdudiyyətlər tətbiq olunmalıdır.
11. Allahın halal və haramlarla bağlı göstərişləri insan fitrətinə əsaslanır. (“Təyyib” insan fitrətinə uyğun şeylərə deyilir.)
12. Yanlış adət-ənənələr bəşər düşüncəsinin buxov zənciridir. Peyğəmbərsiz bəşəriyyət əsarətdədir.
13. Hörmət və ehtiram yardımına müşayiət olunur. (“Əzzəruhu” dedikdə peyğəmbəri öz qılıncı ilə himayə edənlər nəzərdə tutulur.)
14. Peyğəmbərə dildə iman gətirmək bəs etmir, onu himayə etmək də zəruridir.

¹ “Təfsire-Fürqan”.

² “Təfsire-Məcməül-bəyan”.

15. Quran qəlb və düşüncəni işıqlandıran bir nardur və bu nur daim peyğəmbərlə olmuşdur. (Peyğəmbərin nübüvvəti Quranla birlikdə nazil olmuşdur.)

16. İman, peyğəmbərin himayəsi və Quranın itaət qurtuluş amilidir.

(AYƏT: 158)

﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْكِي وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ السَّيِّدِ الْأَمِينِ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ
وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾

“De ki, ey xalq, həqiqətən, mən Allah tərəfindən sizin hamınıza doğru göndərilmişəm (Onun rəsuluyam). Göylərin və yerin hökuməti Onundur, Ondan savay heç bir məbud yoxdur. Dirildir, öldürür. Allaha, Onun rəsuluna və Onun sözünə iman gətirmiş olan oxumamış peyğəmbərinə iman gətirin. Ona itaət edin. Ola bilsin ki, doğru yolu tapasınız.”

NÖQTƏLƏR

■Bəziləri iddia edirlər ki, İslam Peyğəmbəri (s) öncə yalnız öz məntəqəsini İslama dəvət etmək fikrində idi. Guya həzrət (s) öz məntəqəsində müvəffəq olduqdan sonra bütün dünyani dəvət etmək fikrinə düşmüşdü. Hansı ki, Quran bir çox ayələrində¹ İslam peyğəmbərinin (s) elə öncədən bütün bəşəriyyətə doğru göndərildiyini bəyan etmişdir.² Əlbəttə ki, həzrət Peyğəmbərin (s) ümuməbəşəri risaləti mərhələ-mərhələ həyata keçmişdir. O ilk öncə öz ailəsini, qohum-əqrəbasını, daha sonra Məkkə əhlini və nəhayət, bütün bəşəriyyəti tövhid dininə çağırmışdır.

■İmam Həsən Müctəba (ə) buyurmuşdur: “Bir dəstə yəhudü həzrət Peyğəmbərin (s) yanına gəlib dedi: “Yoxsa güman edirsən ki, sən də Musa kimi peyğəmbərsən?” Həzrət (s) bir qədər sükutdan sonra buyurdu: “Bəli, mənəm peyğəmbərlərin sonuncusu, müttəqilərin rəhbəri, aləmlərin Rəbbinin rəsuluyam.” Soruşdular: “Bəs sən kimlərə məbus olmusan? Ərəbə, əcəmə, yoxsa bizə?” Bu vaxt yuxarıdakı ayə nazil oldu.³ Həzrət özünün bütün dünya əhlinə rəsul göndərildiyini bildirdi.

■Bu və bundan qabaqkı ayədə “ummīy” sözünün təkrarı bu məsələnin peyğəmbər və Quranın haqq olmasında mühüm dəlil olmasını göstərir.

■Əvvəlki ayədə bildirildi ki, onlar İslam peyğəmbərinin adını və nişanələrini yaxşı bilirdilər. Bu ayədə isə hamiya, hətta yəhudü və məsihilərə də müraciət olunur.

¹ Bax: “Səba”, 28; “Ənam” 19; “Furqan”, 1.

² “Təfsire-nümunə”.

³ “Təfsire-Safi”; “Təfsire-nümunə”.

■ Bu ayə öncə diqqəti üç məsələyə yönəldir: Allahın xalıqlıyinin sübutu; tövhid və Allahın birlüyü; Qiymət və həşr-nəşr. Ayənin sonunda buyurulur: “Bir halda ki, yaranış və məad Allahın əlindədir, Ona iman gətirin.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Həzrət Peyğəmbərin (s) risaləti ümumbəşəridir. Ümumbəşəri bir məktəbin ümumbəşəri də rəhbərə ehtiyacı var.
2. Bütün varlıq aləminə hakim olan kəsin həm diriltmək, həm də öldürmək qüdrəti var.
3. Nübüvvət tövhid və məadin şərtidir. Çünkü Allah varlıq aləminin malikidir. Həyat və ölüm də Onun əlindədir. Demək, rəhbərlik və hidayət də Onun tərəfindən olmalıdır.
4. Rəhbər öz yoluna tam şəkildə inanmalıdır.
5. Allaha və Onun rəsuluna iman, eləcə də, peyğəmbərə itaət yanaşı olduqda hidayət rəmzi sayılır.
6. Həm Qurana, həm də peyğəmbər sünənəsinə tabeçilik zəruridir. (Əvvəlki ayədə Qurana (nura), bu ayədə isə peyğəmbərə itaətdən danışılır.)
7. Hətta kitab əhli də İslam peyğəmbərinə (s) iman gətirib ona tabe olmalıdır.
8. İnsanı hidayət və kamala çatdırıran təqlid və itaət dəyərlidir.

(AYƏ: 159)

﴿ وَمِنْ قَوْمٍ مُّوسَىٰ أُمَّةٌ يَهُدُونَ بِالْحَقِّ وَهُوَ يَعْدِلُونَ ﴾

“Musa qövmündən bir dəstəsi xalqa haqqı göstərir və haqq olaraq mühakimə aparırıdlar.”

NÖQTƏLƏR

■ Haqqqa hidayət təəssübdən uzaqlıq, haqla tanışlıq və haqqqa itaət nişanəsidir. Yəhudilərin doğru yolu tapmış bu dəstəni başqa bəhanəçil inadkarlara qatılmamalıdır.

■ Bəlkə də haqqında danışılan dəstə İslam peyğəmbərinin (s) dəvətinin qəbul edən yəhudü qövmüdür. Əlbəttə, digər bir yerdə bu xüsusiyyət təkcə yəhudü qövmünə aid edilmir.² Coxsayılı rəvayətlərdə bildirilir ki, bu qrupdan olanlar İslam peyğəmbərinin (s) nübüvvətini qəbul etdilər və onlar həzrət Mehdi (ə) ilə birlikdə zühur edərlər.³

■ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Ey xalq! İtaət ediləsi doğru yol mən, məndən sonra Əli (ə) və onun nəslindən olan övladları, xalqı haqqə çağırın və haqla mühakimə aparan imamlardır.⁴

¹ “Təfsire-isna-əşəri”.

² Bax: “Əraf”, 181.

³ “Təfsire-isna-əşəri”.

⁴ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Bəni-İsrail həzrət Musadan sonra 72 fırqəyə bölündü. Bu fırqələrdən biri istisna olmaqla digərləri oddadır.” Sonra həzrət bu ayəni tilavət etdi.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Müxaliflərlə rəftarda da insaflı olmaq lazımdır. İnsanların xidmət və kamilliliklərini görməməzliyə vurmaq olmaz.

2. Doğru yola çağırılanlar özləri etiqadlı və haqqa tabe olmalıdır.

(AYƏT: 160)

﴿وَقَطَعْنَاهُمْ أُثْتَنِي عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَّمًا وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذْ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ أُثْتَنِي عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أَنَّاسٍ مَّشْرِبَهُمْ وَظَلَّلَنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامُ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُّهُ مِنْ طَيَّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمْنَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾

“Onları (Musa qövmünü) on iki dəstəyə böldük. Hər biri Bəni-İsrail sülaləsindən bir şaxə və ümmətdir. Qövmü Musadan su istədikdə ona vəhy etdik ki, əsasını daşa vursun. Daşdan on iki çeşmə qaynadı. Hər dəstə su içəcəyi yeri yaxşı tanıdı. Buludları onların üzərində (kölgə salmaq üçün) günlük etdik. Onlara “mənn” və “səlva” (iki növ qida) nazıl etdik. (Onlara dedik:) Sizə ruzi etdiyimiz pak şeylərdən yeyin. Onlar (öz naşükürlükləri ilə) Bizə yox, özlərinə zülm etdilər.”

NÖQTƏLƏR

■ “Sibt” sözünün cəm forması olan “əsbət” sözü bir nəsildən olan övladları, nəvələri, budaqları bildirir. Bəni-İsrail qövmünün hər şaxəsi Yaqub övladlarından birinə aid idi. “İnbicas” sözü qismən və azca qaynamanı bildirir.

“Mənn” dedikdə bal və ya ot şirəsi kimi bir qida, “səlva” dedikdə göyərçinə oxşar əti halal bir quş nəzərdə tutulur.

■ Həm ildəki ayların, həm Bəni-İsraildəki nüfuzlu şəxslərin, həm Musanın möcüzəsi ilə qaynamış bulaqların, həm də məsum imamların sayı on ikidir. Həzrət Peyğəmbər (s) coxsayılı sünni və şia mənbələrində nəql olunmuş hədisdə buyurmuşdur: “Məndən sonra xəlifələrimin sayı on ikidir və onların hamısı Qüreyşdəndir” – Əhli-beyt (ə) düşmənləri həzrətin uyğun buyruğunu Bəni-Üməyyə, Bəni-Abbas hakimlərinə tətbiq etməyə çox çalışmışlar, amma bu cəhdələr boşça çıxmışdır.

■ Əsanın daşa vurulması ilə iki möcüzə baş verdi: bol su çıxdı və qəbilələr sayında çeşmələr yarandı. Rəvayətdə oxuyuruq ki, həzrət Musa

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

Peyğəmbər (ə) Əhli-beytinə (ə) təvəssül etməklə (onları vasitə seçməklə) möcüzə göstərdi.¹

■ Həzrət Şüeyb öz kürəkəni Musa ilə görüşə gəldiyi vaxt xeyli adamın görüş üçün cərgəyə durduğunu gördü. O, Musaya təklif etdi ki, xalqı dəstədəstə bələb, hər dəstəyə məsul təyin etsin. Bu məsullar bəzi çətinlikləri həll etməli və mühüm məsələləri Musanın nəzərinə çatdırmalı idilər.²

■ Quranda bəzi mətləblər və hadisələr ayrı-ayrı ayələrdə zahirən təkrarlanmışdır. Tərbiyə məqsədi ilə bəzi məsələlərin təkrar bəyan olunmasının heç eybi yoxdur.

BİLDİRİŞLƏR

1. İşlərin idarə olunmasında təşkilatın, iş bölgüsünün mühüm rolü var.
2. Bəni-İsrailin on iki qrupu eyni bir kökdən idi.
3. Vəhdəti qorumaqla qruplara bölünməyin eybi yoxdur.
4. Tələbdən sonra təklifin böyük əhəmiyyəti var.
5. Vasitə yox, Allahın iradəsi mühümdür. Bəzən Allahın iradəsi ilə ağacdən olan əsa hər yerdə səmərə verir. (Əsa bəzən ilan və əjdahaya dönür, bəzən su çeşmələrinin qaynamasına səbəb olur.)
6. Çətinliklərin həlli üçün peyğəmbərlərə üz tutmağa (təvəssülə) icazə verilir və bu vasitə qəbulu yaxındır. Xalq öz iqtisadi ehtiyaclarını peyğəmbərlərə açıqlayır, onları vasitə seçir.
7. Əgər hər bir qrup haraya üz tutmalı olduğunu bilsə, bir çox ictimai problemlər öz həllini tapar.
8. Xalqa agahlıq verək, onlar özləri əməl etsinlər.
9. Allah-təala Bəni-İsrailin həm su, həm də qida ehtiyaclarını təmin etdi.
10. Buludların yaranması və hərəkəti Allahın tədbir və iradəsi ilə mümkün olur.
11. “Mənn” və “səlva” pak (“təyyib”) qidalardandır.
12. Allah-təala xalqa həm ruzi verir, həm də onun pak nemətlərdən faydallanması istəyindədir.
13. Musanın əsa ilə birçə zərbəsi daşdan çəsmə çıxardı. Amma bütün bu möcüzələrə baxmayaraq bəzilərinin qəlbi oyanmadı.
14. İlahi nemətlərə qarşı küfr onlardan məhrumluğa səbəb olur. Nemətə münasibətdə küfrün zərəri naşükürlərə yetişir.
15. Maddi nemətlərdən öz təkamül və mənəviyyatı üçün bəhrələnməyənlər özlərinə zülm etmişlər.

---

¹ “Təfsire-isna-əşəri”.

² “Təfsire-Kaşif”.

(AYƏT: 161)

﴿ وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقُرْيَةَ وَكُلُّوْا مِنْهَا حِينَ شِئْتُمْ وَقُلُولُوا حِطَّةً وَادْحُلُوا ﴾

﴿ الْبَابَ سُجَّدًا نَعْفِرْ لَكُمْ خَطِيَّاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴾

«(Xatrlayın) o zaman ki, onlara (Bəni-İsrailə) deyildi: “Bu şəhərdə (Beytül-Müqəddəsdə) sakin olun və ondan (onun nemətlərindən) istədiyiiniz yerdə, istədiyiiniz kimi yeyin. (Öz bəhanəciliyiniz və Musaya verdiyiınız əziyyətə görə tövbə olaraq) deyin: “Hittə” (Pərvərdigara! Günahlarınızdan keç!) Qapıdan səcdə etmiş halda daxil olun ki, xətalarınızı bağışlayaqq. Biz tezliklə yaxşı əməl sahibləri üçün (mükafatı) artırırıq.”»

NÖQTƏLƏR

■ “Hittə” sözü bir şeyin yuxarıdan nazil olmasını bildirir. (“İnhitat” sözü də bu kökdəndir.) Bu söz İlahi rəhmət və bağışlanmanın nazil olması istəyini ifadə edir.

Verilmiş göstəriş o idi ki, Bəni-İsrail müqəddəs torpaqlara daxil olarkən Allahdan bu kəlmə ilə bağışlanma diləsin. Amma onlar bu sözü istehza ilə dəyişib, başqa cür ifadə etdilər.¹

■ Bu fikirlər “Bəqərə” surəsinin 58, 59-cu ayələrində azca fərqlə bəyan olunmuşdur.

■ Çoxsaylı rəvayətlərdə məsum imamlar (ə) buyurmuşlar: “Sizin “hittə” qapınız bizik.” Yəni imamların (ə) hökumət və vilayətini qəbul edib tabe olanlar ilahi lütfə nail olurlar.²

■ Təfsirçi alımların çoxu “qəryə” (“şəhər, abadlıq”) sözünün Beytül-Müqəddəsə işaret olduğunu bildirirlər.

■ Öncə tövsiyə olunmuş qaydalarla şəhərə daxil olmaq, sonra sakin olub oradakı qidalardan istifadə etmək təbii bir yoldur. Bu ayədə isə əvvəlcə məskən və qidakdan, sonra tövbə və bağışlanma, şəhərə girişdən danişılır. Görünür ki, məskən və qida ilə təminat əxlaqi göstərişlərin qəbulu üçün zəmindir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Bəni-İsrailin öz inadkarlığına və tapşırılmış sözü dəyişdiyinə görə üzr istəməklə Beytül-Müqəddəsə daxil olması əhvalatı iibrətamız və diqqəti cəlb edən bir əhvalatdır.

2. Yersiz-yurdsuz qalmış avaralar üçün məskən məsəlesi ən mühüm məsələdir. (Öncə məskəndən söz açılır.)

3. Beytül-Müqəddəs naz-nemətli bir torpaqdır.

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Təfsire-Kənzud-dəqaiq”.

4. Allah-təala bəşəriyyətin bütün maddi və mənəvi ehtiyaclarını təmin edir. O, göstəriş verir ki, məskən, qida, bağışlanma, lütf kimi nemətlərdən faydalanaq üçün dua oxunsun, tövbə qılınsın və səcdə edilsin.

5. Allah bir xalis üzrxahlıq və tövbə ilə çoxlu günahları bağışlayır. Necə ki, duada oxuyuruq: “Ey azı qəbul edən və çox günahı bağışlayan Allah!”

6. İlahi lütf və rəhmətə çatmaq üçün həm tövbə və dua, həm də əməl lazımdır.

7. Müqəddəs torpaqlara giriş üçün xüsusi qayda-qanunlar mövcuddur.

8. Xeyir əməl sahibi ilə günahkar arasında fərq qoyulmalıdır. Xatakarlar bağışlandığı yerdə yaxşı əməl sahibləri daha böyük dərəcə və lütfdən faydalayırlar.

9. Müdriyyət və başqalarının təşviqi gedisində yaxşı əməl sahiblərinə üstünlük verilməlidir.

(AYƏT: 162)

﴿ فَبَدَلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴾

“Onların (Bəni-İsrailin) sitəmkarları deyilən sözü başqa sözlə dəyişdirilər. Biz də sitəm yolunu seçdikləri üçün onlara səmadan əzab göndərdik.”

NÖQTƏLƏR

■ Təhrif və dəyişiklik bəzən “hittə” sözünün “Hintə” sözü ilə dəyişdirilməsi kimi aşkar baş verir. Bəzən isə söz yerində saxlandığı halda, onun məfhumu əvəz olunur. Misal olaraq Bəni-İsrailin şənbə günü balıq tutması əhvalatını göstərmək olar. Növbəti ayadə bu məsələyə toxunulur.

■ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Yəhudilər ən kiçik hiylə və şəri don geyindirmə yolu ilə Allahın haramlarını halal etdilər. Siz isə belə etməyin.”¹

■ Quranda ilahi qanunların üç növ təhrifinə işaret olunmuşdur:

1. Sözlərin dəyişdirilməsi – necə ki, Bəni-İsrail “hittə” (bağışlanma istəyi) sözünü “hintə” (buğda) sözü ilə əvəz etdi.

¹ “Təfsire-Fürqan”; “Təfsire-Dürrül-Mənsur”.

2. Zamanın dəyişdirilməsi – necə ki, Bəni-İsrail dənizin sahilində hovuzlar tikib, şənbə günü hovuza daxil olan balıqları bazar günü ovlayırdılar. Onlar öz hiylələrindən məmnunluq duyaraq deyirdilər: “Biz şənbə, tətil günü ov etməmişik.”¹

3. Təqvimdə dəyişiklik – necə ki, cahiliyyət dövründə savaş haram edilmiş dörd ay çatdıqda döyüşü dayandırmaq istəməyənlər ayları təxirə salırdılar. Həmin vaxt ayə nazil oldu.²

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi göstərişlərin təhrif edilməsinin və dəyişdirilməsinin cəzası qəhrəqəzəb və cəzadır.

2. İnadkarlıq və istehza əsasında dəyişiklik bağışlanması deyildir.

3. Bütün cəzaları qiyamətə aid etmək olmaz. Bəzən insan dünyada da cəzalandırılır.

4. İnsanın taleyi onun öz əlindədir. Əzab insanın öz sitəmkarlığının nəticəsidir.

(AYƏ: 163)

﴿وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقُرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةً الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّاعًا وَيَوْمَ لَا يَسْتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾

“(Ey peyğəmbər,) onlardan dərya kənarındaki abadlıq haqqında soruş! O zaman ki, şənbə günü təcavüzə yol verdilər. Tətil günündə balıqlar dərya kənarına - onların yanına gəlir, tətil olmayan gün isə aşkar olmurdular. Biz onları həddi aşdıqları üçün bu sayaq sınağa çəkirdik.”

NÖQTƏLƏR

■ “Səbt” dedikdə, istirahət və rahatlıq üçün işin dayandırılması, tətil başa düşülür. Beləcə “Yəvmus-səbt” dedikdə, “tətil günü” başa düşülür. Şənbə günü yəhudilər üçün tətil günü təyin olunmuşdu.

■ “Şare” sözünün cəm forması olan “şurra” sahil, su kənarı mənasını bildirir. Balıq ovunun qadağan edildiyi şənbə günü balıqlar suyun dərinliyindən qalxıb sahilə yaxınlaşdırıldılar. Bəziləri isə bu sözün sudan başını çıxarmış və özünü göstərən balıqlara işaret etdiğini qeyd edirlər.³

■ Bəni-İsraildən olan bir qrup (“Əylə” xalqı) dəniz sahilində yaşayırırdı. Allahın göstərişi əsasında bu qrupa şənbə günü ov etmək qadağan edilmişdi. Amma onların xoşladığı balıqlar həmin gün daha çox görünür və onlarda həvəs oyadırdı. Bu özü də ilahi bir sınaq idi. Bu qövm Allahın göstərişini hiyləgərliklə pozaraq sahildə hovuzlar düzəltmiş və şənbə günü hovuza daxil olan balıqların geriyə qayıdış yolunu bağlamışdılar. Onlar bazar günü bu

¹ “Bəqərə”, 65.

² “Tövbə”, 37.

³ “Təfsire-rahnümə”.

balıqları hovuzlardan rahatca ovlayırdılar. Onlar iddia edirdilər ki, şənbə günü ov etmirlər və Allahın qanununu pozmurlar.

■Allah-təala balıqları xalqın istifadəsi üçün yaratmış olsa da, imtahan üçün həftədə bir gün ovu qadağan etmişdi. Belə görünür ki, bəzən qadağa sağlamlıq məqsədi daşımaya da bilər. Şənbə günü ovlanan balıqla digər günlərdə ovlanmış balıq arasında bioloji baxımdan elə bir fərq yoxdur.

■Həzrət Əli (ə) günaha don geyindirilməsi, şəraba şirə, rüşvətə hədiyyə deməklə haramların halal kimi təqdimini, sələmin alış-veriş kimi göstərilməsini məzəmmət edirdi.¹

■Bəzən ilahi sınaq insandakı meyllərin tügyan çağına təsadüf edir. Haqqında danışılan əhvalat balıqların özlərini daha çox göstərdiyi vaxta təsadüf edir. “Maidə” surəsinin 94-cü ayəsində ehram (həcc ziyarəti) halında ov edilməsinə qadağa qoyulur. Ov göz qarşısında olduqda onun ovlanmasıın qadağası ilahi bir sınaqdır.

BİLDİRİŞLƏR

1.Əcdadların, ata-babaların qanunları pozması gələcək nəsillər üçün də bir xəcalətdir.

2. Ata-babaların məzəmmət olunan xasiyyətlərinin yada salınması başqalarının ibrət götürməsinə mane olmur.

3. Dəniz sahilində yaşayış və balıq ovu ilə dolanışq tarix boyu olmuşdur.

4. Günahın həqiqi çöhrəsi şəri don geyindirmək və hiylə ilə dəyişməz. (Növbəti gün ov üçün dəniz sahilində hovuzların düzəldilməsi.)

5. Dənizdəki balıqlar Allahın iradəsi ilə həftənin günlərini və ovçu şəxsləri müəyyənləşdirə bilir.

6. Dünyəvi, maddi görüntülər ilahi sınaqlardan biridir.

(AYƏ: 164)

﴿وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لَمْ تَعْظُلُنَّ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُواْ﴾

﴿مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾

«(Xatırlayın) o zaman ki, onlardan bir qrupu (nəhy əz münkər edən digər bir qrupa) dedi: “Nə üçün siz Allahın həlak etdiyi və ya çətin bir əzabla cəzalandırıldığı qövmə moizə edirsiniz?” Dedilər: “Rəblərinin yanında üzrləri olsun deyə. Ola bilsin ki, onlar da təqva yolunu seçələr.”»

NÖQTƏLƏR

■Bəni-İsrail üç qrup idi: qanunu pozanlar, öyünd-nəsihət verən canlıyananlar, biganələr. Biganələr öyünd-nəsihət verənlərə deyirdilər ki, «özünüüzü yormayın, çünkü sözleriniz həddi aşanlara təsirsizdir, onlar hər halda

¹ “Nəhcül-bəlağə”, x. 156.

cəhənnəm əhlidir.» Nəhy əz münkər edənlər isə belə deyirdilər: “Bizim işimiz səmərəsiz deyil. Ən azı, Allah yanında üzrümüz var. Ola bilər ki, onlar bizim sözlərimiz vasitəsi ilə tutduqları yoldan əl çəkib, təqva yolunu seçsinlər.”

■“Mursəlat” surəsinin 5-6-cı ayələrində Allah-təala başqalarını Allah zikrinə çağırınlara and içir. Haqqqa çağırışın məqsədi həm höccətin tamamlanması, həm də xəbərdarlıq ola bilər.

■“Əmr be məruf və nəhy əz münkər” kitabında bu işin ondan çox faydası sadalanmışdır. Həmin qeydlərə xülasə şəkildə nəzər salaq. (Bu sətirlər Aşura ongönlüyündə, İmam Hüseyn (ə) öz qiyamının səbəbi kimi cəmiyyətin əmr və qadağaya əməl etməməsini göstərdiyi vaxt yazılmışdır.) Bəlkə də bu faydaları nəzərdən keçirən insan uyğun işə biganəlikdən əl çəkə. İndi isə əmr be məruf və nəhy əz münkərin faydalarını sadalayaq:

1. Bəzən yaxşılıq əmri və pisliyə qadağa (əmr be məruf və nəhy əz münkər) bu gün də səmərəsiz olsa, tarixdə başqalarının fitrət və mühakiməsinə təsir edir. Necə ki, İmam Hüseynin (ə) yaxşılıq əmri və pisliyə qadağa yolundakı şəhadəti tarix boyu xalqların vicdanında təsir qoydu.

2. Bəzən əmr və qadağa başqaları üçün fəzani qoruyur. Məsələn, eşidən olmasa da, azan demək müstəhəbdür. Yol boşdursa da, svetoforanın qırmızı işığında dayanmaq lazımdır. Çünkü qanunun hifzi, qanuna hörmət zəruridir.

3. Bəzən bizim əmr və qadağımız başqalarını günahdan çəkindirməsə də, onları günah ləzzətindən məhrum edir. Ardıcıl xəbərdarlıqlar günahkarın rahatlığını pozur.

4. Azadlığın qorunması üçün əmr və qadağa zəruridir. Xəbərdarlıq edilməməsi və biganəlik cəmiyyətdə sixıntı, qorxu və süküt mühiti yaradır.

5. Əmr və qadağa başqaları tərəfindən eşidilməsə də, insanların öz məqamını yüksəldir.¹

6. Əmr və qadağa ən azı özümüz üçün bir növ Allahla yaxınlıq, şücaətin təlqin və məşqi, eşq və əhdə vəfa cilvəsidir.

7. Bəzən bizim əmr və qadağımız bu gün üçün təsirli olmur. Xilafkar çətinliyə düşdükdə, onun vicdanı oyandıqda anlayır ki, deyilənlər doğru imiş. Demək, bu gün təsir etməyən söz gələcəkdə təsir göstərə bilər.

8. Əmr və qadağa insanın vicdanına aramlıq verir. Başqaları qulaqardına vursalar da, insanların öz vəzifəsinə əməl etməsi onu rahatlaşdırır.

9. Yaxşılıq əmri və pisliyə qadağa peyğəmbər yoludur. Qarşı tərəfin dinləməməsi şərt deyil.² Quranda təkrar-təkrar buyurulur ki, insanlar peyğəmbərlərin çağırış və buyruqlarını dinləməmiş, onlara arxa çevirmişlər. Biz də hamidan xoş münasibət, müsbət cavab gözləməməliyik.

10. Əmr və qadağa günahkar üçün höccətin tamamlanması, xəbərdarlığın başa çatdırılmasıdır. Qiyamətdə kimsə deyə bilməməlidir ki,

¹ “Fussilət”, 33.

² Bax: “Saffat”, 13.

xəbərim olmayıb. Əmr və qadağa vəzifəsini yerinə yetirən insan “nə üçün deməmisən” deyə ittiham olunmur.

11. Əmr be məruf – yaxşılıq əmri insanı ilahi qəhr-qəzəbdən amanda saxlayır. (Növbəti ayədə bu məsələyə işaret olunur. Haqqın yaşaması uğrunda peygəmbərlər əmr be məruf və nəhy əz münkər edərək şəhadətə çatmışlar.¹ Quran ayələrindən belə məlum olur ki, bəzən əmr və qadağa yolunda şəhadət şərbətini də içmək lazımlı gəlir.

■Həzrət Əli (ə) nümayəndəsinə yazdığı bir məktubda onu əyan-əşrafların süfrəsində oturduğu üçün məzəmmət edir.² Yəni, həzrət (ə) zöhd xislətinə kübarlıq qatılmasın deyə, bir fərdi əqidə məktəbinə qurban verir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Bir qrup insan nə özü moizə-nəsihət edir, nə də başqalarının moizəsinə dözür.
2. Biganəlik günahına ilahi istək donu geyindirmək olmaz.
3. Biganələr günah əhlini qoyub, əmr və qadağan edənləri qınayırlar.
4. Moizə-nəsihət və tərbiyəvi işləri səmərəsiz sayanlara qarşı müqavimət göstərilməlidir. Çünkü xalqı günahdan çəkindirməməyin məsuliyyəti var və hər birimiz səy göstərməliyik.
5. Tələsik mühakimə qadağandır. Hökm etmək olmaz ki, Allah bu qövmü həlak edəcək və ya onlara əzab verəcək. Ola bilsin ki, onlar təqva yolunu seçsinlər.
6. Pisliyə qadağa (nəhy əz münkər) vacibdir. Məqsəd həddi aşanların iman götirməsi və ya Allah qarşısında üzürlü olmaq ola bilər. (Demək, nəticədən asılı olmayaraq pisliyə qadağa vacibdir. Bizə vəzifələrin icrası əmr olunub və nəticəyə cavabdeh deyilik.)
7. Allah adamları cəmiyyətin islahından ümidlərini üzmür, əmr və qadağadan əl çəkmirlər.

(AYƏ: 165)

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكْرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يُنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخْذَنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا ﴿١﴾
بِعِدَابٍ بَيْسِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٢﴾

“Onlara verilmiş öyüdü unutduqlarından (onları) pislikdən çəkindirənlərə nicat verdik. Sitəmkarları daimi itətsizliklərinin cəzası olaraq ağır əzabla yaxaladıq.”

(AYƏ: 166)

فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١﴾

¹ Bax: “Ali-Imran”, 112; “Bəqərə”, 61” “Ali-Imran”, 21.

² “Nəhcül-bəlağə”, n. 45.

“Qadağan olunmuş şeydə həddi aşdıqlarından onlara dedik: “Rədd olunmuş meymunlar şəklinə düşün.”

NÖQTƏLƏR

■ “Bəs” sözündən olan “bəis” sözü şiddetli, “ətəv” sözü üsyan, azgınlıq mənasını bildirir.

■ Rəvayətlərə əsasən, Bəni-İsrailin moizə edənləri sözlərinin xalqa təsir etmədiyini görüb, onlardan uzaqlaşdırılar. Həmin gecə Allahın qəhr-qəzəbi naził oldu və həm günahkarları, həm də sükut edənləri bürüdü.¹ Bu hadisə Allahın yaranış qanunlarının təbii sonluğudur.

■ “Maidə” surəsinin 60-cı ayəsində bir qrupun itaətsizlik səbəbindən donuz və meymun şəklinə düşməsi bəyan olunur. Bu ayədə isə yalnız meymuna çevrilmiş qeyd olunmuşdur. İbn Abbas deyir: “Hər iki ayə eyni bir qrup haqqındadır.”

■ Ayədən belə görünür ki, həmin qrup təkcə xislətcə yox, həm də zahirən meymun şəklinə düşmüşdür. Bəli, bir göstərişlə atəşi İbrahim üçün gülüstana çevirən Allah, bir mövcudu başqa birinə, eləcə də, insanı meymuna döndərə bilər. Qeyd etməliyik ki, «nəsx olan», dəyişən varlıqlar doğub-törəmirdilər. Həzrət Peygəmbərin (s) buyruğuna əsasən, nəsx olan varlıqlar bir neçə gündən sonra ölürdülər.²

BİLDİRİŞLƏR

1. Əgər pisliyə qadağa başqalarının hidayətinə səbəb olmursa da, insanın öz qurtuluşu ilə nəticələnir.
2. Unutqanlığın səbəbi diqqətsizlik və etinasızlıqdırsa, onun cəzası var.
3. Moizə-nəsihət qapısını üzünə bağlayan insan ilahi qəhr-qəzəb qapısını açmış olur.
4. Nəhy əz münkər daimi bir vəzifədir.
5. Bigənəlik zülmdür. (Əvvəlki ayədə Bəni-İsrail üç qrupa bölündü: təcavüzkarlar, moizə-nəsihət edənlər, bigənəliklə susanlar. Bu ayədə susanlar da həlak olmuş zalimlərlə bir cərgəyə qatılır. Belə ki, yalnız pisliyə qadağa qoyanlar qurtuluş əldə edir. Demək, sükut həm zülm, həm də həlakolma zəminəsidir.)
6. Ən böyük və ağır əzablardan biri insanlıq məqamından süqutdur.
7. Təcazüzkar insanlığı itirmə və məsx edilmə ilə cəzalanır. Təkəbbür əhlinin cəzası rədd edilmə və təhqirdir. Bəli, ilahi qanunlar qarşısında boyun əyməyən bir millət meymun tək başqalarını yamsılayır.
8. Allahın hökmünü hiyləgərliklə məsx edən, dəyişənlərin çöhrəsi məsx olur, dinlə aktyorsayaq davrananlar aktyor heyvana (meymuna) çevrilirlər.

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Təfsire-Məcməül-bəyan”.

(AYƏ: 167)

﴿ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لِيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُوْمُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾

«(Xatrla,) o zaman ki, Rəbbin elan etdi: “Həqiqətən, qiyamət gününədək onlara (Bəni-İsrailə) elə birisini hakim edəcəyəm ki, daim onlara ağır əzab versin. Həqiqətən, Rəbbin tez cəzalandırıar. Şəkk yoxdur ki, O, bağışlayan və mehribandır.”»

NÖQTƏLƏR

■“Təəzzənə” “and içdi”, “elan etdi” mənalarını bildirir. “Yəsumu” “səvm” sözündən olub, “məcbur etmək” mənasını ifadə edir.

■Həzrət Əli (ə) öz dövrünün vəfəsizlərinə müraciətlə buyurmuşdur: “Allah məni sizdən alsın və başqalarını hakim etsin.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Yəhudilərin cəzalandırılması və onların taleyi diqqəti cəlb edir.
2. İlahi sünne əsasında azğılara möhlət verilsə də, möhlət verilməyən hallar da var.
3. Günahkar və azğın insanların Bəni-İsrailə hakim olmasının səbəbi onların öz əməlləri idi. Bu məhkumluq ilahi bir cəza idi.
4. Millətlərin müstərək tarixi var. Bir nəslin günahı növbəti nəsillərdə, tarix boyu, qiyamətədək davam edir.
5. İlahi övliyalara dodaq büzənlər zəlil olur.
6. Zalim yəhudi qövmü həmişə zəlil və xar olacaq.
7. İlahi mərhəmətə ümidlə müşayiət olunan cəza qorxusu tərbiyə və inkişaf kimidir.
8. Tövbə və ilahi mərhəmətə yetişmək yolu hamı üçün açıqdır.

(AYƏ: 168)

﴿ وَقَطَعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَّمًا مِّنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلْوَنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾

“Biz onları (Bəni-İsraili) yer üzündə pərakəndə ümmətlər və dəstələr etdik. Onların bəzisi saleh, bəzisi qeyri-salehdır. Onları yaxşılıq və pisliklə sınaga çəkdik ki, bəlkə qayıdalardı.”

NÖQTƏLƏR

■Bəni-İsrail bəzən izzət və qüdrətə çatdırılırdı ki, bəlkə şükür edə. Bəzən isə tövbə və yalvarış ruhu oyansın deyə, onlar çətinliyə salınırdı.

¹ “Nəhcül-bəlağə”, x. 25, 70.

Əlbəttə ki, bu arada bəziləri saleh olur, İslama iman gətirir, bəziləri isə dünyapərəstlik və inadkarlığını davam etdirirdi.

BİLDİRİŞLƏR

1. İnsan öz-özlüyündə yol seçimində azaddır.
2. Bir dəstəni tənqid edərkən onların arasındaki yaxşıların haqqı tapdanmamalıdır.
3. Acı və şirin hadisələr ilahi sınaq vasitəsidir.
4. Təşviq və tənbəh, mehribanlıq və sərtlik hər biri islahedici və tərbiyəedicidir.
5. İnsanlardakı ruhi dəyişiklik, haqqqa doğru qayıdış ilahi sınaq hikmətlərindəndir.

(AYƏT: 169)

﴿فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرَثُوا الْكِتَابَ يُأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ
سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مُشْلُّهٌ يُأْخُذُوهُ أَلَمْ يُوَحَّدْ عَلَيْهِمْ مِيشَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى
اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ وَدَرْسُوا مَا فِيهِ وَالَّذِي أَخْرَجَ اللَّهَ يَسْتَقْوِنَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾

“Onlardan sonra yerlərinə elə qeyri-saleh övladlar canişin oldu ki, ırs olaraq səmavi kitab aldılar (amma onun qədrini bilmədilər). Onlar dünyanın davamsız matahından yapışır, (ilahi qanunları boşlayıb) deyirdilər: “Tezliklə bağışlanacağıq.” Əgər növbəti dəfə həmin maddi mənafə ortaya çıxsayıdı, yenə ondan yapışardılar (ilahi qanunlara arxa çevirirdilər). Məgər onlardan səmavi kitablarda əhd alınmamışdım ki, Allaha haqdan başqa bir şey aid etməsinlər? Həmin kitab və əhdin mətləblərini dəfələrlə oxusalar da, (əməldə dünyapərəst idilər). Bir halda ki, təqva əhli üçün axırət evi daha üstündür. Məgər düşünmürsünüz?”

NÖQTƏLƏR

■ Adətən, qeyri-saleh övladlar “xələf” adlandırılır. Saleh övladlara isə “xələf” deyilir.¹

■ “Ərəz” dedikdə istənilən bir sərmayə başa düşülür. Nağd pul isə “ərz” adlandırılmışdır. Zəif, davamsız mövcuda da “ərəz” deyilir. Dünya davamsız olduğundan o da belə adlandırılmışdır. Feyz Kaşani deyir: “Ərəz” dedikdə bu ayədə rüşvət nəzərdə tutulmuşdur.”

■ “Dərs” sözü təkrar mənasını bildirir. Bir mövzunun mütaliəsi və ya müəllimdən öyrənilməsi zamanı mətləblər təkrarlandığından bu proses dərs adlandırılmışdır. Təkrar-təkrar istifadə olunub köhnəlmış şeylərə isə “mundəris” deyilir.²

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Təfsire-nümunə”.

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Allah-təala tapşırılmışdır ki, xalq bilmədiyini danışmasın.” Sonra həzrət həmin bu ayəni tilavət etmişdir.¹

■ İmam Həsən (ə) buyurmuşdur: “O kəs təəccüb ediləsidir ki, orqanızmini qidalandırmaq barədə düşünür, amma düşüncəsinə qida seçərkən götür-qoy etmir. Beləsi öz qəlbində və əqidəsində nəyə gəldi yer verir.”²

BİLDİRİŞLƏR

1. Tarix dünyagır və günahkar yəhudi nəsillərinə şahiddir.
2. Dünyagirlilik dinə qarşı bəlalardandır.
3. Yəhudilərin həm əllərində Tövrat vardi, həm də bu kitabdan tam xəbərdar idilər.
4. Səmavi kitabın təlimlərindən xəbərdar insanın dünyagirlilik edib haram yeməsi rəva deyil.
5. Rüşvət və haramxorluq başqa dinlərdə də tənqid olunmuşdur.
6. Yəhudilər öz günahlarını etiraf etsələr də, düşünürdürlər ki, bağışlanacaqlar.
7. Yəhudilər o qədər egoist idilər ki, tövbəsiz bağışlanacaqlarını gözləyirdilər. Bəli, bağışlanacağına əmin olan insan məzəmmət edilməlidir.
8. Yersiz ümid də yersiz qorxu kimi dağıdıcıdır. Günahı təkrarlaya-təkrarlaya Allahın mərhəmətinə ümid etmək yersizdir.
9. Yəhudilərin haram yeyənləri öz günahlarında israrlı idilər.
10. Gerçək tövbənin nişanəsi odur ki, növbəti dəfə günaha şərait yarandıqda bu günah təkrarlanması.
11. Günaha yol verdiyi halda hökmən bağışlanacağını iddia edən insan olmayan şeyi Allaha aid edir.
12. Səmavi kitablardakı təlimləri bilmək kifayət deyil, əməl də lazımdır.
13. Axırət dünyası əbədi və davamlı nemətlərə malik bir dünyadır.
14. Haramdan uzaqlıq təqva nişanəsidir.
15. Başdan-başa xeyirli axırətdən faydalanaq təqva, pəhrizkarlıqdan asılıdır.
16. Dünyanın ardınca qaçıb axırəti yaddan çıxaran insan düşüncəsizdir.
17. Təbliğ və tərbiyə üsullarından biri qarşı tərəfin vicdanını oyadan sualdır.

(AYƏT: 170)

﴿ وَالَّذِينَ يُمْسِكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴾

¹ “Təfsire-Nurus-səqqəleyn”; “Kafi”, c. 1, s. 43.

² “Təfsire-Fürqan”; “Bihar”.

**“(Səmavi) kitabdan yapışan, namazı bərpa edən kəslər (bilsinlər ki,
Biz, şübhəsiz, islah edənlərin mükafatını puç etməyəcəyik.”**

NÖQTƏLƏR

■ Rəvayətlərdə nəql olunur ki, bu ayə Əhli-beyt (ə) və onların şıələrinin xüsusiyyətlərini bəyan edir.¹

■ Quran fəsad əhlinin çoxluğu ilə yanaşı salehlərin azlığını qeyd edir. (Əvvəlki ayə tənqid, bu ayə isə sitayış edir.)

■ “Əl-kitab” deyərkən ayədə bütün səmavi kitablar nəzərdə tutulur. Ayə təkcə xalis din ardıcılıları və kitablara aid deyil. Amma əvvəlki ayələrdən belə görünür ki, bu ayədə Tövrət nəzərdə tutulmuşdur.

■ Bu ayədə səmavi kitaba bağlananlar haqqında xoş sözlər deyilir. Digər bir yerdə isə əlində səmavi kitab olduğu halda ona bağlanmayanlar kitab yüklü ulağla bənzədir.²

■ “Muslih” dedikdə həm özünü, həm də cəmiyyəti islah etmək istəyən insan nəzərdə tutulur.

■ Namaz səmavi kitabdakı dəyərlərdən biri olsa da, xüsusi əhəmiyyət daşılığından ayrıca zikr olunur. Çünkü namaz dinin sütunudur, dinin bərpası ona bağlıdır. Həzrət Peyğəmbər buyurmuşdur: “Namaz dinin sütunudur.”³ Digər bir yerdə buyurulur: “Hər şeyin bir siması var. Sizin dininizin siması namazdır. Belə ki, dininizin simasını korlamamalısınız.”⁴

BİLDİRİŞLƏR

1. Səmavi kitabı oxumaq, qorumaq, nəşr etmək kifayət deyil. Nicat tapmaq üçün bu kitaba əməl etmək zəruridir. (Necə ki, şəfəni həkimin yazdığı nüsxəyə əməl etməklə tapmaq olar.)

2. Ötən dinlərdə və səmavi kitablarda da namaz göstərişi olmuşdur.

3. Namaz qılmayan və səmavi kitabdan xəbərsiz olan fərdlərin islahçılığı yetərsizdir.

4. Dinin təkcə axırətdə yox, dünya həyatında da islahçı rolu var.

5. Namazın bərpası cəmiyyətin islah vasitəsidir. Namazın bərpası dedikdə, sadəcə namaz qılmaq yox, namazın şərtlərinə həyatın bütün sahələrində kamil diqqət yetirmək nəzərdə tutulur.

6. Həqiqi islahın iki şərti və mehvəri var: ilahi qanunlara tabeçilik və namazın bərpası ilə Allaha möhkəm bağlılıq.

¹ “Təfsire-isna-əşəri”.

² Bax: “Cümə”, 5.

³ “Təfsire-isna-əşəri”. “Ət-təhzib”, c. 2, s. 237.

⁴ “Təfsire-Fürqan”. “Kafi”, c. 3, s. 270.

(AYƏT: 171)

﴿وَإِذْ نَسْقَنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَانَهُ طُلَّةً وَظَنُوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
وَادْكُرُوا مَا فِيهِ لَعْلَكُمْ تَتَّقُونَ﴾

«(Xatrla,) o zaman ki, dağı yerindən qoparıb, başlarının üzərində (kölgə salan) günlük kimi qərar verdik. Güman etdilər ki, o, başlarına düşəcək. (Bu halda onlara dedik:) Sizə verdiyimizi qüvvətlə, möhkəm tutun və onda olanı yad edin (əməl edin). Bəlkə, təqva əhli olasınız.»

NÖQTƏLƏR

■ Bu ayə “Bəqərə” surəsinin 63-cü və hazırkı surənin sonuncu ayəsinə oxşardır. Söhbət Bəni-İsrail qövmündən gedir. 103-cü ayədən buraya dək ardıcıl şəkildə Bəni-İsraillə bağlı məsələlər bəyan olunmuşdur.

■ “Nətəq” dedikdə qoparmaq, atmaq mənaları anlaşılır. “Zullət” isə bir para bulud, tavan, günlük mənasını bildirir.

■ Tur dağına, Allahla vəd yerinə gedən Musa geri qayıdarkən Bəni-İsrailin hidayəti üçün Tövrati götirdi. Amma Bəni-İsrail müxalifətçilik göstərdi. Allah Tur dağını qoparıb onların başı üzərində saxladı. Həmin qövm dəhşətə gəlib səcdəyə düşdü. Onlar söz verdilər ki, itaət edəcəklər. Amma çox çəkmədi ki, yenidən dinə arxa çevirdilər.

■ *Sual:* Məcburi şəkildə əhd almaq və itaət etdirməyin dəyəri varmı?

Cavab: Əvvəla, hər məcburi iş pis sayılımamalıdır. Bəzən narkotik maddələrə aludə olan insan müalicəyə vadar edilir. Belə bir məcburiyyət özü də dəyərdir. Əlbəttə ki, əqidəni insanın qəlbini yeritmək olmaz. Amma əməldə məcburiyyət mümkündür və belə bir məcburiyyət cəmiyyətin səadətinə xidmət etməlidir. İkincisi, bəzən öncə məcburi şəkildə yerinə yetirilən iş tədricən könüllü şəkil alır.

■ İmam Sadiqdən (ə) soruştular: “Bu ayədəki “qüvvət” sözü bədən, yoxsa qəlbə aiddir?” İmam buyurdu: «Hər ikisinə».¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Dağın Bəni-İsrailin başı üzərinə qaldırılması, onların hədələnməsi unudulmayası bir hadisədir.
2. Hadisəni bilmək bəs etmir. Onu xatırlamaq lazımdır.
3. Cəmiyyətin ümumi tərbiyəsi və azğınlığın qarşısının alınması üçün bəzən təzyiqdən istifadə olunmalıdır.
4. İlahi hökmlərə ciddi yanaşmaq və əməl etmək lazımdır.
5. Yetərli təqvaya çatmaq üçün dində qətilik və ciddi qərar lazımdır.
6. Səmavi kitabların və dini göstərişlərin məqsədi xalqda Allah qorxusu və təqvanın yaranmasıdır.

¹ “Təfsire-Əyyaşı”; “Məhasine-Bərqi”, c. 1. s. 261.

7. Qanunların, göstərişlərin və hökmlərin fəlsəfələri və təsirlərinin bəyani ilə başqalarını diqqət və əmələ təşviq edək.

(AYƏT: 172)

﴿وَإِذْ أَحَدَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ طُهُورِهِمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلْسُتَ
بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَىٰ شَهَدْنَا أَنْ تَقُولُواْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ﴾

«(Xatrla,) o zaman ki, Rəbbin Bəni-Adəmdən onların övlad və nəsillərini yaratdı və onları özünə şahid etdi. (Sonra buyurdu:) “Mən sizin Rəbbiniz deyiləmmi?” Dedilər: “Bəli, biz şahid durduq ki, Sən bizim Rəbbimizsin.” (Bu etiraf Adəm nəslindən ona görə alınırdı ki,) Qiymət “günü biz bundan xəbərsiz idik” deməsinlər.»

NÖQTƏLƏR

■ “Zurriyyət” “zərr” sözündən götürüldükdə, çox kiçik toz dənəciklərini (ya da xırda qarışqları) bildirir. Burada məqsəd insanın nütfə zərrələri və ya ayaşlı kiçik övladları ola bilər. “Zurriyyət” sözü “zərəv” kökündən götürüldükdə “səpmək”, “zərə” sözündən götürüldükdə isə “yaratmaq” mənasını bildirir.¹ Amma adətən, “zurriyyət” dedikdə övladlar nəzərdə tutulur.

■ Ayədə Allahın Bəni-Adəmdən hansı şəkildə əhd aldığı bəyan olunmamışdır. Bu barədə təfsircilərin müxtəlif rəyləri var. Həmin rəylərdən ən məşhurlarını nəzərdən keçirək:

1. Rəvayətlərə əsasən həzrət Adəmin yaranışından sonra onun dünyanın sonunadək doğulışı övladları xırda və pərakəndə zərrələr surətində (qarışqa kimi) ondan ayrıldılar. Onlar Allahın xitabına cavab olaraq ilahi rübubiyyəti etiraf etdilər. Sonra yenidən Adəmə qayıdır, təbii şəkildə dünyaya gəlməyə başladılar. Həmin aləmə “zərr aləmi”, həmin əhdə isə “ələst əhdi” deyilir.²

İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Adəmin bəzi övladları zərr aləmində qəlbən iman gətirməsələr də, Allahın rübubiyyətini etiraf etdilər.”³ Həzrət Peygəmbər (s) buyurmuşdur ki, bu etiraf ərəfə gününə təsadüf etmişdir.⁴

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Kafi”, c. 2, s. 13.

³ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

⁴ “Təfsire-Dürrül-Mənsur”.

2. «Zərr aləmi» dedikdə, fitrətə aid əhd nəzərdə tutulur. Adəm övladları atalarından analarının bətninə zərrələr şəklində keçir. Allah tövhid fitrəti və haqpərəstliyi onların xarakterində qoymuşdur. İlahi fitrət bütün yaranmışların batinində əmanətdir. İnsanların fitrət və düşüncəsi Allahın rübübiyyətinə şahid olduğundan, həmin inam bir həqiqət olaraq düşüncələrdə yer almışdır.

İmam Sadiq (ə) fitrətlə bağlı verilmiş suallara “fitrət həmin zərr aləmidir” deyə cavab vermişdir.¹

Bəzi rəvayətlərə əsasən, fitrət zərr aləminin özü yox, əsəridir. Bu səbəbdən də həmin həqiqəti bir vaxt etiraf edənlər sonralar onu unutmuşlar. Həmin etirafın əsəri isə fitrətin haqqı meylidir. Hər halda bu məsələnin aydınlaşdırılması mütəkəllimlərin, hədis və təfsir alımlarının öhdəsinədir. Bu mövzuda daha ətraflı məlumat almaq üçün “Peyame-Quran”, “Mənsure-Cavid”, “Təfsire-Ətyəbul-bəyan” kitablarına müraciət edin.

BİLDİRİŞLƏR

1. Bütün insanlar həzrət Adəmin övladlarıdır. Onlar Allahın rübübiyyətini etiraf etmişlər.

2. Allah-təala tövhid, təkallahçılıq inancını insanın fitrətində qərarlaşdırılmışdır. Hər bir insan hansısa şəkildə Allahın rübübiyyətini dərk edib şəhadət verir.

3. Allah-təala insanı yaratdıqdan sonra ona Öz rübübiyyətini aşkarladı ki, yeri gəldikdə şəhadət versin.

4. Fitrət və allahpərəstlik əhdi höccətin, dəlillərin tamamlanması üçündür.

5. Qiymət günü Allahdan xəbərsizlik iddiası qəbul olunmayacaq. Bu baxımdan cəhalət Allah yanında üzürlü sayılmayacaq.

(AYƏ: 173)

﴿أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلِ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهِلِّكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطَلُونَ﴾

“Ya deməyin ki, atalarımız bizdən öncə müşrik idilər və biz də onlardan sonrakı övladlar idik (onların yolunu davam etdirməyə məcbur olduq), yoxsa bizi batıl əhlinin əməllərinə görə cəzalandırır, həlakmı edirsən?”

(AYƏ: 174)

﴿وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾

“Və Biz bu sayaq Öz ayələrimizi aydın bəyan edirik. (Bilələr ki, tövhid nuru öncədən batinlərində olmuşdur.) Ola bilsin ki, onlar (Allaha doğru pak tövhid fitrətinə doğru) qayıdalar.”

¹ “Təfsire-Fürqan”; “Təfsire-Nurus-səqəleyn”; “Peyame-Quran”, c. 3, s. 117.

NÖQTƏLƏR

■Əgər fitrətlər zərr aləmində Allahın rüububiyyətinə şahid olmasayırlar, insan dünyada rahatlıqla allahpərəst olmazdı, öz babalarının yolunu gedərdi.

BİLDİRİŞLƏR

1. İnsanın vücudundaki allahpərəstlik fitrəti Allah tərefindəndir və höccətin tamamlanması üçündür. Fitrət çırağının ətrafdakı zülmətləri işiqländirə bilən gücü var.
2. Cəmiyyət və mühit insanı məcbur etmir.
3. Dinin üsul məsələlərində təqlidə icazə verilmir.
4. Ata-babaların əqidəsi, əməl və şirkə övladların əqidə, əməl və şirkə üçün zəmin olur.
5. Öz günah və çəşqinliginizi başqalarının boynuna atmağınız üzr sayılmaz.
6. Ata-babalara şirkə çəkəcək həddə itaət və ehtiram yolverilməzdir.
7. Müşriklər batılı meyillidir.
8. Allah heç vaxt birinin günahına görə digərini cəzalandırır.
9. İlahi ayələr insanın diqqətini fitrətin əhdinə yönəltmək üçündür.
10. Tövhid davamlı, şirk isə ötəridir. Ona görə də Quran müşriklərin haqqda dönümü istəyindədir.

(AYƏT: 175)

﴿ وَإِنْ عَلَيْهِمْ نَبَأً الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانسَلَحَ مِنْهَا فَأَتَبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنْ ﴾

﴿ الْغَاوِينَ ﴾

“Onlara ayələrimiz verdiyimiz kəsin (Bələm Baura) əhvalatını oxu. O (naşükürlüklə) özünü ayələrdən uzaqlaşdırıldı. Şeytan onu öz ardınca çəkdi, axır ki, azgınlardan oldu.”

NÖQTƏLƏR

■“İnsilax” dərini soymaq mənasını bildirir. Bir şey bir şeyə yapışlığı vaxt həmin sözdən istifadə olunur. Burada isə həmin sözlə uyğun şəxsin agahlıq və tam biliyinə işarə olunmuşdur.

■“Fəətbəəhu” cümləsi həmin şəxsin haqq yolda böyük məqama çatdığını işarədir. Belə ki, şeytan ondan ümidiñi üzübmüş. Amma azgınlıq

nişanələri görünən zaman şeytan ona yaxınlaşdı və nəhayət, azğınlar cərgəsində qərar verdi.¹

■ Ayədə Bəni-İsrail alımlarından olan Bələm Bauraya işarə olunmuşdur. Bu şəxs öncə möminlər və ilahiyyatçılar cərgəsində idi. Sonradan şeytanın vəsvəsələri və zalım hakimlərin çağırışları ilə yolunu azdı.

İmam Riza (ə) buyurmuşdur: “Bələm “İsme-əzəmi” (fövqəladə təsirə malik olan ilahi ayələri) bilirdi. Onun duaları qəbul olardı Amma Fironun sarayı onu cəzb etdi. Öncə həzrət Musanın təbliğatçılarından olan Bələm, nəhayətdə Musaya qarşı çıxıb bədbəxt oldu.² Bəli, dünyanın zər-zibası və saray mühiti alımların süqut amilidir.

Quran bu şəxsin adını çəkmir. Amma onun işləri sadalanır. İmam Baqırın (ə) buyurduğuna görə, ayə bütün azğınlara tətbiq olunsun deyə, Bələmin adı çəkilmir.³ Belə insanlar bütün dövrlərdə olmuşdur və Bələm bu insanlardan biridir.

■ Bələm Bauranın macərası hazırlı Tövratda da nəql olunmuşdur.⁴

BİLDİRİŞLƏR

1. Rəhbər xalqı qarşısındaki təhlükələrdən xəbərdar etməli, onları məlumatlandırmalıdır.
2. Bəzən zalım hakimlər alımları də aldadır. Bələm Bauranın taleyi ibrət dərsi olmalıdır. Bu əhvalat olduqca mühüm və faydalıdır.
3. İnsan öz-özlüyündə azaddır və tutduğu yolu dəyişə bilər.
4. İnsan yüksəldikcə qürrələnməməlidir. Çünkü hər an süqut ehtimalı var. Əsas məsələ işin sonudur. Yüksəkliyə qalxmış insanın süqutu daha təhlükəlidir.
5. Allahdan uzaqlaşan şəxs şeytana yem olur.
6. Şeytanın işi vəsvəsə etməkdir. O, pusquda dayanıb fürsət gözləyir, kimdə çəşqinqılıq görürsə, onun ardınca düşür.
7. Şeytan rəbbani, həqiqi alımlə üz-üzə gəlmir. Nə qədər ki, Bələm ilahi ayələrdən əl çəkməmişdi, şeytan da ondan uzaq idi.
8. Elm öz-özlüyündə nicatverici deyil. Çünkü dünyapərəst alim şeytana əsir olur.
9. Pis aqibət barədə düşünüb qorxmaq lazımdır. Nə qədər ki, nemət əzaba dönməyib, qayğılış zəruridir.
10. Allah yolunu boşlamaq ağıl və düşüncədən uzaqdır.
11. İnsanın süqutu bir neçə mərhələdə gerçəkləşir: ilahi ayələrdən uzaqlaşmaq, şeytana tabeçilik, azğınlar zümrəsinə qoşulmaq.

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”; Kənzüd-dəqaiq”.

³ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

⁴ “Tövrat”, “Sifre-ədad”, b. 22.

(AYƏT: 176)

﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَسْرُكُهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ عَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾

“Əgər istəsəydiq, onu ayələrimiz vasitəsi ilə ucaldardıq. Amma o, yerə yapışdı və nəfsinə tabe oldu. Onun məsəli itin məsəli kimidir – ona hücum etsən, ağızını açıb hürər, dilini bayırca çıxarar, ondan əl çəksən, yenə belə edər. (Dünyapərəstlərin ağızı həmişə açıqdır.) Bu, ayələrimizi təkzib edən kəslərin məsəlidir. Bu əhvalatı (onlar üçün) danış. Ola bilsin ki, düşünənlər.”

NÖQTƏLƏR

■ Ayədə mənəvi yüksəkliyin əksi kimi “yer” kəlməsi işlədir. Burada məqsəd alçaq, maddi və dünyəvi məsələlərdir.

■ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Elm və məlumatı artdıqca, hidayət və doğru yol axtarışı artmayanı həmin elm Allahdan uzaqlaşdırılmış olar.¹

■ Quran əhvalatları həqiqətlərə əsaslanır və onların nəql olunmasında məqsəd peyğəmbər və iman əhlinin qədəmlərini möhkəmləndirmək, düşmənlərin ümidiñi üzməkdir. Uyğun əhvalatlar həm də möminlər üçün moizə-nəsihət, düşüncə sahibləri üçün ibrət səbəbidir.²

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi ayələrə bağlılıq Allahla yaxınlıq və uca məqamlara çatma səbəbidir.
2. Allahın istək və iradəsi aləmlərə hakim ikən insan azaddır.
3. Allahın istək və iradəsi də bizim əməllərimiz əsasında müəyyənləşir. Bəli, dünyapərəstlik və azığın nəfs istəklərindən çəkinmək ilahi məqama çatmaq üçün şərtdir.
4. Qafıl, xəbərsiz xalq dördayaqlılara, dünyapərəst alim isə həris itə oxşadılır.
5. Əməlsiz alim mənfurdur.
6. Dünyaya əsir olan insanın heç vaxt rahatlığı olmur. Həris insan bütün istəklərinə çatsa da, onun tamah dili bayırdadır. Çünkü dünyapərəstliyin nəhayəti yoxdur.
7. Dünya və azığın nəfs istəklərinə bağlılıq insanı başqa işlərə münasibətdə biganələşdirir.

¹ “Bihar”, c. 2, s. 37.

² Bax: “Hud”, 120; “Yusuf”, 111.

8. Din alımları dünyagır olduqda ilahi ayələrin təkzibi və küfrə meyl təhlükəsi ilə üzləşirler.

9. Aldanmış alımların aqibəti xalq üçün ibrət olmalıdır.

10. Ədəbiyyat, nəşr və nəzm bəşəriyyətin düşüncə tərəqqisinə xidmət etməlidir. Məqsədli hekayələr söyləmək peyğəmbərlərin işlərindəndir. Ədəbiyyatda süstləşdirmək və əyləncə məqsədinə yer yoxdur.

(AYƏ: 177)

﴿ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنفَسُهُمْ كَانُوا يَظْلَمُونَ ﴾

“Ayələrimizi təkzib edənlər üçün necə də pis misal var. Onlar yalnız özlərinə sitəm edirdilər.”

(AYƏ: 178)

﴿ مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَن يُضْلَلْ فَأُولَئِكَ هُمُ الْحَاسِرُونَ ﴾

“Allah kimi hidayət etsə, yalnız odur hidayət əldə edən və hər kəsi azdırsa, onlar həmin ziyankarlardır.”

NÖQTƏLƏR

■ Ayədə hidayət olunmuşlar haqqında tək, azmişlar haqqında isə cəm formada danışılır. Belə yanaşma hidayət yolunun yalnız bir, azgınlıq yolunun isə çox olması ilə izah edilə bilər.

*Qurdlarla itlərin ayrıca yolu,
Aslan cığırının yox başqa qolu.*

■ Hidayət və azgınlıq Allahın əlində olsa da, insan bu iki yoldan birinə məcburən yönəldilmir. Allah əsəssiz yerə kimsəni nə hidayət edir, nə də azdır. O, hikmət sahibi və rəhimlidir. İnsan özü şərait yaratmasa, nə ilahi lütfə yetişər, nə də Allahın qəhr-qəzəbinə düberər olar.

BİLDİRİŞLƏR

1. Pis aqibət ilahi ayələri təkzib edənlərin intizarındadır.
2. İlahi ayələrin təkzibi Allaha yox, insanın özünə zülmüdür.
3. Hidayət Allahın əlindədir. Onun lütfü olmayan yerdə elmin heç bir faydası yoxdur.
4. Doğru yola yönəldilib hidayət əldə etmiş insanlar bütün zərər-ziyandan uzaqdırlar. Çünkü zərər-ziyanların mənbəyi zəlalət, azgınlıqdır.

(AYƏT: 179)

﴿وَلَقَدْ ذَرَنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾

“Həqiqətən, cin və insanların çoxunu cəhənnəm üçün yaratdıq. (Getdikləri yol oraya sonuclanar, çünkü) onların dərk etməyən qəbləri, görməyən gözləri, eşitməyən qulaqları var. Onlar dördayaqlı kimi, bəlkə daha azğındırlar. Onlar həmin qafillərdir.”

NÖQTƏLƏR

■ “Zərə” “zər” sözündən olub əslində “dağıtmaq”, “yaymaq” mənalarını bildirir. Burada isə həmin söz “yaranış”, “izhar” mənalarında işlədilmişdir.

■ **Sual:** Quran bu ayədə bir çox cin və insanların cəhənnəm üçün yaradıldığını bildirir. Digər bir ayədə onların ibadət üçün xəlq edildiyi bəyan olunur.¹ Bu iki bəyanat arasında ziddiyət yoxdurmu?

Cavab: Yaranışın əsas məqsədi Alaha pərəstiş və bəndəlikdir. Amma bir çox insanlar üsyən, tügən, küfr və inadkarlıqları səbəbindən cəhənnəmə yuvarlanırlar. Onlar sanki cəhənnəm üçün yaradılmışlar. “Li cəhənnəmə” sözünün əvvəlindəki “lam” hərfi məqsəd yox, aqibəti bəyan edir. Məsələn, dülğər ağacı qapı-pəncərə düzəltmək üçün hazırlayır. Əgər bu ağaclar sobaya atılıb yanırsa, əsas məqsəd həyata keçməmiş qalır.

Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Allahın elə bir mələyi var ki, hər gün uca səslə deyər: “Doğun ölüm üçün, düzəldin xaraba qalmaq üçün.”² Yəni dünyaya gəlişin sonu ölüm, sərvət toplamağın sonu əliboşluq, tikintinin sonu xarabalıqdır.

Bəli, öz insani şəxsiyyətini itirənlər yalnız cəhənnəm əhli ola bilərlər.³ Cəhənnəm əhli özü də etiraf edir ki, əgər ilahi göstərişləri lazımlıca götür-qoy edib düşünsəydir, cəhənnəmə düşməzdilər.⁴

■ İnsanın da digər canlılar kimi gözü, qulağı və dili var. Amma insan bu nemətlərdən daha üstün şəkildə faydalana bilər. Yoxsa heyvan kimi, bəlkə ondan da alçaq olar. İnsan zahiri görüntülərdən əlavə ruhani aləmi də seyr etməli, zahirdəki səs küçüldən əlavə, batini səsləri də dinləməlidir.

Adəm xislətinə diqqətlə baxsan,

¹ Bax: “Zariyat”, 56.

² “Nəhcül-bəlağə”, q. 132.

³ Bax: “Furqan”, 44.

⁴ Bax: “Mulk”, 10.

*Həm mələk görərsən, həm də ki, heyvan.
Əqlə doğru getsə mələk olası,
Nəfsə doğru qaçsa heyvan qalası.*

■ İmam Sadiqdən (ə) soruştular: “Nə üçün Allah-təala bütün bəndələrini müti və təkallahçı yaratmadı?” Həzrət buyurdu: “Əgər belə olsaydı, savab və cəzanın mənası qalmazdı. Çünkü onlar azadlıqlarını əldən verər, məcbur olardılar. Amma Allah insanı azad yaratdı. Ona ağıl və fitrət verməkdən əlavə, hidayət yolunu peyğəmbərlər və səmavi kitablarla işıqlandırdı. Ona itaət göstərişi verildi və itaətsizlik qadağan olundu ki, mütilər üsyankarlardan seçilsinlər. Allah bütün itaət və üsyan vasitələrini yaratmış olsa da, insanı məcbur etmədi. İnsan məcburiyyətsiz yol seçə bilər.”¹ Bəli, insanların məsuliyyəti qəbul etməsi, onu digər mövcudlardan ayıran yeganə imtiyazdır.

BİLDİRİŞLƏR

1. İnsan və cinlərin bir çoxunun sonu cəhənnəmdir.
2. Cinlərin də insanlar kimi vəzifəsi, azadlığı, mükafat və cəzası var.
3. İnsanlıq ölçüsü dini maarif və vəzifələrin dərk olunmasıdır. Əks-təqdirdə, insan da heyvan kimi olardı.
4. İmkəni olduğu halda ilahi nemətlərdən faydalananmayan insan bu nemətlərdən məhrum heyvandan da alçaqdır.
5. Qafil və bəsirətsiz insanlar (biganəlikdə, qarinqululuqda, şəhvətpərəstlikdə, mərifət ləzzətindən məhrumluqda) dördayaqlılar kimidirlər.
6. Qafillər heyvandan da pisdirlər.
7. Bəsirətsiz insanlar məqsəddən, Allahdan, özündən, mövcud imkanlardan, axırətdən, gələcək nəsillərdən, ilahi ayələrdən, Allah qanunlarından, ötən lütfərdən və günahlarından xəbərsizdirler.
8. İnsanlar ilahi nemətlərdən kamillik yolunda istifadə etmədikləri üçün cəhənnəmə düşürlər. Çünkü onlar gözləri, qulaqları və qəlbləri olduğu halda özlərini qafilliyə vurmaşlar.

(AYƏT: 180)

﴿ وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْخُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الدِّينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيِّجُزُونَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

“Ən gözəl adlar Allah üçündür. Allahı onlarla (bu adlarla) çağırın. Allahın adları barədə höcətləşənləri (savaşa qalxanları və Allahın adlarını Ondan qeyrilərinə verənləri) boşlayın. Onlar tezliklə etdiklərinin cəzasına çatacaqlar.”

¹ “Təfsire-isna-əşəri”; “Bihar”, c. 3, s. 6.

NÖQTƏLƏR

■ Allahın bütün adları gözəl olsa və Onun kamillikləri saya gəlməsə də, rəvayətlərdə 99 ad qeyd olunmuşdur. Bu adlar mötəbər sünni mənbələri olan “Səhih Müslüm”, “Səhih Buxari”, “Səhih Termizi”də də qeyd olunmuşdur. Allahı bu adlarla çağırılanın duaları qəbul olar.¹ Bu adları sadalayanlar behişt əhlidir. Əlbəttə ki, həmin adların təkcə dildə zikr olunması nəzərdə tutulmur. Dildə sadalamaqla yanaşı onlara diqqət, ilahi sıfətlərdən ilham almaq lazımdır. Həmin 99 adı nəzərdən keçirək:

Əllah, İləh, Əl-Vahid, Əl-Əhəd, Əs-Səməd, Əl-Əvvəl, Əl-Axir, Əs-Səmi, Əl-Bəsir, Əl-Qədir, Əl-Qahir, Əl-Əliyy, Əl-Əla, Əl-Baqi, Əl-Barr, Əl-Əkrəm, Əz-Zahir, Əl-Batin, Əl-Həyy, Əl-Həkim, Əl-Əlim, Əl-Həlim, Əl-Xəfif, Əl-Həqq, Əl-Həsib, Əl-Həmid, Əl-Həfiyy, Əl-Rəbb, Ər-Rəhman, Ər-Rəhim, Əz-Zar, Ər-Raziq, Ər-Rəqib, Ər-Rəuf, Ər-Rayib, Əs-Salam, Əl-Mömin, Əl-Muhəymin, Əl-Əziz, Əl-Cəbbar, Əl-Mutəkkəbir, Əs-Səyyid, Əs-Subbuḥ, Əş-Şəhid, Əs-Sadiq, Əs-Sane, Ət-Tahir, Əl-Əqil, Əl-Əfv, Əl-Ğəfur, Əl-Qəniyy, Əl-Qiyas, Əl-Fatir, Əl-Fərd, Əl-Fəttah, Əl-Faliq, Əl-Qədim, Əl-Məlik, Əl-Quddus, Əl-Qəviyy, Əl-Qərib, Əl-Qəyyum, Əl-Qabiz, Əl-Basit, Qaziyul-Hacət, Əl-Məcid, Əl-Məvla, Əl-Mənnan, Əl-Muhit, Əl-Mubin, Əl-Muqit, Əl-Musəvvir, Əl-Kərim, Əl-Kəbir, Əl-Kafi, Kaşifuz-Zərr, Əl-Vətr, Ən-Nur, Əl-Vəhhab, Ən-Nasir, Əl-Vase, Əl-Vədud, Əl-Hadi, Əl-Vəfiyy, Əl-Vəkil, Əl-Varis, Əl-Birr, Əl-Bais, Ət-Təvvab, Əl-Cəlil, Əl-Cəvab, Əl-Xəbir, Əl-Xəliq, Xəyrən-Nasirin, Əd-Dəyyan, Əş-Şəkur, Əl-Əzim, Əl-Lətif, Əş-Şafî.²

■ Quranda Allahın 145-ə dək adı zikr olunur. Rəvayətlərdə cəmi 99 adın çəkilməsi bu adlardan bəzilərinin bir-birinə uyğun gəlməsi ilə izah oluna bilər. Rəvayətlərdə qeyd olunmuş, amma Quranda nəzərə çarpmayan bəzi adların müəyyən ayələrdə məzmunu ilə rastlaşa bilərik. Məsələn, “Sadiq” adı Quranda ad kimi qeyd olunmamışdır. Amma müəyyən ayələrə əsasən, Allahı “Sadiq” adlandırmaq olar.³ Bəzi rəvayətlərdə və dualarda, məsələn, “Coşən-kəbir” duasında Allahın başqa adları da zikr olunur. Bu adlardan bəzilərinin xüsusi təsirləri, bərəkət və imtiyazları vardır. Fəxr Razi deyir: “Allahın bütün adlarından iki nəticə çıxarmaq olar: Onun ehtiyacsızlığı və digərlərinin Ona ehtiyacı”.⁴

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “And olsun Allaha ki, Onun gözəl adları biziq.”⁵ Yəni Allahın gözəl adları məsum imamlarda eks olunmuşdur. Başqa sözlə, Allahı gerçək tanımaq yolu Əhli-beytdir. Uyğun hədislərdən belə anlaşıılır ki, Əhli-beytin (ə) fəzilətlərini inkar edənlərə etina göstərilməsin.

¹ “Təfsire-Əl-mizan”; “Təfsire-nümunə”.

² “Təfsire-Məcməül-bəyan”; “Təfsire-Nurus-səqəleyn”; “Təvhide-Səduq”.

³ Bax: “Nisa”, 122.

⁴ “Təfsire-Kəbire-Fəxr Razi”.

⁵ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”; “Kafi”, c. 1, s. 143.

Digər bir rəvayətdə imam Riza (ə) buyurmuşdur: “Biz Əhli-beyt (ə) Allahın gözəl adlarıyıq. Bizi tanımadan kimsənin əməli qəbul olunmaz.”¹

■“Əl-əsmaul-husna” təbiri Quranda dörd dəfə təkrarlanmışdır.² Gözəl adların üç nümunəsi var: ilahi sifətlər, ilahi adlar və Allahın övliyaları.³

■İmam Riza (ə) buyurmuşdur: “Sizə çətinlik üz verdikdə bizim vasitəmizlə Allahdan kömək istəyin.” Sonra həzrət həmin ayəni tilavət etmişdir.⁴

■Rəvayətlərə əsasən, Allahın gözəl adlarını bilənin duası qəbuludur. Belə bir insan təbiətin işlərinə qatıla bilər. Necə ki, bu adları bilən Bələm Baura belə bir istedada malik idi. (Onun haqqında 175-ci ayədə danışıldı.)

Bəs “İsmi-əzəm” nədir? Bəziləri deyirlər ki, “İsmi-əzəm” bizim üçün gizli qalmış ilahi adlardandır. Bəziləri isə “İsmi-əzəm”i ad və söz yox, kamal və sifət sayırlar. Onların nəzərincə, bu sifəti özündə cılveləndirə bilən şəxsin ruhi qüdrəti elə bir həddə çatır ki, təbiətin işlərinə qatıla bilir. Əlbəttə ki, yalnız dildə bir sözü təkrarlamaqla duaların qəbuluna nail olmaq mümkünksüzdür.⁵

■İmam Riza (ə) buyurmuşdur: “Allah Özünü vəsf etdiyi adlardan savay adlarla vəsf edilməz. Yəni bir insan Allahı öz istədiyi adla çağırı bilməz. Allahı “iffətli”, “şücaətli” deyə çağırmağa icazə verilmir.”⁶

■Ad müəyyənlik göstəricisidir. Allahın zati müqəddəs olduğu kimi, adları da müqəddəsdir. Demək, həm Allahın zatını, həm də adlarını pak bilmək lazımdır.⁷ Bu səbəbdən də başqalarının adını Allahın adı ilə yanaşı çəkmək olmaz. Məsələn, “Allahın və filankəsin adı ilə” demək düzgün deyil.

■Şəhid Mütəhhəri deyir: “Allahın adlarının əlamət yönümü yoxdur. Bu adlar Onun müqəddəs zatındakı həqiqətlərdən müəyyən bir həqiqəti göstərir.”⁸

■İmam Sadiq (ə) uyğun ayə ilə bağlı buyurmuşdur: “Başqalarına ilahi adlar qoymayın.” Sonra imam mülhidlərə işaret ilə sözünə davam edir: “Onlar ilahi adları münasib olmayan yerlərdə işlədir və bununla da müşrik olurlar. Ona görə də Allah-təala buyurur: “Xalqın əksərinin imanı şirkə qatışıldır.”⁹

BİLDİRİŞLƏR

1.”Əllah” adı bütün ilahi adların mehvəridir. (Bu adda Allahın bütün sifətləri cəmlənib.)

¹ “Təfsire-isna-əşəri”.

² Bax: “Isra”, 110; “Taha”, 8; “Həşr”, 24; hazırkı ayə.

³ “Təfsire-Fürqan”.

⁴ “Bihar”, c. 91, s. 5.

⁵ “Təfsire-nümunə”.

⁶ “Təfsire-Fürqan”.

⁷ Bax: “Tövbə”, 31; “Əla”, 1.

⁸ “Quranla tanışlıq”, s. 14.

⁹ Bax: “Yusuf”, 106; “Təfsire-Nurus-səqəleyn”; “Tövhide-Səduq”, s. 324.

2. Bütün gözəl xislətlər Allah üçündür. Başqaları bu adlara çatmaq üçün onların sorağınca getməlidirlər.
3. Dəvət və dua gözəllik və yaxşılığa yönəlməlidir.
4. Allahın adları Onun nişanələridir. Nişanələrlə Ona çatmaq olar.
5. Allahda bütün kamilliklərin mövcudluğuna və Onun bütün eyiblərdən uzaq olmasına iman insanı dua və sitayışə sövq edir.
6. Allah zikri qəflətin çarəsidir.
7. İslam gözəl ad və adqoymada çağırmaq azınlıq, haqq yoldan uzaqlıqdır.
8. Mülhid və azınlara etiraz edək.
9. Haqqın yolu fitri yoldur. Bu yoldan çıxmaq fitrət yoluna ziddir. (Allahı Ona layiq olmayan adlarla çağırmaq azınlıq, haqq yoldan uzaqlıqdır. “İlhad” azınlıq mənasını bildirir.)
10. Həm Allahın adını başqalarına qoymaq, həm də Allahı başqa adla çağırmaq ilhaddir.

(AYƏT: 181)

﴿ وَمِنْ خَلْقَنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴾

“Yaratdıqlarımızdan bir dəstəsi (başqalarını) haqqı çağırır və haqq olaraq hökm edir.”

NÖQTƏLƏR

■ Rəvayətlərdə qeyd olunur ki, bu ayədə peyğəmbər Əhli-beyti (ə) və onların şələri nəzərdə tutulmuşdur.¹ Digər bir rəvayətdə həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: “Ayədə mənim ümmətimin elə bir dəstəsi nəzərdə tutulur ki, onların bütün hökmləri, göstərişləri, ətaları və alış-verişləri haqq üzərində bərqərardır.”²

■ Həzrət Əli (ə) İslam ümmətindən çıxacaq dəstələr haqqında danışarkən buyurmuşdur: “Yalnız qurtuluş əhli olan bir dəstə Əhli-beyt (ə) şələri olar.”³

BİLDİRİŞLƏR

1. Bütün xalq yox, yalnız xalqın bir dəstəsi özünü hidayət və ədalətin qəbuluna hazırlamışdır.
2. Batıl yollara, vasitələrə və ya batılə doğru yönəltmək qadağandır.
3. Hidayət, hökumət və mühakimə haqqı köklənməlidir.

¹ “Təfsire-Məcməül-bəyan”.

² “Təfsire-Fürqan”; “Təfsire-Dürrül-Mənsur”.

³ “Təfsire-nümunə”. “Kafi”, c. 1, s. 44.

4. Hidayətin qəbulundan əlavə, haqq bir quruluş fikrində olanların daha artıq dəyəri var. Bəli, təkcə mərifət və əməl kafı deyil, haqqın yayılması da mühümdür.

5. Cəmiyyət haqqaya çağırın və haqq əsasında mühakimə aparın bir dəstəyə ehtiyaclıdır.

(AYƏ: 182)

﴿ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدِرُجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

“Ayələrimizi təkzib edənləri tədricən bilmədikləri tərəfdən düçər edəcəyik.”

(AYƏ: 183)

﴿ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴾

«Onlara möhlət verərəm. Həqiqətən, Mənim tədbirim möhkəmdir.
(Kimsədə qaçmaq qüdrəti yoxdur.)»

NÖQTƏLƏR

■ “İstidrac” “dərəcə sözündən olub təkzibçilər və başına buraxılmışların tədricən məhv edilməsindən ibarət olan ilahi sünəyə işaretdir. Bbu sünə “Qələm” surəsinin 44-cü ayəsində də bəyan olunmuşdur. Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Rifah və asayış içində yaşayınlar “istidrac” (tədrici məhv) təhlükəsi gözləsinlər. Məbada nemətlər onlar üçün yuxu və qəflət vasitəsi olsun.”¹ Başqa bir yerdə Həzrət (ə) buyurur: “Bir insan geniş imkanlar içində yaşayıb bunu istidrac cəzası saymasa, təhlükə nişanələrindən qəflətdə qalmışdır.”² Bəli, Allah möhlət verər, amma boş buraxmaz.

■ Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Allah Öz bəndəsi üçün bir xeyir istədiyi zaman həmin bəndə günaha yol verdikdə, ona qulaqburması verir ki, tövbə etsin. Amma bəndə əməlləri sayəsində lütfən məhrum olsa, günah etdikdə ona verilən nemət artırılar ki, tövbə yadından çıxın. Belə bir insan günahını davam etdirir və bu özü məhv və tədrici əzab növüdür.”³

■ “İstidrac” ünvani ilə ilahi tədbir, möhlət və uzun ömür verilməsi Quran ayələrində dəfələrlə qeyd olunmuşdur. Ayələrdə oxuyuruq: “Kafirlər güman etməsinlər ki, onlara verdiyimiz möhlət xeyirlərinədir. Əksinə, Biz onlara günahlarını artırmaq üçün möhlət veririk.”⁴; “Onları qəflətləri içində boşla.”⁵

■ Bəzən ilahi nemətlər, Allahın möhlət verməsi, xalqın sitayışı, qürur və əyləncə, bir növ istidrac vasitəsi olur.⁶

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

² “Təfsire-nümunə”.

³ “Təfsire-nümunə”. “Təfsire-Fürqan”.

⁴ “Ali-Imran”, 178.

⁵ “Muminun”, 54; “Ali-Imran”, 196; “Ənam” 44; “Tövbə”, 55; “Muminun”, 55, 56.

⁶ “Təfsire-nümunə”.

■ Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “İstidrac qanunu hər gün zalim hakimlərə itaət edən bəhanəçil təhrifçilərin halına şamil olur.”¹

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Allah Öz dostlarını acı hadisələrlə oyadır. Biganələr isə rifah içində öz başlarına buraxılır.”²

BİLDİRİŞLƏR

1. Aşkar ilahi ayələrin təkzibi tədrici süqut və məxfi şəkildə məhv olmaqla sonuclanır. (Allahın qamçısı səssizdir.)
2. Xalqa möhlət verilməsi ilahi sünnlərdəndir. Möhlət verilir ki, hər kəs seçdiyi yolu başa vursun. Bütün qapılar hamının üzünə açıqdır. İnsanların həm tügyan etmək, həm də tövbə üçün fürsətləri var.
3. Adətən insan addım-addım, aram-aram süqut edir.
4. İnsanın həyatı Allahın əlindədir. Günahkarın qaçmağa yeri yoxdur.
5. Allah kafirlərə də tövbə və qayıdış fürsəti verir, amma onlar layiq deyildirlər.
6. Nemət ilahi lütf nişanəsi olmaya da bilər. Bəzən Allahın qəfil qəhrəməzəbi də nemət şəklində ortaya çıxır.
7. Rifah içində yaşayan qafillər Allahın tədbirinə tuş gelirlər. (Məkr məxfi olduğu kimi, istidrac da məxfi bir əzabdır.)
8. Qürur və qəflət o qədər təhlükəlidir ki, Allah onları üç ardıcıl təbirlə bəyan edir.
9. Allahın tədbir və planı qarşısı alınmazdır.

(AYƏT: 184)

﴿أَوَلَمْ يَتَعَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾

“Onlar düşünmürlərmi ki, yanlarındakının (İslam Peyğəmbərinin (s)) heç bir cünunuğu yoxdur?! O yalnız aşkar xəbərdarlıq edəndir.”

NÖQTƏLƏR

■ “Cinnə “cünun”, «örtük» mənasını bildirir. Sanki cunun insanın (məcnunun) ağlı pərdələnir.

■ Peyğəmbər (s) Mədinəyə hicrət etməmiş bir gecə Səfa dağında gecə yarıyadək xalqı Allaha tərəf dəvət etdi və onları ilahi əzabla qorxutdu. Müşriklər dedilər: “Bizim yoldaşımız divanə olduğundan belə sözlər danışır.” Yuxarıdakı ayələr nazil oldu. Onlar risalətdən qabaq “Muhəmməde-əmin” adlandırdıqları kəsi cünunluqda ittiham edirdilər.

BİLDİRİŞLƏR

1. Böhtan və kobudluq düşüncə əhlinə aid sıfət deyil.

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

² “Təfsire-nümunə”.

2. Peyğəmbər xalqın həmsöhbətidir. Əgər o, divanə idisə, nə üçün bunu əvvəllər görən olmamışdı və ətrafindakılar uzun illər onunla yoldaşlıq etmişdilər?
3. Günahkar cəmiyyətdə haqqı deyənlər “cünun adlandırılırlar.
4. Peyğəmbərlər öz müxalifləri tərəfindən sehr-cadu və cünunluqda ittiham olunmuşlar.¹
5. Qafıl insanların tərbiyəsində bəşarətdən çox, qorxutmaya yer verilməlidir.
6. Qürurlu və yuxulu xalqla aşkar danışmaq lazımdır.

(AYƏT: 185)

﴿أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلْكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَىٰ
أَنْ يَكُونَ قَدِ افْتَرَبَ أَجْلُهُمْ فَيَأْتِيٌ حَدِيثٌ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾

“Yoxsa onlar göylərin və yerin mülkünə, Allah tərəfindən bütün yaradılmışlara diqqətlə baxmırlar? (Bilələr ki, bütün mövcudlar məqsədli yaradılıb.) Bəlkə onların (ölüm) vaxtı yaxınlaşmışdır? (Aşkar ayələrdən sonra hansı sözə iman gətirəcəklər?”

NÖQTƏLƏR

■ «Mələkut» «Mulk» sözündən olub, hökumət və malikiyyət mənalarını bildirir. Ayədə «mələkut» sözü Allah-təalanın varlıq aləmi üzərindəki mütləq hakimiyyətini bildirir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Düşüncə sahiblərinin baxışı dərin, ağılli, səmərəli və tamdır. (Varlıq aləminin batınınə, o aləmlə Yaradan arasındaki əlaqələrə diqqət və bu barədə düşüncə insanın diqqətini Allah-təalaya yönəldir. Təvhid və nübüvvət həqiqətlərini əql və düşüncə ilə anlamaq zəruridir. Bu sahələrdə təqlidə yer yoxdur.)
2. Təvhid nübüvvətin çeşməsi və əsasıdır. Varlıq aləminə diqqət onun təsadüfi olmadığını anladır.
3. Bir çox bədbəxtliklərin səbəbi ölümü yaddan çıxarmaqdır. (Ölüm haqqındaki düşüncələr insandaki inadkarlığı azaldır və xalqı fürsətlərdən istifadəyə, ölüm çatmamış iman gətirməyə çağırır.)
4. Heç bir zərrə boş yerə yaradılmamışdır.
5. Quran və ilahi ayələr yazı və danışıqların ən üstündür. Onları qəbul etməmək üçün heç bir üzr yoxdur.
6. Quran və onun maarifinə iman gətirməyən kəs onu doğru yola çağırın heç bir başqa sözə iman gətirməz.
7. Təbiət aləminə diqqət şəriətə imanın səbəblərindəndir.

¹ Bax: “Zariyat”, 52.

(AYƏT: 186)

﴿مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذْرُفُونَ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾

“Hər kəsi Allah (günah və əməlinə görə) azdırısa, onu doğru yola gətirə bilən kimsə tapılmaz. (Allah-təala) onları öz azgınlıq və tüğyanlarında boşlayar ki, avara qalsınlar.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbərlərin xəbərdarlıqlarına qulaq asmayanlar və onların buyruqları haqqında düşünməyənlərin cəzası ilahi qəhr-qəzəbə giriftarlıq və özbaşına buraxılmaqdır.
2. İnsanı azdırıran da Allahdır. Amma belə bir aqibətə şərait yaradan insanın niyyət və əməlidir. İnsan öz çirkin niyyət və əməli ilə qəlbini korladığından, bu qəlb ilahi hidayəti qəbul etmir. Bu həqiqəti təsdiqləyən başqa ayələr də var.¹
3. Xalq tüğyan və azgınlığa məcbur edilmir. Azgınlıq insanların öz seçimiminin nəticəsidir. (İnsan öncədən pis yaradılmışdır.)
4. Zalim hakimlər avaradırlar.
5. Allahın hidayəti olmasa, insanların azgınlığı davamlı olar.

(AYƏT: 187)

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لَوْقِهَا إِلَّا هُوَ ثَقِيلٌ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَعْثَةً يَسْأَلُونَكَ كَائِنَكَ حَفِيْظٌ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

“Səndən Qiymətin nə vaxt bərpa olacağı haqqında soruşurlar. De ki, həmin elm yalnız Rəbbimə məxsusdur. Ondan başqa heç kim həmin vaxtı aşkarlaya bilməz. (Qiymətin yetişməsi) səmalarda və yerdə ağırdır. O yalnız qəfildən qopar. Səndən elə soruşurlar ki, sanki onun vaxtından tam xəbərdardırlar! De ki, bu yalnız Rəbbimə məlumdur, amma xalqın çoxu bilməz.”

NÖQTƏLƏR

■ Qüreyş kafirləri yəhudü alimlərinin yanına bir dəstə adam göndərib peyğəmbərə ünvanlamaq üçün çətin suallar istədilər. Bu suallardan biri qiyamət hadisəsinin vaxtı ilə bağlı idi.²

■ “Əs-saət” dedikdə qiyamətin başlama zamanı, “əl-qiyamət” dedikdə isə hesab-kitab, mükafat və cəza məqamı nəzərdə tutulur.³ “Mursa” sübut və baş vermə, (“cibalun rasiyat”), möhkəm dağlar, “həfiyy” araştırma və təhqiq

¹ “Bəqərə”, 26; “Mutəffifin”, 14.

² “Təfsire-Bürhan”.

³ “Təfsire-Məraqi”.

mənasını ifadə edir. Peyğəmbərin “həfiyy olması” dedikdə onun qiyamət gününün vaxtını Allahdan öyrənməklə araşdırması nəzərdə tutulur. (Əslində belə olmamışdır.)

■Qiyamətin göylərdə və yerlərdə ağırlığı dedikdə, ola bilsin ki, səma cisimlərinin parçalanması, günəşin sönməsi, yerin alt-üst olması nəzərdə tutulur. “Qiyamətin ağırlığı” dedikdə, həmin gündəki cəzaların ağırlığına da işarə ola bilər. “Kumeyl” duasında oxuyuruq: “Göylərdə və yerdə cəhənnəm əzabına dözmək gücü yoxdur.”

■Həzrət Peyğəmbərdən (s) imam Mehdinin (ə) zühuru və qiyamı haqqında soruşuldu. Həzrət buyurdu: “Onun qiyamı Qiyamətin qopması kimi gözlənilməzdirdir.” Sonra həzrət (s) bu ayəni tilavət etdi. Bu hədis İmam Rizadan (ə) da nəql olunmuşdur.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Xalq ardıcıl şəkildə peyğəmbərə suallar ünvanlayırdı. Bəzən də Qiyamətin vaxtı haqqında soruşulurdu.

2. Qiyamətin vaxtını Allahdan savay kimsə bilməz. Bəli, bunun gizli saxlanmasında məqsəd insanların daim hazır vəziyyətdə gözləmələridir.

3. Qiyamət öncədən təyin oluna bilməz. O, gözlənilməyən bir vaxtda baş verəcək. (“Bəğtət” sözü o zaman işlədirilir ki, insan bir hadisənin baş verəcəyini hətta ehtimal belə etmir.)

4. Qiyamət olduqca ağırdır. Göylərə və yerə ağır gələn hadisənin insana təsirindən danışmağa dəyməz.

5. Bilmədiyimiz şey haqqında soruşulanda “bilmirəm” deməkdən çəkinməyək. Bu ayədə peyğəmbərə iki dəfə göstəriş verilir ki, desin: “Bunu yalnız Allahım bilir.” Peyğəmbər digər bir yerdə buyurur: “Özümün və sizin taleyinizi bilmirəm.”²

6. Qiyamətin xüsusiyyətləri və incəliklərdən xəbərsizliyin nübüvvət və məad əsaslarına zərəri yoxdur. Kimsə öz ölüm vaxtını bilmir. Amma bu o demək deyil ki, ölüm yalandır.

(AYƏT: 188)

﴿قُلْ لَاَمِلْكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَاَ ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ﴾
﴿لَا سْتَكْثِرُثُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِي السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِّيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾

“De ki, Allahın istədiyindən savay heç bir xeyir və ziyanə malik deyiləm. (Allahın bildirdiyindən savay, qeyblə bağlı bir şey bilmirəm.) Əgər qeybi bilsəydim, özüm üçün bir çox xeyirlər əldə edərdim və heç vaxt mənə zərər dəyməzdə. Mən iman gətirən qövmə yalnız xəbərdarlıq edən və müjdə verənəm.”

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

² “Əhqaf”, 9.

NÖQTƏLƏR

■ Ayə və rəvayətlərdən məlum olur ki, peyğəmbərlər və Allahın övliyaları qeyb elmindən xəbərdar olmuşlar. Amma bəzi ayə və rəvayətlər onların bu elmdən xəbərsiz olduğunu bildirir. Bunu necə izah etmək olar?

a) Qeyb elmindən xəbərsizlik dedikdə, bu elmin öyrənilməsinin insanın ixtiyarında olmaması nəzərdə tutulur. Elə bir bilgi yalnız ilahi iradə, ilham və vəhy yolu ilə əldə oluna bilər. «Filan ölkədə neft yoxdur» dedikdə, yerin üstü yox, altı nəzərdə tutulur. Yəni həmin ölkənin neft quyuları yoxdur.

b) Qeyb elmi iki növdür: peyğəmbərə vəhy olunmuş Quran kimi qeyb elmi¹; Allaha məxsus qeyb elmi. Allaha məxsus qeyb elmindən kimsə xəbər tuta bilməz. Qiyamətin vaxtı da həmin elmin əhatəsindədir. Demək, peyğəmbərlər yalnız Allaha məxsus olan qeyb elmindən xəbərsizdirlər.

v) Peyğəmbərlərə müraciət edənlər də fərqli olmuşlar. Onlardan bəziləri mübaliğə əhli olduğundan peyğəmbərlər və məsum imamlar onlara sadəcə “biz qeybi bilmirik” demişlər. Amma bəzən qarşı tərəfin mərifətini artırmaq üçün onlara qeyb elmindən qismən bəyan olunmuşdur.

d) Qeyb elmindən xəbərsizlik dedikdə, zehni hüzura malik olmamaq nəzərdə tutulur. Amma rəvayətlərdə bildirilir ki, məsum imamların istədikləri vaxt müraciət edə biləcəkləri nur sütunlar olmuşdur. Adı halda insan bilmədiyi bəzi şeyləri qeyd dəftərçəsinə baxmaqla qarşı tərəfə çatdırır.

b) Qeyb elmindən xəbərdarlıq kamal nişanəsi sayılmaya da bilər. Məsələn, Peyğəmbər (s) üçün təhlükə yarandıqda onun yatağında yatarkən Həzrət Əli (ə) öldürülməyəcəyini bilsəydi, bu hərəkət onun üçün kamillik sayılmazdı. Çünkü təhlükə olmadığı əvvəlcədən bilindikdə o işə hamı hazır olur.

q) Qeyb elminin verilməsində məqsəd insanların hidayət və tərbiyəsi ola bilər. Xeyir və zərər umacağı olan yerdə Allah-təala qeyb elmini mərhəmət etmir. Məqsəd bəşəriyyətin hidayəti olduqda Allah zəruri bilikləri öz övliyalarına çatdırır. Necə ki, belə bir məlumat əsasında həzrət İsa öz ətrafindakılara buyurdu: “Mən evinizdə azuqə topladığınız şeylərin adını deyə bilərəm.”²

■ Bəzi təfsirçilər nəql edirlər ki, Məkkə əhli həzrət Peyğəmbərə (s) dedi: “Əgər Allahla rabitən varsa, nə üçün qarşidakı bahalaşma və ucuzlaşmadan xəbər tutmursan? Bu yolla mənfəət əldə edər, ziyandan qaça bilərsən.” Bu vaxt yuxarıdakı ayə nazil oldu.³

BİLDİRİŞLƏR

1. İmanı daha artıq olan insan Allahın istək və iradəsinə daha çox təslim olur. Belə bir bəndə öz acizliyini daha çox hiss edir.

¹ Bax: “Hud”, 49.

² Bax: “Ali-İmran”, 49.

³ “Təfsire-Məcməül-bəyan”, “Təfsire-nümunə”.

2. Bütün mənfəət və zərərləri Allahın istək və iradəsindən asılı bilək.
3. Peyğəmbər (s) qeyb elmini öz-özünə, şəxsi həyatı üçün öyrənməyib. Qeyb elmi ona Allah tərəfindən peyğəmbər olduğu üçün verilib.
4. Qiymətin bərpa vaxtı qeybi məlumatlardandır.
5. Gələcəkdən xəbərdarlıq rifah və asayış, gələcəkdən xəbərsizlik isə zərər və çətinlik zəminəsidir.
6. Peyğəmbər də başqaları kimi çətinlik içində yaşamışdır.
7. Peyğəmbər (s) bütün bəşəriyyətə müjdə verir və onları qorxudurdu. Amma yalnız möminlər onun təsiri altında idi.

(AYƏT: 189)

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيُسْكِنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَعَشَّا هَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَنْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْنَا صَالِحًا لَنَّكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾

«Sizi bir candan (nəfsdən) yaradan Allah Odur. Zövçəsini özündən (onun növündən) qərar verdi ki, onunla aramhq tapsın. Elə ki onunla yaxınlıq etdi, yüngül bir yüksək yüksəldi. (hamilə oldu). (Bir müddət) onunla dolandı. Qadın ağırlaşlığı vaxt onlar ikisi (ərlə arvad) Allahdan - öz Rəblərindən istədilər: “Əgər bizə ləyaqətli bir övlad versən, hökmən şükür edənlərdən olarıq.”»

BİLDİRİŞLƏR

1. Qadın və kişi vücudunun gövhəri eynidir.
2. İzdivac (evlənmə) və həyat yoldaşı insan ruhunun və həyatın aramlıq amilidir. İzdivac psixoloji sarsıntıları aradan qaldırır.
3. Həyatın əsası ixtilaf və parçalanma yox, ünsiyyət və ülfət üzərində qurulub.
4. Cinsi məsələlər haqqında üstüortülü danişaq.
5. Ərlə arvad xəlvətdə yaxınlıq etməlidir.
6. Bətnəndəki körpə ananın hazırlığına uyğun olaraq tədricən inkişaf edir.
7. Nə qədər ki, insanın yükü ağırlaşmayıb, o öz məsumiyətinə diqqətsizdir. Çətinliklər Allaha diqqət, mənəvi halın yaranması, insanın qəlbinin və vicdanının oyanması vasitəsidir. Necə ki, hamilə qadınlar Allahın təqdirindən xəbərsiz olduqlarından daim iztirab keçirir, istənilən moizə-nəsihəti qəbul edirlər.
8. Ata-ana övladın taleyi üçün məsuliyyət hiss edir.
9. İnsanda nəsil və övladın davamına fitri bir meyl var.

10. Övladı özümüzdən və ya başqa bir vasitədən yox, Allahdan bilək.
11. Cinsi yaxınlıq təkcə ləzzət üçün yox, həm də saleh nəslin davamı üçündür.
12. İnsan fitrətən biganəlik və fəsada yox, sülh və islaha meyillidir.
13. Övladın düzgün tərbiyəsi üçün o, dünyaya gəlməmişdən çalışmaq və Allahdan yardım diləmək lazımdır.

(AYƏT: 190)

﴿فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَاهُ شُرَكَاءِ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾

“Elə ki, o iki nəfərə saleh bir övlad verildi, onlar əta olunmuş şeydə Allaha şərik qərar verdilər. Amma Allah Ona şərik qərar veriləndən üstündür.”

(AYƏT: 191)

﴿أَيُّشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلِقُونَ﴾

“Yoxsa Allaha o şeyləri şərik qərar verirlər ki, bir şey yaratmamış və özləri yaranmışlar?!”

BİLDİRİŞLƏR

1. Övlad həm ataya, həm də anaya aiddir.
2. Allah layiqli və saleh övlad verir. Övladın azgınlığının səbəbkarı biz özümüzük.
3. İnsanlar sıxıntıya düşdükdə əhdə vəfa qılır, rifah halında vəfasızlıq göstərirler.
4. Övlad ilahi bir hədiyyədir. Ata-ana övladın müsbət cəhətlərini və sağlamlığını müstəqil şəkildə özündən və ya həkimdən bilməməlidir. Bu, şirkən bir növüdür.
5. Məbud üçün ilk şərt yaranış qüdrətidir. Bu günkü elm və mədəniyyət dünyasında da milyonlarla insan bütürəst qalmaqdadır.

(AYƏT: 192)

﴿وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ﴾

“(Bu məbudların) onlara yardım gücü yoxdur. Onlar hətta özlərini də müdafiə edə bilmirlər.”

(AYƏT: 193)

﴿وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ﴾

“Əgər onları hidayətə çağırısanız, sizə tabe olmazlar. Onları dəvət etmək və ya sakit qalmaq sizin üçün birdir!”

NÖQTƏLƏR

■ “Onları hidayətə çağırısanız” təbirində məqsəd bu ola bilər ki, saxta məbudlar hidayət istəklərinə cavab vermir. Müşriklər öz bütlərini ağıllı bilib onlara sitayış edir, yardım diləyirdilər. Ayə öz təbirləri ilə onların bu batıl düşüncəsinin üzərindən xətt çəkir.

■ Quran müxtəlif təbirlərlə¹ əşya və ya fərdin gücsüzlüyünü və qeyri müstəqilliyini önə çəkərək, belə inanclara qadağa qoyur.

BİLDİRİŞLƏR

1. Yardım göstərmək gücü olmayan və özünü müdafiə edə bilməyən varlıqlara pərəstiş rəva deyil.

2. İnsan pərəstişə layiq olmadığı halda, insandan əskik və özünü hidayət edə bilməyən mövcudlara necə pərəstiş etmək olar?!

(AYƏT: 194)

﴿ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلَيَسْتَحِيُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتمْ ﴾

صَادِقِينَ

“Həqiqətən, Allah əvəzinə çağırıldığınız kəslər sizin özünüz kimi bəndələrdir. Əgər doğru deyirsinizsə, onları çağırın, sizə cavab versinlər.”

NÖQTƏLƏR

■ Ayədəki “ibad” sözü Allah kimi tanıtdırılan insanlara işaret ola bilər. Həzrət İsa, mələklər bu qəbildəndirlər. Eləcə də, “ibad” büt pərəstlərin “ilah” adlandığı bütlər ola bilər. “İbad” sözü “məxluqlar” mənasında qəbul edilsə, onu Allah yerinə pərəstiş edilən istənilən bir şeyə aid etmək mümkündür.

BİLDİRİŞLƏR

1. İnsan dəlil əsasında pərəstiş etməlidir. Məbud (ibadət edilən şey) abiddən (ibadət edəndən) üstün olmalıdır. Məxluqlara, eləcə də özümüz kimi insanlara pərəstiş etməyə heç bir dəlil yoxdur. İqbal Lahuri bu barədə deyir:

*Bəsirətin verən-bəndəyə bəndə,
Daş ardañca gazir gövhər əlində.
Öz xasiyyətində itdən də əskik,
İt də baş əymədi itin öbündə.*

2. Yalnız öz qulunun harayına gələn məbud pərəstişə layiqdir. Məbud öz bəndəsinin ehtiyaclarını aradan qaldırmalı, onu təkamülə sövq etməlidir. Məbudla bəndə arasında qarşılıqlı rəbitə olmalıdır. (Büt pərəstlər isə bütləri çağırıqları halda bütlər onlara cavab vermir.)

3. Bəndənin çağırışına məbudun cavab verməməsi onun acizliyi və yalançı məbud olmasının nişanəsidir.

¹ Bax: “Rəd”, 16.

(AYƏT: 195)

﴿أَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلْ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كَيْدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ﴾

“Məgər onların (məbudların) ayaqları varmı ki, yol gedələr? Yoxsa qüdrətlərini göstərmək üçün əlləri var? Ya görmək üçün gözləri, eşitmək üçün qulaqları var? (Ey Peyğəmbər,) de ki, öz (uydurma) şəriklərinizi çağırın, mənə qarşı plan ezzin və heç bir möhlət verməyin! (Bu yolla biləsiniz ki, onların əlindən heç bir iş gəlmir.)”

NÖQTƏLƏR

■ “Bətş” sözündən olan “yəbtişun” sözü qüdrət göstərmək (yolu ilə əldə etmək) mənasını bildirir.

■ Bu ayə özündən də aciz varlıqları Allaha şərik qərar verənləri məzəmmət edir. Onlar özləri yol gedib, görüb-eşitdikləri halda, bunları da bacarmayan ruhsuz heykəllərə sitayış edirlər. Əgər bu məbudlar heç bir istəyə cavab vermirə, nə üçün onlara pərəstiş edilməlidir?

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi rəhbərdə düşmənlə üzbüüz gəlmək, mübahilə (yalançıya lənət istəyi) qüdrəti olmalıdır. O, batıl qüvvəni öz qüdrətini işə salmağa dəvət etməlidir ki, batılın acizliyi sübuta yetsin.

2. Əgər müşriklərə əli-ayağı olan dostları yardım edə bilmirsə, əlsiz-ayaqsız şəriklər necə yardım edəcək?

3. «Müşriklər adı bəşərdir» deyə, peyğəmbərə itaət etmədikləri halda özlərindən də əskik bütənlərə pərəstiş edirlər.

4. Dəlillər gətirilməsi, tənqidlə yanaşı suallar ünvanlanması, məzəmmət, hədələmə, mübarizəyə çağırış təbliğ və tərbiyənin ən üstün metodlarındandır.

(AYƏT: 196)

﴿إِنَّ وَلِيَ اللَّهِ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ بَنَوَى الصَّالِحِينَ﴾

“Həqiqətən, mənim mövlam, himayəçim bu səmavi kitabı nazil etmiş və bütün salehlərə himayə göstərən Allahdır.”

NÖQTƏLƏR

■ Ötən ayələrdə batıl məbudların acizliyi bəyan olundu. Bu ayədə isə qadir Allah tanıtılır.

■ Salehlərin Allah hüzurunda uca məqamları var. Bütün peyğəmbərlər saleh olmuşlar.¹ Onlar daim Allaha qovuşmaq arzusunda olmuşlar.² Biz də hər namazımızın sonunda onlara salam göndəririk.

¹ “Ənam”, 85.

² Bax: “Yusuf”, 101.

BİLDİRİŞLƏR

1. Allah Quran vasitəsi ilə peyğəmbərlərə yardım göstərib onları sağortaladı.
2. Salehlər Allahın himayədarlığına diqqətləri sayəsində müqavimət göstəmiş, kimsədən çəkinməmişlər.
3. Allahın mömin insanla çox yaxın rabitəsi var.
4. Səmavi kitabın göndərilməsi ilahi vilayətdən bir nümunədir.
5. Həqiqi məbus həm konkret program təqdim edir, həm də bu programın icrasında ardıcılara himayə göstərir.
6. Tənhalıqdan çəkinməyin, Allah salehlərin himayəçisidir. O, salehlərə yardım vəd etmişdir.
7. İnsanı çətinliyə salan ya programın, ya da himayəçinin olmamasıdır. Mömin insan üçün belə çətinliklər yoxdur.
8. Allahın Öz saleh övliyaları üzərində daimi və ümumi hakimiyyəti var. Kafir şəxs ilahi yardımalar dairəsindən kənardadır.¹
9. Saleh və xeyirxah möminlər çıxılmaz vəziyyətdə qalmırlar. Digər bir ayədə buyurulur: “Allah möminlərin hamisidir, onları qaranlıqlardan nura çıxarıır.”²

(AYƏ: 197)

﴿ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴾

“Allahın yerinə çağırıldığınız kəslər (bütlər) nə sizə, nə də özlərinə yardım göstərə bilər.”

(AYƏ: 198)

﴿ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْتَرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبَصِّرُونَ ﴾

“Ögər onları hidayətə çağırısan, eşitməzlər və görərsən ki, sənə baxırlar. Halbuki onlar görmürlər (onların baxışında heç bir şüur və diqqət yoxdur).”

NÖQTƏLƏR

■ Ötən ayələrdən məlum oldu ki, həqiqi məbus və Rəbb xalıq və malik, yardımçı, istək və duaları yerinə yetirən, imkanlı və qüdrətli, eşidən və görən, düşmənin hiyləsini puç edə bilən, kitab və qanun göndərən və salehlərin himayəçisi olmalıdır.

BİLDİRİŞLƏR

1. Bütpərəstlərin məqsədi Quranın rədd etdiyi bütlərdən yardım diləməkdir.

¹ “Muhəmməd”, 11.

² “Bəqərə”, 257.

2. Bütlər və qeyri-ilahi məbudlar özlərini də qorumaq imkanında deyildirlər.

3. Şüuru, iradəsi və qüdrəti olmayan məbudlar pərəstişə layiq deyildirlər.

(AYƏT: 199)

﴿خُذِ الْعُفْوَ وَأْمُرْ بِالْغُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾

“Sən əfv, miyanəçilik yolunu tut (xalqın üzrünü qəbul et, onları çətinliyə salma), ağıl bəyənən yaxşı işləri əmr et və cahillərdən üz döndər.”

NÖQTƏLƏR

■ “Əfv” sözü orta hədd, miyanə, xatakarın üzrünün qəbulu, onların bağışlanması, çətinlik yaratmamaq kimi bir çox mənalara malik olsa da, birinci məna daha münasib görünür.

■ “Xuzil-əfv” dedikdə, bağışlama hissinin nəzarət altına alınması və yerində istifadəsi nəzərdə tutulur. Çünkü bəzən sərt rəftar etmək lazımdır.¹ “Əriz ənil-cahilin” deyərkən, cahillərin başlı-başına buraxılması yox, onlara meyl göstərilməməsi anlaşılır. Bununla belə, bəzən onlara moizə-nəsihət vermək lazım gəlir.²

■ Bu ayə bütün əxlaqi göstərişləri sadə və yiğcam şəkildə bəyan edir. “Əfv” fərdi, “əmr” dostla, “əriz” düşmənlə rəftarı açıqlayır. Burada “əmr” sözü ilə dildə, “əriz” sözü ilə əməldə istiqamət müəyyənləşdirilir. “Xuz” müsbət, “əriz” mənfi fəaliyyətə işaretdir. Ayədə həm rəhbər, həm də ümmət, həm ötən dövr, həm də indiki zaman üçün vəzifələr bəyan olunur. İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Quranda əxlaqla bağlı bundan yiğcam ayə yoxdur.”³ Şübhəsiz ki, əfv göstərişi ictimai yox, şəxsi haqlara aiddir.

■ Bu ayə nazil olduğu vaxt həzrət Peyğəmbər (s) Cəbraildən həmin göstərişə əməl qaydası haqqında soruşdu. Cəbrail belə bir göstəriş gətirdi: «Sənə zülm edəndən keç, səni məhrum qoyana əta et. Səninlə rabitəni kəsənlə əlaqə qur.»⁴

■ Bu surə başdan-başa miyanəçiliyə (orta həddi gözləməyə) dəvət edir.⁵ Həzrət Musa və Həzrət Məhəmməd (s) ümməti arasında haqq-ədalətin icra forması 157 və 181-ci ayələrdə bəyan olunur.

BİLDİRİŞLƏR

1. Daim orta həddi gözləmək lazımdır.

2. İnsana gücü həddində vəzifə təyin olunmalıdır.

¹ “Nur”, 2.

² “Nisa”, 63.

³ “Təfsire-Fürqan”.

⁴ “Təfsire-Məcməül-bəyan”. “Bihar”, c. 17, s. 114.

⁵ Bax: ayə 29, 31, 32, 56, 74, 85.

3. Yaxşı olmaq azdır, cəmiyyətdə yaxşılığı yaymaq, başqlarına tövsiyə etmək zəruridir.

4. Ayə təkcə peyğəmbərə ünvanlanmamışdır. Hər bir müsəlman, təbliğçi və islahçı şəxs inadkarlardan, pis danışan cahillərdən üz döndərməli və onların böhtanlarına səbirlə yanaşmalıdır. Tələsik dava-dalaş salmağa dəyməz.

5. İnsanları yaxşılığa çağırmaq, həm də gözəl şəkildə çağırmaq lazımdır.

6. «Çəkinmək» dedikdə, savadsızlardan yox, cahillərdən çəkinmək nəzərdə tutulur. Quran və rəvayət dilində cəhalət əqlin antonimi kimi işlədir.

7. Uzaqlaşma, bağışlama qaydalarında möhkəm olmaq, cahillərin istək və sözlərinə məhəl qoymamaq lazımdır.

(AYƏT: 200)

﴿وَإِمَّا يَنْزَعَنَكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَرْغُ فَاسْتَعِدْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾

“Əgər şeytan tərəfindən zərrəcə vəsvəsə, təhrik və pis niyyətə məruz qalsan, Allaha pənah apar. Şübhəsiz, O, eşidən və biləndir.”

NÖQTƏLƏR

■ “Nəzg” dedikdə fəsad və təhrik məqsədi ilə bir işə başlamaq nəzərdə tutulur.

■ Bu surənin 16-27-ci ayələrində şeytanın həzrət Adəmə yönəlmış vəsvəsələri bəyan olunur. Surənin sonunda da şeytanın vəsvəsələrindən söz açılır.

■ Ötən ayədə cahillərdən uzaqlıq tövsiyə olunurdu. Həzrət Peyğəmbər (s) bununla bağlı Cəbraildən soruşdu: “Qəzəb olan yerdə necə dözmək olar?” Bu ayə nazil oldu.¹ Şübhəsiz ki, «pənah aparmaq» dedikdə, təkcə dildə “əuzu billah” demək nəzərdə tutulmur. «Allaha pənah aparmaq» deyərkən, Onunla ruhən əlaqə yaratmaq, təvəkkül edib özünü Allaha tapşırmaq başa düşülür.

■ Bütün peyğəmbərlər məsum olsalar da, şeytanın vəsvəsələrinə məruz qalmışlar.² Müxtəlif ayələrdən belə məlum olur ki, peyğəmbərlərin həm cin, həm də insanlardan müxalifləri olmuşdur. Peyğəmbərliyin üstünlüyü ondadır ki, onlar bir insan kimi nəfs istəklərinə malik olduqları və şeytanın vəsvəsələrinə tuş gəldikləri halda, saleh, təqvalı, günahdan uzaq insanlar olmuşlar.

Əslində şeytan öz vəsvəsələri ilə bütün bəşəriyyəti azdırmaq fikrindədir. Amma o, xalis bəndələri məğlub edə bilmir.³

BİLDİRİŞLƏR

1. Günah və vəsvəsə ehtimalı bu işlərin hökmən olacağını göstərmir. Bu sadəcə bir xəbərdarlıqdır. Bir ayədə buyurulur: “Əgər şirkə yol versən, əməlin

¹ “Təfsire-nümunə”, “Təfsire-əl-mənar”.

² Bax: “Ənam” 112.

³ Bax: “Sad”, 82, 83.

puç olar.”¹ Uyğun ayədə şirk ehtimalı onun hökmən baş verəcəyinə dəlil deyil.

2. Şeytanın vəsvəsələri qaçılmazdır.
3. Şeytanın vəsvəsələri daimidir.
4. Şeytanın ən kiçik vəsvəsələrinə də diqqətli olmalıdır. Bu vəsvəsələrdən Allaha pənah aparmaq və onun himayəsinə sığınmaq lazımdır.
5. Peyğəmbərlər məsumdurlar və onların günahsızlığının bir səbəbi Allahdan yardım diləmələri və ona pənah aparmalarıdır.
6. Şeytanın vəsvəsələrinin ən yaxşı çarəsi Allaha sığınmaqdır.
7. Peyğəmbərlərin də Allahın pənahına sığınmağa ehtiyacları vardır.
8. Təhlükə məqamında xüsusi diqqət və ayıqlıq lazımdır.
9. Şeytanın vəsvəsələri çeşidli olduğundan pənah apararkən bütün sifətləri özündə əks etdirən Allah adına pənah aparmaq lazımdır. (Ayədə “bil-qəniyy” və ya “bil-əlim” yox, “billah” buyurulmuşdur.)
- 10 Bütürə, hər hansı xurafata yox, eşidən və bilən, bütün sirlərdən agah olan Allaha pənah aparmaq lazımdır.

(AYƏ: 201)

﴿ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقُوا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴾

“Həqiqətən, təqva yolunu seçən kəslərə şeytan yaxınlaşdıqda, onlar diqqət yetirirlər (Allahı yad edirlər). Beləcə, görən olurlar.”

(AYƏ: 202)

﴿ وَإِخْوَانُهُمْ يَمْدُونُهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴾

“(Şeytansifət, azığın) qardaşları onları azgınlığa çəkir, tutub saxlayır və (bu işdə) heç bir səhlənkarlıq göstərmirlər.”

NÖQTƏLƏR

■ “Məss” dedikdə toxunmaqla yaxınlıq mənası başa düşülür. Təvaf edən şəxsə “taif” deyilir. Şeytani vəsvəsələr insanın düşüncə və ruhu ətrafında sanki təvaf edirlər. Onlar insana nüfuz yolu axtarırlar.²

■ Ayədə diqqətdən danışılarkən, ola bilsin ki, Allahın eşidən və bilən olmasına diqqət nəzərdə tutulur. Yəni bu insanlar anlayırlar ki, Allah onların işlərini görür, sözlerini eşitir. Allahın hüzuruna bu sayaq diqqət onları günahdan çəkinməyə vadər edir. İmam Sadiq (ə) bu ayə haqqında buyurmuşdur: “Günah vəsvəsələri insana yaxınlaşlığı vaxt, o, Allahı yada salıb həmin işdən çəkinir.”³ Bəzi rəvayətlərdə şeytanın vəsvəsələrini dəf etmək üçün “la ilahə illəllah” zikrini oxumaq tövsiyə olunur.⁴

¹ “Zumər”, 65.

² “Təfsire-nümunə”.

³ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

⁴ “Təfsire-isna-əşəri”.

■ Bəzən şeytan uzaqdan-uzaga insana vəsvəsə edir.¹ Bəzən isə vəsvəsə insanın ruhuna, canına nüfuz etməklə,² bəzən insanla yoldaşlıqla³, bəzən isə rabitə və təmasla həyata keçir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Şeytan təqvalı və mömin insanların da sorağına gedir.
2. Şeytanlar insanları azdırmaq üçün daim axtarışda, təvafdadırlar. (Nəfsani və şeytani vəsvəsələr mikrob tək hər yeri bürüyüb, zəif imanlı insanlara nüfuz əzmindədir.)
3. Bəzən alımlər, tərbiyəcilər və islahatçılar azğın xəttin təlqinində şübhəli təmaslara məruz qala bilərlər. (Özləri də bilmədiyi halda azğın yolu təlqin edərlər.) Onlar ayıq olmalı, düşmənin planlarına rəvac verməməli və Allaha pənah aparmalıdırular.
4. Allah zikri insanın bəsirətini gücləndirir və onu vəsvəsəldən qoruyur.
5. Təqvalı insan Allaha diqqətlidir, şeytani tanır və agahdır.
6. Günahkarlar, şeytana tabe olanlar kor, şeytanın qurğularından nicat tapanlar isə görəndirlər.
7. Əgər cəmiyyət əxlaqi, siyasi, iqtisadi və hərbi baxımdan pak və təqvalı olarsa, şeytansifətlərlə təmas və get-gəl onlara təsir etməz.
8. Təqva və zikr olmayan yerdə şeytanlar insanla qardaşlaşır, onların təmasları asan və təsirli olur. Belə bir məqamda onlar insanı azğınlığın dərinliyinə çəkirlər.
9. Azğınlıq yolunun sonu və həddi yoxdur.
10. Allah təqvalı salehləri Öz himayəsinə alır. Təqvasızlar isə şeytanla qardaşlığı düşçər olurlar.
11. Şeytanlar onlarla qardaşlaşan insanları azdırıldıqdan sonra da əl çəkmir, onları azğınlıq uçurumuna yuvarladırlar.
12. Şeytansifətlər azğınlıq yolunda kimsəyə rəhm etmir, kimsədən əl çəkmirlər.

(AYƏT: 203)

﴿ وَإِذَا لَمْ تُتِّهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبَعُ مَا يُوحَى إِلَيَّ مِنْ رَبِّيْ هَذَا
بَصَارَتُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾

“Əgər onlara bir ayə gətirməsən deyərlər: “Nə üçün bir ayə çıxarmırsan?” De ki, mən yalnız mənə Rəbbim tərəfindən vəhy olunana itaət edirəm. Bu (Quran) Rəbbiniz tərəfindən bir bəsirətdir və iman gətirənlər üçün hidayət və rəhmət qaynağıdır.”

¹ Bax: “Taha”, 120.

² Bax: “Nas”, 5.

³ Bax: “Zuxruf”, 36.

NÖQTƏLƏR

■ “Cəbayət” sözündən olan “ictəba” sözü hovuzda su toplamaq mənasını bildirir. Hovuz isə “cabih” adlandırılmışdır. Vergi toplanmasına da “cəbayət” deyirlər. Seçilmiş şeylərin toplanması isə “ictəba” sözü ilə ifadə olunur.

Ayə belə anlaşıla bilər ki, nə üçün səndən istənilən möcüzəni yox, başqa bir möcüzə gətirdin və bizim istəyimizə uyğun hərəkət etmədin?

■ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Əgər xoşbəxt bir həyat, şəhadətsayaq bir ölüm, Qiyamətin isti və yandırıcı gündə qurtuluş istəyirsinizsə, Quran öyrənin. Çünkü Allahın kəlamı rəhmətdir və Qiyamətdə şeytandan və mizan ağırlığından qurtuluş səbəbidir.”¹ Digər bir rəvayətdə buyurulur: “Quran dinimizin kamalıdır. Qurandan üz çevirən kəsin yeri oddur.”²

BİLDİRİŞLƏR

1. Quran ayələri möcüzədir və həzrət Peyğəmbərin (s) risalətinin gerçəklilik nişanəsidir.
2. Quran ayələri bəzən uzun fasılədən sonra nazil olmuşdur.
3. Təbliğatçı hər gün yeni sözlər danişmağa borclu deyil. Bəzən də susmaq lazımdır.
4. Kafirlər elə hesab edirdilər ki, Quran həzrət Peyğəmbərin (s) seçdiyi mövzulardan ibarətdir. Onların nəzərincə, peyğəmbərə vəhy nazil olmur, o, oxuduğu ayələri oradan-buradan seçilir.
5. Bəhanəçi kafirlər ayələr arasında fasılə yarandıqda Peyğəmbərə (s) irad tuturdular.
6. Səmavi rəhbər bəhanəçi və gündə bir bəhanə gətirən insanların təsiri altında düşməməlidir. Bəhanələrə aydın və qəti şəkildə cavab verilməməlidir.
7. Peyğəmbər yalnız vəhy çeşməsindən göstəriş alındı. O özündən heç bir söz demirdi.
8. Vəhy peyğəmbər və ümmətin tərbiyə vasitəsi, Allahın rübübiyyət şənidir.
9. Quranın haqq yola çağırışları xalisdir və onlarda zərrəcə qatqı yoxdur. (“Had” “Huda” əvəzində sözünün işlədilməsi Quranın başdan-başa hidayət olmasına göstərir.)
10. Çağırış və hidayət bəsirətə əsaslanmalıdır.
11. Quran həm düşüncə ilə bağlı mərifət və bəsirət kitabı, həm də haqq yola və əməli hərəkətə yönəldən kitabdır. Qurana itaat hər iki dünyada rəhmət və bərəkətlə nəticələnir.
12. Quran hamı üçün hidayət kitabı olsa da, yalnız iman sahibləri ondan bəhrələnir. İlahi bəsirət və hidayətdən uzaq olan qəlbə korlar özlərini bu rəhmətdən məhrum edirlər.

¹ “Bihar”, c. 89, s. 17.

² “Kafi”, c. 2, s. 600.

(AYƏT: 204)

﴿وَإِذَا قُرِئَتِ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَعَلَّكُمْ تُرَحَّمُونَ﴾

“Quran oxunduğu vaxt onu dinləyin və sakit olun. Ola bilsin ki, sizə rəhm edilə.”

NÖQTƏLƏR

■ “İnsat” dedikdə dinləmək üçün sakit dayanmaq nəzərdə tutulur.

■ Ayədə deyilir: Quran tilavət olunan vaxt ədəb göstərərək sakit olub ayələrə qulaq asın. Əlbəttə ki, yalnız cəmiyyət namazında imam «Həmd» və «surə» oxuyarkən sakit dayanmaq vacibdir. Qalan hallarda Quran tilavəti zamanı sakit dayanmaq müstəhəbdır və ədəb nişanələrindəndir. Göstəriş olmasa da, ilahi kəlam qarşısında sakit dayanmaq düşüncə və ədəbin tələbidir.

■ Həzrət Əli (ə) namaz qıldığı vaxt bir münafiq təkrar-təkrar ucadan Quran oxudu. Həzrət hər dəfə ayələri eşitdikdə dayanıb yenidən namazını davam etdirirdi.¹

■ İmam Baqir (ə) buyurmuşdur: “Quran qariləri üç dəstədir: Bir dəstə insan Quranı qazanc yolu bilir; digər bir dəstə dildə Quran oxuyub əməldə onun göstərişlərinə məhəl qoymur; başqa bir qrup isə Quran oxuyur və onu öz dərdlərinin çarəsi bilir. Belələri daim Quranla ünsiyyətdədirlər. Allah üçüncü zümrə vasitəsi ilə əzabı kənarlaşdırır və onlara xatir yağış nazil edir. Belələri nadir insanlardırlar.”²

BİLDİRİŞLƏR

1. Kimin Quran oxumasından asılı olmayaraq Quran oxunarkən sakit dayanıb dinləmək lazımdır.

2. Sakit dayanmaq və Qurana qulaq asmaq ilahi rəhmət əldə edilməsi üçün zəmindir.

(AYƏT: 205)

﴿وَادْعُ كُرَّبَكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعاً وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقُولِ بِالْغُدُوِّ وَالآصَالِ
وَلَا تَكُنْ مِّنَ الْغَافِلِينَ﴾

“Rəbbini qorxu və yalvarişla, qəbində ahəstə və aram, hər sübh və şam yad et və qafillərdən olma.”

NÖQTƏLƏR

■ Ötən ayədə Quran tilavətinin qaydaları bəyan olundu. Bu ayədə isə zikr və dua qaydalarından danışılır və onların yalvariş, xüş, qorxu və ümidlə müşayiət olunmasının zəruriliyi qeyd olunur.

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Kafi”, c. 2, s. 627.

■ “Asal” sözü “əsil” sözünün cəm forması olub, qürub vaxtının yaxınlaşmasını bildirir. “Ğuduvv” sözü isə fəcr tulusundan günəş tulusunadək olan fasiləyə işaretdir.

■ Bəzilərinin fikrincə, bu ayədə zikr deyərkən gündəlik vacib namazlar nəzərdə tutulmuşdur. İbn-Abbasdan nəql olunur ki, bu ayəyə əsasən, camaat namazının imamı sübh və axşam namazlarında çox yox, məmumların eşidəcəyi həddə qiraətinə uca səslə deməlidir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Nəinki başqaları, hətta peyğəmbərlər də Allahı daim xatırlamalıdır.
2. Quran dillə zikrdən əlavə, qəlb zikrini mədh edir.
3. Allah zikri özünüüməyiş və səs-küysüz olduqda qəfləti aradan qaldırır. Əks-təqdirdə o özü də bir növ qəflətdir.
4. Allahın rübubiyyəti daimidir. Demək, daim Onu xatırlamaq yerinə düşər.
5. Aşıqanə, ardıcıl, hər sübh və şam təkrarlanan zikr insanı sıgortalaya bilər.
6. Hər günün əvvəlində, hər bir işə başladığda və qərar çıxardığda, eləcə də, günün sonunda işə yekun vurduqda Allahı yada salmaq lazımdır.
7. Allahı sübh və axşam yada salmayanlar qafillərdəndir.

(AYƏT: 206)

﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكِرُونَ عَنِ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ﴾

“Həqiqətən, Rəblərinin dərgahına yaxın olanlar Onun pərəstişindən boyun qaçırımlar. Ona təsbih deyir, Ona səcdə edirlər.”

NÖQTƏLƏR

■ «Rəbbinin dərgahına yaxın olanlar» dedikdə, həm mələklər, həm də özünü Allah hüzurunda görən layiqli bəndlər nəzərdə tutulur.

■ Yuxarıdakı ayəni tilavət edərkən və eşidərkən səcdə qılmaq müstəhəbdır.¹ Quranın 15 ayəsində səcdə etmək tapşırılmışdır. Bunlardan dördü vacib səcdədir.² On beş ayədən on birində səcdə etmək müstəhəbdir.³

BİLDİRİŞLƏR

1. İbadətimizlə özümüzü mələklərlə həmrəng və həməhəng edək.
2. Təkəbbürlü şəxs Allaha yaxın məqama çatmaz. Allaha yaxın insanlar təvazökar, sadə, təkəbbürdən uzaqdırlar.
3. Allah zikri ibadətin aşkar nümunəsidir.

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Səcdə”, 15; “Fussilət”, 37; “Nəcm”, 62; “Ələq”, 19.

³ “Əraf”, 206; “Rəd”, 15; “Nəhl”, 48; “Isra”, 107; “Məryəm”, 58; “Həcc”, 18, 77; “Furqan”, 60; “Nəml”, 25; “Sad”, 24; “Inşiqaq”, 21.

4. Allahdan xəbərsizlik insanın özünü böyük bilməsi və təkəbbür səbəbindəndir.
5. Sadəlik, ibadət və xalisanə səcdə Allaha yaxınlıq yoludur.
6. Səcdə Allaha məxsusdur və Ona yaxın olanlar buna əmindirlər. (“Ləhu” hissəsinin “yəscudun” sözündən əvvəl gəlməsi xüsusilik nişanəsidir.)
7. Öz ibadətimizlə qürrələnməyək. Çünkü Allahın daim ibadətdə olan mələkləri vardır.
8. Əvvəlcə təkəbbür ruhiyyəsini bir kənara qoymaq, sonra təsbih demək, daha sonra isə səcdəyə düşmək lazımdır.

“ƏNFAL” SURƏSİ

(8-ci surə, 75 ayə)

Doqquz, onuncu cüzlər

“ƏNFAL” SURƏSİNİN SİMASI

Bu surənin Mədinədə nazil olmuş 75 ayəsi var. Surə “ənfal” sözü ilə başlığından və onun ayələrində ənfal-ümumi sərvətin hökmləri bəyan olunduğundan “ənfal” adlandırılmışdır.

Bu surənin digər bir adı “Bədrdir”. Çünkü onun ayələrinin eksəri Bədr savaşı ilə bağlıdır. Bədr savaşı müsəlmanların müşriklərlə ilk savaşı olmuşdur. Bu savaşda müsəlmanlar Allahın yardımçılarından və nəsib etdiyi qələbədən faydalananmışlar.

Surədə Bədr savaşı haqqında danışılmaqla yanaşı, zərif bir şəkildə haqq ordusu ilə batıl ordusunun xüsusiyyətləri bəyan olunmuşdur. Eləcə də, surədə Peyğəmbər (s) tarixindən dərslərə, o həzrətin müsəlmanlarla rəftarına, «ənfal», beytülməl məssələlərinə, cihad, qənimət, əsirlər, xüms və onun bölünməsi hökmlərinə, «hicrət» macərası və «Leylətul-Məbit» əhvalatına, həqiqi möminlərin sıfətinin bəyanına, ixtilaf və təfriqədən çəkinməyin zəruriliyinə yer ayrılmışdır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(AYƏT: 1)

﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا

﴿ دَاتَ بِيْنَكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴾

“(Ey peyğəmbər,) səndən «ənfal» (savaş qəniməti, ümumi mülk) haqqında soruşurlar. De ki, «ənfal» Allahın və peyğəmbərindir. Allahdan çəkinin, öz aranızda islah aparın. Əgər imanınız varsa, Allaha və Onun rəsuluna itaət edin.”

NÖQTƏLƏR

■ Quranda 130 dəfəyə yaxın sual sözü müxtəlif formalarda işlədilmişdir. O cümlədən, “yəsəlunəkə” (səndən soruşarlar) ifadəsi 15 yerdə zikr olunmuşdur.

■ “Ənfal” artım, tərəqqi mənasını bildirən “nəfl” sözünün cəm formasıdır. Elə bu baxımdan da vacib namazlardan əlavə digər namazlar nafilə adlandırılmışdır. Həzrət İbrahimə əta olunan övlad da nafilə hesab edilir.¹

■ Rəvayətlərdə, fiqh kitablarında təbii-ümumi sərvətlər, savaş qənimətləri, sahibsiz torpaqlar, varissiz ölülerin mülkləri, meşələr, dərələr, qamışlıqlar, ölü torpaqlar, mədənlər «ənfal» kimi qeyd olunmuşdur.²

■ İslamdan öncə əldə olunmuş qənimətlər ayrıseckiliklər əsasında bölündürdü. İlk və böyük qənimətlər gətirmiş Bədr savaşından sonra qənimətlərin bölünməsi ilə bağlı müxtəlif suallar yarandı. Nəhayət, xalqın istəyi ilə həzrət Peyğəmbər (s) özü qənimətləri bölməyə başladı. Qənimətlər hamı arasında bərabər bölünür, heç bir ayrıseckiliyə yol verilmirdi. Bu yolla cahiliyyət dövründəki ayrıseckiliklər aradan qaldırıldı. Zəiflərə himayə göstərildi. Əlbəttə ki, belə bir bərabər bölgü bəzilərinə ağır gəldi.³

■ Bu surənin ayələri Bədr savaşı haqqında olsa və hazırkı ayə savaş qənimətlərinə həsr edilsə də, surə təkcə bu mövzulara aid deyil.⁴

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Ənfaldan Allah yolunda ayrılan pay həzrət Peyğəmbərin (s) nəzarəti altında sərf olunurdu.”⁵

■ Rəvayətlərdə insanlar arasında islah və barışığın mükafatının bir ilin müstəhəb namaz və orucunun mükafatından çox olduğu

¹ Bax: “Ənbəya”, 72.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”. “Bihar”, c. 93. s. 2054 “Kaff”, c. 1. s. 539.

³ “Təfsire-nümunə”. “Füruge-əbədiyyət”, c. 1, s. 423.

⁴ “Təfsire-Əl-mizan”; “Təfsire-nümunə”.

⁵ “Təfsire-nümunə”.

bildirilir.¹ İmam Sadiq (ə) öz şagirdi Müfəzzələ buyurmuşdur: “Əgər tərəfdarlarımızdan iki nəfər arasında mübahisə düşsə, mənim malımdan sərf etməklə onları barışdır.”²

■İslamda rabitələrin qorunması və təfriqələrin aradan qaldırılmasına o qədər əhəmiyyət verilir ki, bəzi mərhələlərdə nəinki barışdırmaq vacib olur, hətta bu işdə beytül-maldan istifadəyə də icazə verilir.³

BİLDİRİŞLƏR

1. Xalqın ənfalla bağlı sualları və peyğəmberin onlara cavabı göstərir ki, İslam cəmiyyətin iqtisadi məsələlərini də əhatə edir.
2. Hökmlərin və iqtisadi məsələlərin bəyan yeri—mərcə, ilahi rəhbərdir.
3. İslamın cihadda məqsədi haqqın batılıq qələbə çalmasıdır. Qənimətsə ikinci dərəcəli məsələdir.
4. Ümumi mülkün sahibi Allahdır. Demək, bu mülk ən müqəddəs və ən sevimli şəxsin əlində cəmlənməlidir.
5. İslam hökumətinin iqtisadi dayaqlara ehtiyacı var. Ənfal İslam quruluşunun dayaqlarındandır.
6. İslamda təbii sərvətlər və ümumi mülkiyyətlərlə bağlı qanunlar da var.
7. Allah rəsulunun bütün xərcləri ilahi məqsədlərə yönəlmüşdür.
8. Ümumi mülkün hifzində paklıq və təqvaya ehtiyac var. (Çünki beytül-mal və ümumi mülkiyyət pis məqsədlərlə istifadə oluna bilər.)
9. Cəmiyyəti islah etmək istəyən kəs təqva əhli olmalıdır.
10. Vəhdətin qorunması və rabitələrin hifzi hamı üçün vacibdir.
11. Mömin insan əxlaqi, ictimai, siyasi sferalarda ilahi göstərişlərə əməl etməlidir ki, qanuni yolla müvəffəq olsun.
12. İman təkcə qəlbə aid deyil. Xarici cilvə və əməli itaət də iman şərtidir.
13. Bəlkə də bəziləri sınaq vaxtı canfəşanlıq göstərib cəbhəyə yollandıqları halda, mal-mülk, qənimət, ənfalla bağlı sınaqlarda tərəddüd edələr.
14. Təkcə cəbhəyə getmək kamil iman nişanəsi deyil. Qətimətə göz dikməmək, qardaşlığı qorumaq və rəhbərə itaət də şərtidir.

¹ “Təfsire-Ətyəbul-bəyan”.

² “Kafi”, c. 2, s. 209.

³ “Təfsire-nümunə”.

(AYƏT: 2)

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرَ اللَّهُ وَجَلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلَيَّتْ عَلَيْهِمْ

﴿آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾

“Yalnız o kəslər mömindrirlər ki, Allahın adı çəkildiyi vaxt qəlbləri lərzəyə gəlsin. Onlara Allahın ayələri tilavət edildikdə imanları artar və yalnız öz Rəbbələrinə təvəkkül edərlər.”

(AYƏT: 3)

﴿الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُفْقِدُونَ﴾

“(Möminlər) o kəslərdirlər ki, namazı bərpa edər, onlara ruzi verdiyimizdən (məhrumlara) paylayarlar.”

NÖQTƏLƏR

■ İkinci ayədə Allah-təala buyurdu ki, Allahın zikri möminlərin qəlbini lərzəyə gətirər. Başqa bir yerdə isə belə buyurulur: “Allahı zikr etməklə qəblər aramlıq tapar.”¹ Bu iki ayə arasında heç bir ziddiyyət yoxdur. Çünkü ayələrdən birində ilahi əzəmət qorxusu, digərində Allaha əminlik əsas götürülür. Başqa bir ayədə isə belə buyurulur: “Allahdan qorxanların Quran ayələrini oxumaq və eşitməklə bədənlərinin dərisi titrəyər, bir müddət sonra aram olub qəbləri yumşalar.”²

Bəli, Allahın qəhr-qəzəbini yada salmaq mömini lərzəyə gətirir, Onun lütf və mərhəmətini yada saldıqda isə qəlbi aramlıq tapır. Necə ki, körpə uşaq valideynindən həm qorxur, həm də onların yanında aramlıq tapır.

■ “Vəcil” dedikdə iztirablı hal, qorxu nəzərdə tutulur. Bəzən bu qorxu məsuliyyətin dərk olunmasından yarana bilər. Bəzən isə Allahın əzəmət və heybətini hiss etməklə qəlb titrəyir. Bu səbəbdən də Quranda buyurulur: “Yalnız alim və agah bəndələr Allahdan qorxurlar.”³

BİLDİRİŞLƏR

1. Azan nidasının və ilahi ayələrin təsir etmədiyi insan öz imanının kamilliyinə şəkk etməlidir.
2. Allah adını kim çəkirsə çəksin, bu zikr möminə təsir edir.
3. İman eşq və batini bir qorxu ilə müşayiət olunur.
4. İmanın mərtəbələri və dərəcələri var və o artıb-azala bilər.

¹ Bax: “Rəd”, 28.

² “Zumər”, 23.

³ “Fatir”, 28; “Təfsire-nümunə”.

5. Cəhalətdən qaynaqlanan qorxu pisdir. Amma mərifətdən doğan qorxu bəyənilmişdir.
6. Quranın hər bir ayəsi imanı yüksəldə bilən bir dəlil, bir nurdur.
7. Mömin ümid və qorxu arasındadır.
8. Yalnız Allahı Rəbb bilən şəxs Ondan başqasına təvəkkül etmir.
9. İman nişanəsi odur ki, öncə möminin qəlbi Allahı zikr etməklə lərzəyə gəlsin. Daha sonra iman Quran ayələrinin tilavəti və xatırlanması ilə güclənməlidir. Belə bir insan Allaha təvəkkül edib namazıdır və başqalarına da yardım göstərir.
10. İnsanın rəftarı onun baxışlarına və əqidələrinə uyğundur.
11. İslam insanın bütün var-dövlətini yox, bu var-dövlətin bir hissəsini infaq etməsini zəruri sayır. (“Min” şəkilçisinin bir mənası ayırmaqdır.)
12. Möminin namaz və infaqi müvəqqəti yox, daimidir.
13. İnsan halal mal, ilahi ruzidən infaq etməlidir.
14. Mömin öz var-dövlətini zəhmətinin bəhrəsi yox, Allahın bəxşişi sayır. Belə bir əqidədə olan şəxs asanlıqla bağışlayır və infaq edir.

(AYƏT: 4)

﴿أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًا لَّهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾

“Onlar həmin həqiqi möminlərdir. Onlar üçün Rəblərinin yanında dərəcələr, bağışlanma, səxavətlə verilmiş və yaxşı ruzi var.”

NÖQTƏLƏR

■ “Rizqun kərim” dedikdə daimi, minnətsiz, geniş və xalis ruzi nəzərdə tutulur.

BİLDİRİŞLƏR

1. İman o zaman kamildir ki, ilahi qorxu, təvəkkül, namaz və infaqla müşayiət olunsun. Bəli, iman şüar yox, əməllə ölçülür.
2. İlahi vərəqələrin əldə olunma rəmzi namaz və infaqdır. (Bir ömür dünyəvi məqam üçün çalışırıq, ilahi məqamlardan isə qəflətdəyik!)
3. Allahın əta etdiyi dərəcələr bəşər əhli üçün həm mühüm, həm də naməlumdur. (Dərəcat” sözü qeyri-müəyyən formada işlənmişdir.)
4. Xalqın imanı artıb əskilə bildiyindən ilahi dərəcələr də artıb əskilir.
5. İlahi dərəcələr behiştə məxsus deyil. Elə bu dünyada və bərzəxdə də ilahi dərəcələr var.

6. Həqiqi möminlər üçün də bürdəmə qorxusu var. Onlar da ilahi rəhmətə ehtiyacdırlar.

7. Yalnız həqiqi iman insanın xüsusi bir məqama çatması üçün zəmin ola bilər. Başqa yolla bağışlanma və xüsusi ilahi nemətlər əldə etmək olmaz.

(AYƏT: 5)

﴿كَمَا أَخْرَجْتَ رُبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارْهُونَ﴾

“(Qənimətin bölünməsində bəzi müsəlmanların narazılığı)
Rəbbin səni (Bədr savaşı üçün) haqq olaraq evindən çıxardığı
vaxt bir dəstə möminin narazılığı kimidir.”

NÖQTƏLƏR

■ Say və imkan azlığı baxımından Bədr savaşında düşmənlə cihada getmək çətin gəldiyi kimi, həmin savaşın qənimətlərinin bölünməsi də bəzilərinə çətin gəlir. Bu narazılıq yeni bir şey deyil və ötüb keçər. Allahın rəsulu gerçek məsləhət və Allah göstərişlərinin icrası fikrində olmalıdır. Bəziləri isə həmişə narazı olmuşlar.

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbər (s) Allahın göstərişi və tədbiri ilə Bədr savaşı üçün Mədinədən xaric oldu.

2. Savaş və cihad yolunda hərəkət inkişaf və tərbiyə amiliidir.

3. Cəbhələrdə əsas məsuliyyət rəhbər və komandanın üzərinə düşür. (Cihad üçün bir çoxları şəhərdən çıxsa da, ayədə həzrət Peyğəmbərin (s) hüzuru bəyan olunur.)

4. Mədinə İslam peyğəmbərinin evi idi. (Hər bir insanın evi onun yalnız doğulduğu yer yox, həm də məskunlaşdır mövqe əldə etdiyi yerdir.)

5. Rəhbər vəzifəsini yerinə yetirmək və haqqı bərpa etmək barədə düşünməlidir.

6. Səmavi göstərişlər haqq üzərində qurulmuşdur və haqqaya yetişmək üçündür.

7. Cihaddan narazılıq itaətsizliklə müşayiət olunmazsa, imana zərbə vurmaz.

8. İnsan bəzən eşqlə cihada gedir, amma sonunda qənimət bölgüsü ilə bağlı narazı qalır.

9. İctimai və iqtisadi məsələlərdə cəmiyyətin imanlı və həzrət Peyğəmbərin (s) məsul olmasına baxmayaraq, müxalifət və narazılıq təbiidir.

(AYƏT: 6)

﴿يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَانُوا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ

يَنظُرُونَ ﴿

“Onlar haqq aşkar olduqdan sonra da bu barədə səninlə höcətləşirlər. (Elə qorxurlar ki,) sanki ölümə doğru sürüklənir və (öz məhvərinə) baxırlar.”

NÖQTƏLƏR

■ Bədr savaşından öncə bir dəstə müsəlman həzrət Peyğəmbərlə (s) ona görə mübahisə edirdi ki, guya yetərincə imkan və say yoxdur. Məqsəd yalnız Qüreyşin ticarət malına sahib olmaqdır. Hansı ki, onlar bu göstərişin Allah tərəfindən verildiyini bilirdilər. Bununla belə, öz müxalifətlərindən əl çəkmirdilər. Əlbəttə, Miqdad kimi bəziləri deyirdilər: “Biz Musanın əshabı kimi yerimizdə oturub deməyəcəyik ki, siz gedin savaşın. Biz savaş əhliyik və verdiyin göstərişi qəbul edirik.” Amma bəziləri qorxudan və savaşa hazır olmadıqlarından Peyğəmbərlə (s) mübahisəyə qalxır. Bədr savaşına doğru yürüşü ölümə doğru yürüş sayırdılar. Amma sonrakı hadisələr və savaşda qazanılmış qələbə sübut etdi ki, onlar yanılırlar.

■ Haqqın inkarı məqsədi ilə aparılan söhbətlər və mübahisələr rədd olunur. Haqq ətrafında mübahisə bir neçə qisimdir: bəzən haqq bəyan olduqdan sonra; bəzən elm və agahlıq olmadıqından¹, bəzən haqqın aradan qaldırılması məqsədi ilə.²

Əlbəttə, bəzən mübahisədə məqsəd haqqın təsdiqi olur. Bu iş ən gözəl şəkildə yerinə yetirilməlidir.³

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbərin bəzi tərəfdarları ona tabe olmurdular.
2. Qarınqulu, qorxaq fərdlər haqqın göstərişi və cihaddan qaçmaq üçün həmişə bəhanə gəzir, höcətləşirdilər.
3. Sağlam ruhiyyə olmayan yerdə haqqı bilmək faydasızdır.
4. Bəzən insan o qədər alçalır ki, haqqı tanıdığı halda ona qarşı çıxır.
5. Zəif imanlı, ruhiyyəsiz döyüşülərin hərəkəti olduqca çətindir və daim qorxu ilə müşayiət olunur.

¹ “Ali-İmrən”, 66.

² “Kəhf”, 56.

³ “Nəhl”, 125.

(AYƏT: 7)

﴿وَإِذْ يَعْدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوَكَةِ
تَكُونُ لَكُمْ وَبِرِيدُ اللَّهِ أَنْ يُحَقَّ الْحَقُّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَنْقُطَعَ دَابِرُ الْكَافِرِينَ﴾

«(Xatırlayın,) o zaman ki, Allah sizə o iki dəstədən (ya ticarət karvanı, ya da düşmənin qoşunu) birinin sizin olacağını vəd edirdi. Siz isə silahsız bir dəstənin (ticarət karvanının) ixtiyarınıza keçməsini istəyirdiniz. Halbuki Allah haqqı Öz kəlmələri (sünnələri) ilə möhkəmlədi kafirlərin kökünü kəsmək istəyir. (Bu səbəbdən də sizi az sayla və döyüş hazırlığı olmadan Bədrdə Qüreyşə qalib etdi.)»

NÖQTƏLƏR

■ “Şövkət” tikan və nizə başlığı mənasını bildirən “şəvk” sözündəndir və silahlı dəstənin simvoludur. Ayədəki “ğeyrə zatiş-şövkət” deyərkən silahsız ticarət karvanı nəzərdə tutulmuşdur.

■ Haqq kəlmələr deyərkən, Allahın və Onun övliyalarının göstərişləri nəzərdə tutulmuşdur. “Dabir” bir şeyin arxasını, “yəqtəə dabir” bir şeyin kökünün kəsilməsini bildirir.

■ Hicri ikinci ilin Ramazan ayında Peyğəmbərə (s) xəbər verildi ki, Əbu-Süfyan bir ticarət karvanı ilə Məkkəyə doğru hərəkətdədir. Həzrət Peyğəmbər (s) mühacir müsəlmanlardan Məkkədə qəsb olunmuş var-dövləti geri qaytarmaq məqsədi ilə karvana hücum etmək göstərişi verdi. Həzrət Peyğəmbərin (s) bu qərarından xəbər tutan Əbu-Süfyan Məkkə kafirlərinə xəbər göndərib, karvanın yolunu dəyişdi.

Məkkə müşriklərinin əksərinin həmin karvanda payı olduğundan, 1000 nəfərlik bir dəstə karvana yardımına tələsdi. Məkkə böyükələri Əbu-Cəhlin komandanlığı altında 40 nəfərlik tacir dəstəsinin müdafiəsi üçün hərəkətə başladı. Ramazan ayının 17-ci günü Məkkə və Mədinə arasındaki bir çöldə 3 dəstə dayanmışdı: müsəlmanlar, küfr qoşunu və kafirlərin ticarət karvanı.

Düşmən qoşununun hərəkətindən xəbər tutan Peyğəmbər (s) karvana hücum edib-etməmək barədə öz əshabı ilə məsləhətləşdi. Müxtəlif rəylər bildirilsə də, nəhayətdə kafir qoşunla döyüşmək qərarı çıxarıldı. Müsəlmanlar hərbi təchizat baxımından çox-çox zəif, düşmən onlardan üç qat artıq olsa da, Allahın qeybi yardımları ilə müsəlmanlar qalib gəldilər. Bu savaşda Əbu-Cəhl və digər 70 kafir öldürüldü. Öldürünlərin əksəri Həzrət Əlinin (ə) qılıncına tuş gəldi.

70 nəfər əsir götürüldü. İslam qoşunundan isə cəmi 14 nəfər şəhadətə yetişdi.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi yardımının xatırladılması imanın güclənməsində zəruri amildir.
2. Qələbə təkcə say və hərbi təchizatdan asılı deyil. Düşmənin məğlub edilməsində ən əsas amil Allahın iradəsidir. Bəli, təbii amillər Allahın iradəsinə təslimdir.
3. Bəzən Allahın iradəsi möminlərin əli ilə gerçəkləşir.
4. İnsan təbiət baxımından rahatlığa meyillidir. (Mövcud çətinliklərə görə köklü proqramları ötəri məsələlərə fəda etməyək.)
5. Həqiqət ilahi kəlmələr vasitəsi ilə gerçəkləşir. («İlahi kəlmələr» dedikdə övliyalar, sünnlər, qanunlar, əmrlər, fədakarlıqlar, cihad və ilahi göstərişlərə əməl nəzərdə tutulur.)
6. Haqqın batılə qələbə çalması iqtisadi mənafelərdən üstündür.
7. Son qələbə haqqın izzəti və batılın zilləti ilə gerçəkləşəsidi.
8. İslam dünyasının məqsədi haqqın qələbəsi və batılın məhvıdır. Cihadda başqalarının torpaqlarını zəbt etmək, fatehlik məqsədi yoxdur.

(AYƏT: 8)

﴿ لِيَحْقُّ الْحَقُّ وَيُبْطَلَ الْبَاطِلُ وَلَا كَرِهَ الْمُجْرُمُونَ ﴾

“Günahkarların xoşuna gəlməsə də (Allah) haqqı möhkəmlədib, batili puç edər.”

NÖQTƏLƏR

- Bu ayədə İslam Peygəmbəri (s) və müsləmanlara təsəlli verilir. Bildirilir ki, nəhayətdə haqq qalib, batil isə məğlubdur.
- Bəzi rəvayətlərdə bu ayənin aşkar ünvani kimi imam Mehdinin (ə) zühr dövrü göstərilir.² Həzrətin qiyami ilə batıl hakimiyyət aradan götürülər, haqq və ədalət hökuməti dünyaya hakim olar.

¹ “Təfsire-Əl-mizan”.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi vədlər insanların fərdi və maddi faydaları üçün yox, haqqın gerçəkləşməsi və batilin puç olması üçündür.
2. Həqiqət qalarlı və davamlıdır. Batıl isə fani və ötəridir.
3. Kafir və günahkar düşmənlərin qəzəbindən və narazılığından qorxmayaq. Allah Öz istəyini gerçəkləşdirəcək.

(AYƏT: 9)

﴿إِذْ تَسْتَغْيِثُونَ بِنَا كُمْ أَنِّي مُمْدُّكُمْ بِالْفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ﴾

مُرْدِفِينَ

“(Xatırlayın,) o zaman ki, (Bədr savaşında) Rəbbinizdən yardım diləyirdiniz. O sizin dua və istəklərinizi eşitdi. (Buyurdu:) Mən ardıcıl min mələk göndərməklə sizə yardım edənəm.”

NÖQTƏLƏR

■ “İrdaf” sözündən olan “murdif” sözü ardıcıl düzülmək mənasını bildirir. Yəni mələklərin göndərilməsi ardıcıl və davamlıdır. “Ali-İmrən” surəsinin 124-cü ayəsində üç min yardımçı mələk xatırlanılır, sonrakı ayədə isə beş min mələkdən danışılır. Bu ziddiyətin səbəbi müqavimət ölçüsü ilə bağlı ola bilər. Yəni müsəlmanların müqaviməti artdıqca dini yardımçılar da artır. Beləcə, “murdifin” sözü 1000 mələyin ardınca başqa mələklərin də gəlişini bildirir.

■ Növbəti ayəyə əsasən mələklər düşmənlə savaşa daxil olmurlar. Yalnız möminlərin ruhiyyəsini gücləndirirlər. Əks-təqdirdə, Bədr mücahidləri üçün elə bir fəzilət qalmazdı. Tarixdə həm də kafirlərdən öldürülənlərin və onların qatillərinin adı çəkilir.¹

■ Bədr savaşında kafirlər müsəlmanlardan üçqat artıq idilər. Onların hərbi təchizatları müsəlmanların hərbi təchizatlarını əhəmiyyətli dərəcədə üstələyirdi. Həzrət Əlinin (ə) buyurduğuna görə, müsəlmanların yeganə süvarisi Miqdad idi.²

Müsəlmanların savaş üçün ruhiyyələri də zəif idi. Onlar kafirlərin çoxluğunu və hərbi təchizatını gördükdə qorxuya düşdülər və Allaha pənah apardılar. Həzrət Peyğəmbər (s) də dua üçün əlini açıb dedi: “Pərvərdigara, verdiyin vədi gerçəkləşdir! Pərvərdigara! Əgər müsəlmanların bu dəstəsi öldürülsə, Sənə pərəstiş yer üzündən götürülər.”³

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Təfsire-Fürqan”.

³ “Təfsire-Kənzul-Dəqaiq.”

Həzrət Peyğəmbərin (s) göstərişi ilə küfr cəbhəsindən öldürülənlərin hamısı bir quyuya töküldü. Sonra həzrət quyunun başına gəlib onları bir-bir adları ilə çağırı və buyurdu: “Öz Rəbbinizin vədini haqq gördünüz mü?! Siz pis qövm idiniz. Çünkü peyğəmbərinizi təkzib etdiniz. Bizi öz evlərimizdən, yurdumuzdan çıxardınız. Mənimlə savaşa qalxdınız. Amma başqları məni təsdiq edib öz aralarında yer verdilər. Mənə yardım göstərdilər.” Səhabələr dedilər: “Məgər onlar eşidirmi?” Həzrət buyurdu: “Siz onlardan yaxşı eşitmirsiniz. Sadəcə onlar cavab verə bilmirlər.” Sonra həzrət (s) Əbu-Cəhlin cəsədinə üz tutub buyurdu: “Bu, Firondan da inadkar idi. Çünkü Firon əzabı gördüyü vaxt tək Allahi qəbul etdi. Bu isə son anadək bütprəstlikdən əl çəkmədi.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Çətin günlərdə Allahın nemətlərini və yardımlarını unutmayaq. Çünkü ilahi nemətlərin xatırlanması insanda şükür və şücaət ruhiyyəsini yüksəldir.
2. Allah dua olmadan da əta edə bilər. Amma dua tərbiyə yoludur.
3. Cəbhədə iştirak zamanı edilən dua təsirlidir. Mücahidlərin duası qəbul olur.
4. Dua istəklərin qəbulunun açarıdır.
5. Mələklər insanın həyatında təsirlidirlər.
6. Qeybi yardımalar o zaman gerçəkləşir ki, Allahın zahirdə bizə əta etdiklərini işlətmiş olaq.
7. Hərbi fəaliyyətlərdə nizam-intizam lazımdır. Bu, qələbə amillərindəndir.

(AYƏT: 10)

﴿وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلَتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِنِي﴾

﴿اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

“Allah onu (qələbəni və mələklərin nazil olmasını) yalnız müjdə və qəlblərin aramlığı üçün qərar verdi. Qələbə yalnız Allah tərəfindəndir. (Öz gücünüzə və mələklərin yardımına güvənməyin.) Həqiqətən, Allah məglubedilməz və hikmət sahibidir.”

NÖQTƏLƏR

■ Quranda yardımçı mələklərin möminlərə köməyi dəfələrlə qeyd olunmuşdur. (Hətta ölüm zamanı da Allah-təala mələklər vasitəsi

---

¹ “Təfsire-Əl-mizan”; “Təfsire-nümunə”. “Təfsire-Fürqan”.

ilə möminə haqqı təlqin edir, təsəlli verir və onu şeytanın vəsvəsələrindən qoruyur)¹ Bədr savaşında da mələklər savaş üçün yox, möminlərə ruhiyyə vermək üçün nazil oldular. Tarixdən aydın görünür ki, kimlər kimlər vasitəsi ilə öldürülmüşlər. Bədr savaşında kafirlərin çoxu Həzrət Əlinin (ə) qılıncına tuş gəldi.

■ Varlıq aləmində iki növ təlqin var: bunlardan biri Allahın mələklərinin aramlıq təlqinidir.² Allah mələklərə vəhy etdi ki, Mən sizinləyəm, möminləri sabitqədəm edin. Mən kafirlərin qəlbinə qorxu salacağam.

Digər bir təlqin şeytanın qorxu təlqinidir.³ Şeytanın sözləri onun ardıcıllarına təsir edir, onları qorxuya salır.

BİLDİRİŞLƏR

1. Döyüşünün güclü ruhiyyəsi olmalıdır. Bu ruhiyyə mühüm qələbə amillərindəndir.

2. Peygəmbər xətti ilə düzgün hərəkət edildikdə, Allahın yardımını və qorxu hisslerinin aradan qalxması labüddür.

3. Möminlərin qələbəsi təkcə texnika, hərbi plan, say çoxluğu və ya mələklərdən asılı deyil. Allahın istək və iradəsi olmadan qələbə mümkünüsüzdür. Necə ki, bəzən kiçik bir dəstə Allahın yardımını ilə böyük bir dəstəyə qalib gəlir.⁴

4. Allahın yardımları və möminlərə kömək izzət və hikmət əsasındadır.

(AYƏ: 11)

﴿إِذْ يُغَشِّيْكُمُ النُّعَاسَ أَمْنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيَطَهِّرَكُم بِهِ وَيُنَدِّبِّ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلَيُرِيْطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثْبِتَ بِهِ الْأَقْدَامَ﴾

“(Xatırla,) o zaman ki, (Allah) Öz tərəfindən aramlığıınız üçün sizə yüngül bir yuxunu hakim etdi. Səmadan bir yağış endirdi ki, sizi pak etsin, şeytanın çirkinliyini sizdən təmizləsin, qəlblərinizi gücləndirsin, addımlarınızı onunla möhkəmlətsin.”

NÖQTƏLƏR

■ «Nuas» dedikdə, başlangıç, yüngül bir yuxu nəzərdə tutulur. Bu yuxu insanı aramlaşdırır. Yəni ayədə nəzərdə tutulan məqamda səhbət düşmənin istifadə edib hücumu keçəcəyi ağır yuxudan getmir.⁵

¹ Bax: “Fussilət”, 30.

² “Ənfal”, 12.

³ “Ali-İmran”, 175.

⁴ Bax: “Bəqərə”, 249.

⁵ “Təfsire-nümunə”.

■ Qüreyş ordusu böyük hərbi təchizat, yetərincə azuqə, hətta öz ruhiyyəsini gücləndirmək üçün xanəndə qadınlarla Bədr məntəqəsinə daxil oldu. Onlar öncə su quyularını nəzarət altına aldılar. Müsəlmanlar isə tərəddüddə idilər. Ətrafindakıların gecəni rahat keçirməyəcəyini görən Peyğəmbər (s) onları müjdələdi ki, Allahın mələkləri onlara yardımə gələcək. Peyğəmbərin (s) təsəllisi ilə onlar gecəni rahatlıqla başa vurdular. Paklanma və susuzluğu yatırmaq üçün suyun azlığından əlavə, başqa bir əsas problem yerin xırda daşlıqdan ibarət olması idi. Belə ki, ayaqlar yumşaq daşlar arasında batırıldı. Həmin gecə yağış yağdı və müsəlmanların ayaqlarının altı möhkəmləndi. Bu hadisə onları xeyli sevindirdi. Bəlkə də «qədəmlərin möhkəmlənməsi» dedikdə, yerin möhkəmlənməsi yox, döyüş əzmkarlığı nəzərdə tutulmuşdur. Amma bu ehtimalların biri o birini mümkünzs etmir.

■ «Çirkinlikdən təmizlənmə» dedikdə şeytani vəsvəsələrdən paklanmaq və ya cənabət çirkinliyindən təmizlənmək nəzərdə tutula bilər. Hər halda, yağış müsəlmanların bu problemlərini aradan qaldırıdı.¹

İman Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Yağış suyu için, xəstəlikləriniz aradan götürülsün.” Sonra həzrət uyğun ayəni oxumuşdur.²

BİLDİRİŞLƏR

1. Allahın istək və yardımçıları ilə ikrəhlı və güclü düşmən qarşısında aram dayanmaq mümkündür. Amma Allah istəməsə, ən səfali bağlarda və ən münasib şəraitdə belə insan üçün yuxu və rahatlıq yoxdur.
2. Bəzən savaş zamanı kiçik bir istirahət və yuxu böyük ilahi nemət olur. Belə bir fasılə yorğunluğu aradan qaldırır, həm də insan ayıq vəziyyətdə gecə hücumlarının qarşısını alır.
3. İman və səbir olan yerdə Allah-təala insanı təbii amillərlə təchiz edir və onu bu vasitələrdən faydalandırır.
4. Savaş gedışində külək, yağış, yuxu kimi təbii amilləri təsadüfi saymaq olmaz.
5. Zahiri və batini paklığın hər biri ayrı-ayrılıqda bir dəyərdir. Amma hər ikisinin bir yerdə olması daha dəyərlidir.
6. Allah-təala mücahid müsəlmandan paklıq, yüksək ruhiyyə, müqavimət və sabitqədəmlik istəyir.

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Kafi”, c. 6, s. 387.

(AYƏT: 12)

﴿إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنَّى مَعَكُمْ فَتَبَثُّوا الَّذِينَ آمَنُوا سَالْقِي فِي
قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرَّغْبَ فَاضْرِبُوهُمْ فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوهُمْ كُلَّ بَنَانٍ﴾

«(Xatırla,) o zaman ki, Rəbbin mələklərə vəhy etdi:Mən sizinləyəm, imanlı fərdləri gücləndirin. Mən də tezliklə kafirlərin qəlbini qorxu salacağam. Onların boyunlarını burun, barmaqlarını qələm edin. (Silah götürə bilməsinlər.)»

NÖQTƏLƏR

■ “Bənan” sözü “bənanə” sözünün cəm forması olub, əl və ayaq barmaqlarının ucunu və ya əl və ayaq barmaqlarını bildirir.

■ Kafirlərin başına zərbə endirilməsi və ya onların barmaqlarının başının kəsilməsi onların silah tutmasının qarşısını alır. Ehtimal olunur ki, ayə piyada düşmənin başının, süvari düşmənin əl-ayağının hədəfə alınmasını göstəriş verir.¹

■ “Fəvqəl-ənaq” deyərkən, küfrün tanınmış şəxsləri və rəhbərləri nəzərdə tutula bilər. Yəni zərbə düşmənin başçılarına və rəhbərlərinə endirilməlidir.²

Bədr savaşında ilahi yardımılardan biri düşmən qoşununu qorxu hissinin bürüməsi oldu. Belə ki, İslam ordusunun məxfi qüvvələri düşmən qoşununun - bütün imkan və təchizatlara baxmayaraq - üşütməyə düşdüyünü bildirdi. Azsaylı İsləm dəstəsində isə yüksək bir əhval-ruhiyyə vardı. Bu səbəbdən də həzrət Peyğəmbər (s) öncə düşmənə sülh təklif etdi. Peyğəmbərin (s) göndərdiyi nümayəndə sülh təklifi ilə düşmən düşərgəsinə yollandı. Düşmənlər arasında əksəriyyət bu təkliflə razılaşsa da, Əbu-Cəhl inadkarlıq göstərib savaş alovunu qızışdırıldı.

BİLDİRİŞLƏR

1. Allah-təala bəzən möminləri mələklər vasitəsi ilə irəli aparıb himayə edir.

2. Mələklərin müstəqil şəkildə heç bir qüdrətləri yoxdur. Onlar öz güclərini Allahın lütf və himayəsindən alırlar.

3. Allah insanları mələklər vasitəsi ilə möhkəmliyə həvəsləndirir. Kafirlərin qorxudulmasını isə Allah-təala yalnız Özünə aid edir.

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Təfsire-Fürqan”.

4. Allah iman əhlinə aramlıq və qəlb rahatlığı nazil edir. Kafirlərə isə qorxu və dəhşət hakim olur.

5. Qəblələr Allahın əlindədir. Aramlıq və iztirab da Onun tərəfindəndir.

6. Bədr savaşında kafirlərin möglubiyyət amillərindən biri onları bürümüş qorxu oldu.

7. İnsanın meyllərinin onun taleyində, ilahi rəhmət və ya əzaba çatmasında əhəmiyyətli rolü vardır.

8. Güc və imkan təklikdə aramlıq yaratmır. (Bədr savaşında müsəlmanlar azsaylı olduqları halda rahatlıq tapdılar. Çoxsaylı və silahlı düşmənlər isə qorxuya düşdülər.)

9. Savaşda öz döyüş gücünüzdən tam istifadə edin, zərbəni düşmən cəbhəsinin həssas nöqtələrinə endirin.

(AYƏ: 13)

﴿ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾

﴿ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾

“O, (mominlərin ilahi himayəsi, düşmənin baş və barmaqlarının ucuna zərbə göstərişi) bu səbəbdən idi ki, onlar Allah və Onun Rəsulu (s) qarşısında itaetsizlik etdilər. Hər kəs Allaha və Onun Rəsuluna (s) qarşı çıxsa, Allah da ağır cəza sahibidir.”

(AYƏ: 14)

﴿ ذَلِكُمْ فَدُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴾

“Odur (dünyadakı cəzanız), onu dadın. (Bilin ki,) kafirlər üçün cəhənnəm əzabı var.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Allahın qəhr-qəzəbinin səbəbi itaetsizlik və tügyandır. Bunu dəlilsiz və hesabsız saymayın.

2. Allahın Rəsuluna qarşı müxalifətçilik Allahla müxalifətçilikdir.

3. Allahın sünəsi və qaydası budur ki, haqqə qarşı çıxan puç olur.

4. Kafirlər həm dünyada həlak olur, həm də axirətdə əzaba gəlirlər.

5. Dünya əzabı nə qədər ağır olsa da, axirət əzabını dadmaq həddindədir.

(AYƏT: 15)

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيْتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا رَجْفًا فَلَا تُولُّهُمُ الْأَذْبَارَ ﴾

“Ey iman gətirənlər! Əgər kafir dəstəsi ilə rastlaşsanız,
onlara arxa çevirməyin, qaçmayın.”

NÖQTƏLƏR

■ “Zəhf” bulaşmaq, yer üzünə sərilmək mənasını bildirir. Qoşunun hərəkəti uzaqdan belə bir görüntü yaratdığı üçün bu da “zəhf” adlandırılmışdır.

■ İmam Riza (ə) buyurmuşdur: “Cihaddan qaçmaq din və haqq rəhbərin süstləşməsi, dinin məhvi və düşmənin cürət tapması səbəbidir.¹

■ Həzrət Əlinin (ə) fəzilətləri sadalanarkən qeyd olunur ki, o, bütün ömrü boyu bir dəfə də olsun cəhbədən yayınmamışdır.² Həzrət buyurur: “Ən bəyənilmiş ölüm şəhadətdir. And olsun Əbu-Talib övladının canı əlində olan kəsə, mənim üçün min qılınc zərbəsi ilə ölmək yataqda ölməkdən daha asandır.”³

BİLDİRİŞLƏR

1. Allahın möminlərdən xüsusi intizarı var.
2. Düşmənin çoxluğu qaçmaq üçün səbəb ola bilməz.
3. Savaş gedişində qaçmağa icazə verilmir. (Əlbəttə ki, hər iki dəstə hazırlıqlı olduqda qaçmaq qadağandır. Əgər düşmən təpədən dırnağadək silahlanıb müsəlmanları qırırsa və onların hazırlığı yoxdursa, silahsız insanların geri çəkilməsi mümkünəndir).⁴
4. İslam savaşçı bir məktəbdidir. Bu savaşda qəsbkarlıq, fatehlik məqsədləri yoxdur.

(AYƏT: 16)

﴿ وَمَن يُوَلِّهُمْ يَوْمَئِذٍ دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيْرًا إِلَىٰ فِتَّةٍ فَقَدْ بَاءَ ﴾

﴿ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَا وَاهٌ جَهَنَّمُ وَبِسْنَ الْمَصِيرُ ﴾

“Geri çəkilməsində məqsəd yeni döyüşə hazırlıq olan və ya digər müsəlman dəstəyə qoşulmaq istəyənlər (qaçmaq məsələsində) istisnadırlar. Hər kəs savaş günü düşmənə arxa çevirsə, şübhəsiz, Allahın qəzəbinə gələr və onun yeri cəhənnəmdir. Necə də pis aqibətdir.”

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

² “Təfsire-nümunə”. “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

³ “Nəhcül-bəlagə”, x. 121.

⁴ “Təfsire-Fürqan”.

NÖQTƏLƏR

■ “Mutəhərrişən” dedikdə, taktiki gedişi dəyişmək, düşməni azdırıb ona qəfil zərbə vurmaq məqsədi ilə kənara çəkilmək mənası anlaşılır. “Mutəhəyyizən” dedikdə isə, döyüşçünün özünü tənha və zəif hiss etdiyi vaxt digər bir dəstəyə qoşulub döyüş mövqeyi tutması başa düşülür.

■ “Baə biğəzəbin” qəzəbə düşcar olmaq mənasını bildirir.

■ Bu ayədə cəbhədən qaçmanın haramlığı məsələsində iki hal istisna olunmuşdur: taktiki yerdəyişmə məqsədi olduqda və ümumi həmlə üçün digər bir müsəlman dəstəsinə qoşulduqda.

Bəzi təfsirlərdə başqa hallar da istisna sayılmışdır. Məsələn, müsəlmanlara mühüm bir xəbəri çatdırmaq üçün cəbhədən kənarlaşmaq və ya daha mühüm strateji bir mövqe əldə etmək üçün meydani tərk etmək.¹ Əslində bu hallar da əvvəlki halların bir nümunəsidir.

■ Cəbhədən qaçanlar Allahın qəhr-qəzəbinə tuş gəlir. Belə ki, hər dəfə namaz qılarkən onlara nifrətimizi bildiririk.

BİLDİRİŞLƏR

1. Cəbhədən qaçmaq kəbirə günahdır. Allah bu günah müqabilində əzab vəd etmişdir.

2. Taktiki baxımdan geri çəkilməyin eybi yoxdur.

3. Savaşda düşmənə qarşı hiylə işlətməyə icazə verilir.

4. Cəbhəyə getmək mühüm olduğu kimi, cəbhədən qaçmamaq da mühümdür. Bəziləri cəbhəyə getsə də, meydandan qaçıdiği üçün cəhənnəmə yuvarlanır.

5. Bir şeyi dəyərləndirərkən tələsik mühakimə yürütülməyək. Hər hansı plan və ya taktika əsasında fərqli hərəkət edilə bilər.

6. Qələbə Allahdandır. Amma döyüş texnikasından, hərbi taktika və müharibə siyasetindən də faydalana bilər.

7. Cihaddan qaçanların və Allahın qəzəbinə gələnlərin yeri cəhənnəmdir. (Əslində cihaddan qaçan şəxs sığınacaq axtarr. Halbuki onun yeganə sığınacağı cəhənnəm odudur.)

8. Cəbhədən qaçmanın həm dünyəvi, həm də axırət əzabı var. Cəbhədən qaçanları qarşıda pis aqibət gözləyir.

(AYƏ: 17)

﴿ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى
وَلَيْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءٌ حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

¹ “Təfsire-Fi Zülalul Quran”.

“Siz onları (öz gücünüzlə) öldürmədiniz. Əslində Allah (Öz qeybi yardımçıları ilə) onları qətlə yetirdi. (Ey peyğəmbər!) O vaxt ki, ox atdın, (əslində) sən atmadın, Allah atdı ki, möminləri Öz tərəfindən yaxşı bir sınaqla imtahana çəksin. Çünkü Allah çox eşidən və biləndir.”

NÖQTƏLƏR

■ Bədr savaşı günü Peyğəmbər (s) Əliyə (ə) buyurdu: “Yerdən bir ovuc torpaq, çıñqlı götür və mənə ver.” Həzrət Peyğəmbər (s) bir dua oxuyub onları düşmənə tərəf səpdi. Bu iş bir möcüzə ilə sonulandı. Bir tufan yarandı ki, düşmənin qəlbini qorxuya saldı.¹ Bəli, Bədr savaşında qələbənin əsas amili Allahın istək və iradəsi idi. Əgər maddi səbəbləri, hər bir texnika və taktikanı əsas götürsək, müsəlmanlar azsaylı və silahsız idilər. Cəmi bir neçə atlısı olan bir dəstə, təpədən dırnağadək silahlansıdır orduya necə qalib gələ bilər?!

■ “Bəla” dedikdə sınaq nəzərdə tutulur. Bu bəla həm nemətlər vasitəsi ilə, həm də müsibətlər vasitəsi ilə baş verə bilər. Nemətlərlə sınaq “bəlaən həsənə”, müsibətlə sınaq “bəlaən səyyiə” adlanır.²

■ İnsan düzgün bir əqidə ilə haqq yolda hərəkət edərsə, Allahın göstərişləri istiqamətində çalışarsa qeybi yardımçılarından faydalanan. Belə bir halda insanın vücudu ilahilik tapar. Necə ki, bir rəvayətdə Allah-təala buyurmuşdur: “Bəndə nafilələr və müstəhəb əməllər vasitəsi ilə Mənə yaxın məqama çatar. Onun əli Mənim əlim, onun qulağı Mənim qulağım olar - onun bütün əzaları ilahiləşər. Nə istəyərsə, dərhal yerinə yetər.”³ Belə bir insanın istənilən hərəkəti ilahi hərəkətdir. Əksinə, qeyri-ilahi yolda, qeyri-ilahi göstərişlər əsasında hərəkət edən insan şeytani vücud əldə edir. Necə ki, Aişə «Cəməl» savaşında Həzrət Əlinin (ə) qoşunu ilə üzləşdikdə peyğəmbərsayaq bir ovuc torpaq götürüb, qoşuna tərəf səpdi və nifrin etdi. Həzrət onun bu hərəkəti ilə bağlı buyurdu: “Bu işi görən şeytan idi.⁴

BİLDİRİŞLƏR

1. Savaşda qalib gəlməyiniz sizi qürrələndirib, təkəbbürə aparmasın. Allah və Onun yardımçılarını unutmayın.

2. İnsan öz hərəkətlərində nə məcburdur, nə də Allahın iradəsindən tam azaddır. Bütün işlər insanın iradə və istəyi ilə görüldüyündən ona aid edilir. Amma güc Allah tərəfindən verildiyindən bu əməllər həm də Allaha aid edilmişdir.

¹ “Təfsire-Əl-mizan”; “Təfsire-nümunə”.

² “Əraf”, 168; “Təfsire-nümunə”.

³ “Kafi”, c. 2, s. 352.

⁴ “Şərhe-Nəhcül-bəlagə”, Ibn Əbil-Hədidi, c. 1, s. 257.

3. Allahın qeybi yardımlarının nazil olmasında peyğəmbər və rəhbərin xüsusi rolü var.

4. Savaş və cihad Allahın sınaq vasitələrindəndir. Bu yolla həqiqi möminlər, zəif imanlılar və imansızlar müəyyənləşir.

5. Allahın yardımları, möminlərin qələbəsi və kafirlərin məğlubiyyəti təsadüfi deyil. Bu həqiqətlər Allahın elm və agahlığına əsaslanır.

(AYƏT: 18)

﴿ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوْهِنٌ كَيْدُ الْكَافِرِينَ﴾

“Odur (düşmənin məglubiyyəti, sizin qələbəniz və Allahın lütfü). (Bilin ki,) Allah kafirlərin hiyləsini zəiflədəndir.”

NÖQTƏLƏR

■ “Zalikum” təbiri ilə «Bədr» savaşında müsəlmanların və kafirlərin vəziyyətinə işaret olunur. Bu sözlə göydən və yerdən nazil olan ilahi yardımlar, düşmənin məglubiyyəti xatırladılır. Sanki deyilir: “Budur sizə Allahın lütfü.”

■ Düşmənlərin hiylələri onların qəlbində qorxu yaradılması, aralarına təfriqə düşməsi, sırlarının ifşası, tufan və ildirimla puça çıxdı.

BİLDİRİŞLƏR

1. Allah-təala düşmənlərin möminlərə qarşı planlarını alt-üst edir. (Əgər iman ruhiyyəsi qorunsa, Allah düşmənlərin hətta məxfi və hiss olunmayan fəaliyyətlərini də puça çıxarar. “Təbəs” hadisəsini misal göstərmək olar. İslam inqilabını boğmaq tapşırığı almış Amerika eskadriliyi möcüzəli bir şəkildə Təbəs çölündə tar-mar oldu. Həmin vaxt bizlər yuxuda idik, belə bir hadisəni təsəvvürümüzə də gətirmirdik.)

2. İlahi himayə əldə etməyin şərti iman, süqutun şərti isə küfrdir.

3. Bütün hallarda Allaha təvəkkül edək və düşmənin hiylələrindən qorxmayaq.

(AYƏT: 19)

﴿إِن تَسْتَفِحُوا فَقَدْ جَاءُكُمُ الْفَتْحُ وَإِن تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِن تَعُودُوا نَعْدُ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِتْنَكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرْتُ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

«Əgər (siz kafirlər İslamdan) fəth və qələbə intizarında idinizsə, həmin fəth gəldi. (İslam həqiqəti aşkar oldu.) Əgər (öz azgınlığınızdan) əl çəksəniz, sizin üçün daha yaxşıdır. Əgər (öz küfrünüzə) qayıtsanız, (Biz də öz qəhr-qəzəbimizə) qayıdırıq.

Dəstəniz nə qədər çox olsa da, karınıza gəlməyəcək. Çünkü Allah möminlərlədir.»

NÖQTƏLƏR

■ Ayədə kimə müraciət olunur? İki ehtimal mövcuddur: Bədr savaşında məğlub olmuş kafirlər və ya qənimət bölgüsündə ixtilafa uğramış müsəlmanlar.

Bu ayənin öncəki ayələrlə uzlaşması birinci ehtimalı gücləndirir. Çünkü keçmişdə küfr və qəzəbə düçər edilmiş zümrə həmin bu çoxluq idi. Əbu-Cəhl də Məkkədən çıxarkən Kəbənin pərdəsindən yapışaraq dedi: “Pərvərdigara! Bu iki dəstədən doğru yolu tutanını qalib et.”¹ O öz qələbəsinə əmin idisə də, nəhayətdə məğlub oldu.

İndi məsələyə ikinci ehtimalla nəzər salaq. Ayədə müsəlmanlara xəbərdarlıq olunur ki, fəthdən sonrakı höcətləşmə və etirazlardan əl çəksinlər. Əgər ötən mübahisələrə yenidən qayıtsalar, Allahın lütfündən məhrum ediləcək, düşmən qarşısında tənha buraxılıb məğlubiyyətə düçər olacaqlar. (Bir daha qeyd edirik ki, birinci ehtimal daha münasibdir.)

BİLDİRİŞLƏR

1. İnsanın xeyri azığınlıqlardan, Allah və Onun rəsuluna qarşı çıxmada çəkinməkdədir.
2. Allahın lütfü və ya qəhr-qəzəbi öz seçiminizdən və əməllərinizdən asılıdır.
3. Allah höccəti tamamlamış, bəhanələri kəsmiş və üzrə heç bir yer qoymamışdır.
4. Təşviq və xəbərdarlıq yanaşı şəkildə zəruridir.
5. Xilaf işlərin qarşısı qəti və aşkar şəkildə alınmalıdır. Bəzən bağışlanmağa yer qalmır.
6. Allahın qəhr-qəzəbi qarşısında cəmiyyətin çoxluğunun heç bir rolu yoxdur.
7. İman ilahi yardımının əldə olunmasında şərtidir.

(AYƏ: 20)

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلُّوْا عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ﴾

“Ey iman gətirənlər! Allaha və Onun rəsuluna itaət edin. (Onun sözlərini) eşitdiyiniz halda üz döndərməyin.”

(AYƏ: 21)

﴿ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَاتَلُوا سَمِعَنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴾

¹ “Təfsire-Məcməül-bəyan”.

“Eşitdik” deyənlər kimi olmayıñ. Amma (həqiqətdə) onlar eşitmirlər.”

NÖQTƏLƏR

■Quranda başdan-başa Allaha itaətin ardınca Onun Rəsuluna (s) itaətdən danışılır. On bir yerde “ətiullahə” (itaət edin Allaha) təbirinin ardınca “ətiunə” təbiri işlədilmişdir. Yəni Allahın rəsuluna itaət təqva şərtidir.

■Həm Allaha, həm də Onun rəsuluna itaət zəruri olsa da, bu ayədə yalnız peyğəmbərə itaətsizlik qadağan olunmuşdur. Ayədən məlum olur ki, nəzərdə tutulan şəxslərin problemi xüsusi ilə Bədr savaşında Peyğəmbərə (s) itaətsizlik, onun hərbi göstərişlərdən çıxmış olmuşdur.

■Peyğəmbərin sözlərini eşitmək dedikdə, növbəti ayəyə əsasən, onun sözlərinin dərk olunması nəzərdə tutulur.

BİLDİRİŞLƏR

1. Möminlər üçün Allah və Onun rəsulunun göstərişlərinə itaətsizlik qorxusu var və onlar xəbərdarlıq ehtiyacıdlırlar.
2. Peyğəmbərə itaətsizlik Allaha itaətsizlikdir. (Bəli, Allah və Onun rəsulunun göstərişləri bir tamdır və peyğəmbərə itaət Allaha itaətin şərtidir.)
3. Eşitmək və dərk etmək məsuliyyət yaradır.
4. Tarixdən və keçmişdəki müxaliflərin başına gələnlərdən xəbərdarlıq ibrətdir.
5. Rəhbərə itaətdə sədaqətli olaq, əhdlərimizə vəfa qılaq, əməl etməmiş iman iddiasına düşməyək.

(AYƏT: 22)

﴿إِنَّ شَرَ الدُّوَابَ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُ الْبُكُمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾

“Həqiqətən, Allah üçün canlıların ən pisi (haqqı eşitməyən) korlar, (haqqı deməyən) lallar və dərk etməyənlərdir.”

NÖQTƏLƏR

■“Summun” kar, bukmun lal deməkdir. Burada kar və lal təbirleri haqqı eşitməmək və dilə gətirməmək mənasında işlədilmişdir.

■Quran təbirlərində peyğəmbərlərin ilahi tərbiyəsini qəbul etməyən və haqqa könül verməyənlər bəzən ölüyə¹, bəzən dördayaqlıya², bəzən dördayaqlıdan da alçaq birinə³ bəzən isə ən alçaq canlıya oxşadılır.

¹ Bax: “Rum”, 52.

² Bax: “Əraf”, 179; “Muhəmməd”, 12.

³ Bax: “Əraf”, 179.

■ Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Haqqı anlayıb inadkarlıq göstərən və küfr edən kəslər canlıların ən pisidirlər.”¹

■ Bir dəstə insan qiyamətdə haqqı dinləmədiyini və ya düşünmədiyini etiraf edər. Beləcə, onlar cəhənnəmə yollanar.² Əgər eşidən qulağımız olsa və ya anlasaq, cəhənnəmə əhli olmariq.

BİLDİRİŞLƏR

1. İman iddiasında olub, Allah və Onun rəsuluna itaət etməyənlər ən pis canlılardır.

2. İnsanın dəyəri onun düşüncəsindədir. Düşünməyən insan ən pis canlıdır. (Bəli, qulaq, dil və düşüncə bir dəyərdir. Amma onlardan düzgün istifadə olunmalıdır. Məsələn, dil ilə insanlara yaxşılığı əmr edib, onları pislikdən çəkindirməyən kəs lal kimidir.)

3. Dini təlimlərdən üz döndərənlər düşüncəsizdirler.

(AYƏT: 23)

﴿ وَلَوْ عِلِّمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَا سَمَعُوهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُغْرِضُونَ ﴾

“Əgər Allah onlarda bir xeyir görsəydi, onları eşidən edərdi. (Haqq sözü qəlb qulaqlarına çatdırardı.) Amma əgər onlar eşidən edilsəydi də boyun qaçırib üz döndərərdilər. (Bəzən əmin olsalar da, bunu etiraf etməzdilər.)”

NÖQTƏLƏR

■ İnadkar fəndlər bir neçə dəstədir: bəziləri hətta haqqı eşitmək də istəmir³; bəziləri eşitsələr də, eşitdiklərini məsxərə edir;⁴ bəziləri eşidib anlasalar da, eşitdiklərini təhrif edirlər⁵; bəziləri ifrat bağlılıqlara, həsədçiliyə, qəlblərinin bərkliyinə görə haqqı batıldən seçə bilmirlər.⁶

BİLDİRİŞLƏR

1. Layiq olanları öz feyzindən bəhrələndirmək, hər kəsə haqqın qəbulu ilə bağlı, ləyaqət və istedadı ölçüsündə əta etmək ilahi sünnələrdəndir.

2. İlahi lütfdən bəhrələnmək üçün şəraiti özümüz yaratmalıyıq.

3. Ayələri təkcə eşitmək bəs deyil, haqqı qəbul edib təslim olmaq zəruridir.

4. Allah-təala öz hidayətini kimsəyə əsirgəmir. Sadəcə, inadkarlar haqq sözdən üz döndərirler.

¹ “Təfsire-Dürrül-Mənsur”, c. 4, s. 43.

² Bax: “Mulk”, 10.

³ Bax: “Fussilət”, 26.

⁴ Bax: “Ənfal”, 31.

⁵ Bax: “Nisa”, 46.

⁶ Bax: “Maidə”, 13.

5. İnsan öz-özlüyündə ixtiyar sahibidir və haqqa qarşı etiraz edə bilir. (Bəli, təkamül istedadını özündə boğan şəxs ilahi feyzi də qəbul etmir.)

(AYƏT: 24)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحِبِّكُمْ
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمُرْءَ وَقُلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾

“Ey iman gətirənlər! Allah və Onun rəsulu sizi həyatverici bir şeyə dəvət etdikdə qəbul edin. Bilin ki, Allah insan və onun qəlbi arasında hail (pərdə) olur. Ona doğru məhsur olarsınız.”

NÖQTƏLƏR

■ Həyatın müxtəlif qisimləri var: bitki həyatı¹ “Allah torpağıdır”; heyvani həyat² “Allah ölüleri dirildir”; əbədi həyat³ “Kaş ki, həyatım üçün öncədən bir şey göndərmiş olaydım.”

■ Peyğəmbərlərin dəvəti ilə qurulan həyat heyvani həyat deyil. Çünkü heyvani həyat peyğəmbərdən öncə də vardi. Peyğəmbərin gəlişi ilə başlayan həyat düşüncə ilə, əqlə, mənəviyyatla, əxlaqla bağlı olan bir həyat idi. Ola bilsin ki, ayədə “həyata dəvət” deyilərkən cihadə dəvət nəzərdə tutulmuşdur. Belə bir ehtimalı öncəki və sonrakı ayələrin Bədr savaşı haqqında olması ilə izah etmək olar.

■ İnsani həyatın əsasını iman və saleh əməl təşkil edir. Allah-təala və Onun peyğəmbərləri də insanları belə bir həyata dəvət etmişdilər. İlahi göstərişlərə itaət pak-pakizə həyata çatmaq rəmzidir.⁴ Şəh və sünni rəvayətlərinə əsasən, pak-pakizə həyatın nümunələrindən biri həzrət Peyğəmbərin (s), Əlinin (ə) vilayəti və Əhli-beytlə (ə) bağlı çağırışının qəbul olunmasıdır.⁵

■ Allahın insanla onun qəlbi arasında hail olması onun hər şeyi görməsinə işarədir. O bütün mövcudları əhatə edir, qüdrət və tövfiq Ondandır. Allah-təala bizə boyun damarımızdan da yaxındır. Ağıl və ruhun fəaliyyəti də Onun əlindədir. Əgər Onun lütfü olmasaydı, insan heç vaxt haqq və batılı ayırd edə bilməzdı.

■ İmam Sadiqdən (ə) rəvayət olunmuşdur ki, Allahın hail olması nümunələrindən biri küfrün məhvini və imanın sədasi məsələsidir. Qəflət və şəkkin məhvini, xatırlatma və yəqinin təsbiti hail nümunələrindəndir.⁶ Digər bir yerdə buyurular: “Allah imkan verməz

¹ “Hədid”, 17.

² “Fussilət”, 39.

³ Bax: “Fəcr”, 24.

⁴ Bax: “Nəhl”, 97.

⁵ “Təfsire-Fürqan”.

⁶ “Təfsire-Fürqan”.

ki, insan batılı haqq görə.”¹ Başqa bir yerdə buyurulur: “Bəzən insan qulağı, gözü, dili və əli ilə bir şeyə meyl edir. Həmin işi gördükdə isə qəlbi razılaşdırır və bilir ki, meyl etdiyi şey haqq deyil.² Ola bilsin ki, hail olmaq ölümə bir işarədir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Gerçək imanın şərti Allah və Onun rəsulunun dəvətinin qəbuludur.
2. Allah və Onun rəsulunun dəvəti eyni bir mahiyyətə malikdir.
3. Allah və Onun rəsulunun yolu ilə hərəkət gerçək həyatdır. Bu yoldan çəkinmək isə insanlığın məhvidir.
4. Bütün dini göstərişlər, Peyğəmbər (s) buyruqları, hətta savaş və cihadə çağırış fərd və cəmiyyət üçün həyat səbəbidir.
5. Allahın hüzuruna və əhatəsinə inanan kəs peyğəmbərlərin dəvətindən boyun qaçırmır.
6. Nə qədər ki, dünyadan getməmişik, fürsət var ki, haqqı qəbul edək. (Bu baxımdan Allahın insan və onun qəlbi arasında hail olması ölümə işarədir.)
7. Nə möminlər qürrələnsin, nə də kafirlərdən ümidimizi üzək. Çünkü qəlblər Allahın əlindədir. O “müqəllibəl-qülubdur”.
8. Allahın birliyini qəbul etməmək üçün heç bir əsas yoxdur. Tövhid fitri bir həqiqətdir.³
9. Allah insanın qəlbindən ötüşən hər bir düşüncədən xəbərdardır.
10. Allah insana hər şeydən, hətta onun qəlbindən də yaxındır.
11. Hər birimiz istər-istəməz Qiymətdə məhsur olacaqıq. Belədirse, Allahın rəsullarına müsbət cavab verək.

(AYƏ: 25)

﴿ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ ﴾

﴿ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾

“Qorxun (özünüüzü hifz edin) o fitnədən ki, təkcə sitəmkarlarınıızın ətəyindən tutmaz. (Əksinə hamiya çatar. Çünkü başqaları da sitəmkarların əməlləri qarşısında süsdular.) Bilin ki, Allah ağır cəza verəndir.”

¹ “Bihar”, c. 5. s. 205.

² “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

³ “Təfsire-Əl-mizan”.

NÖQTƏLƏR

■ “Fitnə” dedikdə şirk, küfr, bəla, sınaq, işkəncə və əzab başa düşülür. Bu ayədə uyğun söz ictimai bəla və müsibətlər mənasında işlədilmişdir.¹

■ Ötən ayədə peyğəmbərə itaət göstərişi verilmişdisə, bu ayədə fitnədən çəkinmək tapşırılır. Məlum olur ki, fitnə nümunələrindən biri peyğəmbərə itaətsizlikdir. Bu ayə “Ali-İmran” surəsinin 103-cü ayəsi ilə eyni məzmundadır.² Fitnənin digər bir nümunəsi bütöv bir quruluşu dağlıdan fəsad və günahdır. Belə bir fitnənin zərbələri ümumi və əhatəlidir. Məsələn, həqiqi başçıların vilayətini bir kənara qoyan Bəni-Üməyyə hakimlərinin fəsadı müsəlmanları əsrlər boyunca zillətə sürüklədi.

■ Zülm qarşısında sükut, «əmr be məruf» və «nəhy əz münkərin» tərk olunması fitnə və əhatəli əzabla nəticələnir. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Allah heç vaxt xalqı onlardan bəzilərinin günahına görə cəzalandırmaz. Belə bir cəzalandırma yalnız o zaman baş verər ki, həmin xalq arasında pis iş aşkarlaşın və ətrafdakılar buna qarşı çıxa biləcəkləri halda sussunlar. Bu halda Allah onların hamısına əzab verər.”³ Necə ki, Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Bəzilərinin gizlində baş vermiş günahına görə Allah bütün xalqı cəzalandırmaz. Amma bir dəstə insan pis işi aşkarlasalar və xalq onları məzəmmət etməsə, hər iki dəstə əzaba düçər olar.”⁴

■ «Fitnə törədən işlərdən çəkinmək» dedikdə, bir qıraqa çəkilib guşənişin olmaq nəzərdə tutulmur. Əslində diqqət insanın ayıq olmasına yönəldilir. Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Fitnələr zamanı özünüzi iki yaşlı dəvə kimi aparın-sizi nə yüklesinlər, nə də sağınlar.”⁵

■ Bu ayə nazil olan vaxt həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: “Hər kəs məndən sonra Əlinin canişinlik məsələsində zülmə yol versə, elə bil mənim risalətimi və öncəki peyğəmbərlərin nübüvvətini inkar etmişdir.”⁶

BİLDİRİŞLƏR

1. Din və ilahi göstərişlərdən çıxməq fitnələrin yaranması və ilahi əzabın nazil olması səbəbidir.

1 “Təfsire-nümunə”.

2 “Təfsire-Əl-mizan”.

3 “Təfsire-nümunə”.

4 “Təfsire-isna-əşəri”.

5 “Nəhcül-bəlağə”, h. 1.

6 “Təfsire-Fürqan”.

2. Nə fitnə törədin, nə fitnəkarlarla səs-səsə verin, nə də fitnə qarşısında susun.
3. İnsan və cəmiyyətin taleyi onların öz əməllərindən asılıdır.
4. Fərdlər öz əməllərindən əlavə, başqalarının da əməlləri üçün məsuliyyət daşıyır. Çünkü bir dəstənin xilaf işi başqaları üçün də təhlükə törədə bilər. Gəmidə öz kayutunu deşən kəs əslində bütün gəmini batırmaq istəyir.
5. İlahi əzabin şiddət və çətinliyinə diqqət insanı zülm və günahdan çəkindirir.

(AYƏT: 26)

﴿ وَادْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعِفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَحَطَّفُوكُمْ ﴾
النَّاسُ فَاوَأْكُمْ وَأَيَّدُكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقْكُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾

“O zamanı yada salın ki, siz az idiniz və yerdə (Məkkədə) zəif düşməndünüz. Qorxurdunuz ki, camaat sizi əlib-çapa. (Allah Mədinədə) sizə sığınacaq verdi. Öz yardımını ilə sizi gücləndirdi, pak şeylərdən sizə ruzi yetirdi ki, bəlkə şükür edəsiniz.”

NÖQTƏLƏR

- “Təxəttəf” dedikdə “çalib-çapmaq” nəzərdə tutulur.
- Məkkə müsəlmanları İslam peyğəmbərinin Mədinəyə hicrətindən qabaq ardıcıl şəkildə müşriklər tərəfindən incililərlər. Bu səbəbdən də onlar peyğəmbərin göstərişi ilə fərdi və ya toplum şəklində digər məntəqələrə hicrət edildilər. Kimi Həbəşəyə, kimi Yəmənə, kimi Taifə, kimi də Şeybe-Əbu-Talibə (Əbu-Talib dərəsi adı ilə tanınan yerə) üz tuturdu. Müsəlmanlar daim qorxu və iztirab içində idilər. Mədinəyə hicrət edən zaman kimsənin ev-eşiyi yox idi. Onların böyük bir qismi peyğəmbər məscidində yerləşmişdir. Peyğəmbər (s) Mədinəyə hicrət edən dönenlərdə ənsar (mədinəli müsəlmanlar) da yoxsulluq içində yaşayırdılar. Onlar adətən, bir xurma ilə kifayətlənəsi olurdular. Bundan əlavə, mədinəli müsəlmanlar yəhudilər tərəfindən də işkəncəyə məruz qalırdılar. Besətin axırlarında isə Allah-təala müsəlmanlara qüdrət verdi və zimmə əhli (başqa dindən olanlar) müsəlmanlara cizyə (himayə haqqı) verməli oldular. Həmin dövrdə müşriklər qorxu içində yaşıyır, hər an əsir düşmək təhlükəsi ilə üzləşirdilər. Bəziləri öz istəyi ilə var-dövlətini müsəlmanlara təqdim edirdi.¹ Hazırkı ayədə Allah-təala müsəlmanlara bir vaxtkı zəifliklərini xatırladaraq bu günü qüdrət və əmniyyət üçün şükür etməklərini istəyir.

¹ “Təfsire-Ətyəbul-bəyan”.

BİLDİRİŞLƏR

1. Zəiflik günləri və həmin vaxtkı ilahi yardımının xatırladılması fitnələrdən uzaqlaşmaq üçün bir səbəbdür.
2. Öncə müsəlmanların sayı çox az idi. (“Qəlilun” təbiri əvəzində “qəlil” təbirinin işlədilməsi azlığa təkiddir.)
3. Müsəlmanlar Mədinəyə hicrətdən qabaq Məkkədə daim qorxu içində yaşayırırdılar.
4. Haqq yolda sayınızın azlığından, zəiflikdən və çarəsizlikdən qorxmayıñ. Allahın yardımını labüddür.
5. Əmin-amalıq, savaş qüdrəti və iqtisadi imkanların genişliyi xüsusi ilahi nemətlərdəndir.
6. Zəiflik dövrünün xatırladılması və həmin günlərin qələbə günləri ilə müqayisəsi şükür, eşq və təvəkkül üçün bir səbəbdür.
7. Allah azsaylı, zəif, qorxan bir dəstəyə imanı sayəsində izzət, qüdrət və qələbə bəxş edər.

(AYƏT: 27)

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ ﴾

﴿ تَعْلَمُونَ ﴾

“Ey iman gətirənlər! Allaha və peyğəmbərə xəyanət etməyin.
Bilərkədən öz əmanətlərinizə xəyanətkar olmayın.”

NÖQTƏLƏR

■ Bu ayənin nazil olma şəni haqqında deyilir: “Müsəlmanlar peyğəmbərin göstərişi ilə Bəni-Qürəyzə yəhudilərini mühəsirəyə aldıqları vaxt yəhudilər sülh təklif edib Şama köçmək üçün icazə istədilər. Həzrət Peyğəmbər (s) onların təklifini qəbul etmədi. Səd ibn Məaz hakimlik üçün seçildi. Yəhudilərin keçmiş dostu Əbu-Ləbabə barmağı ilə boğazına işarə etməklə yəhudilərə anlatdı ki, Səd ibn Məazın hakimliyini qəbul etsələr, öldürüləcəklər. Vəhy mələyi Cəbrail Əbu-Ləbabənin bu işaretini həzrət Peyğəmbərə (s) xəbər verdi. Xəyanətdən peşman olan Əbu-Ləbabə özünü Peyğəmbər məscidində sütuna bağlayıb yeddi gün heç nə yemədi. Nəhayət, onun tövbəsi qəbul olundu.¹

Ayənin nazil olma şəni haqqında başqa bir mülahizə də mövcuddur. Bədr savaşında müsəlmanlardan bəziləri Əbu-Süfyana məktub yazıb onu Peyğəmbərin (s) planlarından xəbərdar etdilər. Əbu-Süfyan da Məkkə müşriklərindən kömək istədi və Bədr savaşına min nəfər göndərildi.²

¹ “Təfsire-Məcməül-bəyən”; “Təfsire-Safi”. “Təfsire-nümunə”.

² “Təfsire-Məcməül-bəyən”, “Təfsire-Əl-mizan”.

■ Quran dilində «əmanət» sözünün geniş məhfumu vardır. Bu söz siyasi, ictimai, əxlaqi - həyatın bütün dəyərlərinə şamil edilə bilər. Məsələn:

- a) Məktəb, Quran, rəhbər, övlad, su və çörək kimi bütün maddi nemətlər;
- b) Həzrət Peyğəmbərin (s) Əhli-beyti;¹
- v) Həm özümüz özümüz üçün, həm də cəmiyyət bizim üçün əmanətdir;²
- q) Ənfal, qənimətlər, xums, zəkat, xalqın malı;
- d) İmam Baqır (ə) buyurmuşdur: “Dinin hökmələri, ilahi vaciblər əmanətdir.”³
- e) Hökumət və məsuliyyət.

Bələcə, itaətsizlik və vəzifələrin yerinə yetirilməməsi bu əmanətlərə xəyanətdir. İbn-Abbas deyir: “İslam programından hər hansı göstərişi tərk edən kəs bir növ Allaha və Onun rəsuluna xəyanət etmişdir.”⁴ İctimai məsuliyyətlərdə qeyri-saleh insanların saleh insanlardan önə keçməsi də Allaha, Peyğəmbərə (s) və müsəlmanlara xəyanətdir.

■ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Əmanətə xəyanət edən kəs oruc da tutsa, namaz da qılsa, özünü müsəlman da saysa münafiqdır.” İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Xalqın oruc-namazı sizi aldatmasın. Çünkü bəzən bütün bu işlər adət üzündən olur. Xalqı doğru danışığı və əmanətə vəfasi ilə sınığa çəkib tanıyın.”⁵

■ Əmanətə xəyanət etməmək insanlıq vəzifəsi və haqlarındandır. Demək, qeyri-müsəlmanların da əmanətinə xəyanət olmaz.

BİLDİRİŞLƏR

1. Xəyanət imanla bir araya sığdır. Əmanətdarlıq iman şərtidir.
2. Bəzən düşmənə məxfi bir işarə də xəyanət olur.
3. Hərbi sirlərin ifşası çox çirkin bir xəyanətdir.
4. Peyğəmbərə xəyanət Allaha xəyanətdir. “La təxunu” (xəyanət etməyin) həm Allahla Peyğəmbərə (s) birlikdə, həm də digərlərinə vəfali olmayı əmr edir.
5. Allah və Onun rəsuluna xəyanət insanın özünə xəyanətidir. Bu xəyanətin zərəri birbaş insana qayıdır.
6. Xalqın əmanəti insanın öz əmanəti kimidir və bu əmanətə xəyanət insanın özünə xəyanətidir.

¹ “Mulhəqate-ihqaqıl-həqq”, c. 14, s. 564.

² “Bəqərə”, 187.

³ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

⁴ “Kafi”, c. 2, s. 104.

⁵ “Kafi”, c. 2. s. 104.

7. Xəyanət fitrətən çirkindir və məhkum olunur.
 8. Bilərəkdən xəyanət təhlükəlidir. (Həm xəyanətin çirkinliyindən xəbərdarsınız, həm də onun pis aqibətini bilirsiniz.)

(AYƏT: 28)

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدُهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾

**“Bilin ki, var-dövlətiniz və övladlarınız bir imtahandır.
 Əlbəttə ki, Allahın yanında (sınaqdan çıxanlar üçün) böyük mükafat var.”**

NÖQTƏLƏR

■ İnsanın bir çox büdrəmələrinin mehvəri, haram müamilə, möhtəkirlik, yalan, əskik satmaq, infaqı tərk etmək, xüms-zəkat ödəməmək, hərislik və pozuculuq, yalan and, xalqın haqqını tapdamaq, savaş meydanından qaçmaq, hicrət və eihadı tərk etmək kimi günahların kökü var-dövlət və övlada bağlılıqdır. Demək, mal və övlad həm sınaq, həm də büdrəmə vasitəsidir. Necə ki, bu iki şey Əbu-Ləbabəni büdrətdi, o öz malını və övladlarını qorumaq üçün düşmənlə həmkarlığa meyl etdi.

■ Quran müxtəlif təbirlərlə var-dövlətin və övladlarının, bu iki şeyə ifrat bağlılığın fitnə olması barədə xəbərdarlıq edir: var-dövlət və övladda şeytanın iştirakının mümkünluğu¹, var-dövlət və övladı çok istəmək və onun mənfi təsirləri², övlad və malın insana Allahı unutdurması³, qiyamətdə var-dövlət və övladın əl tuta bilməməsi⁴.

■ Ayədə diqqəti çəkən bəzi nöqtələrdən aydın olur ki, var-dövlət və övlad sınağı ağır sınaqdır və bu sınaqdan qalib çıxməq çox çətindir. Əvvəla, cümlənin «ələmu» (bilin ki,) təbiri ilə başlaması bir xəbərdarlıqdır. İkincisi, «innəma» (həqiqətən, şübhəsiz) sözü bu sınaqda «nə üçün-niyə»yə yer olmamasını bildirir. Üçüncüsü, var-dövlət və övlad sınaq və fitnə vasitəsi yox, fitnə sayılmışdır.⁵

■ Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Kimsə fitnə və sınaqdan uzaqlıq istəməsin. Çünkü istisnasız olaraq hamı sınağa çəkilir. Allahdan sınaqdan yox, sınaqda büdrəmədən uzaqlıq diləyin.” Sonra Həzrət (ə) ilahi imtahanın səbəb və fəlsəfəsi haqqında buyurur: “İnsan sınağa çəkilir ki, razılar narazılardan seçilsin, hər bir kəsin əməllərindəki səadət və bədbəxtlik amilləri üzə çıxsın.”⁶

¹ Bax: “Isra”, 64.

² Bax: “Hədič”, 20.

³ “Münafiqun”, 9.

⁴ “Ali-Imran”, 10.

⁵ “Təfsire-rahnümə”.

⁶ “Nəhcül-bəlağə”, h. 93.

BİLDİRİŞLƏR

1. Var-dövlət və övlada ifrat bağlılıq insanı xəyanətə sürükləyir. Hətta bəzən insan insanlıq və din üsullarından əl götürür.

2. Var-dövlət və övlad iki təhlükəli və aldadıcı tələ ola bilər.

3. Allahın böyük mükafatına diqqət dünya bağlılığından uzaqlıq və xəyanətin tərkisi səbəbidir.

4. Var-dövlət və övlad nə qədər cazibəli olsa da, Allahın lütf və mükafatları müqabilində heç nədir. (“Var-dövlət” və “övlad” təbirləri qarşısında “böyük mükafat” təbiri işlədilmişdir.) (Bu sətirlər Aşura gecəsi yazıldı. O gecə ki, Hüseyn (ə) bütün olanlarını bir gündə Allahla müamilə etdi və onun sinəsinə çəkilən dağların hər biri bir insanı çökürmək üçün bəs edərdi. İmamın qədəmlərini möhkəmlədən isə bütün itirdiklərini Allah müqabilində heç nə bilməsi idi. Hətta onun altı aylıq körpəsi şəhid edildikdə imam buyurdu: «Allahın bu səhnələri görməsi mənə yetər.» Həzrət Zeynəb (s) Aşura günü qardaşı imam Hüseynin (ə) tikə-tikə doğranmış cismini görüb buyurdu: «Pərvərdigara! Bu az şeyi bizdən qəbul et.» Yezidin məclisində isə xanım belə buyurdu: «Kərbəlada ilahi gözəllikdən başqa bir şey görmədim.» Bəli, dünyani kiçik, Allahın mükafatını böyük bilməklə çətin hadisələrə qalib gəlmək olar.)

(AYƏT: 29)

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهُ يَجْعَلُ لَكُمْ فُرْقَانًا وَ يُكَفِّرُ عَنْكُمْ ﴾

﴿ سَيِّئَاتِكُمْ وَ يَغْفِرُ لَكُمْ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴾

“Ey iman gətirənlər! Əgər ilahi təqva yolunu tutsanız, Allah sizin üçün bir fürqan (haqqı batıldən seçmə qüvvəsi) qərar verər, pisliklərinizi örtər, sizi bağışlayar. Allah böyük fəzl və bəxşiş sahibidir.”

NÖQTƏLƏR

■ Haqqı batıldən seçmə vasitələri və meyarları müxtəlifdir. Məsələn: Peyğəmbərlər və Allahın övliyaları - necə ki, həzrət Əli (ə) “faruq” adlandırılmışdır. Bir hədisdə oxuyuruq: “Əlidən üz döndərən Allahdan üz döndərmüşdür.”¹; Səmavi kitab - kitaba müraciətlə haqqı batıldən seçmək olar; təqva - nəfs istəklərinin tügəni, təqvasızlıqla müşayiət olunan bağlılıq və düşməncilik haqqın dərkinə mane olur; əql və düşüncə-əql və düşüncə olmayan yerdə vəhy ardınca getmək mümkün süzdür.

¹ “Mülhaqate-ihqaqül-həqq”, c 4, s. 26.

■ Fürqan və haqqı batildən seçmək gücü Allahın verdiyi hikmət və bəsirətdir. Bu xüsusiyyətlər təqva əhlinə verilər və elmdən, savaddan, məlumatdan asılı deyildir.

■ Fəxr Razinin “Təfsire-Kəbir” kitabında qeyd olunur ki, pisliklərin örtülməsi dedikdə, dünyadakı pisliklər, bağışlanma dedikdə, axırtdə Allahın qəzəbindən qurtuluş nəzərdə tutulur. “Təfsire-nümunə”yə əsasən, pisliklərin məhvini dedikdə günahının ictimai və psixoloji əsərlərinin məhvini, bağışlanma dedikdə, cəhənnəm əzabından qurtuluş nəzərdə tutulur.

■ Təqva yolunu tutub, nəfs istəklərindən üz döndərən insan haqqı batildən seçmə qüvvəsi əldə edir. Necə ki, digər bir ayədə oxuyuruq: “Allahdan çəkinin, Allah sizi agah edər, yadınıza salar.”¹ İnsan ruhu yalnız təqvanın təmizləyə biləcəyi güzgü kimi idir. Bu güzgü təmizləndikdə haqqın nuru onda əks olunur. Necə ki, Həzrət Əli (ə) təqvanı qəlblərin dərmanı, bəsirətsizlik üçün nur, qəlbin islah vasitəsi, ruhun paka çıxmazı, iç qorxulardan azadlıq, qaranlıqlarda işıqlıq kimi tanıtdır.² Əksinə, hərislik və tamahkarlıq düşüncə çəşqinliginə səbəb olur. Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Düşüncə ən çox tamahın bər-bəzəyində büdrəyir.”³

*Həqiqət saraydır bərli-bəzəkli,
Nəfs istəklərisə qatı toz-duman.
Harda tamah tüğyan edib kükrəsə,
İnan görməyəcək itigöz insan.*

BİLDİRİŞLƏR

1. Əgər təqvalı olsaq, var-dövlət və övlad sınalarda Allah bizə yol göstərər.
2. İnsanın əməlləri onun baxışına təsir göstərir. Bəsirəti olana elm, fitrət, əql və təcrübədən əlavə, xüsusi bir bəsirət də verilir.
3. Təqva həm düzgün baxış, həm də ictimai heysiyyət amilidir. Təqvası olan insan axırtdə də bağışlanır.
4. Pəhrizkarlara (təqvalılara, müttəqilərə) xüsusi bəsirət əta olunması və onların günahlarının bağışlanması ilahi bir fəzldir.

(AYƏ: 30)

﴿ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُشْتُوْكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ
وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاْكِرِينَ ﴾

¹ “Bəqərə”, 282.

² “Nəhcül-bəlağə”, x. 189.

³ “Nəhcül-bəlağə”, h. 219.

“(Xatırla,) o zaman ki, kafırlar səni həbs etmək, öldürmək və ya sürgün etmək üçün plan çizdilər. Onlar plan çizdilər, Allah da Öz tədbirini tökdü. Allah tədbir tökənlərin ən üstündür.”

NÖQTƏLƏR

■“Məkr” dedikdə, tədbir, çarə, plan nəzərdə tutulur.

■Bu ayə kafırların Peyğəmbəri (s) qətlə yetirmək qurğuları haqqındadır. Həmin qurğu haqqında Cəbrail həzrət Peyğəmbəri (s) xəbərdar etdi. Həzrət Əli (ə) Peyğəmbərin (s) yerində yatdığı vaxt o Həzrət evdən xaric olub əvvəlcə Tur dağına getdi. Sonra Mədinəyə üz tutdu. (Bəli, həmin gecə Həzrət Əli (ə) Peyğəmbər (s) yolunda canını fəda etməyə hazır oldu. “Bəqərə” surəsinin 207-ci ayəsi də Həzrət Əlinin (ə) haqqında nazil olmuşdur.¹

■Ayədə kafırların peyğəmbərə qarşı çıxmaları ilə bağlı açıqlanan üç planları müşşriklərin “Darun-Nudvə” məclisinin məhsulu idi. Nəhayət, onlar həzrəti qətlə yetirmək qərarına gəldilər. Hər qəbilədən bir nəfər seçildi ki, qətlən sonra Peyğəmbərin (s) yaxınları kimsəni ittiham edə bilməsinlər.

■Bu ayə haqqında danışdığınız surənin 27-ci ayəsinə rəğmən bəyan oluna bilər. Həmin ayədə oxuyuruq: “Allaha və Onun rəsuluna xəyanət etməyin. Əgər xəyanət etsəniz, Allahın tədbiri ilə rüsvay olarsınız.”

■Allah böyük bir işi zəif bir mövcud vasitəsi ilə görə bilər. Allah bəni-adəmi bir qarğı vasitəsi ilə öyrətdi, Süleymanın ölümü bir qarışqa vasitəsi ilə kəşf olundu, Bilqeys şanapipik quşu vasitəsi ilə dəvət edildi, Əbrəhənin filə süvar olmuş döyüşçüləri Əbabil adlı kiçik quşların dimdiyindəki daşlarla süquta uğradıldı, Nəmrud bir milçək vasitəsi ilə bədbəxt oldu, Məkkə kafırlarının hiyləsi bir hörməcək vasitəsi ilə zərərsizləşdirildi. Bütün bunlar bəşəriyyətin ilahi qüdrət qarşısında acizliyini göstərir.

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi yardımının və bizdən uzaqlaşdırılmış təhlükələrin xatırladılması aramlıq, qəlbin təpər vasitəsidir.

2. Tarixdəki zalim hakimlər haqqqa qarşı zindan, terror və sürgün vasitəsi ilə mübarizə aparmışlar.

3. Küfr insanı peyğəmbərin qətlinə apara bilər.

---

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

4. Haqq söz qarşısında heç bir dəlil və məntiq yoxdur. Kafirlər məsələnin həlli və haqqın qəbulu əvəzinə haqqı və haqq insanları aradan götürmək istəyirlər.

5. Kafirlərin müsəlmanlara qarşı fitnələri və Allahın müsəlmanları himayə etməsi daimidir.

6. Haqq insanlara qurğu quranlar cavabını Allahdan alasıdır.

7. Allah Öz kitabının və övliyalarının hamisidir. Zəif bir hörümçək toru yaranmışların əşrəfini hifz edir, düşmənin ən böyük qurğusunu puça çıxarır. Tarixin yolunu dəyişir.

8. Nə vaxt lazımlı olsa, Allah Öz övliyalarını düşmən qurğusundan xəbərdar edir. Düşmənin gizli planları bütün dünyaya aşkarlanır.

(AYƏT: 31)

﴿وَإِذَا تُشْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُواْ قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاء لَفْلَنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا

﴿إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾

«Onlara ayələrimiz oxunan vaxt deyirlər: “Yaxşıca eşitdik, (elə bir mühüm şey deyil,) əgər istəsək, şübhəsiz, Quran kimi bir şey bəyan edərik. Bu, keçmişdəki əfsanələrdən başqa bir şey deyil.”»

NÖQTƏLƏR

■ Ötən ayədə kafirlərin ardıcıl məkrələrindən, qurğularından, Peyğəmbəri (s) öldürmək istəklərindən danışıldı. Bu ayədə isə onların İslam əqidə məktəbi və Quranın təhrifi üçün cızdıqları ideoloji planlardan danışılır.

■ “Əsatir” dedikdə xurafat olan və ya uydurma əfsanələr, eləcə də, qədim insanlar və onların əl işləri nəzərdə tutulur.

■ Nəzr ibn Haris İrana səfəri zamanı Rüstəm və İsfəndiyarın dastanını öyrənmişdi. O, Hicaza qayıtdıqdan sonra bu dastanı xalqa danışındı və iddia edirdi ki, mən də Məhəmməd kimi hekayə söyləyə bilərəm.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Avam xalqı aldatmaq, haqqı yüngül tutub məsxərəyə qoymaq düşmənlərin gedişlərindəndir. Əslində isə düşmənlər Quran kimi bir möcüzə yaratmaqda acizdirler. Onların təbilləri boşdur və iddiaları əsassızdır.

2. Düşmənlər də Quranın üstünlüğünü və təsəvvürə siğmadığını etiraf etdilər.

¹ “Təfsire-Məcməül-bəyan”; “Təfsire-ruhul-məani”; “Təfsire-Fi Zilalil Quran”.

3. Elə qədimdən möminlərin ünvanına sərtlik, konservativlik kimi böhtanlar yağıdırılmışdır.

(AYƏ: 32)

﴿ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا ﴾

﴿ حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾

“(Xatırla,) o zaman ki, müxaliflər dedilər: Pərvərdigara, əgər bu, Sənin tərəfindən həmin haqdırısa, bizə göydən daş yağıdır və ya ağırlı bir əzab göndər.”

NÖQTƏLƏR

■ Bu sayaq qarğışların kökündə ya təəssüb və inadkarlıq, ya da xalqı aldatmaq istəyi dayanır. Onlar özlərinə lənət yağıdırırlar ki, sadə xalq onların haqqı, İslamin batıl olduğunu düşünsün.

■ Allahın göstərişi ilə Qədire-Xumda həzrət Peyğəmbər (s) Əlini (ə) imamət məqamına təyin edib buyurdu: “Mən kimin mövləsiyamsa, Əli də onun mövlassesidir.” Münafiqlərdən olan Neman ibn Haris Peyğəmbərə (s) yaxınlaşışb dedi: “Bizə tövhid, nübüvvət, cihad, həcc, oruc, namaz, zəkat göstərişləri verdin, biz də qəbul etdik. İndi də bu gənci bizə imam təyin edirsən!?” Həzrət (s) buyurdu: “Yalnız Allahın əmri ilə.”

Həmin vaxt Neman qəzəbdən özünə lənət yağırdı. Öz nifrində isə haqqında danışılan ayədən iqtibas etdi.¹ Amma Neman həmin yerdən bir neçə addım uzaqlaşmamış, səmadan enən daş onun başına düşüb həyatına son qoydu. Sonra “Məaric” surəsinin ilk ayələri nazil oldu.²

BİLDİRİŞLƏR

1. Bəzən düşmən, xalqı aldatmaq üçün özünü müqəddəs təqdim edib and içir.

2. İnadkarlıq insanda elə bir həddə çata bilər ki, o öz yoxluğu ilə razılaşar.

3. Peyğəmbərin (s) bəzi müxalifləri Allaha, Onun tədbirinə və duanın səmərəsinə inanırdılar.

(AYƏ: 33)

﴿ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنَّتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴾

¹ “Əl-Ğədir”, c. 1. s. 239-266; bu rəvayət otuz sünni alimi tərəfindən nəql olunmuşdur.

² “Təfsire-Məcməül-bəyan”.

“Nə qədər ki, sən xalqın arasındasan, Allah onlara əzab göndərmək fikrində deyil. Nə qədər ki, onlar bağışlanmaq diləyirlər, Allah onlara əzab verməz.”

NÖQTƏLƏR

■ Növbəti ayədə Məkkə kafirlərinin əzabla hədələnməsi göstərir ki, bu ayədə əzab verilməməsi barədə bildirişin səbəbi Peyğəmbərin (s) xalq arasında olmasıdır. Peyğəmbərin (s) varlığının bərəkətindən müsəlmanlar ümumi şəkildə əzaba düçar edilməsələr də, Neman ibn Haris kimi ayrı-ayrı fərdlər xüsusi hallarda əzaba məruz qalmışlar.

■ Hədislərdə bildirilir ki, Allah-təala bəzi ilahi insanların vücuduna xatir başqalarına da əzab verməmişdir. Lut qövmünün məhvi zamanı həzrət İbrahim mələklərdən soruşur: “Onların arasında ilahi bir insan olduğu halda oranı məhv edirsinizmi?!” Mələklər deyir: “Biz bilirik ki, Lut oradadır. Ona göstəriş verilib ki, oradan xaric olsun.”¹ Həzrət Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra Əli (ə) buyurdu: “Aranızdakı iki əmin-amanlıqdan biri getdi. Əmin-amanlığının o birini - istığfarı hifz edin.”² Rəvayətdə oxuyuruq ki, İmam Riza (ə) Zəkəriyyə ibn Adəmə buyurdu: “Qum şəhərində qal. Allah imam Kazimin (ə) vücuduna xatir Bağdad əhlini əzabdan azad etdiyi kimi, sənin vücudunun xatırınə bu şəhərdən də əzabı uzaq edər.”³

■ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Mənim ölümüm və həyatım sizin üçün xeyirdir. Həyatım dövründə Allah sizdən əzabı uzaqlaşdırır, ölümümdən sonra isə əməlləriniz mənə təqdim olunur və mən (Allahdan sizin üçün) bağışlanma diləyirəm.”⁴

■ Bəzi itaətsizliklər və günahlar bəla və ilahi əzab səbəbidir. Çıxış yolu tövbə və istığfardır. Necə ki, “Kumeyl” duasında oxuyuruq: “Pərvərdigara! Bəla nazil edən günahlarımıza bağışla.” Digər bir ayədə isə Allah-təala belə buyurur: “Nə qədər ki, xalq islah əhlidir, Allah onları həlak etməz.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbər və ilahi insanların mövcudluğu yer əhli üçün əmin-amanlıq səbəbidir.
2. İstiğfar, tövbə bəlaya mane olur. (Küfr və ilhaddan üz döndərmək də bir növ istığfardır.)
3. Tövbə və istığfarın Allah yanında xüsusi əhəmiyyəti var. Tövbə bir ümmətin taleyini dəyişmək gücündədir.

¹ “Ənkəbut”, 31-32.

² “Nəhcül-bəlagə”, h. 88.

³ “Bihar”, c. 57, s. 217.

⁴ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

(AYƏT: 34)

﴿ وَمَا لَهُمْ أَلَا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصْدُونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءُ إِنْ أَوْلَيَاهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

“Nə üçün Allah onlara əzab verməsin? Belə ki, onlar Məscidül-həramda qəyyum olmadıqları halda (xalqı) oradan uzaqlaşdırırlar. Təqvalılardan savay kimsənin ona hamilik haqqı yoxdur. Amma çoxları bilmirlər.”

NÖQTƏLƏR

■ Əvvəlki ayədə Allah-təala Peyğəmbərin (s) vücudu və günahkarların tövbəsinə xatir Ad və Səmud kimi qövmlərin üzərindən əzabını götürdüyüünü bildirdi. Amma bu ayədə onlara əzabdan danışılır və deyilir: “Onlar əzaba layiqdirlər. Amma Allah-təala Peyğəmbərin (s) vücudu xatırınə onlara əzab vermir.” Əlbəttə, ayədə əzab deyilərkən, savaş və əsirliyin çətinlikləri də nəzərdə tutula bilər.

■ Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Rəbbinizin evi ilə bağlı Ondan çəkinin. Əgər onu boşlasanız, ilahi əzab dərhal sizi yaxalayar.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Möminlərin Məscidül-hərama daxil olmasına maneçilik törədənlər təqvasız insanlardır və ilahi əzab intizarında olmalıdır.
2. Kafırlər özlərini haqsız yerə Məscidül-həramın hamisi sayırlar.
3. Həzrət İbrahimin əli ilə, təqva əsasında tikilmiş bu ev təqvasız insanlara tapşırılmamalıdır.
4. Məscidül-həramın işlərini aparmaq üçün qəyyum təyin olunması zəruridir. (Ayə bu iş üçün təyin olunası qəyyumun şərtlərini bəyan edir və məlum olur ki, qəyyumluq zəruridir.)

(AYƏT: 35)

﴿ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءٌ وَتَصْدِيَةٌ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴾

“Onların Allah evi yanında namazları (və duaları) fit və əl çalmaqdan başqa bir şey deyildir. Küfr etdikləri üçün gərək (ilahi) əzabı dadsınlar.”

NÖQTƏLƏR

■ “Muka deyərkən fit çalmaq, “təsdiyə” deyərkən əl çalmaq başa düşürür.

¹ “Nəhcül-bəlağə”, n. 47.

■ Ola bilər ki, onlar fit calmaqla Kəbədə yerləşmiş bütlərə münasibətdə öz hüzurlarını elan edirmişlər.

■ Təfsirçilər “əzabı dadın” təbirindəki əzab nümunəsi kimi müşriklərin Bədr savaşındakı məğlubiyyətlərini göstərirlər.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Müqəddəs məkana hörmətsizlik, orada fit və əl calmaq kimi mənasız işlər görülməsi bu işi görənlərin hamilik ləqayətinə malik olmadıqlarını göstərir.
2. Tarix boyu dini mərasimlər təhrif olunmuş, onlara mənasız işlər qatılmışdır.
3. Bəzən ən müqəddəs bir mərkəz ən qatı xurafat səhnəsinə çevrilir.
4. Müqəddəsliliklərə qarşı küfr və hörmətsizlik ilahi əzabla nəticələnir.
5. İnadkarlıq, küfr və azınlığın təkrarı əzab gətirən amildir.

(AYƏ: 36)

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ﴾

“Həqiqətən, kafir olanlar öz mallarını sərf edərlər ki, Allah yolunun qarşısını alsınlar. Gələcəkdə də bu sayaq xərcləri olacaq. Sonra (xərclədikləri mal) onlar üçün həsrət mayasına çevrilər və həmin vaxt məğlub olarlar. Kafir olan kəslər cəhənnəmə doğru məhşur olacaqlar.”

NÖQTƏLƏR

■ Bəziləri bu ayənin nazil olmasını Məkkə kafirlərinin Bədr savaşına qoyduqları ağır xərcə əlaqələndirmişlər. Ümmülikdə isə ayə İslamlı mübarizəyə sərf olunmuş bütün bündələri nəzərdə tutur.

■ “Əl-ləzinə kəfəru” (o kəslər ki, kafir oldular) təbirinin təkrarı bəzi kafirlərin sonradan müsəlman olması ilə izah edilə bilər. Bəziləri xərclədiyi pula heyfslənir, bəziləri isə öz küffərlərində qalib cəhənnəmə əqli olurdular. Bəli, cəhənnəm, küfründə möhkəm dayananlar üçündür. Möminlərin Allah yolunda xərclədiyi pullar nəticə verməsə

¹ “Təfsire-Məcməül-bəyan”, “Təfsire-Əl-mizan”, “Təfsire-Fi Zilalil Quran”.

belə, onlar təəssüf etmirlər. Çünkü Allahdan mükafat alacaqlarına əmindirlər.

BİLDİRİŞLƏR

1. Kafirlər İslamin genişlənməsinə mane olmaq üçün daim pul xərcləyirlər. Nəhayətdə isə həsrət və məğlubiyyətdən başqa qazancları olmur.

2. Həzrət Peygəmbər (s) qeybdən belə bir xəbər verir ki, gələcəkdə də İslamin ziddinə sərmayələr qoyulacaq. Amma qələbə İslamındır.

3. Kafirlərin səyi təkcə dünyəvi məğlubiyyət yox, həm də axırət əzabı ilə nəticələnir.

4. İmansızlıq və küfr insanın süqutuna və cəhənnəmə sürükəlməsinə səbəb olur.

(AYƏT: 37)

﴿ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْحَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ عَلَىٰ بَعْضٍ
فَيَرْكَمُهُ جَمِيعاً فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴾

“(Bu heyfsilənmə, məğlubiyyət və əzab) onun üçündür ki, Allah çirkini pakdan ayırsın, pislikləri aradan qaldırsın və hamısını toplayıb cəhənnəmdə yerləşdirsin. Onlar həmin ziyankarlardır.”

NÖQTƏLƏR

■ “Yerkuməhu” deyərkən üst-üstə toplamaq nəzərdə tutulur.

■ Cəhənnəm çox böyük olsa da, cəhənnəm əhlinin hər biri sıxıntıdadır.¹ Necə ki, bir divarda xeyli mixə yer olsa da, hər bir mix divara çətinliklə çalınır və sıxıntıda qalır.

BİLDİRİŞLƏR

1. Haqq və batılın savaşı nəticəsində ruhiyyələr, məqsədlər, əməllər, məsuliyyətlər və qurğular aydınlaşır və insanın cövhəri kəşf olur.

2. Haqq tərəfdarlarının batıl tərəfdarlarından seçiləməsi ilahi sünnələrdəndir.²

¹ Bax: “Qaf”, 30.

² Bax: “Yasin”, 59.

3. Üst-üstə toplanma, sıxıntı və yerin darlığı cəhənnəmin xüsusiyyətlərindəndir.

4. İnsan üçün ən gerçək ziyan onun cəhənnəmə düşməsidir.

(AYƏT: 38)

﴿ قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا إِن يَتَهْوَىٰ يُغْفَرْ لَهُم مَا قَدْ سَلَفَ وَإِن يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴾

“(Ey Peyğəmbər,) kafirlərə de ki, əgər (öz azgınlıqlarından) əl çəksələr, keçmişləri bağışlanar. Əgər (əvvəlki hərəkətlərindən) dönsələr, şübhəsiz, Allahın keçmişdəkilərlə bağlı sünəsi (onlara münasibətdə də) yerinə yetər.”

NÖQTƏLƏR

■ “İntəha” qadağanın qəbulu, qadağa səbəbindən bir işdən əl çəkilməsini bildirir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbərə əmr olunub ki, Allahın sünəsini (tövbə edənlərin bağışlanması və inadkarlıq göstərənlərin məhvini) xalqa bəyan etsin.
2. Kafir və dinsizin də tövbəsi qəbul olunur.
3. İslamda tövbə və islah yolu insanların üzünə daim açıqdır, kimsə üçün çıxılmaz vəziyyət yoxdur.
4. Mühakimədə insanların keçmiş yox, cari halı əsas götürülür.
5. Xalqa düşünmək, tövbə etmək üçün fürsət verək.
6. İslam savaş yox, islah istəyindədir.
7. Müsəlman olmaqla insanın keçmiş günahları və xilafları məhv olur.
8. Təşviq hədələməklə yanaşdır.
9. Günahkarlara elə bir şəkildə ümid bacası açılmalıdır ki, onlar zəif olduğumuzu güman etməsinlər.
10. Əvvəlcə təşviq və höccətin tamamlanması, sonra hədələmə və sərtlik. (Müsəlman özünü ictimai problemlərin həllində məsul sayır.)
11. Allahın ədalətli və hikmətli qanunları tarix boyu eyni və dəyişməz olmuşdur.
12. Peyğəmbərlərin qələbəsi və küfrdə qabağa düşənlərin cəzaya çatması ötən ümmətlərdə ilahi sünə olmuşdur.¹
13. Başqalarının tarix və taleyindən iibrət götürək.

¹ Bax: “Bəqərə”, 217.

(AYƏT: 39)

﴿وَقَاتَلُوكُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ اتَّهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

«Fitnənin (küfr və şirkin) axırına çıxana, dininizi Allah üçün xalis edənədək onlarla (düşmənlərlə) vuruşun. Əgər öz küfrlərindən əl çəksələr, həqiqətən, Allah onların etdiklərini görəndir.»

NÖQTƏLƏR

■ İslamda savaş və cihad fatehlik üçün yox, fitnəni aradan qaldırmaq üçündür. Quranda fitnə qətlən də pis sayılmışdır.¹

■ “Fitnə” sözünün geniş mənası var. Sixıntı yaradan bütün əməllər fitnə sayılmışdır. Quranda şirk də fitnə kimi tanıtılır. Bunun səbəbi müşriklər tərəfindən haqsevərlər və onların cəmiyyəti üçün sixıntı yaradılması və ya şirkin əbədi əzabla nəticələnməsi ola bilər. Möminləri və pak fitrətli insanları da küfrə vadər etmək fitnədir.²

■ İmam Sadıqin (ə) buyurduğuna görə, bu ayə həzrət Mehdinin (ə) zamanında qəti gerçəkləşəsidir.³ İmam Baqır (ə) buyurmuşdur: «Hələ ki bu ayə gerçəkləşməmişdir. O, fitnəkarlar öldürdüyü və şirkin aradan qalxdığı vaxt həyata keçəsidir.»⁴

■ Bu ayənin dinin qəbul olunmasında azadlıq prinsipi ilə ziddiyəti yoxdur.⁵ Fitnə və zalim hakimiyyət aradan qalxmalıdır ki, seçim üçün azad fəza yaransın.

BİLDİRİŞLƏR

1. İslamda cihadın məqsədi fitnənin, küfr hakimiyyətin aradan qaldırılması və haqqə dəvət üçün sağlam fəzanın yaradılmasıdır.

2. Nə qədər ki, kafirlər fitnəkarlıqla məşğuldurlar, mübarizə göstərişi öz gücündə qalır.

3. Nə vaxt düşmənlər savaşdan əl çəksə, onlarla həmin zamana münasib rəftar olunur.

(AYƏT: 40)

﴿وَإِن تَوَلُّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَأُكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ﴾

¹ “Bəqərə”, 217-191.

² “Təfsire-nümunə”.

³ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

⁴ “Kafi”, c. 8. s. 201.

⁵ Bax: “Bəqərə”, 256.

“Əgər yenə boyun qaçırb üz döndərsələr, bilin ki, Allah sizin mövəlanız və haminizdir. Necə də yaxşı mövəla və yardımçıdır!”

BİLDİRİŞLƏR

1. Hərbi məsələlərə rəhbərlik vaxtı və siyasi proqramlar çizilən zaman bütün yönümlər və şərtlər nəzərə alınmalıdır.
2. Siz vəzifənizə əməl edin. Əgər başqaları əməl etməyib üz döndərsələr, bilin ki, Allah sizin yardımçınızdır.
3. İlahi hakimiyyət və yardımdan qəflətdə qalmayın. (İlahi vilayət və yardımına iman mübarizə ruhiyyəsini gücləndirir. İlahi lütfərin xatırlanması düşmənin qurğuları və inadkarlıqları qarşısında möminlərin qəlbini aramlıq verir.)
4. Allah ən üstün mövlədir. O, bizi nə başqasına tapşırır, nə də Özü yaddan çıxarır. O, bizləri ehtiyacını aradan qaldırmaq üçün istəmir və kimsənin haqqını zaya çıxarmır.
5. Allahın yardımı bütün yardımlardan üstündür.

ONUNCU CÜZ

(AYƏ: 41)

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَيْمَتُم مِّنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى
وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُم بِاللَّهِ وَمَا أَنَّزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ
الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقْيَى الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

“Əgər Allaha və (haqqın batildən) ayrıldığı, iki dəstənin savaşa qalxdığı gün bəndəmizə nazil etdiyimizə iman götirmisinizsə, bilin ki, qənimət götürdüklərinizin, həqiqətən, beşdən biri Allah, Onun rəsulu, onun (Peyğəmbər) yaxınları (Əhli-beyt), yetimlər, imkansızlar və yolda qalanlar üçündür. Allah hər şeyə qadirdir.”

NÖQTƏLƏR

■ Ayə nazil olan zaman Peyğəmbərlə (s) birlikdə Bədr savaşında iştirak etmiş, canından keçib qalib gəlmış kəslərə ünvanlanmışdı. Onlar namaz, oruc, hicrət, cihad, şəhadət əhli idilər və Peyğəmbər (s) onlara ümid gözü ilə baxırdı. Bununla belə, Allah-təala hazırkı ayədə buyurur: «Ey Bədr cəbhəsinin mücahidləri, əgər Allaha, Peyğəmbərə və Qurana imanınız varsa, qənimətin beşdə birini verin.» Yəni namaz, oruc, cihaddan əlavə, xüms vermək də Allaha imanın şərtidir.

■ Quranda həm “qənimət”, həm də “ğəramət” sözləri altı dəfə işlədilmişdir. “Ğəramət” dedikdə, təkcə savaş zərəri yox, bütün iqtisadi zərərlər nəzərdə tutulur. “Ğənimət” isə təkcə savaşdan yox, bütün sahələrdən əldə olunan mənfəəti bildirir. “Lisanul-ərəb”, “Tacul-ərus”, “Qamus” kimi lüğət kitabları, eləcə də, Qurtubi, Fəxr Razi, Alusi kimi sünni təfsirçiləri uyğun sözlərin geniş məna daşıdığını qəbul etmişlər. “Mufrədate-Rağib”də deyilir: “İnsanın əldə etdiyi istənilən bir şey qənimətdir.” Quranda da «qənimət» sözü təkcə savaş mənfəətlərinə aid edilmir.¹ Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Allahın ayinlərinə əməl edən kəs məqsədə çatıb bəhrələnir.”² (Həzrət “bəhrələnir” ifadəsini öz buyruğunda “ğənimət” sözü ilə ifadə etmişdir.)

■ Rəvayətlərə və şia əqidəsinə əsasən, ayədəki “ğənimət” sözü bütün mənfəətlərə aiddir. Ayənin Bədr savaşında nazil olması o demək deyil ki, xüms yalnız savaş qənimətinə aiddir. Hətta bu ayədə

¹ Bax: “Nisa”, 94.

² “Nəhcül-bəlağə”, x. 120.

yalnız savaş qəniməti nəzərdə tutulmuş olsa da, rəvayətlər əsasında xums hökmü bütün mənfəətlərə aid edilə bilər.

■ Xüms mövzusu rəvayətlərdə də əhəmiyyətli yer tutmuşdur. Belə ki, xüms verməyən insanın malı halal sayılmamış, ona həmin maldan istifadə etməyə icazə verilməmişdir. Xümslü libasla qılınan namazın nöqsanı var. (Daha geniş məlumat almaq üçün müəllifin “xüms” kitabına müraciət edin.)

■ Bu ayə ənfalı yalnız Allah və Onun rəsuluna aid bilən əvvəlki ayə ilə zidd deyil. Xüms ayəsinə əsasən, Peyğəmbər (s) və onun canişinləri əldə etdiklərinin beşdə birini (xümsünü) saxlayırlar. Qalan hissə isə (beşdə dördü) mücahidlərə xərclənir.

■ Fəqihlər yeddi şeyin xümsünün verilməsini vacib sayırlar: illik qazanc, mənfəət; xəzinə; mədən; üzgütüllükə əldə olunan gövhərlər; harama qarışmış halal mal; zimmi kafirin müsəlmandan aldığı torpaq; savaş qəniməti. (Daha ətraflı məlumat almaq üçün məsələlərin izahlı risaləsinə müraciət edin.)

■ Aydın məsələdir ki, Allahın xümsə ehtiyacı yoxdur. Allaha ayrılmış pay isə ilahi qanunların, Peyğəmbər (s) vilayətinin həyata keçməsi, İslam nidasının dünya əhalisinə çatdırılması, müstəzəflərə nücat verilməsi və fəsadın qarşısının alınması istiqamətlərində xərclənir.

Rəvayətlərə əsasən, Allahın payı Peyğəmbərin (s) ixtiyarına verilir, Peyğəmbərin (s) payı ondan sonra imamların ixtiyarına keçir.¹ Bu üç pay imamın qeybi dövründə onun həqiqi naiblərinin, yəni bütün şərtlərə cavab verən, təqlid mərcəyi olan müctehidə tapşırılır.²

■ Əksər şəhər və bəzi sünni rəvayətlərinə əsasən, “zil-qurba” təbiri Peyğəmbərin (s) bütün yaxınlarına aid deyil. Bu söz Əhli-beytdən olan imamlara işarədir. Xüms Peyğəmbərin (s) qohum-əqrəbasını yox, rəhbərlik məsuliyyəti olan imamların ixtiyarındadır.

Rəvayətlərdən əlavə, “zil-qurba” təbirinin “Allah və rəsul” təbirləri ilə yanaşı işlənməsi həmin zümrənin Allah və peyğəmbər xəttində olan xüsusi fəndlərə aid olduğunu göstərir.

Rəvayətlərdə xümsun digər bir ünvanı kimi Bəni-Haşim seyidlərindən olan miskinlər və yolda qalmışlar göstərilir. Çünkü seyid fəqirlərə zəkatdan pay götürmək haramdır. Beləliklə, adı insanların ehtiyacı zəkatdan, seyidlərin ehtiyacı isə xümsdən ödənilir.³

Əslində, cəmiyyəti məhrumiyyətlərdən qurtarmaq üçün İslam iki şeyi vacib etmişdir: cəmiyyətin bütün fəqirlərini əhatə edən zəkat və

¹ “Təfsire-Safi”.

² “Təfsire-nümunə”.

³ “Təfsire-Məcməül-bəyan”, “Vəsail”, c. 6. xüms kitabı.

bir hissəsi fəqir seyidlərə məxsus olan xüms. Xüms və zəkat fəqirin bir illik ehtiyacını ödəyəcək həddə verilə bilər.

■ İmam Riza (ə) buyurmuşdur: “Ayədə nəzərdə tutulmuş beş hal üçün hansı miqdarda pay ayrılmazı imamın ixtiyarındadır.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. İllik qazanc və qənimət az olsa da xüms ödəmək vacibdir.
2. Bir halda ki Bədr savaşında Allahın yardımı ilə qələbə əldə olundu, Allahın, Onun rəsulunun və rəsulunun Əhli-beytinin haqqını və qənimətlərin xümsünü ödəmək vacibdir.
3. İslam hüquqi şəxslərin mülkiyyət hüququnu qəbul edir.
4. Məhrumiyyəti aradan qaldırmaq İslam proqramlarının tərkib hissəsidir. Cihadın səmərəsi və qənimətlərdən fəqirlərin ehtiyacı ödənməlidir.
5. Məhrum təbəqəyə diqqət yetirilməsi üçün onların adı Allahın, Onun rəsulunun və rəsulunun Əhli-beytinin adı ilə yanaşı çəkilir.
6. İman vəzifə və isara (insanın ehtiyac duyduğu bir şeyi başqasına bağışlamasına) əməl amilidir.
7. Maldan keçmək o qədər çətindir ki, bəzən mücahidlər də qiymamazlıq göstərirlər.
8. Xüms kamil iman nişanəsidir. İman, ibadət, fitrət və cihad haqqında danışıldığdan sonra xüms vermək əmr olunur. Xüms iman şərti olduğundan müvəqqəti yox, daimi bir əmərdir.
9. Bəndəlik ilahi maarifin əldə olunma rəmziidir. İslam Peygəmbəri (s) xalis Allah bəndəsi olmuşdur.
10. Müsəlmanlar arasında peygəmbərlərin varlığı Allahın yardımı və qələbə amilidir.
11. Savaş günü doğru danışanların yalançılardan seçildiyi gündür.
12. Bədr savaşındaki ilahi yardım İslamin haqq olmasını aşkarladı.

(AYƏT: 42)

﴿إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدُوَّةِ الْدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدُوَّةِ الْفُصُوْلِ وَالرُّكْبُ أَسْقَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَا خَتَّافُتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَكِنْ لَّيْقَضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِّيَهُكَّ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيْنَهُ وَبَحْيَى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيْنَهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلَيْهِمْ﴾

“(Xatırlayın,) o zaman ki, siz aşağı, düşmənlər isə yuxarı tərəfdə idi. Karvan sizdən də aşağıda durmuşdu. Əgər öncəki qərarınızda qalsayıdınız, razılığa gəlməzdiniz. (Çünki həm sizdən

¹ “Təfsire-Safi”.

aşağı, həm də sizdən yuxarı düşmənlər vardı.) Amma (sizi görülmüş iş müqabilində qərar verdi ki,) Allahın istədiyi iş gerçəkləşsin. Həlak olan şəxs agahlıqla həlak olsun, həyat tapan şəxs də dəlillərlə həyat tapsın. Həqiqətən, Allah eşidən və biləndir.”

NÖQTƏLƏR

■“Udvə” sözü “təvacüz” mənasını bildirir. Bir şeyin orta həddi aşmış ətrafi da “udvə” adlandırılmışdır. Bu ayədə “udvə” deyərkən, ətraf nəzərdə tutulur. “Dunuvv” sözündən olan “dünya” sözü aşağı, yaxın mənasını bildirir. “Qusva” isə daha uzaq deməkdir.

■Bədr savaşında kafirlər hərbi təchizat, say, ruhi və cismi hazırlıq kimi üstünlüklərlə yanaşı, əlverişli strateji mövqeyə də malik idilər. Onlar çətin məqamda Qırmızı dəniz sahili ilə qaça da bilərdilər. Allah-təala yalnız karvanı müsadirə etmək məqsədində olan müsəlmanları onlarla üzləşdirdi və savaş qaçılmaz oldu. Bu döyüşdə müsəlmanları qələbəyə çatdırın isə yalnız Allahın lütfü idi.

BƏDR SAVAŞININ SİMASI

Surənin əvvəlki ayələrindən hazırkı ayəyədək Bədr savaşında Allahın yardımları təsvir olundu:

1. «Bədr savaşında siz malları müsadirə etmək fikrində idiniz və savaş hazırlığınız yox idi.»¹
2. «Qarşıya savaş çıxanda bəziləri narahat idilər.»²
3. «Bəziləri ölümən qorxurdular.»³
4. «Onlar pərişan idilər və Allahdan yardım diləyirdilər.»⁴
5. «Çirkinlikdən təmizlənmək və qumsal yerin möhkəmlənməsi üçün yağış göndərdik.»⁵
6. «Komandanlığa yetərinə itaət olunmurdu.»⁶
7. «Bəziləriniz önce xəyanət etmişdiniz.»⁷
8. «Rəhbəriniz hədələnirdi və hiylələrlə qarşılaşmışdı.»⁸
9. «Əgər iş sizin ixtiyarınızda olsaydı, bir belə müşküllə, razılığa gəlməzdiniz.»

---

¹ Ayə 7.

² Ayə 5.

³ Ayə 6.

⁴ Ayə 9.

⁵ Ayə 11.

⁶ Ayə 21.

⁷ Ayə 27.

⁸ Ayə 30.

Bütün digər nümunələr göstərir ki, Bədr savaşı müsəlmanların qüdrətinin nümayishi, kafir və müşriklərin ruhiyyəsinə zərbə vurmaq üçün nəzərdə tutulmuş ilahi plan idi.

Bu səbəbdən də digər bir Quran ayəsində Bədr savaşı günü “fürqan” günü adlandırılmışdır. Çünkü həmin gün nazil olan misilsiz qeybi yardımçılar hamı üçün həqiqəti aydınlaşdırıldı. Həmin hadisəni yalnız inadkarlıq göstərənlər lazımlıca dəyərləndirmədilər.

BİLDİRİŞLƏR

1. Keçmişdə baş verən hadisələri və ilahi yardımçıları xatırlamaq, eləcə də bu hadisələri təhlil etmək zəruridir.
2. Allah istədiyi an bütün zəiflik amillərini aradan qaldırır.
3. Bədr savaşında müsəlmanların qələbəsi şirkin batilliyinə və İslamin haqq olmasına aşkar dəlil idi.
4. Agahcasına azgınlıq çox çirkin olduğu kimi, agahcasına iman da çox dəyərlidir.
5. İslam aşkar dəlillər üzərində bərqərardır. Belə bir məktəb həyat qaynağıdır.
6. Allah-təala müsəlmanların qələbəsini öncədən müəyyənləşdirmişdi. Ona görə də səhnələr və qərarlar dəyişdi. Belə bir məqamda bilmək olur ki, Allah hər şeyi eşidən və biləndir.

(AYƏT: 43)

﴿إِذْ يُرِيكُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكُ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَسَارَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾

“(Ey peyğəmbər! Yada sal,) o zaman ki, Allah onların sayını yuxuda sənə az göstərdi. Əgər Allah onları çox göstərsəydi, şübhəsiz, süstləşib savaş haqqında çəkinərdiniz. Amma o (sizi bu süstlük və çəkişmədən) salamat saxladı. Həqiqətən, Allah sinələrdə olandan xəbərdardır.”

NÖQTƏLƏR

■ Bu ayə ilahi lütf və yardımçıları bəyan etdikdən sonra müsəlmanlara kafirləri az göstərməsindən danışır. Bu iş bir neçə mərhələdə gerçekleşdi: Həzrət Peyğəmbər (s) yuxuda düşməni azsaylı görüb öz yuxusunu müsəlmanlara danışmaqla onların ruhiyyəsini qaldırıldı. Digər bir tərəfdən müsəlmanlar kafirlərə azsaylı göstərildi. Bunun nəticəsində düşmən Məkkədən yeni bir qüvvə istəmədi. (Bu barədə növbəti ayədə danışılır.)

Peyğəmbərin bibisi Atikə Bədr savaşından üç gün əvvəl Məkkədə yuxuda gördü ki, bir şəxs belə fəryad çəkir: «Ey Məkkə xalqı! Öz qətlgahınıza tələsin!» Sonra Əbu-Qubəys dağının

yüksəkliyindən ucalan nida bir daş parçasını yerindən oynatdı və bu daşın hər tikəsi evlərdən birinə sıçrayıb Məkkədə qan axıtdı. Bu yuxu dildən-dilə gəzirdi. Eşitdikləri hadisə kafirləri dəhşətə salırdı. Bütün bunlar Bədr savaşında müsəlmanların qələbəsi üçün Allahın bir planı idi.¹

Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Yuxu üç qismdir: Ya Allah tərəfindən bir müjdədir, ya şeytan tərəfindən qəm-qüssədir, ya da yuxu tək görülən gündəlik çətinliklərdir.”² Peyğəmbərlərin və Allah övliyalarının yuxusu birinci qisim yuxudan olduğu üçün dəlildir. Digər bir hədisdə həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: «Saleh insanların röyası Allah tərəfindən bir müjdədir və peyğəmbərlidən bir cüzdür.»³

Əlbəttə ki, Allah övliyalarının yuxusu bəzən təbir olunmalıdır. Məsələn, həzrət Yusifin günəş, ay və ulduzların ona səcdə etməsindən ibarət olan yuxusu təbir olundu. Bəzən isə yuxuda bir hökm bəyan olunur və bu hökmün təbirə ehtiyacı qalmır. Necə ki, həzrət İbrahim yuxuda oğlu İsmaili zibh etmək göstərişi aldı.

■Peyğəmbərin yuxusu vəhydən bir işarti olsa da, Quranda həzrət İbrahim (ə), həzrət Məhəmmədin (s) yuxularının sadıqliyi bildirilsə də, İslam peyğəmbərinin böyük bir cəmiyyəti yuxuda az şəkildə görməsi kafirlərin əslində zəifliyinə işaret idi. Qurani-kərimdə oxuyuruq: “Sən onların əlbir olduğunu güman edirsən, amma onlar qəlbən bir-birlərindən aralı və dağıniqdır.”⁴

BİLDİRİŞLƏR

1. Yuxu rabitə, yardım, ruhiyyə əldə etmə və ilahi kömək yollarından biridir.
2. Əsrarəngiz yuxu dünyasının öz xüsusi dili və rəmzi var. Yuxu təbiri dilində düşmənin zəifliyi və məglubiyyəti onların sayının azlığı ilə göstərilir.
3. Düşmənin güclü tərəflərini açıqlayan və müsəlmanların ruhiyyəsini zəiflədən məlumatlar yaymaq (xüsusi ilə savaş zamanı) qadağandır. Döyüşün taleyinin həll olunmasında döyüşçülərin ruhiyyəsi mühüm rol oynayır.
4. Allah-təala ən böhrənlı şəraitlərdə belə möminləri hifz edir.

*Qoruyanım həmin kəsdirə əgər,
Daş qoynunda şüşə saxlaya bilər.*

¹ “Təfsire-nümunə”.

² “Bihar”, c. 14, s. 441.

³ “Bihar”, c. 61, s. 177.

⁴ “Həşr”, 14.

(AYƏT: 44)

﴿ وَإِذْ يُرِكُّمُوهُمْ إِذْ الْشَّقِيقُونَ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقْلِلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيُقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴾

“(Xatırlayın,) o zaman ki, düşmənlə qarşılaşdığınız vaxt Allah onları sizin nəzərinizdə az göstərdi (cürətlə həmlə edəsiniz deyə), sizi də onların nəzərində az göstərdi (ki, onlar Məkkə kafirlərindən kömək istəməyələr). Bu işin səbəbi Allahın yerinə yetəsi işi gerçəkləşdirməsi oldu. (Bilsinlər ki,) bütün işlər Allaha dönəsidir (hər şey Onun iradəsinə tabedir!)”

NÖQTƏLƏR

■ Müsəlmanlar kafirlərin gözünə o qədər az göründülər ki, onlar dedilər: “Biz müsəlmanları məhv etmək üçün qullarımızı göndərərik.”¹ Amma savaş başlayanda müsəlmanlar onların gözünə ikiqat artıq göründülər və onlar qorxuya düşdülər.²

BİLDİRİŞLƏR

1. İlahi müqəddərat insanın iradəsini əlindən alır. Bədrdə iki qoşunun savaşa rəğbətləndirilməsi göstərir ki, bu qarşılaşmada onların da iradəsi rol oynamışdır.
2. Müsəlmanlar həm savaşdan öncə, həm də savaş gedişində ilahi yardımlardan faydalandılar.
3. Allah-təala bəzən müsəlmanlara yardım üçün təkvini vilayətini işə salmaqla gözlərdə görüntülər yaradır.
4. Zahiri hiss üzvləri də Allahın əlindədir.
5. Bir iş Allahın iradəsincə olduqda bütün maneələr aradan qalxır.
6. Qələbə təkcə çoxluqdan asılı deyil. Döyüşçülərin iman və ruhiyyəsi, Allahın lütf və təqdiri qələbə əldə olunmasında təyinedici rol oynayır.

(AYƏT: 45)

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيْتُمْ فِتْنَةً فَابْتُوْا وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾

“Ey iman gətirənlər! Əgər bir dəstə ilə üz-üzə gəlsəniz, sabitqədəm olun və Allahı çox zikr edin ki, qurtuluş əldə edəsiniz.”

¹ “Təfsire-Safi”.

² “Təfsire-nümunə”. “Təfsire-Əl-mizan”. “Ali-Imran”, 13.

NÖQTƏLƏR

■ Ayədə «Allah zikri» deyilərkən, təkcə dil zikri nəzərdə tutulmur. Allahın lütfərini xatırlamaq, daxilən ilahi yardımılara diqqət yetirmək, Onun izzət və əzəmətini yada salmaq zikrin mahiyyətini təşkil edir. İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: «Allahın Öz bəndələri üçün zəruri saydığı işlərdən biri Onun çox zikr edilməsidir. Halal-haramlarla rastlaşdıqda Allah zikri insan üçün yardımçıdır. Allaha itaət edən kəs göstərişlərə əməl edir, günaha batan isə boyun qaçırır.»¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Sabitqədəmlik, ardıcılıq iman şərtidir.
2. Bizə cəbhədə sabitqədəm olmaq əmr edilib. Amma bu sabitqədəmlik özü də Allahdan istənilməlidir.²
3. Müsəlmanların cəbhə fəzasında Allah zikri dalğalanmalıdır. Çətinliklər artıqla Allah zikrinə ehtiyac da artır.
4. Allahi bir dəfə zikr etmək kifayət deyil və bu zikr davamlı olmalıdır. Çünkü savaş böhranında və cəbhə hadisələrində Allah çox zikr olunmadıqda məqsəddən yayınma ehtimalı artır.
5. Cəbhədə Allah zikri ailə-uşaq və var-dövlət zikrinin yerini tutmalıdır. İmam Səccad (ə) dualardan birində deyir: “Pərvərdigara, mücahidlərin qəlbindən var-dövlət və ailə-uşaq fikrini çıxart və onların gözü qarşısında behiştə cilvələndir.”³
6. Sabitqədəmlik və Allah zikri savaşda qələbə və əbədi qurtuluş rəmziidir.
7. Savaş meydanı qurtuluş mərkəzlərindən biridir.

(AYƏ: 46)

﴿ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشِلُوا وَتَذَهَّبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾

“Allaha və Onun rəsuluna itaət edin. Bir birinizlə çəkişməyin ki, süstləşərsiniz, şövkət və qüvvəniz aradan götürülər. Səbir edin. Həqiqətən, Allah səbir edənlərlədir.”

NÖQTƏLƏR

■ Ötən ayədə iki qələbə amilinə, yəni sabitqədəmlik və Allah zikrinə işaret olundu. Bu ayədə isə itaət və vəhdət amilləri ona çəkilir. Əgər sabitqədəmlik cismə və zahirə addırsə, səbir psixoloji və ruhani bir alətdir.

¹ “Bihar”, c. 93. s. 163.

² “Bəqərə”, 250.

³ “Səhifeyi-Səccadiyyə”, 2. d. 27.

■ “Rih” külək, qüdrət və şövkətə işarədir. Necə ki, külək bayraqı dalğalandırır və bu, bərqrarlıq, əzəmət nişanəsidir. Əgər ixtilaf və çekişmə nəticəsində bu əzəmət aradan götürülsə, müsəlmanlar xar olarlar. Necə ki, avtomobil təkərinin havası boşaldıqda, o, hərəkətdən düşür.

■ İttifaq, birlik, ixtilaf və təfriqədən uzaqlıq Allahın təkidli göstərişlərindəndir. Mömin insan həyatın bütün sahələrində bu göstərişə əməl etməlidir. Birliyi qorumaq və təfriqəyə yol verməmək savaş meydanlarında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Allah-təala bir çox Quran ayələrində mücahidlərin birliyini, nizam-intizamını mədh etmişdir.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Cihad müsəlmanların rəhbərlərinin komandanlığı altında, eləcə də, Allah və Onun rəsulunun (həqiqi canişinlərin) göstərişləri əsasında həyata keçməlidir.

2. İlahi qanun və ilahi rəhbər vəhdət mehvəridir. (“Ətiu” ilahi qanunlara, “rəsuləhu” səmavi rəhbərə işarədir.)

3. Çekişmə sizi daxildən puça çıxarıır, xaricdən abır-həyanızı aparır. (Tarix boyu müsəlmanların zəiflik və məğlubiyyətlərinin səbəbi bu ayəyə əməl etməmələri olmuşdur.)

4. İtaət və vəhdətdə möhkəm olaq, istəyimizə zidd hərəkət edildikdə səbirli olaq, bir-birimizə dözümlü yanaşaq.

5. Allahın səbirlilərlə olmasına inam insani səbir və dözümə sövq edir.

6. İlahi yardımçılar səbir əhli üçündür.

(AYƏ: 47)

﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ حَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَرَئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ

﴿سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾

“O kəslər kimi olmayın ki, məstlik, özünüñüməyiş, qürur və ya riya səbəbindən xalqın qarşısında (cəbhəyə doğru) evlərindən çıxdılar və xalqı Allah yolundan saxladılar. Halbuki Allah onların işindən tam xəbərdardır.”

¹ Bax: “Səf”, 6.

NÖQTƏLƏR

■Əbu-Süfyanın ticarət karvanı sağ-salamat Məkkəyə çatdıqdan sonra Əbu-Süfyan Əbu-Cəhlə bu barədə xəbər göndərdi. Bildirdi ki, onlara yardımə gedənlər geri dönsünlər. Əbu-Cəhl qürrələnib dedi: “Nə qədər ki, müsəlmanları məğlub etməmişik, qələbəyə görə şərab içməmişik, gücümüzü göstərməmişik, geri dönəmərik.” Amma onlar qürur və inadkarlıqlarına baxmayaraq, məğlub oldular və Əbu-Cəhl ölüm şərabını içməli oldu.

■Bu və bundan öncəki iki ayədə cəbhədə müvəffəqiyyətin səbəbləri belə bəyan olunur: Sabitqədəmlilik, Allahın zikri, rəhbərə itəət, ixtilafdan çəkinmək, səbir, qürrələnməmək, riya və dünyapərəstlikdən uzaqlıq.

BİLDİRİŞLƏR

1. Qürur və riya savaş cəbhəsində möhkəmliyin, gücün bələlərinəndandır.
2. İslami və qeyri-isłami savaş arasındaki fərq onların məqsədindədir. Savaşda müsəlmanların məqsədi fitnəni aradan qaldırmaq¹, başqalarının məqsədi isə fatehlik və güc nümayişidir.
3. Cəbhəyə yola düşərkən niyyətinizi xalis edin, özünüyü göstərmək fikrində olmayın. (Ayələr Bədr savaşına aid olsa da, riyakarlıqla, özünü göstərmək üçün şayiə yaymaq məqsədi ilə döyüş əhval-ruhiyyəsini aşağı salmaq üçün cəbhəyə gedən münafiqlərə də şamil oluna bilər.)
4. Batıl cəbhəsi haqq yolu bağlamaq, mənəvi və ilahi hərəkətlərin qarşısını almaq üçün çalışır.
5. Dünmənlər bilsinlər ki, nə qədər çalışsalar da, heç vaxt Allahın qüdrət dairəsindən kənara çıxa bilməzlər.

(AYƏ: 48)

﴿وَإِذْ رَأَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا خَالِبٌ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ
وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِتَنَ نَكَصَ عَلَى عَقْبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بِرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنِّي
أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

“(Xatırla,) o zaman ki, şeytan onların (müşriklərin işlərini nəzərlərində gözəl) cilvələndirdi və dedi: “Bu gün xalqdan kimsə sizə qalib gəlməyəcək, mən də sizin yanınızdayam, sizin pənahınızızam.” Amma elə ki, iki qoşun bir-birinə sarıldı (mələklər İslam qoşununa yardımə gəldi), şeytan geri qayıtdı və dedi: “Həqiqətən sizdən zara gəldim. Mən sizin görmədiyiniz bir şey

¹ Bax: “Ənfal”, 39.

görürəm. Həqiqətən, mən Allahdan qorxuram. Allah ağır cəza verəndir.”

NÖQTƏLƏR

■ “Car” dedikdə yardımçı, şərik, qonşu nəzərdə tutulur. Burada birinci məna daha münasib görülür. “Nəkəs” çəkinmək, qayıtməq mənasındadır. “Əqib” ayaq dabanı deməkdir. “Nəkəsə əla əqibəyi”, yəni ayaq dabanları üstə firlanıb geri döndü.

■ Ayədə şeytanın öz tərəfdarları ilə danışığı deyərkən, onun vəsvəsələri nəzərdə tutula bilər. Ehtimal olunan mənalardan biri də budur ki, şeytan insan qiyafəsində öz məqsədini izləyir, vəsvəsələr edir. Bu barədə rəvayətlər də nəql olunmuşdur.¹

Bədr savaşında şeytan Bəni-Kənanə qəbiləsinin başçılarından olan Səraqə ibn Malikin simasında müşriklərə yaxınlaşış onları təşviq edirdi. Onlara qələbə vədi verən şeytan mələklərin hüzurunu görüb qaçmağa üz tutdu. Məğlubiyyətdən sonra kafirlər Məkkədə ona deyirdilər: “Məğlubiyyətimizin səbəbkərə sən oldun.” O and içirdi ki, Məkkədən bayır çıxmayıb. Beləcə, məlum oldu ki, şeytan (Əraqənin qiyafəsində) onlara qələbə vədi vermiş, sonra isə baş götürüb qaçmışdır.

Şeytan batıl cəbhəsində təbliğat aparır, lakin bir mərhələdə onlara ruh verir. Amma ilahi yardımının nazil olduğu mərhələdə ardıcıllarını tənha qoyub geri çəkilir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Şeytanın aldatma üsullarından biri pislikləri gözəl göstərməkdir. Bəli, pis işlərin yaxşı iş kimi qəbul edilməsi şeytanın insan düşüncəsinə nüfuz nişanəsidir.
2. Şeytan və şeytansıfətlər başqalarını fəsada təhrik edirlər.
3. İman mələklərin, küfr isə şeytanın himayədarlığına səbəb olur.
4. Şeytan münafiq, yalançı, hiyləgər və vəfasızdır.
5. Şeytanlar fitnə alovunu qızışdırır, mərəkə qopan zaman isə aradan çıxırlar.
6. Allahdan qeyrisinə təvəkkül çətinliklər zamanı insanın tənha qalmasına səbəb olur.
7. Qeyri-ilahi rabitələr davamsız və etibarsızdır.
8. Şeytan mələklərin gücündən xəbərdardır. O, mələklərin qüdrətini görüb geri çekildi.
9. Şeytan bəzi gizli işləri müşahidə edə bilir.

---

¹ “Təfsire-Məcməül-bəyan”, “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

10. Şeytan Allaha inanır və Onun cəzasının ağırlığından xəbərdardır. Amma İbn-Abbas bildirir ki, şeytanın Allah qorxusu ilə bağlı iddiası yalandır, yoxsa onun işi bu yerə gəlib çatmadı.¹

(AYƏT: 49)

﴿إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرْضٌ عَرَّهُ لِاءِ دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

“(Xatırla,) o zaman ki, münafiqlər və qəlbi xəstələr deyirdilər: “Onları (müsəlmanları) dirləri məgrur etmişdir. (Onlar müsəlmanların Allah'a təvəkkülündən xəbərsiz idilər.) Hər kəs Allah'a təvəkkül etsə, (bilsin ki) şübhəsiz, Allah məglubedilməz və hikmət sahibidir.”

NÖQTƏLƏR

■ Münafiqlər, zəif imanlı və ilahi yardıma inanmayan fəndlər təsəvvür etmirdilər ki, müsəlmanlar kiçik bir cəmiyyət və cüzi silahla qalib gələ bilərlər. Onlar müsəlmanları aldanmış sayırdılar.

■ “Münafiqlər” dedikdə bəzi Mədinə müsəlmanları nəzərdə tutula bilər. “Qəlbi xəstələr” təbiri isə Məkkənin zəif imanlı müsəlmanlarına aiddir.² Ola bilsin ki, “münafiq” deyərkən yalandan müsəlmanlıq iddiası edən mədinəlilər nəzərdə tutulur. Məkkədə müsəlman olub, sonra Peyğəmbərə (s) tabeçilikdən və müsəlmanlarla hicrətdən boyun qaçıranlar da münafiq sayla bilər.

BİLDİRİŞLƏR

1. Qeyri-sağlam ruhiyyəyə malik olanlar münafiqlərlə səs-səsə verirlər.

2. Münafiqlər müsəlmanları aldanmış və məgrur sayır. Onlar deyirlər: “Məgər “Əllahu əkbər” deyib boş əllə savaşa getmək olarmı?!“

3. Beyinlərin və baxışlarının insanın dərkinə təsiri var. Eyni bir əməl bir neçə cür qiymətləndirilə bilər, kimi onu təvəkkül, kimi də aldanış və məğrurluq sayı bilər.

4. Allah'a təvəkkül məğrurluqdan fərqli bir şeydir. (Bədr savaşında müsəlmanların Allah'a təvəkkülü onların qələbəsi ilə nəticələndi.)

5. Elə bir qüdrətə təvəkkül edib etimad göstərmək olar ki, həmin qüdrət məglubedilməzdır və onun bütün işləri hikmətə əsaslanır. (Allahın qüdrəti izzət və hikmətlə müşayiət olunur.)

¹ “Təfsire-isna-əşəri”.

² “Təfsire-Kəbire-Fəxr Razi”.

(AYƏT: 50)

﴿ وَلَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَصْرِيبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَذْبَارَهُمْ
وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴾

“(Ey peyğəmbər,) əgər görsən ki, mələklər kafirlərin canını alırlar, onların çöhrəsinə və arxasına vururlar, (deyirlər) dadın yandırıcı əzabı...”

(AYƏT: 51)

﴿ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴾

“Bu (cəza) sizin keçmişdəkilərinizin işlərinin qazancıdır. Şübhə yox ki, Allah Öz bəndələrinə sitəm qılmaz.”

NÖQTƏLƏR

■ Quranda kafirlərin çətin can verməsi dəfələrlə zikr olunur. “Muhəmməd” surəsinin 27-ci, “Ənam” surəsinin 93 ayələrində isə möminlərin asan can verməsi qeyd olunur. Başqa ayələrdə də bu sayaq BİLDİRİŞLƏR var.¹

■ “Yətəvəffa” sözü götürmək, almaq mənasını bildirir. Quranda kafirlərin alınması, götürülməsi təbiri işlədirilir. İnsanın cisminin dünyada qalmasından məlum olur ki, onun ruhu çıxarılır. Demək, insanın mahiyyətini onun ruhu təşkil edir. Nə qədər ki, insan diridir, ruh da onun cismi ilədir. Ölüm dənən sonra ruh cisimdən ayrıılır.

BİLDİRİŞLƏR

1. Allah-təala Öz qəhr-qəzəbini kafirlərə aid etməklə peyğəmbərə, möminlərə təsəlli verir.
2. Allahın mələkləri möminləri və kafirləri tanıyırlar.
3. Kafirlər ölü andan başlayaraq Allahın qəhr-qəzəbinə düçər olurlar.
4. Bərzəx aləmində də əzab var.
5. İlahi cəzalar intiqam yox, insanın öz əməllerinin əvəzidir.
6. Bir nəfərə zülm hamiya zülm kimidir.
7. İlahi cəzalar ədalətə əsaslanır.

(AYƏT: 52)

﴿ كَدَأْبٌ آلٌ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَأَخْذَهُمُ اللَّهُ
بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعَقَابِ ﴾

¹ Bax: “Nəhl”, 32.

“(Sənin dövrünün kafirlərinin yolu) fironçuların və onlardan qabaqkı kafirlərin yolu kimidir. (Onlar inadkarlıqla) Allahın ayələrini inkar edirlər. Allah da onları öz günahlarının cəzasına düçar edir. Şübhəsiz, Allah qüvvəli və ağır cəza verəndir.”

BİLDİRİŞLƏR

1. Küfr və inadkarlıq bəzilərində xasiyyətə çevrilir. Belə bir anda ilahi əzab nazil olur.
2. Bütün qövmlər Allah qarşısında eynidir. Kim yolunu azib küfr edirsə cəzalanır. Bəli, kafirlərin cəzalandırılmasında Allahın qanunu sabitdir. Bədr savaşında müşriklərin əzaba düçar olması xüsusi bir hökm deyildi.
3. Günah ilahi qəhr-qəzəb səbəbidir.
4. Allah kafirləri cəzalandırmaqdə aciz deyil. Bütün qövmlər ilahi qəhr-qəzəb qarşısında çarəsizdirler.

(AYƏ: 53)

﴿ ذِلَّكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُنْ مُغَيِّرًا تَعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

“O (cəza) bu səbəbdəndir ki, Allah bir qövmə əta etdiyini onlar özləri dəyişməyincə dəyişməz. Həqiqətən, Allah çox eşidən və biləndir.”

NÖQTƏLƏR

■ Coxsayılı hədislərdə zülm və günah kimi amillər ilahi nemətlərin əvəz olması səbəbi kimi göstərilmişdir. Necə ki, günah və azgınlıqdan dönüş və haqq yolda hərəkət ilahi nemətlərin nazil olması ilə nəticələnir.¹

■ Günah və sitəmkarlıq insanı ilahi lütfdən bəhrələnmə ləyaqətindən uzaqlaşdırır. Həzrət Əli (ə) öz xütbələrində, eləcə də, “Kumeyl” duasında bu məsələyə toxunur.

■ Həzrət Əli (ə) Malik Əştərə yazdığı məktubunda buyurur: “Zülm və sitəm kimi heç bir şey ilahi nemətləri dəyişmir. Çünkü Allah məzlumun naləsini eşidir və zalimlərin sorağındadır.”²

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Günahlarınızın cəzası olan, gecə-gündüz üzləşdiyiniz çətinliklərdən Allaha pənah aparın.”³

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”, “Təfsire-Fürqan”.

² “Nəhcül-bəlağə”, n. 53.

³ “Təfsire-isna-əşəri”. “Kafi”, c. 2. s. 269

BİLDİRİŞLƏR

1. İnsan zatən ilahi nemətlərə layiqdir.
2. Nemətlərdən məhrum olmağımıza səbəbkar özümüzük.
Allahın sünnesi isə davamlı şəkildə nemətlər nazil etməkdir.
3. Allah tərəfindən verilənlər və alınanlar qanuna uyğundur və hikmətə əsaslanır.
4. Öncə ilahi rəhmət, sonra ilahi qəzəb gəlir.
5. İslamda fərdi cəzalardan əlavə, ictimai cəza qanunları da var.
6. İnsan fitrəti iman və paklıq üzərində bərqərardır. Fitrətə qarşı çıxan isə insan özüdür.
7. Tarixi yaradan insandır. İqtisad, tarixi zərurət, mühit insanı məcbur edə bilməz.
(Əlbəttə, mühit və iqtisadın təsiri var. Amma əsas rol oynayan insanın iradəsidir.)
8. Cəmiyyəti quran insanlardır. Cəmiyyətdə baş verən müsbət və ya mənfi dəyişiklik fəndlərin düşüncə və mədəniyyətindəki dəyişikliklərə əsaslanır.
9. Millətlərin xoşbəxtlik və ya bədbəxtliyi onların malik olduğu qüdrət və sərvətdən yox, daxili durumlardan asılıdır.
10. Cəmiyyətin taleyinin təhlilində bəxt, xurafat, hakim quruluş, tarixi zərurət yox, xalqın ruhiyyəsi mehvərdir.
11. Biz hamımız Allahın nəzəri altındayıq. Kafirlər Allahın geniş elmi əsasında cəzalandırılırlar.

(AYƏT: 54)

﴿كَدَأْبٌ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَبُوا بَآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ ﴾
﴿إِذْنُوْهُمْ وَأَغْرِقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَكُلُّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴾

“(Ey peygəmbər!) Sənin dövründə xalqın ruhiyyəsi fironçular və onlardan əvvəlkilərin xasiyyəti və yolu kimidir. (Onlar) Rəblərinin ayələrini təkzib etdilər. Biz də günahlarının cəzası olaraq onları həlak etdik. Fironçuları batırıldı. (Fironçular və qüreyş kafirləri) hamısı sitəmkar idilər.”

NÖQTƏLƏR

■ “Kədəbi ali-firəvna” təbiri öncə də iki ayədə işlədilmişdir. Amma bu təkrarın bəlağətlə heç bir ziddiyəti yoxdur. Çünkü uyğun ifadələr müxtəlif məqamlarda istifadə olunmuşdur. Əgər öncəki ayədə ilahi cəzadan danişılırsısa, bu ayədə xalqın halının dəyişməsi ilə bağlı nemətlərin dəyişməsindən söz açırlar. Əlbəttə ki, əvvəlki ayədə axırət əzabı, bu ayədə isə dünya əzabı nəzərdə tutula bilər.

BİLDİRİŞLƏR

1. Keçmişdən və keçmişdəkilərin taleyindən dərs alaq.
2. İlahi ayələrin təkzibi insanın məhvini üçün zəmindir.
3. İnsan ixtiyar sahibidir. Onun taleyi öz əməllərindən asılıdır.
4. İstər özünə, istər xalqa, istər peyğəmbərə, istərsə də əqidə məktəbinə qarşı zülm və günah ilahi qəhr-qəzəb amilidir.
5. Çətinliklər, dünya hadisələri, nemətlərdən məhrumluq insanın günahlarının nəticəsidir.
6. İlahi ayələrin təkzibi və günah zülmdür.

(AYƏT: 55)

﴿ إِنَّ شَرَ الدُّوَابَّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

“Şübhəsiz, Allah yanında ən pis canlı küfr edənlərdir. Onlar iman gətirməzlər.”

NÖQTƏLƏR

■ Hazırkı surənin 22-ci ayəsində “şərrəd-dəvab” deyilərkən düşünməyən kəslər nəzərdə tutulur. Ayə onları iman gətirməyən, küfrə uğrayan kəslərdən sayır. Demək, küfrün kökü qeyri-sağlam düşüncədir. Quran insanın dəyərini onun ağıl və imanından asılı sayır. İnsan düşünmürsə və ya küfr edirsə, insanlıq çərçivəsindən çıxır. Əsl insan ağıllı və mömin insandır.

Bəli, anlayıb iman gətirməyən kafirin xalq yanında məqamı olsada, bu şəxs Allah yanında ən alçaq canlıdır.

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbərlərin nidasını eşidib biganəlik göstərənlər ən pis canlılar.
2. Küfr insanı heyvandan da alçaq mərhələyə endirir.
3. Bəzən küfr insanda xasiyyətə çevrilir və onun gələcəyini puça çıxarır.

(AYƏT: 56)

﴿ الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقْضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقْبَنَ ﴾

“(Allah yanında ən pis canlılar) O kəslərdirlər ki, onlardan əhd aldın, sonra öz əhdlərini hər dəfə pozdular. (Onlar vəfadərliq və əhdin qorunmasında) təqva əhli və qorxan deyillər.”

NÖQTƏLƏR

■ İslam peyğəmbəri yəhudilərlə belə bir müqavilə bağlamışdı ki, müşriklərə kömək etməsinlər, müsəlmanları incitməsinlər. Amma yəhudilər öz əhdlərini pozdular, Xəndək savaşında müşriklərə silah satıb onlara yardım göstərdilər.

■ Rəvayətdə deyilir: “Vəfali olmayan, əhdini pozan insan - namaz qılıb oruc tutsa da - münafiqdir.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Müsəlmanların rəhbəri kafirlərlə peyman bağlaya bilər. İslam peyğəmbəri də kafirlərlə müxtəlif peymanlar bağlamışdı. Amma onlar öz əhdlərinə vəfa qılmırdılar.

2. Peymanın pozulması yeni bir peyman bağlanmaması üçün dəlil deyildir.

3. Əhdi pozmaq insanlıqla bir araya sığmir.

4. Küfr əhdə vəfasızlıq zəminəsidir.

5. Əhdi pozmaq təqvasızlıqdır.

6. O insanlar daha təhlükəlidirlər ki, vəfasızlıq onlarda xasiyyətə çevrilib və bundan çəkinmirlər.

(AYƏ: 57)

﴿فَإِمَّا تَشْفَعَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرَدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾

“(Ey peyğəmbər,) nə vaxt savaşda onlara əlin çatdı, onların arxa cəbhədə olanlarını qorxudub pərakəndə sal. Bəlkə ibrət götürələr (və fitnədən əl çəkələr).”

NÖQTƏLƏR

■ “Təsqəfənnəhum” dedikdə, bir şeyin diqqətlə, sürətlə dərk olunması başa düşülür. Nəzərə çatdırılır ki, kafirlərlə rəftarda tam ayıq olun, diqqətsizlik göstərməyin.

■ “Təşrid” sözü qatışlılıq, iztirab, parçalanma yaratmaq mənasını bildirir. Yəni elə bir plan çizib, elə bir həmlə edin ki, pərdə

¹ “Kafi”, c. 2, s. 290.

arxasındakı, arxa cəbhədəki himayədarlar qorxuya düşüb hücum fikrindən daşınırlar.

BİLDİRİŞLƏR

1. Düşmənlə rəftarınız qəfil olmalı, sürətlə və dəqiq yerinə yetirilməlidir. Bu, hərbi qaydalardandır.
2. Müsəlmanların rəhbəri o qədər ayıq olmalıdır ki, fitnəkarları dəqiq qiymətləndirə bilsin və onlara qarşı qəti tədbir görsün.
3. Gündəlik müdafiə tədbirləri ilə kifayətlənməyək, düşmənin arxa cəbhəsindən, plan çizanlarından qəflətdə qalmayaq. Sürəcü təkcə avtomobilin önünə yox, uzağa və ətrafa da nəzər salmalıdır.
4. Cəmiyyətin əmin-amanlığını pozan əhdə vəfəsizlərin cəzası qorxutma və iztirabdır.
5. İslam mərhəmət dini olsa da, xəyanətə, dönüklüyü, əmin-amanlığın pozulmasına dözmür.
6. İslam cəmiyyətinin heybət və şövkəti olmalıdır.
7. Kafırların gözünün odunu alaq ki, növbəti həmlə fikrinə düşməsinlər.
8. İslam təbliğ və moizə ilə yanaşı, həm də qüdrət və islah dinidir. Düşmənin öz xətti ilə elə rəftar olunmalıdır ki, o biri cərgələr ibrat götürsünlər.

(AYƏ: 58)

﴿ وَإِمَّا تَخَافَنَ مِنْ قُوٰمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ ﴾

الخَائِنِينَ ﴿

“Bir dəstənin xəyanət edəcəyindən qorxduqda sən də əhdələrini onların üstünə at (onu ləğv et. Ya da bildir ki, onlar kimi əməl edəcəksən). Həqiqətən, Allah xainləri sevmir.”

(AYƏ: 59)

﴿ وَلَا يَحْسَبَنَ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبُقوْ إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴾

“Küfr edənlər düşünməsinlər ki, qabağa düşüblər (əlimizdən çıxıblar). Çünkü onlar (Bizi) aciz qoya bilməzlər.”

NÖQTƏLƏR

■ “Nəbz” kökündən olan “fənbiz iləyhim” təbiri atmaq mənasını bildirir. Müqavilənin düşmənin üstünə atılması dedikdə, öncə onlara elan olunması, sonra müqavilənin ləğv edilməsi nəzərdə tutulur. İslam öz ardıcıllarını müqaviləni qəfil pozmaqdan çəkindirir.

■ “Əla səva” təbiri ya qarşı tərəf kimi cavab vermək, ya da ədalət ilə rəftar etmək mənasını bildirir. Bildirilir ki, düşmən müqaviləni

pozmaq fikrinə düşdükdə, siz həmin müqaviləni ləğv edin. Ədalətsiz qərar çıxarmayın.¹

■ Ayə müqavilənin ləğv edilməsini o halda məsləhət görür ki, qarşı tərəfin xəyanəti sübuta yetmiş olsun.

BİLDİRİŞLƏR

1. Mühüm hərbi və ictimai məsələlərdə xəyanətin həyata keçməsini gözləməyin. Əgər xəyanət ehtimalı varsa, addım atın.

2. İslam nə qədər ki, xəyanət təhlükəsi yoxdur, öz müqavilə və öhdəciliklərini pozmur.

3. Xəyanət dəlillərini müəyyənləşdirmək, müqaviləni pozmaq qərarı çıxarmaq İslam cəmiyyətində rəhbərin ixtiyarındadır. (Ayədə ümmətə yox, peygəmbərə müraciət olunur.)

4. Öhdəliklər xəyanət ehtimalı yarananadək toxunulmazdır. Xəyanət olduqda əhdin ləğvi zəruridir.

5. Xəyanət qorxusu olduqda belə xəbərsiz hərəkət etməyin. Müqavilənin ləğvini elan edin.

6. Düşmənlə də ədalətli, insaflı davranışın.²

7. Qarşı tərəfin rəftarına cavab olaraq müqavilənin ləğvi ədalətli qərardır.

8. Xəyanət edənin kimliyindən, kafir və ya müsəlman olmasından asılı olmayaraq, bu iş çirkindir.

9. Müqavilə bağlanılmış tərəflə qəfil savaş xəyanətdir.

10. İlahi sünnlərdən qabağa keçmək olmaz.

11. Əməldə elə bir tərəqqiyə nail olun ki, düşmən sizdən güclü olduğunu düşünməsin.

12. Kafirlər öz xəyanətləri ilə bir şey əldə etməzlər.

---

¹ “Təfsire-nümunə”, “Təfsire-Əl-mizan”.

² “Təfsire-Əl-mizan”.

(AYƏT: 60)

﴿وَأَعِدُّوا لَهُم مَا اسْتَطَعْتُم مِّنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ
وَعَدُوكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ يُؤْفَ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ﴾

“Düşmənə qarşı bacardığınız qüvvə və döyüş atları tədarük edin. Belə ki, Allahın düşmənlərini, öz düşmənlərinizi, bunlardan başqa tanımadıqlarınızı, amma Allahın tanıdıqlarını bu vasitə ilə qorxudasınız. Allah yolunda nə infaq etsəniz, onun kamil mükafatını alarsınız və sizə sitəm edilməz.”

NÖQTƏLƏR

■ Bu ayə müsəlmanlara düşmən qarşısında hərtərəfli hazır olmaq göstərişi verir. Onlar çeşidli silahlar hazırlamalı, geniş imkanlar əldə etməli, təbliğ vasitələri, marşlar və şüərlər nəzərdə tutmalıdır. Ayənin nəzərə çatdırıldığı bütün bu göstərişlər kafirləri qorxuya salan səbəblərdir.

■ Həzrət Peyğəmbər (s) Yəməndə yeni bir silah ixtira olunduğunu eşidib məlumat üçün oraya adam göndərdi. Həzrət (s) buyurmuşdur: “(Küfrə atılmış) bir oxla üç nəfər behiştə gedir: Oxu düşünən, onu hazırlayan və atan.”¹

■ İslama hətta udub-uduzmuq şərti ilə ox atmaq və at çapmaq müsabiqələrinə icazə verilir. Bu müsabiqələr müsəlmanların hərbi hazırlığı üçün faydalıdır.

■ «Ləhum» əvəzliyi ilə kafirlərə və xəyanətkarlığı ehtimal olunan fəndlərə işaret olunur. Yəni müqavilə bağlanmasına baxmayaraq, xəyanəti ehtimal olunan düşmənə qarşı hazır olmaq lazımdır.

BİLDİRİŞLƏR

1. Müsəlmanlar təchizat, say və digər baxımlardan kamil hərbi hazırlıqla malik olmalıdır. Düşmənin xəyanət və hücum ehtimalları müqabilində öncədən tədbir görülməlidir.

2. Hərbi hazırlıqda məqsəd fatehlik və istismar yox, əqidə məktəbi və vətəni qorumaqdır.

3. Dövlət quruluşunun müdafiəsi üçün büdcənin təminində, Allah düşmənlərinin qorxudulmasında maksimum səy göstərməlidir.

4. Bütün müsəlmanlar özlərini düşmən fitnələri ilə mübarizə üçün hazırlamalı və hərbi təlim keçməlidirlər. (İmam Xomeyni (r) inqilabın qələbəsinin ilk günlərində, İran cəmiyyəti 30 milyondan

¹ “Təfsire-Fürqan”.

ibarət olduğu bir vaxt buyurdu: "Bizim 20 milyonluq ordumuz olmalıdır.")

5. Bəzən danışiq və müzakirələr səmərəli olmur və güc göstərmək lazımlı gəlir.

6. Hər an ən son hərbi texnikalara yiyələnməklə müdafiyyəyə hazır olun. Heç bir sahəyə diqqətsizlik göstərməyin. Siyasi, hərbi, təbliği hazırlıq sferalarında var gücünüzlə çalışın.

7. Hətta görüntü yaratmaqla düşməni qorxuya salın. Bir hədisdə buyurulur: "Saqqalınıza həna yaxmaqla özünüzdən qoca görüntüsünü aparın ki, düşmən qorxsun."¹

8. Düşməni qorxutmaq məqsədi ilə qadınların da hərbi təlim keçməsi səmərəlidir.

9. Bu günüki vəziyyətlə kifayətlənməyin. Hərbi və müdafiə təchizatını düşməni hədələyəcək səviyyəyə çatdırın.

10. Vəhdət və birlik də qüdrətin bir növüdür. Təfriqə və parçalanma varsa, düşməni qorxutmaq müşküldür.

11. İslamda bütün müsəlmanlar döyüşçüdürlər və dözümlü ordunun varlığı zəruridir.

12. Keçmişin savaş atları olan bu günü hərbi texnika daim hazır vəziyyətdə saxlanılmalı və ona qulluq edilməlidir.

13. Həm hərbi qüvvələrin, həm də təchizatın hazırlığı zəruridir.

14. İslam hakimiyyətdə olmasa, düşmənlər müsəlmanlardan qorxmaz.

15. Mədəniyyət, iqtisad, siyaset, hərb, əqidə sahələrində müsəlmanların müdafiə əsasları o qədər güclü olmalıdır ki, düşmən qorxub geri çəkilsin. ("Turhibunə bihi" təbiri mütləq şəkildə bəyan olunmuşdur.)

16. Həm ilahi dəyərlər, həm də insanların haqları qorunmalıdır.

17. İslamda şəxsi, milli, irqi mənafelər yox, ümumbəşəri məktəb və dəyərlər əsas götürülmüşdür.

18. Bəzi düşmənləri tanımaq olmur. Ola bilsin ki, ayədə münəfiqlər nəzərdə tutulmuşdur. Çünkü uyğun təbir onlar haqqında da işlədirilir.²

19. Yalnız müəyyənləşmiş düşmənlər üçün yox, müəyyənləşməmiş, tanınmayan düşmənlər üçün də program hazırlanın.

20. Müdafiə qüdrətinin təmini üçün büdcəyə ehtiyac var. Bu işdə moizə və şuar bəs etmir.

¹ "Təfsire-Nurus-səqəleyn".

² Bax: "Tövbə", 101.

21. Savaş və cəbhə xərclərinin ödənməsində xalq da iştirak etməlidir. Bu qayda təkcə müharibə vəziyyətinə aid deyil. (Ayədə mütləq şəkildə bəyan olunur ki, müsləmanlar hərbi hazırlıq üçün daim pul xərcləməlidirlər.)

22. Təkcə silah və say bəs etmir. İqtisadi dayaqlara da ehtiyac var.

23. Cəbhəyə yardım dedikdə, yalnız maddi yardım nəzərdə tutulmur. İnsan öz malı, canı, şəxsiyyəti, məlumatı, qələmi ilə cəbhəyə yardım edə bilər.

24. İslam quruluşunun əsaslarını gücləndirmək üçün göstərilən səylər, edilən infaqlar Allah yolunda infaq nümunələrindəndir.

25. İnfاقın xeyir və bərəkəti o zaman sizə yetişər ki, bu infaq riya, özünü göstərmək, dünyəvi məqsədlə yox, ilahi məqsədlə həyata keçmiş olsun.

26. Maddi yardımçılar ümmətin güclənməsinə səbəb olur və həmin köməklər xalqın, cəmiyyətin iqtisadi durumu və müsləmanların izzəti üçün səmərəli olur.

27. Başqalarının haqqını tapdamaq, haqqını ödəməmək zülmdür.

(AYƏT: 61)

﴿ وَإِنْ جَنَحُوا لِلْسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾

“Əgər (düşmənlər) sülhə meyl göstərsələr, (sən də) meyl göstər və Allaha təvəkkül et. Həqiqətən, O, eşidən və biləndir.”

NÖQTƏLƏR

■ Həzrət Əli (ə) Malik Əştərə yazırıdı: “Düşmənin sülh təklifini rədd etmə. Amma sülhdən sonra ayıq ol, düşmənin hiyləsindən həzər qıl. Çünkü bəzən düşmən yuxuya vermək üçün yaxınlaşır.”¹

BİLDİRİŞLƏR

- Müsəlmanlar elə bir qüdrətə çatmalıdır ki, sülh təklifini düşmən versin.
- İslam müharibə istəmir.
- Savaş göstərişi və ya sülhün qəbulu Allahın peyğəmbəri və İslam cəmiyyətinin rəhbərinin ixtiyarındadır.
- Qüdrətə çatdıqda bu qüdrətdən sui-istifadə etməyin.
- Sülh təklifinin qəbulunda Allaha təvəkkül edin.
- Sülhü qəbul edərkən həm təhlükə, həm də dostların tənəsiniə hazırlamaq lazımdır. Amma Allaha təvəkkül edilməlidir.

¹ “Nəhcül-bəlağə”, n. 53.

7. Allahın hər şeyi eşitməsinə və əhatəli elmə malik olmasına iman təvəkkül üçün zəmin yaradır.

(AYƏT: 62)

﴿ وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدُعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ ﴾
﴿ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴾

“Əgər (düşmənlər) istəsələr ki, sənə kələk gəlsinlər, şübhəsiz, Allah sənin üçün yetər. Öz yardımçıları və möminlərin himayəsi ilə sənə yardım göstərən Odur.”

NÖQTƏLƏR

■ Bu ayəni 58-ci ayə ilə yanaşı nəzərdən keçirmək lazımdır. Əgər müsəlmanların rəhbəri düşmənin sülh istəyini dəlillər əsasında hiylə kimi qiymətləndirərsə, münasibət başqa cür olar. Amma düşmənin gizli niyyəti olmadıqda onun sülh təklifini ayıqlıqla qəbul etmək lazımdır.

■ Bəzi rəvayətlərdə ilahi yardım Hərzət Əlinin (ə) köməyi kimi təfsir olunmuşdur. İbn-Əsakirin kitabında Əbu-Hüreyrədən nəql olunur ki, İslam Peyğəmbəri (s) buyurmuşdur: “İlahi ərşə yazılmışdır: “Məndən başqa məbud yoxdur, şəriksizəm, Məhəmməd Mənim bəndəm və rəsulumdur. Ona Əlinin vasitəsi ilə yardım etmişəm.” Haqqında danışdığımız ayə də belə bir təfsiri təsdiqləyir.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. İslam cəmiyyətinin rəhbəri düşmənin sülh təklifini qəbul etməlidir ki, müsəlmanlar davakar kimi tanınmasınlar. Amma aldanmamaq üçün ayıq olmaq lazımdır. (Yəni düşmənin sülh təklifində hiylə ola bilər)

2. Xalq hazırlaşa və Allahın lütfü nazil olsa, düşmənin bütün hiylələri puça çıxar.

3. Vəzifəmizə əməl etdiyimiz halda çətinliklərdən qorxmamalıyıq. Çünkü Allah çətinliklərdən nicat verəndir.

4. İlahi yardımçılar və xalqın himayəsi Allah istəyi ilə sizə kömək üçündür.

5. Xalqın himayəsi Allahın istəyi ilə səmərə verir.

6. Allahı yaddan çıxarmadan Onun yardımçı ünvani ilə xalqdan kömək istəmək şirk deyil.

7. Xalq rəhbərin arxasıdır.

¹ “Təfsire-Dürrül-Mənsur”, c. 3, s. 199; “Mülhəqate-ihqaqil-həqq”, c. 3, s. 194; “Bihar”, c. 27, s. 2.

(AYƏT: 63)

﴿وَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً مَا أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ
وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

“(Allah) onların (mominlərin) qəlbləri arasında ülfət qərar verdi. Əgər sən bütün yer üzündə olanları sərf etsəydin belə, yenə də onların qəlbə arasında məhəbbət yarada bilməzsin. Amma Allah onlar arasında bağlılıq qərar verdi. Çünkü O, məglubedilməz və hikmət sahibidir.”

NÖQTƏLƏR

■ **Sual:** Ayədə buyurulur ki, əgər sən yer üzündə olanların hamisini xərcəsən də belə, yenə onların arasında ülfət yarada bilməzsən. Bəs nə üçün “Tövbə” surəsinin 60-cı ayəsində buyurulur ki, zəkatın bir hissəsi qəlblərin sahmanı üçün sərf edilsin?

Cavab: İnsanların qəlbində kinin miqdarı və dərinliyi fərqlidir. Bəzən bir təbəssüm və hədiyyə ilə kini aradan qaldırmaq olur. Bəzən isə kin o qədər dərin olur ki, heç bir vasitə ilə onu aradan götürmək olmur. Bundan əlavə, qəlblərin sahmanı üç növdür: möminlərin möminlərlə ülfəti, möminlərin kafirlərlə ülfəti, kafirlərin kafirlərlə ülfəti. Yalnız kafirlər kafir arasında ülfət mümkünüsüzdür. Möminlərin bir-birləri ilə, o cümlədən kafirlərlə ülfəti isə mümkün olan işdir. Bundan əlavə, adı çəkilən ayədə də ülfətin yaranışı Allaha və Onun göstərişlərinə aid edilmişdir. Əslində həmin ayə qəlblərdə ülfətin tövhid mahiyyətini açıqlayır.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Qəlblər və onlar arasındaki bağlılıq Allahın əlindədir.
2. Vəhdət, ülfət və məhəbbət ilahi nemətlərdəndir. Allah bu dəyərlərə işaret ilə xalqa, peyğəmbərə minnət qoymuşdur.
3. Zahiri birlikdən də mühümü qəlbən bağlılıqdır. Kafirlər də zahirdə birdirlər. Amma onların qəlbləri bir-birlərindən uzaqdır.²
4. Yalnız əl-ələ vermiş xalq rəhbər üçün köməkdir. Pərakəndə xalq rəhbərin qəddini qırır.
5. Ərəb qəbilələri İslamdan önce bir-birləri ilə qatı düşmən idilər.
6. Sərvət və məqam məhəbbət yaratmaya da bilər.
7. Möminlər arasında məhəbbət və bağlılıq Allahın izzət və hikmət cılvələrindəndir.

¹ “Ənfal”, 17.

² “Həşr”, 14.

(AYƏT: 64)

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

“Ey peyğəmbər! Sənin üçün Allah və imanlı ardıcılın bəs edər. (Başqalarının himayəsinə ehtiyacın yoxdur.)

NÖQTƏLƏR

■ Ayəni belə də mənalandırmaq olar: Ey peyğəmbər! Sən və sənin imanlı ardıcılın üçün Allahın himayəsi yetər. Yəni Allah həm sənə, həm də ardıcılara yardım edər.

Birinci mənaya əsasən möminlər Allahın sayəsində peyğəmbərə həmi olurlar; ikinci mənaya əsasən isə möminlər də Peyğəmbərlə (s) yanaşı ilahi himayədədir.

Bəni-Qürəyzə və Bəni-Nəzir yəhudilərindən bir dəstəsi riyakarcasına Peyğəmbərə (s) yardım təklif etdirilər. Ayə nazil oldu ki, möminlərin yardımı sənə yetər. Bu ayənin davamı olaraq növbəti ayədə cihad göstərişi verilir.

■ Sünni alimlərindən olan Hafiz Əbu-Nəifin “Səhabələrin fəzilətləri” kitabında deyilir: “Bu ayədəki “möminlər” təbiri Əli İbn Əbu-Talibə işarədir.”¹

■ Xalqdan yardım istəyərkən Allahın iradəsi nəzərə alınarsa, bu istək tövhid inancı ilə zidd olmaz. Şirk odur ki, Allahın qüdrət və iradəsi nəzərdən qaçırılıb başqalarına güvənilsin. Amma başqalarının himayəsini Allahın iradəsindən bir işarti bilməklə həmin himayələrdən faydalanaq tövhid çərçivəsindən kənar deyildir.

BİLDİRİŞLƏR

1. Yalnız imanla müşayiət olunan, imana əsaslanan ardıcılıqlı dəyərdir.
2. Möminlər Allahın himayəsindən faydalanaq üçün Peyğəmbərə (s) tabe olmalıdır.
3. Bəzi müsəlmanlar Peyğəmbərə (s) müti olmamışlar.

(AYƏT: 65)

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِن يَكُن مَّنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوْا مِئَتِينَ وَإِن يَكُن مَّنْكُمْ مِّئَةً يَغْلِبُوْا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾

“Ey peyğəmbər! Möminləri savaşa təşviq et. Əgər sizdən iyirmi nəfər dözümlü olsa, iki yüz nəfərə qalib gələr. Əgər sizdən

¹ “Əl-Ğədir”, c. 2, s. 51.

**yüz nəfər (möhkəm) olsa, kafirlərin min nəfərinə qələbə çalar.
Çünki onlar (iman əsərlərini) anlamayan qövmdür.”**

NÖQTƏLƏR

■ Bu ayə say çoxluğunun qüvvəsini inkar edir və ruhiyyəni, imanı, səbri önə çəkir. İyirmi nəfərin iki yüz nəfərə qələbəsinin mübaliğə olmadığını göstərmək üçün təkrar olaraq bildirilir ki, mömin və səbirli olmaq şərti ilə 100 nəfər 1000 nəfərə qalib gələr.

■ İlkin İslam dövrünün savaşlarında möminlərlə kafirlər arasında say baxımından heç bir tarazlıq yox idi. Bədr savaşında 313 nəfər müsəlman 1000 müşrikə qarşı, Ühud savaşında 700 müsəlman 6000 kafirə qarşı, Xəndək savaşında 3000 nəfər müsəlman 10000 nəfər düşmənə qarşı, Mavtə savaşında 10000 müsəlman 100000 kafirə qarşı meydana çıxmışdı.

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Əvvəllər bir mömin on müşrikə qarşı cihad aparmalı olmuşdur və qaçmağa, geri dönməyə haqqı yox idi.”¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Xalqı cihad və düşmənlə mübarizəyə təşviq etmək rəhbərin vəzifələrindəndir. (Əməliyyatdan önce komandanın çıkışının böyük rolu var.)

2. Çətin işlərdə təşviqə, rəğbətləndirmə və təlqinə ehtiyac var.

3. Savaş və cihadda təbliğat zəruridir.

4. Savaş meydanında iman və dözüm təyinedici rol oynayır. Say çoxluğu və say tarazlığı bir o qədər də əhəmiyyətli deyil.

5. İlkin İslam dövrlərində on qat artıq düşmənlə cihad hökmü çıxarıldı. Həmin dövr müsəlmanları o qədər imanlı, mərifətli və əmin idilər ki, onların on qat artıq düşmənə qələbəsi qəti idi. («Yəğlibu») qələbənin qətiliyini göstərir.)

6. İslam döyüscüsündə üç xüsusiyyət olmalıdır: iman, səbir və agahlıq.

7. Allah insanın düşüncə və gücü həddində ona vəzifə təyin edir. (Bəzi məqamlarda bir nəfər on nəfərlə, bəzi məqamlarda isə bir nəfər iki nəfərlə meydana çıxmalo olur.)

(AYƏ: 66)

﴿الآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيْكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مَنْكُمْ مَئَةٌ صَابِرَةً
يَغْلِبُوْا مِئَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مَنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوْا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾

¹ “Kafi”, c. 5. s. 69.

“İndi Allah (cihad hökmünü) sizin üçün yüngülləşdirdi. Məlum oldu ki, sizə zəiflik yol tapmışdır. Əgər yüz nəfəriniz dözümlü olsa, iki yüz nəfərə qalib gələr. Əgər min nəfər olsanız, Allahın iradəsi ilə iki min nəfərə qalib gələrsiniz. Allah səbir edənlərlədir.”

NÖQTƏLƏR

■ Ayədə iman və ruhiyyə zəifliyinə işarə olunmuşdur. Çünkü İslam qoşunu say baxımından az deyildi.

■ Bu və bundan öncəki ayədə üç qələbə amilinə işarə olundu: səbir, iman və agahlıq. Bu üç xüsusiyyətin olmaması məglubiyyət zəminəsidir. Əlbəttə ki, qələbədə əsas rol oynayan Allahın istək və iradəsidir. Məsələn, Hüneyn döyüşündə müsəlmanlar çoxsaylı olmaqlarına baxmayaraq məğlub olub qaçıdlar.¹

■ Bu və əvvəlki ayənin fərqli hökməri iki müxtəlif dəstəni və fərqli şəraiti nəzərdə tutur. Birinci hökm nəsx (ləğv) olunmamışdır.²

BİLDİRİŞLƏR

1. Rəhbərlik bəzən şəraitin dəyişməsini nəzərə alaraq qaydaları dəyişə bilər və bu dəyişiklik qətiyyətlə zidd deyil.
2. Vəzifə və qanundakı dəyişiklik yalnız Allahın əlindədir.
3. İman artıb-azala bilər.
4. Say çıxluğu güc göstəricisi olmaya da bilər. Bəzən ruhiyyəsiz bir çıxluq süqut edir.
5. Qanunçuluqda fəndlərin ruhiyyə və gücü də nəzərə alınmalıdır.
6. Məglubiyyətin əsl səbəbi batılınə bağlıdır.
7. Komandanlar İslam ordusunun ruhiyyəsinə, imanına diqqətli olmalıdır.
8. Bəzən iradə zəifliyi döyükə ruhunu qat-qat azaldır.
9. Müsəlmanlar hətta zəif bir ruhiyyə ilə iki qat artıq kafirə məğlub olmamalıdır.
10. Qələbəyə görə qürrələnməyək. Qələbə Allahın iradəsindən asılıdır.
11. Səbirli insan Allahın sevimlisidir, Onun pənahındadır və ilahi yardımlardan bəhrələnir.
12. “Vəllahu məəs-sabirin” (Allah səbirliklərdir) şüarı savaş meydanında və müqavimətə ehtiyachi hər bir sahədə təlqin olunmalıdır.

¹ “Tövbə”, 25.

² “Təfsire-nümunə”.

(AYƏT: 67)

﴿ مَا كَانَ لِبَيْتٍ أَن يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُتْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرْضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾

“Heç bir peyğəmbərin əsir götürmək haqqı yoxdur. Yalnız həmin yerdə tam qələbədən sonra olar. Siz (əsir götürüb sonra fidyə müqabilində azad etmək istəyindəsiniz,) dünyanın ötəri matahi haqqında düşünürsünüz, amma Allah (sizin üçün) axırəti istəyir. Allah məglubedilməz və hikmət sahibidir.”

NÖQTƏLƏR

■ “Səxən” yorğunluq, xəstəlik və ya yuxusuzluq səbəbindən yaranmış ağırlıq halını bildirir. Savaşda bu söz möhkəmlik, aşkar qələbə və qüdrətə işarədir.

Ayə xəbərdarlıq edir ki, əsir götürüb onları azad etməklə fidyə almaq, savaş qənimətləri əldə etmək müsləmanları əsl məqsəddən yayındırmamalıdır, onlar qəfil zərbəyə məruz qalmamalıdırular.

BİLDİRİŞLƏR

1. Savaş və əsir götürmək üsulu Peyğəmbər (s) tərəfindən təyin olunur.
2. İlahi peyğəmbərlərin sünnəsinə əsasən, mövqelər möhkəmlənməmiş əsir götürülməməlidir.
3. Ən çətin hərbi vəziyyətdə belə dünyapərəstlik təhlükəsini yaddan çıxarmaq olmaz.
4. Savaş meydanında məntəqə tam nəzarət altına alınanadək əsir götürmək qadağandır.
5. Döyüşcünün vəzifəsi öncə öz mövqeyini möhkəmləndirməkdir.
6. Diqqəti əsil məqsədə yönəltmək və parçalanmadan uzaqlıq zəruridir.
7. Dünya davamsız və ötəridir.
8. Din müxaliflərini əzmək və tövhid mövqeyini möhkəmləndirmək axırətə doğru atılmış addımdır.
9. Savaş və İslam cihadının əsas məqsədi qənimət, əsir, fidyə yox, axırət mənafeləri, Allahın razılığını əldə etməkdir.
10. Savaş məsələləri ilə bağlı ilahi göstərişlər hikmətə əsaslanır və onlara əməl qələbə rəmzidir.
11. İslam nəinki ictimai və dünyəvi məsələlərə biganə deyil, hətta savaş taktikasının incəliklərinə varıb öz nəzərini bildirir.

(AYƏT: 68)

﴿لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمْسَكُمْ فِيمَا أَخَذْنُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

“Əgər Allahın əzəli (xəbərdarlıqsız cəzalandırmamaq) hökmü olmasaydı, (əsirlərdən) götürdüklərinizə görə böyük bir əzaba düşər olardınız.”

(AYƏT: 69)

﴿فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيَّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

“Qənimət götürdüyüünüz halal və pak şeylərdən sərf edin. Allahdan çəkinin. Həqiqətən, Allah bağışlayan və mehribandır.”

NÖQTƏLƏR

■ “Kitabun minəllahi səbəqə” cümləsi haqqında müxtəlif fikirlər söylənilmişdir:

a) Bu cümlə bildirişsiz cəzalandırmamaqla bağlı ilahi sünəyə işarədir.¹

b) Bədr savaş zamanı müsəlmanların qələbəsində Allahın iradəsinin önə çəkilməsi; əgər Allah qələbəni müqəddər etməsəydi, mövqelərinizi möhkəmləndirməmiş əsir götürməyiniz sizə ağır zərbə olardı.²

v) Belə bir nöqtə də nəzərdə tutula bilər ki, nə qədər ki, Peyğəmbər (s) aranızdadır, Allah sizi cəzalandırmaz. Bu məsələyə hazırlı surənin 33-cü ayəsində də işarə olunmuşdur. Bu halda ayə belə mənalandırıla bilər: Əgər sənin mübarək hüzurun nəzərə alınmasaydı, Bədr savaşında müsəlmanlar vaxtsız əsir götürdükləri üçün böyük günaha və əzaba düşər olardılar.

■ Rəvayətlərə əsasən, bu ayədə “qənimət” deyərkən əsirlərin azad olunması müqabilində alınan fidyə məbləği nəzərdə tutulmuşdur. Bu məbləğ mindən, dörd min dirhəmə qədər idi.

BİLDİRİŞLƏR

1. Döyüş əsnasında əsir götürmək məglubiyyyət və ağır əzabla nəticələnir.

2. Düşmənin tam məglubiyətindən qabaq qənimət axtarmaq qadağandır.

3. Halallıq, paklıq və xoşagəlimlik məsrəf üçün şərtidir.

4. Qənimət bütövlükdə sizin deyil, onun xümsü ödənməlidir.³

¹ “Isra”, 15.

² “Təfsire-Ətyəbul-bəyan”.

³ “Ənfal”, 41.

5. Ayiq olun ki, qənimət və fidyə sizi uca məqsədlərdən yayındırmasın və daim Allahı zikr edin. (Bəli, qənimət əldə olunmasında büdrəmə qorxusu var.)

6. Bədr savaşında yersiz əsir götürülməsinə görə cəzanın əfvi və əsirlərin azad olunmasında əldə olunan qazancın halal edilməsi Allahın rəhmət və bağışlama cilvələrindəndir.

7. İlahi bağışlanma Allahın rəhmət cilvəsidir.

(AYƏT: 70)

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِّنَ الْأَسْرَى إِنْ يَعْلَمُ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾

﴿خَيْرًا يُؤْتُكُمْ خَيْرًا مَّمَّا أَخَذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرُ لَكُمْ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

“Ey Peyğəmbər! Əlinizdəki əsirlərə de ki, əgər Allah sizin qəlblərinizdə bir xeyir görsə, sizdən alınandan da üstünü sızə verəcək (və müsəlman olacaqsınız), günahlarınızı bağışlayacaq. Allah bağışlayan və mehbibandır.

NÖQTƏLƏR

■ Ayənin nazil olma şəni haqında deyilir: Bədr savaşında Abbas, Əqil və Nofəl müsəlmanlara əsir düşdü. Peyğəmbər (s) fidyə müqabilində onları azad etdi və onlar müsəlman oldular. Sonradan onların müqabilində alınmış fidyələr özlərinə qaytarıldı.¹

■ Təfsirlərdə qeyd olunur ki, Bədr savaşından sonra bəziləri dedilər: “Peyğəmbərə (s) hörmət olaraq onun əmisi Abbasa görə fidyə alınmasın.” Həzrət buyurdu: “And olsun Allaha, bir dirhəmdən də keçməyin!” Sonra həzrət öz əmisinə buyurdu: “Sən varlısan, özün və qardaşın oğlu Əqil üçün fidyə ver.” Abbas dedi: “Əgər fidyə versəm, pulum qalmaz!” Həzrət buyurdu: “Məkkədə arvadın Ümmül-Fəzlin yanında qoyduğun puldan xərclə.” Abbas dedi: “Axı bundan kimsənin xəbəri yox idi. İndi anladım ki, sən doğrudan da Allahın rəsulusan.” Abbas İslami qəbul etdi.

■ İslam quruluşunda müharibə əsirləri üçün qayda mövcuddur:

1. Fidyəsiz azad etmək—belə bir hadisə Məkkənin fəthi zamanı baş verdi. Müsəlmanlar əsir götürüb fidyə ala biləcəkləri halda Peyğəmbər (s) hamını azad etdi.

2. Fidyə almaq və ya əsirlə dəyişmək müqabilində əsirlərin azad olunması.

3. Əsirlər saxlanılır ki, həm düşmənin güclənməsinin qarşısı alınsın. Həm də əsirlər tədricən dini təlimlərə yiyələnib müsəlman olsunlar.

Bu üç yoldan birini seçmək İslam hakimiyyətinin ixtiyarındadır.

¹ “Təfsire-Nurus-səqəleyn”.

BİLDİRİŞLƏR

1. Peyğəmbər və dini rəhbər vəzifəlidir ki, əsirlərlə söhbətləşib onları doğru yola yönəltsin.
2. Əsirlərlə elə rəftar edin ki, onların haqq yola gəlişi üçün zəmin yaransın.
3. Müharibə əsirlərinə təbliğ və onların haqqa çağırışı zəruridir. İnsanların hidayəti üçün bütün fürsətlərdən istifadə olunmalıdır.
4. Həqiqi xeyir İslam və iman gətirməkdir.
5. Xalqa ümid verin ki, qəlblərindəki cüzi xeyirlə xoşbəxt ola bilərlər.
6. Savaşda məqsəd xalqın hidayəti, zalim hakimlərin məğlubiyyətidir. Məqsəd qətl-qarət, əsir götürüb fidyə almaq deyil.
7. Hətta peyğəmbərə qarşı döyüşənlər üçün də tövbə və qayıdış yolu bağlı deyil.
8. İslamın qəbulu xataların bağışlanması, ilahi lütf əldə olunması səbəbidir.

(AYƏT: 71)

﴿وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ حَانُوا اللَّهُ مِنْ قَبْلٍ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ﴾

حَكِيمٌ

“Əgər (əsirlər) sənə xəyanət etmək istəsələr, öncə Allaha xəyanət etmişlər. Allah (səni) onlara qalib etdi. Allah bilən və hikmət sahibidir.”

NÖQTƏLƏR

■ Bu və bundan öncəki ayələrdən məlum olur ki, mənfi ehtimallara əsaslanaraq islah, hidayət məsələsini arxa plana keçirmək olmaz. Məkkə müşərikləri uzun illər Peyğəmbərə (s) və müsləmanlara xəyanət etsələr də, əsirləri azad etmək məsləhət olduqda onların xəyanət ehtimalı maneçilik törətməməlidir.

Bəli, düşmən əsirlərinə münasibətdə nə bədgümanlığa, nə də xoşgumanlığa, nə sərtliyə, nə də məhəbbətə yer verilməlidir. Məsələyə ayıqlıq, təvəkkül, qətilik və məhəbbətlə yanaşmaq lazımdır.

BİLDİRİŞLƏR

1. Əsirlərin yenidən xəyanət edəcəyi ehtimalı ilə onları azad etməmək olmaz.
2. Düşmənlərin xəyanətkar keçmişisi vardır.
3. Allah haqqqa və haqq tərəfdarlarına qələbə nəsib edir.
4. Xəyanət əsarətlə nəticələnir.
5. Allah düşmənin niyyətindən agahdır, hikmət və məsləhət əsasında fərman verir.

(AYƏT: 72)

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَا جَرُوا وَجَاهُدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلَيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَا جِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَائِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَا جِرُوا وَإِنْ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيشَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

“Həqiqətən, iman gətirib hicrət edənlər, malları və canları ilə Allah yolunda savaşanlar, (mücahidlərə və mühacirlərə) sığınacaq verib yardım göstərənlər bir-birlərinin dostu, hamisi və həmpeymanıdır. Amma iman gətirdiyi halda hicrət etməyənlərin hicrət edənədək heç bir dostluq və himayə haqqı yoxdur. Əgər (sixıntıya düşmüş möminlər dirlərini qorumaq üçün) sizdən kömək istəsələr, onlara yardım etməlisiniz. Yalnız o qövm istisnadır ki, sizinlə onlar arasında peyman olsun. Allah etdiklərinizi görəndir.”

NÖQTƏLƏR

Besətin 13-cü ili, İslam Peyğəmbərinin (s) aşkar dəvətindən on ili ötmüş hələ də Məkkə müşrikləri Peyğəmbər (s) və müsəlmanları incitməkdə idilər. Onlar öz əzab-əziyyətlərini günbəgün artırırlar. Nəhayət, qərara gəldilər ki, əl-ələ verib Peyğəmbəri (s) qətlə yetirsinlər və dinin kökünü qazsınlar.

Peyğəmbər (s) məsələdən xəbər tutduqdan sonra hicrət məsəlesi ortaya çıxdı. Bu işdə Həzrət Əlinin (ə) fədakarlığı xüsusi qeyd olunmalıdır. Həzrət Peyğəmbər (s) rəbiül-əvvəl ayının əvvəllərindən öncə «Səur» mağarasında möcüzəli bir şəkildə üç gün gizləndi. Bu müddət ərzində yalnız Həzrət Əli (ə) onun üçün qida tədarük edir və çöldəki xəbərləri o həzrətə çatdırırırdı. Nəhayət, Peyğəmbər (s) müsəlmanlara hicrət göstərişini Əli (ə) vasitəsi ilə elan edərək özü Yəsribə üz tutdu. Təqribən 400 km. məsafə qət olunduqdan sonra rəbiül-əvvəl ayının 12-də həzrət Qoba adlı məhəllə yetişdi və digər mühacirlər də bu məhəldə ona qoşuldular.

Yəsrib əhli mühacirləri gülər üzlə qarşılıyib onlara öz ağuşunu açdı. Yəsribin adı dəyişdirilib «Mədinətun-Nəbiyy», «Mədinətur-rəsul» (peyğəmbər, rəsul şəhəri) qoyuldu. Həzrət Peyğəmbər (s) mümkün təfriqənin qarşısını almaq üçün sayı 300-ə çatmış mühacirlərlə ənsarları (məkkəli və mədinəli müsəlmanları) əqd oxuyub iki-iki qardaşlaşdırıldı. Qobada məscid bünövrəsi qoyuldu.¹

¹ “Təfsire-nümunə”. Sireyi ibn Hişam, “Füruge-Əbədiyyət”, c. 1, s. 317-350.

■ Peyğəmbərə (s) Məkkədə iman gətirənlər «mühacir» adlandırılmışdı. Onlar Məkkədə sıxıntıya məruz qaldıqlarından ev-eşiklərini qoyub Peyğəmbərlə (s) birlikdə Mədinəyə hicrət etmişdilər. Ənsar isə Mədinə müsəlmanları idi. Onlar İslam peyğəmbəri və mühacirləri sevinclə qarşılıyib öz aralarında yer vermiş, yardım göstərmışdır.

■ Bu ayədə mühacirlərlə ənsarın qardaşlaşması, hicrət zərurəti, hicrətdən boyun qaçıranlara etinasızlıq, mühacirlərlə ənsar arasındaki qarşılıqlı öhdəciliklər, sıxıntıya düşmüş müsəlmanlara yardım kimi ümdə məsələlər bəyan olunmuşdur.

■ Millətlər adətən, onların ictimai, elmi və dini həyatlarında baş vermiş və milli salnamələrində dönüş nöqtəsi saydıqları ən mühüm və ən böyük hadisəni öz tarixləri üçün başlangıç götürürərək. Məsələn, həzrət İsanın doğum gününü məsihilər və ya Əbrəhə qoşununun Məkkəyə hücum çəkdiyi fil ilini ərəblər tarixi başlangıç götürmişlər.

İslam dini ən kamil səmavi şəriət, eyni zamanda müstəqil bir din olduğundan, müsəlmanlar həzrət İsanın miladını tarixi başlangıç götürməmişlər. Peyğəmbərin Mədinəyə hicrəti ilə müstəqil bir hökumət təşkil olundugundan və həmin vaxt müsəlmanlar azad fəaliyyətə başladıqlarından, Peyğəmbər (s) şəxsən hicri tarixin bünövrəsini qoymuşdur.¹ Həzrət Peyğəmbər (s) hicrətdə Qoba məscidinin tikilməsi ilə fəaliyyətə başladığından həmin tarix hicri tarixin başlangıcı götürülə bilər.² Bəli, əgər hicrət olmasaydı, İslam ilkin nöqtədə məhdudlaşa bilərdi.

■ Bizim bir çox bəlalarımız rifaha uyub zəruri hicrətləri tərk etməyimizdən qaynaqlanır. Əgər bu gün qərbədə fəaliyyət göstərən müsəlman mütəxəssisləri öz ölkələrinə hicrət etsələr, həm düşmənə zərbə vurmaş olarlar, həm də İslam güclənər.

■ Hicrət təkcə İslam peyğəmbərinə aid deyil. Din və imanı qorumaq üçün şirk və günah mühitindən hicrət hamı üçün zəruridir. Bu səbəbdən də öz günahlarını qeyri-sağlam mühitlə əlaqələndirənlərə deyilir: “Allahın yeri geniş idi, nə üçün başqa yerə hicrət etmədiniz?³ “Müztəzaf” sözündən anlaşılır ki, «əmr be məruf» və «nəhy əz münkərə» imkan olduqda bu vəzifəni yerinə yetirib cəmiyyəti islah etmək lazımdır.

■ İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Yaşadığın yerdə Allaha qarşı itaətsizlik və günah varsa, başqa bir yerə hicrət et.”⁴

¹ “Füruge-Əbədiyyət”, c. 1, s. 435.

² Əllamə Cəfər Mürtəza, “Əssəhih min sirətin-Nəbiyy”, c. 3. s. 40.

³ “Nisa”, 43.

⁴ “Bihar”, c. 19, s. 35.

Elm və bilik əldə etmək üçün hicrət zəruri olduğu kimi, bildiklərini başqalarına öyrətmək üçün də hicrət zəruridir.¹

■ İlkin İslam dövründə iki hicrət baş vermişdir: Besətin 5-ci ilində bir qrup müsəlmanın Həbəşəyə hicrəti; besətin 13-cü ilində Məkkədən Mədinəyə hicrət.

BİLDİRİŞLƏR

1. Səysiz, mücahidəsiz din, iman və əqidə yetərsizdir. İlkin İslam dövrünün müsəlmanları ya mühacirlər idi, ya da mühacirlərə sığınacaq verənlər, ya mücahidlər idi, ya da mücahidləri himayə edənlər. “Fərqli şərait fərqli vəzifələr doğurur. Kimi üçün hicrət, kimi üçün mühacirə sığınacaq vermək vəzifədir.)

2. Uca ilahi bağlılıq hicrət, cihad və infaq əhlinə məxsus sifətdir.

3. Allah mühacirlər və ənsar üçün vilayət haqqı müəyyənləşdirmişdir.

4. İslam cəmiyyətinə hicrət vilayət şərtidir. Zəruri halda hicrət etməyənin vilayəti yoxdur.

5. İslam cəmiyyətində mücahidlər və mühacirlərlə rifaha uyub hicrətdən qaçanlar arasında fərq qoyulmalıdır.

6. Hicrət etməyənə yardım göstərməyin. Ondan yardım istəməyin.

7. Bəzən hicrət cihaddan da mühüm olur.

8. Müsəlmanlara qoşulmaq arzusunda olan bir vaxtkı müxaliflərə ağuşunuzu açın. (Bəli, hicrəti tərk edənlər hicrət etdikdə onlara himayə göstərin.)

9. Əgər digər məntəqənin müsəlmanları sıxıntıya məruz qalsalar, onlara biganə qalmayıñ.

10. Başqları ilə rəbitlərdə “əhəm (ən mühüm) və mühüm” prinsipinə riayət edir. Əgər kafirlər müsəlmanlarla bağlıqları peymana əməl edirsə, onların himayəsindəki müsəlmanlara görə addım atmayıñ.

(AYƏ: 73)

﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُواْ بَعْضُهُمْ أُولَاءِ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعُلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ ﴾

﴿ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴾

“Küfrə uğrayanlar bir-birlərinin yardımçılarından. (Onlarla həmpeyman olmayın.) Əgər (öz aranızda birliyiniz) olmasa, yer üzündə böyük fitnə-fəsad baş verəcək.”

¹ “Tövbə”, 122.

NÖQTƏLƏR

■ “İlla təfəlulu” təbiri 3 cür mənalandırılmışdır: möminlər arasında vilayətlə bağlı ilahi göstərişə əməl etməyib kafirlərə bağlansanız, böyük fəsad baş verəcək, sıxıntıya düşmüş müsəlmanlara qarşı etinasız olsanız, onlar qətlə yetirilə, İslamdan üz döndərə bilərlər; əgər kafirlərlə bağlanmış beynəlmiləl müqavilələrə əməl etməyib bir qrup müsəlmani himayə etsəniz, bütün kafirlər sizə qarşı birləşəcəklər və böyük bir fəsad yaranacaq.

BİLDİRİŞLƏR

1. Kafirlər bir olduğu halda müsəlmanlar parçalansalar, fitnə-fəsad yaranar.
2. Kafirlərin hakimiyyətini qəbul etmək yer üzərində böyük fitnə-fəsad səbəbidir.
3. Biz müsəlmanlar arasında möhkəm vilayət bağlılığı olmasa, kafirlər birləşib bizi məhv edər.

(AYƏT: 74)

﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَا جَرُوا وَجَاهُدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًا لَّهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴾

“İman gətirib hicrət edənlər, Allah yolunda savaşa qalxanlar, sığınacaq verib yardım göstərənlər həmin həqiqi möminlərdir. Onlar üçün bağışlanma, layiqincə ruzi var.”

BİLDİRİŞLƏR

1. İman əməldən öndə gəlir.
2. İsləri dəyərli edən onların ilahi rəngdə və ilahi məqsədli olmasıdır.
3. Gerçək iman özünü hicrətdə, cihadda, sığınacaq verməkdə, mücahidlərə yardım göstərməkdə bürüzə verir.
4. Həqiqi möminlərin də xatası ola bilər və onlar ilahi mərhəmətə ehtiyaclıdır.
5. Hicrət və cihad mükafat və xüsusi ilahi ruzinin nazil olma amilidirlər.
6. Əgər hicrət və cihada xatir azca ruzidən keçsəniz, layiqli bir ilahi ruzi əldə edərsiniz.
7. İnsan həmişə məsuldur. Onun vəzifəsi bəzən cihad, bəzən hicrət, bəzən mühacirlərə sığınacaq vermək, bəzən də döyüşçüləri himayə etməkdir.

(AYƏT: 75)

﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدٍ وَهَا جَرُوا وَجَاهُدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوْا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أُولَئِي بِعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾

“Sonradan iman gətirib sizinlə birlikdə hicrət və cihad edənlər sizdəndirlər. İlahi qanunda qohumlar bir-birlərinə daha yaxındırlar. Həqiqətən, Allah hər şeydən daha yaxşı xəbərdardır.”

NÖQTƏLƏR

■ Ayənin bir ünvanı irsdir. İslamdan önce oğulluq və əhd-peyman əsasında da irs düşürdü. İslam isə irsi qohumluq və dindarlıq üzərində qərar verdi.

■ İmamət və xilafət məsələsində imamlar və alimlər dəfələrlə bu ayəyə istinad etmişlər. Həzrət Əlinin (ə) imamlığının sübutunda onun elm, cihad və təqvasından əlavə, Peygəmbərlə (s) qohumluğu da nəzərə alınmışdır.¹

BİLDİRİŞLƏR

1. Öncədən iman gətirənlər sonradan iman gətirib hicrət edənləri özləri kimi həqiqi mömin saymalıdır. Bəli, İslam cəmiyyətinin ağuşu hamiya açıqdır. Müsəlmanlıqda inhisarçılıq yoxdur. Əlbətə, öncədən iman gətirənin mənəvi imtiyazları ola bilər.

2. Qohum möminlərin qohumluq haqlarından savay iman, hicrət, cihad sahəsində də qarşılıqlı haqları vardır.

3. İlahi qanunlarda qohumluq dərəcələri də nəzərə alınır.

4. Hicrət həqiqi möminlərə qatılmaq şərtidir. Hicrət təmərküz və müstəqil qüvvənin təşkil açarıdır.

Əlhəmdulillahi Rəbbil-aləmin.

¹ “Təfsire-nümunə”. “Təfsire-Ətyəbul-bəyan”.

Mündəricat

ÖN SÖZ	4
HƏMKARLAR	4
İMTİYAZLAR	5
AYƏTULLAH HACI SEYYİD MEHDİ RUHANİDƏN BİR NEÇƏ XOS SÖZ	6
MÜƏLLİFDƏN	8
“ƏRAF” SURƏSİ	9
(7-Cİ SURƏ, 206 AYƏ)	9
SƏKKİZ, DOQQUZUNCU CÜZLƏR	9
“ƏRAF” SURƏSİNİN SİMASI	9
(AYƏ: 1)	10
(AYƏ: 2)	10
(AYƏ: 3)	10
(AYƏ: 4)	11
(AYƏ: 5)	11
(AYƏ: 6)	12
(AYƏ: 7)	12
(AYƏ: 8)	14
(AYƏ: 9)	15
(AYƏ: 10)	15
(AYƏ: 11)	16
(AYƏ: 12)	17
(AYƏ: 13)	18
(AYƏ: 14)	18
(AYƏ: 15)	19
(AYƏ: 16)	19
(AYƏ: 17)	19
(AYƏ: 18)	21
(AYƏ: 19)	22
(AYƏ: 20)	23
(AYƏ: 21)	24
(AYƏ: 22)	25
(AYƏ: 23)	26
(AYƏ: 24)	27
(AYƏ: 25)	27
(AYƏ: 26)	28
(AYƏ: 27)	29
(AYƏ: 28)	30
(AYƏ: 29)	31
(AYƏ: 30)	32
(AYƏ: 31)	33
(AYƏ: 32)	34
(AYƏ: 33)	36

(AYΘ: 34).....	37
(AYΘ: 35).....	38
(AYΘ: 36).....	38
(AYΘ: 37).....	39
(AYΘ: 38).....	40
(AYΘ: 39).....	41
(AYΘ: 40).....	41
(AYΘ: 41).....	42
(AYΘ: 42).....	43
(AYΘ: 43).....	43
(AYΘ: 44).....	44
(AYΘ: 45).....	45
(AYΘ: 46).....	46
(AYΘ: 47).....	47
(AYΘ: 48).....	47
(AYΘ: 49).....	48
(AYΘ: 50).....	49
(AYΘ: 51).....	49
(AYΘ: 52).....	50
(AYΘ: 53).....	51
(AYΘ: 54).....	52
(AYΘ: 55).....	53
(AYΘ: 56).....	54
(AYΘ: 57).....	55
(AYΘ: 58).....	56
(AYΘ: 59).....	57
(AYΘ: 60).....	57
(AYΘ: 61).....	58
(AYΘ: 62).....	58
(AYΘ: 63).....	59
(AYΘ: 64).....	60
(AYΘ: 65).....	60
(AYΘ: 66).....	61
(AYΘ: 67).....	61
(AYΘ: 68).....	62
(AYΘ: 69).....	62
(AYΘ: 70).....	63
(AYΘ: 71).....	63
(AYΘ: 72).....	64
(AYΘ: 73).....	65
(AYΘ: 74).....	66
(AYΘ: 75).....	67
(AYΘ: 76).....	67
(AYΘ: 77).....	68
(AYΘ: 78).....	69
(AYΘ: 79).....	69

(AYƏ: 81).....	70
(AYƏ: 82).....	71
(AYƏ: 83).....	72
(AYƏ: 84).....	73
(AYƏ: 85).....	73
(AYƏ: 86).....	74
(AYƏ: 87).....	75
DOQQUZUNCU CÜZ	76
(AYƏ: 88).....	76
(AYƏ: 89).....	77
(AYƏ: 90).....	78
(AYƏ: 91).....	78
(AYƏ: 92).....	79
(AYƏ: 93).....	79
(AYƏ: 94).....	80
(AYƏ: 95).....	80
(AYƏ: 96).....	81
(AYƏ: 97).....	82
(AYƏ: 98).....	83
(AYƏ: 99).....	83
(AYƏ: 100).....	84
(AYƏ: 101).....	84
(AYƏ: 102).....	85
(AYƏ: 103).....	86
(AYƏ: 104).....	87
(AYƏ: 105).....	87
(AYƏ: 106).....	88
(AYƏ: 107).....	88
(AYƏ: 108).....	89
(AYƏ: 109).....	89
(AYƏ: 110).....	89
(AYƏ: 111).....	90
(AYƏ: 112).....	90
(AYƏ: 113).....	90
(AYƏ: 114).....	91
(AYƏ: 115).....	91
(AYƏ: 116).....	91
(AYƏ: 117).....	92
(AYƏ: 118).....	92
(AYƏ: 119).....	92
(AYƏ: 120).....	92
(AYƏ: 121-122).....	93
(AYƏ: 123).....	94
(AYƏ: 124).....	95
(AYƏ: 125).....	95
(AYƏ: 126).....	96

(AYΘ: 127).....	97
(AYΘ: 128).....	98
(AYΘ: 129).....	98
(AYΘ: 130).....	99
(AYΘ: 131).....	100
(AYΘ: 132).....	101
(AYΘ: 133).....	101
(AYΘ: 134).....	102
(AYΘ: 135).....	103
(AYΘ: 136).....	103
(AYΘ: 137).....	104
(AYΘ: 138).....	105
(AYΘ: 139).....	106
(AYΘ: 140).....	106
(AYΘ: 141).....	107
(AYΘ: 142).....	108
(AYΘ: 143).....	111
(AYΘ: 144).....	113
(AYΘ: 145).....	114
(AYΘ: 146).....	115
(AYΘ: 147).....	116
(AYΘ: 148).....	116
(AYΘ: 149).....	118
(AYΘ: 150).....	118
(AYΘ: 151).....	120
(AYΘ: 152).....	120
(AYΘ: 153).....	121
(AYΘ: 154).....	122
(AYΘ: 155).....	122
(AYΘ: 156).....	123
(AYΘ: 157).....	125
(AYΘ: 158).....	127
(AYΘ: 159).....	128
(AYΘ: 160).....	129
(AYΘ: 161).....	131
(AYΘ: 162).....	132
(AYΘ: 163).....	133
(AYΘ: 164).....	134
(AYΘ: 165).....	136
(AYΘ: 166).....	136
(AYΘ: 167).....	138
(AYΘ: 168).....	138
(AYΘ: 169).....	139
(AYΘ: 170).....	140
(AYΘ: 171).....	142
(AYΘ: 172).....	143

(AYƏ: 173).....	144
(AYƏ: 174).....	144
(AYƏ: 175).....	145
(AYƏ: 176).....	147
(AYƏ: 177).....	148
(AYƏ: 178).....	148
(AYƏ: 179).....	149
(AYƏ: 180).....	150
(AYƏ: 181).....	153
(AYƏ: 182).....	154
(AYƏ: 183).....	154
(AYƏ: 184).....	155
(AYƏ: 185).....	156
(AYƏ: 186).....	157
(AYƏ: 187).....	157
(AYƏ: 188).....	158
(AYƏ: 189).....	160
(AYƏ: 190).....	161
(AYƏ: 191).....	161
(AYƏ: 192).....	161
(AYƏ: 193).....	161
(AYƏ: 194).....	162
(AYƏ: 195).....	163
(AYƏ: 196).....	163
(AYƏ: 197).....	164
(AYƏ: 198).....	164
(AYƏ: 199).....	165
(AYƏ: 200).....	166
(AYƏ: 201).....	167
(AYƏ: 202).....	167
(AYƏ: 203).....	168
(AYƏ: 204).....	170
(AYƏ: 205).....	170
(AYƏ: 206).....	171
“ƏNFAL” SURƏSİ	173
(8-Cİ SURƏ, 75 AYƏ)	173
DOQQUZ, ONUNCU CÜZLƏR.....	173
“ƏNFAL” SURƏSİNİN SİMASI.....	173
(AYƏ: 1).....	174
(AYƏ: 2).....	176
(AYƏ: 3).....	176
(AYƏ: 4).....	177
(AYƏ: 5).....	178
(AYƏ: 6).....	179
(AYƏ: 7).....	180
(AYƏ: 8).....	181

(AYƏ: 9).....	182
(AYƏ: 10).....	183
(AYƏ: 11).....	184
(AYƏ: 12).....	186
(AYƏ: 13).....	187
(AYƏ: 14).....	187
(AYƏ: 15).....	188
(AYƏ: 16).....	188
(AYƏ: 17).....	189
(AYƏ: 18).....	191
(AYƏ: 19).....	191
(AYƏ: 20).....	192
(AYƏ: 21).....	192
(AYƏ: 22).....	193
(AYƏ: 23).....	194
(AYƏ: 24).....	195
(AYƏ: 25).....	196
(AYƏ: 26).....	198
(AYƏ: 27).....	199
(AYƏ: 28).....	201
(AYƏ: 29).....	202
(AYƏ: 30).....	203
(AYƏ: 31).....	205
(AYƏ: 32).....	206
(AYƏ: 33).....	206
(AYƏ: 34).....	208
(AYƏ: 35).....	208
(AYƏ: 36).....	209
(AYƏ: 37).....	210
(AYƏ: 38).....	211
(AYƏ: 39).....	212
(AYƏ: 40).....	212
ONUNCU CÜZ	214
(AYƏ: 41).....	214
(AYƏ: 42).....	216
BƏDR SAVAŞININ SİMASI	217
(AYƏ: 43).....	218
(AYƏ: 44).....	220
(AYƏ: 45).....	220
(AYƏ: 46).....	221
(AYƏ: 48).....	223
(AYƏ: 49).....	225
(AYƏ: 50).....	226
(AYƏ: 51).....	226
(AYƏ: 52).....	226
(AYƏ: 53).....	227

(AYΘ: 54).....	228
(AYΘ: 55).....	229
(AYΘ: 56).....	229
(AYΘ: 57).....	230
(AYΘ: 58).....	231
(AYΘ: 59).....	231
(AYΘ: 60).....	233
(AYΘ: 61).....	235
(AYΘ: 62).....	236
(AYΘ: 63).....	237
(AYΘ: 64).....	238
(AYΘ: 65).....	238
(AYΘ: 66).....	239
(AYΘ: 67).....	241
(AYΘ: 68).....	242
(AYΘ: 69).....	242
(AYΘ: 70).....	243
(AYΘ: 71).....	244
(AYΘ: 72).....	245
(AYΘ: 73).....	247
(AYΘ: 74).....	248
(AYΘ: 75).....	249